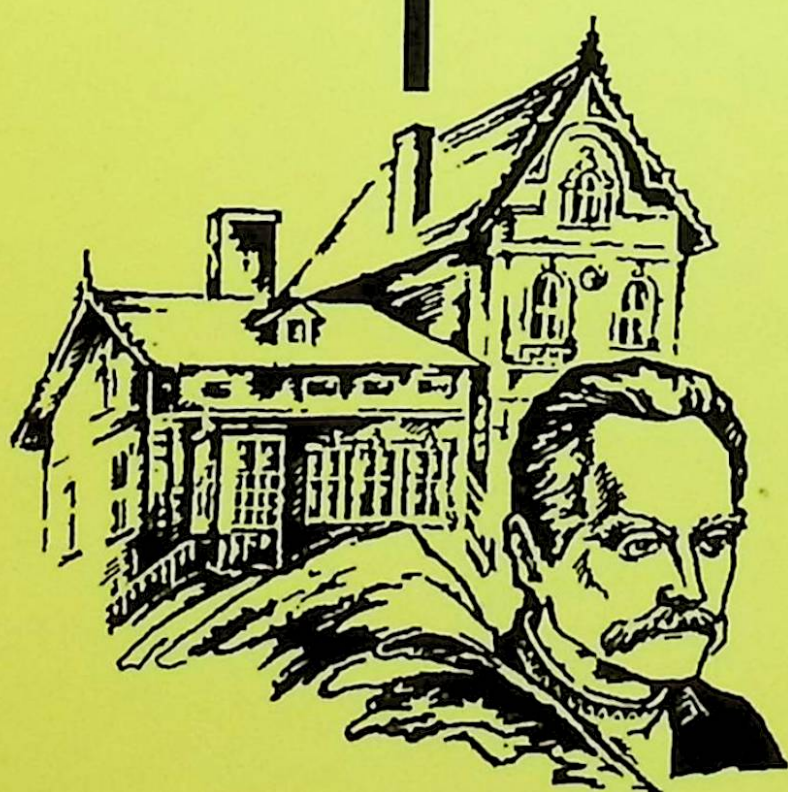

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Випуск
4

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

4
Випуск

Львів
КАМЕНЯР
2004

ББК 83.3(2УКР)лб

Н34

У четвертому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" опубліковано наукові дослідження працівників Музею, листи Івана Франка та його родини. В окремому розділі – хроніка діяльності Музею за 2002 рік.

Друкується за ухвалою Науково-методичної ради
Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор Р. Гром'як, доктор філологічних наук, професор І. Денисюк, доктор філологічних наук, професор М. Ільницький, доктор філологічних наук, професор О. Мишанич, доктор філологічних наук, професор Т. Салига

Відповідальний за випуск Петро Зозуляк

Видання випущено за фінансової підтримки
Львівського національного університету імені Івана Франка

Лфр 0577

Н 4603020100-32 Замовне
2004

ISBN 5-7745-1050-6

© Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2004

© Зеновія Юськів, художнє оформлення, 2000

З М І С Т

<i>Горак Роман</i> ПОБРАТИМИ	5
<i>Горак Яким</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ВЕЛИЧ ІВАНА ФРАНКА ТА ІСТОРІЮ ЙОГО ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ	42
<i>Чернишенко Лариса</i> ЛИСТИ ЄЛИСЕЯ ТРЕГУБОВА ДО РОДИНИ ФРАНКІВ	55
<i>Зозуляк Катерина</i> ДЕСЯТЬ ЛИСТІВ ІЛАРІОНА СВЕНЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА	154
<i>Кухар Валентина</i> З ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН МІЖ ІВАНОМ ФРАНКОМ ТА ЄВГЕНОМ ОЛЕСНИЦЬКИМ	166
<i>Горак Роман</i> ТОВАРИШІ ЮНОСТІ ЙОСИП ОЛЕСЬКІВ	190
<i>Франко Іван</i> ОСИП ОЛЕСЬКІВ (посмертна згадка)	260
<i>Горак Яким</i> “ОСОБЛИВО БЛИЗЬКО ЗІЙШОВСЯ Я З... ФРАНКОМ...”	262
<i>Горак Роман</i> ЛИСТИ МИХАЙЛА ЗУБРИЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА	286

ПОБРАТИМИ

(До 150-річчя від дня народження Михайла Павлика та 125-річчя першого соціалістичного процесу в Галичині)

Вони, Михайло Павлик та Іван Франко, познайомились у Львові восени 1875 року, коли Іван Франко поступив на навчання на філософський факультет Львівського університету. В генеральному каталозі слухачів цього факультету на зимовий семестр 1875/1876 навчального року прізвище Івана Франка занесено згідно з алфавітом під номером 18, а Михайла Павлика, для якого цей семестр був третім, – під номером 70 (Державний архів Львівської області, фонд 26, опис 15, справа 557). З цього запису слідувало, що мав Михайло Павлик 23 роки, був греко-католиком, а його батько Іван був селянином у Косові. Від оплати за навчання через бідність батька він був звільнений повністю. У літньому семестрі 1876 року Михайло Павлик був на четвертому семестрі (там же, справа 556, арк. 16) і мешкав за адресою: вулиця Галицька, 7. У зимовому семестрі 1876/1877 навчального року Михайло Павлик вже значиться слухачем п'ятого курсу (там же, справа 555, арк. 17).

Під порядковим номером запису 60 Михайло Павлик зазначений у генеральному каталозі слухачів у літньому семестрі 1877 року як студент шостого курсу (справа 557, арк. 15). Мешкав тоді на Бенедиктинській площі, 1, і у каталозі слухачів на зимовий семестр 1877/1878 навчального року його прізвище відсутнє, як відсутнє воно і в каталогах наступних років.

Основною формою навчання у той час були семінари і обидва, Іван Франко та Михайло Павлик, ходили на такі, що були вкрай необхідні студентам, котрі вибрали собі за основну спеціальність класичні мови. Обидва ходили на заняття, які вів професор руської мови та літератури Омелян Огоновський, обидва були членами "Академического кружка", тобто обидва починали свою діяльність як типові москвофіли, разом працювали у часописі

товариства “Друг”, видавці якого не приховували, що випускався він для того, щоб бути приємним читивом “особливо” для “руських красавиць”. Яке призначення – така й література чи зміст того журналу, на сторінках якого дебютував Михайло Павлик неоконкретним віршем. “Прийшовши до Львова до “Академического кружка”, – писав Іван Франко в листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 року (який опісля був наведений М. Драгомановим у передмові до збірки оповідань Івана Франка “В поті чола”, що вийшла 1890 року у Львові), – я опинився раптом серед спорів язикових і національних, котрі для мене були досі майже чужі і незрозумілі, то й, очевидно, не міг найти ладу і хитався довго то на сей, то на той бік. Я заприятелював тут з М. Павликом. Хоч оба ми були хлопські сини, але наше виховання, розвій і склад думок були дуже не однакові, не говорячи вже про превелику різницю темпераментів і привичок. То й не дивно, що приятель наша була властиво зразу вічною суперечкою”. “Ми стали на тім, – писав опісля Іван Франко, – що гріх поганити й калічити свою хлопську мову... Але тут ми дійшли до того, що то ще не все: що не досить того, як писати, але що писати такого, аби було корисне для нашого народу. І ми стали соціалістами. Нас манила спільність людей, громад, країв. Цих думок ми й нині (1893 рік. – Р. Г.) не відрікаємось, бо соціалізм перший дав нам міцні основи нашого народолюбства. Але незабаром ми пізнали ще одну річ, – що до соціалізму треба величезної переміни, і що якби до того часу нічого не робити, то би треба хіба чекати спасіння з неба. І ми з часом стали радикалами. Ми зійшли з висоти усіх людей, а зайнялися тим, що бачили там, де болить. І все те ми робили не з самолюбства, не для зиску, ані для почестей, але з щирого переконання і з охоти служити нашому народові. За весь той час нас, мов вогнями, проймала одна гадка: що робити з хлопською бідною?”

Одною з тем суперечок Івана Франка з Михайлом Павликом завше була релігія. Точніше не так релігія, як попівство, до якого Михайло Павлик мав ненависть з малих літ, рівно ж, як його сестри Анна та Параска. Саме попів вважав Михайло Павлик причиною народної деморалізації та народних страждань.

1876 року з того приводу між Іваном Франком та Михайлом Павликом дійшло до серйозних сутичок. Влітку того ж року вони обидва їздили до Лолина, де жила Ольга Рошкевич, наречена Івана Франка, дочка тамтешнього пароха – отця Михайла Рошкевича. Михайло Павлик нічого кращого не вигадав, як під час запи-

сування народних пісень від мешканців цього бойківського села, бунтувати їх проти духовного отця. Це зауважила сестра Ольги – Михайлина, яка про цей факт залишила спогади, і Іван Франко мусив “виповісти” Михайлові Павликові за його недостойну, як вважав, поведінку. Усіма фібрами душі ненавидів М. Павлик і поповичів, які позаймали всюди місця і не дають синам селян вийти у світ.

Як би там не було, але у другому семестрі 1876 навчального року Михайло Павлик запросив мешкати до себе у так звану Бойківську кам’яницю Івана Франка. Окрім нього, там мешкали Михайло Вагилевич, маловідомий сьогодні письменник, небіж Івана Вагилевича, та Ярослав Рошкевич. Того ж літа Михайло Павлик та Іван Франко брали участь у мандрівці Бойківщиною разом із групою студентів. Ця мандрівка закінчилась у Сенечові біля угорської границі, і з неї Іван Франко виніс чимало матеріалу, який невдовзі виллється в чергові так звані “бойківські оповідання” раннього періоду його творчості.

Учасник цієї мандрівки, один з чільних діячів “Академічного кружка” та редакції “Друга” Антон Дольницький залишив дуже цікаві спостереження про тодішнього молодого Івана Франка та Михайла Павлика. “Павлик, – писав він, – робив на мене враження фантаста, непрактичного, але була це наскрізь м’яка, щира душа, легко захоплювався якоюсь ідеєю і не покидав її, бажаючи добра для українського народу, особливо для бідного темного селянства. До мене ставився стримано, здалека, не довіряв “поповичеві”, як це пізніше висловив у листах до Драгоманова, з яких я – тільки тепер їх прочитуючи – переконуюсь, що він не дуже був до мене щирий, але скритий”. Таким фантастом М. Павлик був ціле життя, і таким же був непрактичним. І все життя недолюбливав поповичів. Франкові рекомендував розірвати всілякі зв’язки з Ольгою Рошкевич, бо це попівна і свого попівського стану залишити ніколи не схоче, так само, як не схоче перейти з пухких попівських булок на твердий мужицький хліб. Навіть був радий, коли з тією попівною все сталося так, як він передбачав.

“Навпаки, – писав А. Дольницький, – Іван Франко був одвертий, рішучий, самостійний у своїх думках, які умів своїм словом боронити, але шанував переконання інших, легко орієнтувався, був незвичайно працьовитий, з буйною уявою, не раз не числячися з дійсним життям – поет, а при тому товариський, що міг стати комусь щирим другом”.

1876 року, виїжджаючи в еміграцію за кордон, у Львові зупинився Михайло Драгоманов, який тоді й познайомився з Михайлом Павликом. З того часу і зав'язалось листування Михайла Павлика з Михайлом Драгомановим, яке після смерті останнього було видане Михайлом Павликом у восьми томах, охопивши час від 1876 до 1895 року, тобто року смерті Михайла Драгоманова. Антон Дольницький, аналізуючи всі опубліковані там листи до М. Драгоманова, у своїх спогадах писав про М. Павлика, що той “свого часу піддався на ціле своє життя під вплив Драгоманова, став його слухняним учнем і виконавцем його думок, планів, теорій, що безсумнівно видно з його кореспонденції, зібраної в “Переписці”. Хоч староримське прислів'я “De mortibus nil nisi bene” – каже не поминати померлих злим словом, однак сам Павлик своєю кореспонденцією заслужив собі ім'я агента Драгоманова. Як член редакційного комітету доносив йому всі редакційні тайни та ще й просив Драгоманова, щоб той “взяв у кліщі так товаришів з редак[ційно́го] комітету, щоб і не писнули”. Павлик спровокував Драгоманова на написання другого листа під назвою “Українщина или Рутенщина”, який, як думав А. Дольницький, був і написаний для того, щоб “взяти в кліщі” членів редакційної комісії. Одночасно з тим, пройнятий духом розповідей Михайла Драгоманова про велич російської, тобто великоросійської літератури, він просив прислати для опублікування в журналі “Друг” деякі російські повісті, які можна було б помістити мовою оригіналу та котрі б служили зразком великоросійської мови, оскільки галичани думали, що в “Друзі” пишуть справжньою російською мовою. Михайло Драгоманов, виконуючи прохання Павлика як члена редакційного комітету, запропонував дві повісті: “Отравленный дякон” Г. Іванова (псевдонім Гліба Успенського) та “Белоручку” Вс. Крестовського. Михайло Павлик відразу погодився на їх друкування, хоч інші члени редакційного комітету були проти.

Пропозиція друкувати “Отравленного дякона” в “Друзі” російською мовою викликала те, що тодішній відповідальний редактор журналу та голова “Академического кружка” О. Зофійовський в знак протесту вийшов з редакції. Попередні керівники зреклись урядування в студентському товаристві. Було вибрано нову управу, в тому числі й нову редакцію “Друга”, і “Друг” різко змінив свій дотеперішній курс. Пізніше в судових документах це було названо “захопленням “Друга” соціалістами”, хоч насправді в основі лежав конфлікт між М. Павликом та “синками попів”, в якому переможцем вийшов М. Павлик.

Справді, друкування “Отравленного дьякона” російською мовою, яка мала бути зразком того, як треба в “Друзі” правильно писати, викликало суцільне непорозуміння, про що Павлик писав М. Драгоманову вже 30 липня 1876 року: “Дуже зле зробилося з “Отр. дьяконом”, що напечаталося по великоруському – бо одні не розуміють, а другі не хотять читати. Не хотять читати попи – не розуміють тоті, що ненавидять попів. Я слово по слові розказував се людям таки-так полюбили, що годі; хотіли би, аби й се попи читали”. Твердить Михайло Павлик, що “попи” були дуже ображені на “Друга” і сказали, що він перестав бути справжнім другом попівських родин, а став на “Драгоманівську дорогу”. А попів Михайло Павлик “любив” особливо. “Оттак бувало ходжу як затроєний, – писав він М. Драгоманову 20 квітня 1876 року, – по попах, та де мені в голові їх забави, коли мене усе в серце кололо жите їх домів: то я, засумувавшись серед танців та реготу, сиджу собі в кутку і думаю над тим, чого не виніс із школи. А та думка перебігла ціле моє жите і губилася в дитинстві, де мене тулило до себе не таке тепле серце, як тоті воскові ляльки, що нічого більше не знають, тільки убиратися, бляншуватися, скакати, реготатися, їсти і спати, і не видіти нічого в світі понад себе. Гуляють, п’ють та ще й сміються із тої ровти, що часом зазирає у вікно, як бенкетують за їх гроші пани. По бенкеті ж тота скаклива панночка паплюжить мужиків і б’є слуги в лице. Уся тота поведінка нашої галицької шляхти із робучим бидлом боліла мене, бо хто ж видержить, як тата єго і маму мішають з болотом!” Та ще: “З гадкою заговорити про хлопів між тими, що з них колись має вийти інтелігенція, вступив я в “Акад[емический] кружок”. Усі мої змагання кінчилися непримиренною враждою всіх тих, з котрими я говорив явно і без пошани. З болючим серцем від’їхав я домів і думав над тим, як би зреалізувати то, до чого мене так тягло. Тогди вже було тов. им. Качковского. Я ще 1874, таки зараз по матурі, був на перших зборах (ad hoc) товариства, і тут мене втішив троха Наумович, що по люцки заговорив до хлопів і про хлопів (другі глагольствова-ли) – але ж бо, думаю собі, все перейде в руки попів, котрих ремесло не позволить говорити про хлопа, – і вийде з усеї попівської просвіти одна чиста деморалізація хлопів. Тут бачив я, що конче треба науки всім хлопам, треба аби всі пхалися до школи: але перше би виробити у них сознанье, що і вони люде, що і їх можна навчити ліпше в світі жити”. Очевидно, саме з тих причин в “Обществе Качковского” опинився не тільки Михайло Павлик, але й

Іван Франко. І, очевидно, це сталося не без впливу агітації Михайла Павлика. Один і другий невдовзі в тому розчарувалися. “Попів” перевиховувати М. Павликові аж ніяк не вдавалось, і явну неприязнь він відчував не тільки до них, але й до їх синів. “Коли Заклинський, – писав Антон Дольницький, син священника, у “Споминах про Івана Франка”, – в пізніших листах до Драгоманова досить симпатично про мене згадує, Павлик постійно з певною іронією, анімозією (неприязню. – Р. Г.), а навіть ворожістю пише. З тих його листів переконуюся, що я помилково уважав його за щирого товариша, і тому докоряв йому за односторонність, що граничила з маніацтвом, у відношенні до священників, яких би він хотів стерти з лиця землі, і тим своїм переконанням був передвісником большевиків”.

А. Дольницького обурювало, що М. Павлик так запосівся на “попів” та на “поповичів” і чого він вважав, що з вихідцями з народу соціальну революцію можна зробити через 100 років, а з тими “поповичами” – через 200.

“Одиноким визискувачів, – тлумачив А. Дольницький, – бідного сільського люду бачив М. Павлик тільки в попах, а був сліпий на лихварські вчинки жидів, які тисячі селян пустили з торбами, зліцитувавши їх газдівство не раз за безцінь. Цілі полонини набували жида за довги, що з малої позички через відсотки наростали до такої висоти, що їх довжник не міг сплатити. Так малий довг батька самого Павлика зріс до 300 гульд[енів] і мало не спричинив ліцитації газдівства, якби зять не був сплатив (с. 81 і 111 “Переписки”). З моєї 44-літньої судової практики не відомо мені, щоб який піп зліцитував хлопський кусень ґрунту за церковні треби. Лише раз мимоходом згадав Павлик жидів в листі з 18. 05. 1876 (с. 28 “Переписки”) словами: “Біда може бути з жидами вже незадовго в Галичині; наші люди кажуть: тільки крові мені жаль, може б то мож зробити все наукою?” Чи Павликові жаль жидів? А про визиск селян панамидідичами чи не чував Павлик? Може, довідався доперва пізніше, під час знаних і голосних страйків майже у цілій східній Галичині в часі жнив”.

Те, що Михайло Павлик був для Івана Франка авторитетом – факт незаперечний, як і той, що саме він мав і великий вплив на становлення Франка як письменника. Саме завдяки Михайлові Павликові Іван Франко вступив у ряди москвофілів, керуючись тою самою ідеєю, що й Павлик. Ніяк Михайло Павлик не міг погодитись з тим, що Іван Франко “возиться” з попами, замість того,

щоб їх ненавидіти. Він, Франко, навіть закохався в попівну, від котрої нічого доброго не можна чекати. Вона вірна, поки все йде добре, поки Франкові пророкують стати міністром або університетським професором, але як прийде біда, то перша його зречеться. Іван Франко пробує перечити своєму вчителеві та товаришеві, але Михайло Павлик стоїть на своєму і їде на оглядини Ольги та попівства в Лолин, де серед селян веде явну антипопівську агітацію, що боляче вражає Михайлину Рошкевич. Іван Франко просить припинити таку агітацію, дратуючи своїм “нестійким світоглядом” Михайла Павлика. В листі до М. Драгоманова від 27 червня 1876 року Михайло Павлик у зв’язку з цим називає Франка “дволичним” і пише, що вірити йому не можна.

В листі від 16 липня 1876 року до М. Драгоманова знаходимо ще один закид Михайла Павлика: “Франко просто казав мені з початком сего року: “Я пишу для інтелігенції, а для хлопа не гадаю”, і все потягає за попівсков доньков, що її любить. Я як був з ним на селі, то він міні при всіх казав: “Якби Ви побули довше межи інтелігенцією, то бисте так не злобилися на неї”. А я її добре знаю, тоту інтел. – то й не годен межи нею бути”. Михайло Павлик постійно твердив Іванові Франкові, що Ольга Рошкевич йому не пара. Парою для нього може бути його, Павликова, сестра Анна і тільки. Коли Іван Франко черговий раз їхав до Лолина, розлючений Михайло Павлик, знаючи, що він їде не стільки збирати народні пісні, як казав, а до Ольги, сказав Франкові: “Скажи їй до чорта, най поскидає того дранте з голови, з лиця, з серця, і най схилиться бодай трохи до люду – а ні, то пусти її на сто вітрів, хочеш мати ляльку”.

Після перевороту, спровокованого Михайлом Павликом, головою товариства було обрано все-таки поповича Антона Дольницького, а до управи було обрано Володимира Лукича-Левицького, Івана Франка, Івана Белея, Миколу Плешкевича, Михайла Павлика, Василя Волошинського, Юліана Дольницького, Миколу Дольницького та Симона Чмолу. Новий редакційний комітет вирішив полишити вільну волю авторам писати, як хто знає, тобто щедро використовуючи діалекти, а не вpirати мову в “язичіє”.

Михайло Павлик і його друзі прийняли єдино правильне рішення, відчуваючи, що так звану літературну мову якнайлегше можна асимілювати. Єдине спасіння мови – в її діалектах, а тому вони заохочували писати діалектами. 1876 року вийшов Емський указ, який остаточно перекреслював будь-який розвиток української

мови на території Російської імперії, до складу якої тоді належала Україна. До честі "Друга" та її нової управи, вони єдині виступили з протестом проти цього геноцидного закону.

Навколо Івана Франка та навколо журналу "Друг" починають згущуватись хмари. Москвофільській пресі не подобається напрям "Друга", який досі вважався надійною опорою москвофільства серед студентської молоді. Не подобається й виступ журналу на захист "украинского наречия", і тому "Слово" знаходить можливість переконати певні органи в шкідливій діяльності "Друга". Редакція журналу вимушена перенести друкування його з типографії Ставропігійського інституту до друкарні Товариства ім. Т. Шевченка, бо в Ставропігії стали брати втричі більше за друкування. Читачам було пояснено, що сталося це "благодаря заходу гденекоторих вельми вліятельних ліц" та чиновників, а окрім того, "вкінці головно для того, що Ред. "Друга" наражена була на тисячі неприємностей, на зраду тайн редакційних (щодо імен авторів) і т.п., так як згадані гденекотрі чиновники, сказавші превеликий поліцейській нюхательний талант, рукописи переглядали в печатні у складників і пізніше зі злоби личної кинулись в "Слові" на нас в статті "Нечто об одной часописи (О статьи той поговоримо більш пізно, нехай за той час автори єї свої "умосозерцанія й памфлети" завершать цілковитим донкихотством). Впрочім читателі наші зискают тільки на переміні печатні". З 13-го номера "Друг" починає виходити в друкарні Товариства ім. Т. Шевченка.

В москвофільській пресі відкрито закликають до знищення "Друга". Почались конфіскації журналу. Переполох в народовецьких та угодовських колах викликає публікація оповідань Івана Франка на бориславську тему, що складе основу його першої збірки "Борислав", яка вийшла 1876 року. Ще більше обурення викликали часті публікації на сторінках "Друга" статей Михайла Драгоманова.

У той час тривала російсько-турецька війна. Проти 500-літнього панування турків піднялась Болгарія та Балканський півострів. Повсталих, захищаючи свої інтереси, підтримала Росія і 1876 року оголосила Туреччині війну. Основні російські сили йшли на Болгарію через Галичину. В той час, коли всі слов'янські народи стали на бік повсталих, польська шляхта вирішила підтримати Туреччину і вступила з нею у таємний зговір, обіцяючи вислати на допомогу батальйон кількістю в 10 тисяч чоловік, щоб перемогти

Росію та розгромити Австрію, яка зберігала нейтралітет і дозволила Росії йти її територією. Туреччина за це повинна була зайняти Галичину і віддати її Польщі, і де й мала бути створена польська держава. По цілому краю почалась шалена агітація вступати в цей батальйон, однак затія з ним повністю провалилась, про що широко опісля повідомляла преса. Замість обіцяної армії було зібрано близько тридцяти авантюристів, які прибули на турецькі позиції та яких прогнали назад в Польщу турецькі воєначальники. Аби приховати агітацію, яку вели поляки, та відвернути від неї увагу, було вирішено наробити шуму з тої причини, що в Галичині ведеться агітація в таємні товариства соціалістичного характеру проти Росії.

Поляки чудово розуміли, які прикрощі робить російському самодержавству народництво, а оскільки основна група народників базувалась за кордоном і часто їхала з Женеви та інших міст Європи через Галичину, зокрема Львів, зупиняючись тут на короткий час, то й на цьому було вирішено зіграти, щоб єдиним заходом знищити молодий український рух і прикрити свої антигуманні дії проти народів Балканського півострова. Містом почали повзти чутки про те, що сам російський консул В. Пустошкін звернувся до уряду Австрії з проханням затримувати всіх підозрілих осіб російської національності, які з-за кордону їдуть через Львів. Ці росіяни нібито везли з собою бомби, ножі, різні порошки для отруювання високорангових осіб. Ширились чутки й про те, що у Львові вони звили своє кубло та що тут є люди, які сприяють їм у цьому. Тобто, існує щось на зразок таємної організації, і чи не одне з тих "гадючих гнізд" є в журналі "Друг".

На "злочинців" не довелося довго чекати. По дорозі зі Швейцарії в Росію у Львові зупинились двоє народників: Сергій Ястремський (1857–1910) та Антін Ляхоцький (1854–1918). Перший був з Харківщини, де вів агітацію серед робітників. Антін Ляхоцький був більш досвідченим підпільником, а тому користувався цілою низкою псевдонімів, чим збивав з пантелику не тільки поліцаїв, але й пізніших дослідників. Серед його псевдонімів – Н. Кузьма, О. Куртієв. Деякі дослідники навіть вважали, що це були двоє різних людей. Антін Ляхоцький був посланий в Женеву старою київською "Громадою" для того, щоб складати там "Кобзаря" Тараса Шевченка. Курувати це видання мав М. Драгоманов. Як друкар він друкував майже всю літературу, яка потім переправлялась в Росію, а також йшла на еміграцію.

Михайло Драгоманов дав адреси деяких людей у Львові, з якими мали би зустрітись ці підпільники. Серед них був і Михайло

Павлик. Обидва подорожні зупинились у готелі і почали активно наводити контакти за вказаними адресами, навіть не підозрюючи, що за ними стежить поліція. З собою вони привезли чимало літератури, яку мали намір розповсюдити серед львів'ян. Сергій Ястремський мав намір залишитись у Львові і навіть продовжити навчання, яке розпочав ще в Харкові. Йому вирішив допомогти М. Павлик і ходив, як пізніше сам повідомляв М. Драгоманова в листі від 23 грудня 1876 року, в Технічну академію до професора Ю. Медвецького.

На початку січня до Львова від М. Драгоманова приїхав пошланець – Олександр Йосипович Черепакін, який належав до лівого крила київської “Громади”. Він ховався під псевдонімом “Олександр Дорошенко”. Ще перед ним прибув до Львова Георгій Тессен, який був студентом медичного факультету Київського університету і перевозив літературу через Бродівську митницю. Він користувався псевдонімами “Колодій” та “Жорж”. Завданням обидвох було забрати книги з Женеві і переправити їх у Київ. Про своє прибуття до Львова Олександр Черепакін, звичайно, повідомив Михайла Драгоманова, радісно сповістивши, що книжки йому вдалось щасливо перевезти через обидві границі: ні в Баварії, ні в Австрії на митниці їх не помітили. В листі він детально описав, які книжки і кому віддав, навіть не підозрюючи, що той лист, як і інші, невдовзі опиниться в поліції, та що за всіма, хто зустрічається з Ястремським, Ляхоцьким та Павликом, пильно стежить поліція. Михайло Драгоманов вирішив, що з розповсюдженням книг все складається добре всюди, крім Закарпаття, а тому радив Іванові Франкові поїхати туди та навести контакти. Опісля і сам Франко, і дослідники будуть дивуватися, звідки й чому така гадка стосовно Франка прийшла в голову Михайлові Драгоманову, тим більше, що саме через те опісля буде суджений Іван Франко як такий, що виконує завдання забороненої організації. Писав таке Драгоманов, як виявляється, не випадково. Цю ідею йому підказав Михайло Павлик у листі від 18 листопада 1876 року. В листі від 18 липня 1876 року він пропонував цю гадку М. Драгоманову, але стосовно розповсюдження там “Друга”. 2 січня 1877 року М. Павлик просив у М. Драгоманова адресу “хоть кого небудь із Угрорусів”, як він перед тим просив, бо “з Буковиною полажу сам”. Спровокував це питання й сам Олександр Черепакін, який не зумів зав'язати контакту з “Венгрорусами”, а тому в листі до М. Драгоманова від 13 січня 1877 року просить вислати туди когось.

Поки надійшов той фатальний для Івана Франка лист, Михайло Павлик та посланці від М. Драгоманова були заарештовані. Про це Іван Франко відразу повідомив Михайла Драгоманова, з яким до того ніколи не листувався, а тільки бачив його раз у 1876 році, коли той, їдучи за кордон, зупинився у Львові і зайшов на кафедрі Омеляна Огоновського.

“Шановний добродію, – писав І. Франко М. Драгоманову 10 січня 1877 року, – вчора, т.є. 9, рано приніс листи до Павликові від Вас лист, но його дома не застав. Вполудні арештували в реставрації Ястремського і Ляхоцького, не знати, відки й що. По полудню о п’ятій вспів Павлик відібрати на пошті Ваш лист і дати до мене. Опів до сьомої ввечір був у Павлика обиск. Павлик під оком поліції, що й не може написати до Вас, проте не посилайте йому тепер нічо, доки не буде тому який кінець. Не знати, як далі буде з Павликом, “Другом” і т.д. Славні наші товариші, се, як бачиться, усе їх справка. Ваш І. Франко.”

Р. С. Сли буде що конечно написати, чи то до Павлика, чи до мене, – адресуйте: Іван Франко, університет, Львів”.

Франко вважав, що вся справа з арештом йде від “товаришів”, тобто тих, хто був проти, як потім пояснював сам І. Франко, нового напрямку “Друга”.

Незабаром Михайло Драгоманов отримав від Івана Франка наступного листа, який був датований 20 січня 1877 року. “Павлик арештований, – писав він, – уже більше як тиждень назад. Я недавно об тім дізнався, а то гадав, що виїхав куди-годі. Минулої неділі арештований також Дорошинський чи Дорошенко і Колодій (George Rouge) із готелю. Часть книжок, котрі привіз До[рошинсь]кий, а іменно всі, крім “Про бідність”, “Парова маш[ина]” і “Про правду”, “О малор[усской] литер[атуре]” і “Турки внутр[енние] й вн[ешние]”, – у мене, а названі ту[т] попали в руки поліції. П[авли]к був дуже неосторожний після арештування Я[стремського] і Л[яхоцького] і, хоть мав часу досить, не поховав і кореспонденцій, ні нічого. Були якісь нотатки Я[стремського] і лист від “Вперед” – так поліція на столі і забрала. Не знаю, чи було там що компрометуюче, – а все ж таки, бачу, воно мож було все позаховувати. Ваші письма до П[авли]ка сховані у мене, і сховані добре, рівно, як і книжки, привезені Д[орошинсь]ким. Ваш перший лист не застав уже П[авли]ка на волі і находиться в руках давнього редактора “Правди” Лукашевича. Адресований до мене надійшов учора (19). П[авли]к, як зачуваю, дуже незручно борониться і сей час на вступі

виїхав з словами: “Я-ді все для ідеї роблю” і таке подібне. То, що Ви пишете про студентів-донощиків, – то аж надто правдиве, і, бачиться, воно й ту[т] без доносів не було, бо П[авли]ка арештували таки не знати за що і пощо. Зачуваю, що сама поліція не знає, що з тим ділом зробити, – а то мав консул з Бродів чогось приїздити сюди в тім ділі. Польські часописи пишуть, що арештування відбулися по жаданню російської амбасади у Відні, і всюди тільки й бесіди, про П[авли]ка та про “нігілістичні брошури”.

Всюди бесіда про арештування, обиски, отсе звонили, що вже й мене взято, і про Павлиша, редактора “Друга” і т.д.”

Для того, щоб з’ясувати, що сталося, Михайло Драгоманов звернувся до Володимира Ганкевича (?–1881), юриста, про якого Михайло Павлик говорив, що це “типовий народовський говорильник”, щоб той взяв заарештованих під свою опіку і виступив як адвокат на процесі, але невдовзі отримав від нього лист, датований 28 січня 1877 року. “Високоповажаний Добродію! – писав В. Ганкевич. – Діставши вчора Ваше письмо спішу донести Вам, що змігаємся довідати про звісне діло. Арештовано штирох російських а одного австрійского обивателя, разом 5 людей. – Російські обивателі (не знаю чи правдиві се імена): Дорошенко, Ал. Куртієв, Ястремский й Жорж Руж (запевно псевдонім) (це була хибна звістка – Жоржа Ружа, чи то Колодія, заарештовано не було. – Р. Г.). Крім того, академіка Павлика. Арештоване пішло з причини зовсім дрібної. Поліція мабуть вже давно мала візване від росс. уряду, щоб слідила за комітетами соціялістів, чи революціонерів, котрі мають виводитись в Галичині. Двох із россиян пробуваючих у Львові ходило що день їсти до одної реставрації і міняли там частенько рублі. Поліція підозривала, чи не фалшиві се гроші й вислала свого агента до тої реставрації назирати, мовляв, за Москалями. Агент почав раз розмовляти з одним із Россиян, посварилися й Россиянин вдарив агента в лице. З тої причини арештували тогож Россиянина, а товариша его покликали за свідка. Мабуть що в Поліції наговорили ті панове таких річей, що зробили в них ревізію. Один из них (С. Ястремський. – Р. Г.) мешкав у Павлика и там знайшли книжки и кореспонденцію, з причини котрих арештували також Павлика и передали ціле діло судови. – Відтак надіхав Дорошенко и не знаю яким способом впала до него поліція, зробила ревізію й віддала також его судови. Про пятого не знаю, яким чином він опинився у суді. В кореспонденції Павлика була згадка про Просвіту, отож зробили и там

ревізію, нічого, розуміється, не знайшовши. “Слово” почало тоді денунціювати, польські газети почали пісню повторяти, а ми мусіли все дементувати и справа розмазалася та набрала розголосу, якого не варта. Що в Павлика й інших знайшли, не знаю, тож й не можу на певно сказати, що из сего вийде. Здається однакож, що з великої хмари буде малий дощ, а паче що нічого не буде й що за кілька день пустя сих всіх людей на волю. Помочі юридичної мабуть що не буде треба, бо до розправи чи суду зо всім не прийде, а слідство застановлять. Питавем в людей, й ті кажуть, що грошей на тепер не треба. Ваші річи мабуть не пропадуть. Що прийшло від Ильницького, се все в Просвіті, а що було у Павлика або в Дорошенка, те або ще є у Павлика дома, або забрали від него та від Дорошенка до суду й звернуть незабаром одному або другому. В суді воно певнійше як де инде. З цілого тільки вийде, що россианам не ма вже що вертати до Россиі, бо имена їх були по газетах й конзуль з Бродів приїздив нароком звідуватися за цю справу. И Павлик не має на якийсь час що робити зо своєю фільозофійоф, бо на учителя не пустять. При нагоді будьте ласкаві звістити, чи Терлецький потратив місце, чи ні й що діє? бо годі про те з Відня довідатися.

З повним поважаньом В. Ганкевич”.

Правда, до цих слів додасть: “Вже по написанню листа доглядився я, що за підписом Вашим на другій стороні є ще продовжене листу. Біда тільки, що зміг я тільки де що прочитати й догадуюся тільки так пiate через десяте. Арештованих підозрівали о уділ в заборонених товариствах (The Inahme an verboten Uegeinen), що очевидно показалося мильним и для то[го] з цілого діла, як зачуваю, нічого не буде. Поліція думала, що хто зна яке небезпечне діло, заговор чи що, викрила. Як кажу, усе му винна недотепна мова перших арештованих. Могли би їх ще засудити за чинности проти заприяженої держави, (се є Россиі) і для того я ще на певно не кажу, що справа нічим покінїтьсѣя.

До них я роздумав поки що не йти, бо переслухували би мене яко світка й слобонене людей могло би сѣя відволічи через таку річ. Піду аж тоді, якбим зачув, що приходитьсѣя до розправи (суду) й нараю ім обороньцю. Воно й так нема чого ходити, бо розговорити сѣя не можна як слід. Видіти сѣя можна тільки в присутности судії слідчого. Вісти мої, що слідство мабуть застановлять, сѣя впрочім

досить достовірні, бо намістник виразився вчора перед моїм знакомим, що сим людям нічого не буде, а єму напевне доносять о всім, бо справа стала дуже голосною.

Грошей поки що не треба, хибаби не мали на дорогу. Росії їх видати не можуть й що найбільше можуть їм звеліти виїхати з Австрії.

Ганкевич”.

6 лютого 1877 року Іван Франко повідомляв Михайла Драгоманова: “Про П[авлика] не багато дечого нового й чувати. Був я у нього разів два. Страшно нудженно виглядає, а заляканий також, бачиться, не мало. Нині саме дізнався я від одного товариша, що-ді намістник д. Потоцький мав виразитися, що з того нічого злого не вийде для П[авли]ка і що се все був лиш пустий вистріл проти соціалізму, котрим його не в пору налякано”.

Над собою Іван Франко жодної загрози не чує. Він тоді ще сприймає арешт Михайла Павлика як якесь звичайне непорозуміння, котре минеться, і все стане на свої місця. Зрештою, ситуації тоді ще не розумів ніхто. Ні Павлик, ні Франко, ні Драгоманов.

За Павлика Іван Франко щиро тривожиться. Вже після виходу з арешту Михайло Павлик відразу 24 березня 1877 року напише Михайлові Драгоманову: “Міні дуже зле було в тюрмі: не дозволили ніяких газет. Один Франко пам’ятав – а всі повмирали...”. “Хотів, – писав Іван Франко Михайлові Драгоманову ще раніше, 13 лютого 1877 року, – поділитися з Вами одною гадкою, котру чув не від одного з тутешніх русинів зглядом П[авлика], а іменно, чи би не мож описати факт той докладно і умістити в якій німецькій часописі (як ось “Neue Freie Presse”) та сміло упізнатися о його кривду та скорє кінчення діла, бо повідають деякі, що можуть го держати й рік, а відтак пустити без суду, кажучи, що слідство не виказало нічо проти нього. Се би П[авли]ка доразу убило; він і так, не знаю, чи се пережигє, такий нужденний був, як єм го бачив. Про G[eorge] R[ouge], чи K[оло]дія, довідався, що перебрався за границю щасливо, тож простую те, що-м уперед писав. Чорт ту дійде ладу у тій мішанині повістей та пошептїв, що немов з вітром літають по городі. Д[ороше]вич, запевно, писав Вам, що не їхав у Чернівці і що я там маю поїхати. Я прийняв охотно на себе тоту задачу познакомитися з деякими тамошніми людьми, що ми буде тим легше, що деяких, як Вінцковського, Шанковського, знаю особисто, а до громади учеників гімназіальних “українського”

напрямку дістану письма. Лиш часу хибує і грошей. Від Д[ороше-ви]ча я отримав несповна 5 фл[оринів] та й тоті видав на потребу, хоч, як прийде їхати, то й те мушу втягнути в рахунок. За “Борислав” і тільки ми досі не прийшло, щоби передплетчикові заплатити, не то печатні. Значить, вибратись годі скорше, як по Великодні. А втім, напишіть, як Ваша воля, так я й зроблю. Ваш. Ів. Фр.”

Близько 16 березня Іван Франко, який готовий був виконати доручення Михайла Драгоманова і поїхати на Буковину замість Михайла Павлика, повідомляв у Женеву: “Дорогий добродію! Лист Ваш я отримав, посилки всі також дійшли. Діла в нас стоять ось як: у П[авли]ка я був. Він ще нужденніше виглядає, як уперед. Каже, що кров’ю плює. Обіду, котрий му там давали, не міг їсти, і я винаймив му обід у своєї пані. Його діло небавом рішиться. Вчора учув, що 16 (латинського) с[ього] м[ісяця] буде розправа судова. Винуватять го о те, що буцімто належав до якогось тайного товариства або з таким же переписувавсь (чи, може, і тут хотів подібне зав’язати? Се все в тім параграфі стоїть). Кара в Strafgesetzbuch’і назначена 1–3 місяці арешту. Та не те лихо, а то, що наші професори універс[итету], не дожидаючись засуду, вичеркнули го з університету. В такий спосіб неборак стратив один курс і, крім того, стипендіум, о котре іно що подався і котре му були призначили”.

Іван Франко також пише і про те, що готовий їхати за завданням Михайла Драгоманова на Буковину та Угри, але от, немає жодних скерувань та адресів, “щодо арештованих ту українців, – повідомляє, – то довго не було ніяких вісток. Далі заговорили, що двох (не знати, котрих) вислано в Росію. Дперва вчора я дізнався, що вони тут є і ураз із П[авли]ком стануть під суд. Із нас ніхто до них не навідується. До П[авли]ка ходив тільки я та ще один його товариш, та й то заким мене пустили до канцелярії п[ана] судді, то-м ходив 4 дні і ніколи не міг го застати. Не знаю, чи до розправи будуть і мене покликати. Щодо видавництва повістей не маю досі ніяких звісток”.

24 березня 1877 року Іван Франко повідомив Драгоманова: “Павлик вийшов і пробуває від трьох днів у мене. Його засудили за 8 днів: вніс рекурс, університет, бачиться, пропав. Ширше напише він сам”.

30 березня 1877 року “Правда” опублікувала своєрідний звіт про судову розправу над Михайлом Павликом. “По кількамісячнім слідстві, – писала вона, – розпочалася дня 16 марця в тутешнім ц. к. суді краєвім для справ карних головна розправа

проти п. п. 1) Михайла Павлика, слухача 3 року філософії у Львові; 2) Сергия Ястремського з Харкова, літ 19, бувшого слухача 1 року медицини в Харкові; 3) Олександра Черепакіна (на прибране ім'я Дорошенко) з Кременчуга, літ 25, укінченого слухача медицини в Києві; и 4) Олександра Константина Куртієва з Одеси, літ 25, бувшого громадського писаря в Херсонській губернії. Яко судії засіли р. Будзиновський (яко голова трибуналу), р. Могильницький, р. Бушак і р. Левицький. Прокураторию заступав др. Зборовський, а оборонцею був др. Яцковський. Прокуратура обвиняє підсудимих о провину участі в тайних суспільному спокоеви шкочливих товариствах (§§ 285, 287 и 293 у.к.), а крім того о переступства мельдункові, пашпортові и т.д. Причину до слідства в тім напрямку подали арештованя 9 січня с.р. через львівську поліцію заряджені, про котрі ми вже свого часу згадували. Між актами знаходяться також денунціяції. Росказують, що декотрі денунціяції своєю злосливостю а несправдою зміреною проти цілого стороництва народнього здрадили мутне жерело звісних доносчиків чи докладчиків, стоячих в блиських зносінах з органом фабрикації галицької общерусскості. Прокуратор обвиняє підсудимих о провину участі в тайних товариствах на підставі забраної у підсудимих кореспонденції від проф. Драгоманова в Женеві и від Роберта Далє видавця письма "Впередь", видаваного російськими емігрантами в Лондині, в котрій згадується про услівя розвою соціялистичної пропаганди в Галичині й про підмогу такої пропаганди с сторони російських приятелів, – не менше також на підставі брошур соціялистичної гряті, забраних у підсудимих (а имено брошури: "Про багатство та бідність"). Из кореспонденцій виходить, що теория соціялистів не може прийнятись в Галичині, бо багато боїться її и взагалі Галичане "новаци в таких ділах". Сам редактор "Впередь"-а навіть при успішній пропаганді соціялізму в Галичині не надається на велике число прихильників між интелігенцію, а має надію тільки на економичний, невідрадний стан народу. В однім письмі с Харкова говоритьсь, що харківські приятелі відказали своєї помочи, и що від них нема що надіятись підмоги для діла соціялистичного. Інші письма переконують також, що коли єсть пропаганда соціялистична, то вона йде из заходу, а на Україні дуже мало має прихильників. Широке слідство нічим не виказало, щоб соціялистична пропаганда (в розуміню якого тайного товариства) була ділом Українців, – Ястремський виїхав 20 Вересня м.р. з Росії до Женеви, де познакомивсь з проф.

Драгомановом, а до Львова приїхав, щоб записатись на політехнику. Переписувався с проф. Драгомановом и Лавровом (=Далє, редактор "Вперёд"-а). А Черепакхин виїхав з матерею и сестрою з Россиі до Швайцарії, пробув тут около 3 місяці и видався с своїм професором Драгомановом. В перших днях Січня поїхав через Відень на Угри, а відтак до Львова. С Швайцарії привіз кількасот екзем. брошур: "Турки внутренніе и внішніе", "Про багатство та бідність", "По вопросу о малорусской литературі" и инш. Ві Львові познакомився Ястремський з п. М. Павликом. Куртієв приїхав з Одеси до Галичини шукати собі хліба и був билетером при театрі. На "Бесіді" пізнався з п. М. Павликом, а через сего з Ястремським. Проф. Драгоманова не знає особисто, ані не переписувався з ним. П. М. Павлик прийняв Ястремського у себе, переписувався з проф. Драгомановом и одержував від него книжки.

На внесенє прокуратурії рішив суд по цілогодинній нараді – на підставі § 229 пр. кār. перевести розправу при замкнених дверех а то с причини, "що провина, о котру обвиняються підсудимі, погіршає проти публичній беспечності суспільній".

Відтак позістало в залі на місцях для публики призначених тільки 12 мужів довірія. Після дводневої перерви розпочались виводи прокуратора и оборонці. Др. Зборовський – яко заступник прокуратурії – в короткій промові доводив на підставі кореспонденції проф. Драгоманова и Роберта Делего, що Ястремський и Черепакхин яко чужинці допустилися провини с § 289 у. к., росширяючи тенденції тайних товариств и позискуючи для них членів; що п. М. Павлик допустився тої ж самої провини, а яко тутешний підпадає під § 287 у. к.; о ту ж саму провину обвинив прокуратор Куртієва, на тій підставі, що він неперестанно перебував в товаристві тамтих підсудимих.

Оборонця др. Яцковський в довшій промові старався виказати, що соціялизм нічо инше як тільки нова теория суспільної економії, котра яко теория наукова не може підпадати під уставу карну. Підсудимих не можна винити о уділ в яких тайних товариствах, бо розправа навіть не виказала, щоб истнували такі товариства, а кореспонденция с проф. Д. и Далем не може бути караною, бо дві ті особи не творять ніякого товариства. Роберт Далє не єсть, як подала полиция, начальником славянської секції интернационалу, бо таким єсть К. Маркс. Книжки, знайдені у підсудимих – не заборонені в Австрії, а брошура "Про багатство та бідність" сконфискована вже після увязнення підсудимих.

По довгій нараді оголосив суд вирок, засуджуючий п. М. Павлика за провину з § 287 у. к. на 8 день арешту, Сергия Ястремського и Александра Черепакіна за провину з § 289 у. к. на оден місяць арешту и видаленє з Австрії; Александра Куртієва увільнив суд, але ухвалив, щоб його видалити с краю. Оборонця зголосив именем п. М. Павлика жалобу невинності”...

Тепер, коли “справедливість восторжествувала”, можна відпочити і поїхати з М. Павликом десь на провінцію і бути там аж до 10–15 квітня.

Іван Франко їхав до Лолина на Великодні свята. Михайло Павлик, виснажений, мусив після виходу з тюрми 21 березня 1877 року відразу лягати в шпиталь. Франко тоді довго в Лолині не затримався. Справи товариша та “Друга” кликали його до Львова.

59-й номер “Слова” (головний редактор – Венедикт Площанський, названий Іваном Франком “Плосколобим”) у вівторок 31 травня за старим стилем, чи 12 червня за новим, повідомляв: “В субботу утром минувшей недели отбылись полицейские ревизии: в готеле Лянга в квартире якого-то молодого чоловіка Станислава Бербаша чи Барабаша, которого сейчас увязнено, забравши у него дві паки книжок соціалістического содержания, послі у п. Болеслава Лимановского, сотрудника “Газеты Народовой”, обитающего на Хоружчині н-р 13, которого же тоже увязнено, забравши у него различные книжки, письма и пр. Ровно одновременно происходила ревизия в локальностях общества рукодильников Gwiazda, у директора того же общества п. Августа Скерля, в типографии “Газеты Народовой” и в локалі общества львовских типографов Ognisko, в квартире б[увшого] администратора “Друга” и пр. В последних локалях не найдено ничего подозрительного. С паном Барабашем забрала полиция его револьвер, штилет, трутизну и пр. Вчера (11 червня. – Р. Г.) иміли еще арештоваты академика г[осподина] Ивана Франко, одного из редакторов “Друга”, и опять академика г. Михаила Павлика”.

“Від кількох днів, – повідомляв часопис “Правда”, – столиця Галицької Русі знов сильно занепокоєна досить численними ревізіями й арештованнями, котрих поводом має бути підозріне о соціалістично-революційну пропаганду. От що доносять урядові і неурядові газети: Перед кількома днями приїхав до готелю Лянга молодий чоловік зі Швейцарії, котрий назвав себе Станислав Барабаш й привіз з собою великі паки, повні книжок. Дня 9 с.м. рано двоє комисарів поліції зробили у нього ревизию в помешканню, а

відтак арештували його як підозрілого о замір соціалістично-революційної пропаганди. При ревізії знайдено велику масу соціалістичних книжок и довгий список осіб, мешкаючих у Львові, також револьвер, штилет в полиці, трутизну, англійські пильники тонкої роботи и паспорт російський на ім'я третьої особи!!! С паперів, знайдених при арештованім, показалося, що він називається властиво Михайло Котурницький. Зараз потім відбулася ревізія у п. Болеслава Лимановського, сотр. *Gaz. Narodowej*, доктора філософії, котрий віддавався наукам суспільним і видав у тій матері кілька книжок у Львові ("*Dwa znakomici komunisci Tomasz Morus i Tomasz Kampanella*", "*Socjologia Augusta Comte'a*" и п.). П. Лимановського арештовано и забрано його рукописи, книжки и листи. Рівночасно відбулася ревізія (однаке нічого не знайдено) в друкарні *Gazet-и Narodow-oi* и в помешканю Августа Скерля, председателя стоваришеня Львівських друкарів и товариства ремісничих *Gwiazda*. Дня 12 с.м. увязнила поліція з powodu uwiecznienia Michala Koturnickiego, emissarjusza socjalistow zagranicznych, як пише *Gazeta Lwowska*, и віддала до суду ще русинів академіків Івана Франка и Івана Мандичевського и богослова Олександра Заячковського. Накинець у Відню арештовано академіка-русина Щасного Сельського и 3-х поляків, членів ремісничого товариства *Sila*: Едмунта Бржежінського, Осипа Завишу и Станислава Барабаша, котрого картою на їзду залізницею за половину ціни хіснувався Котурницький; також відбулася ревізія в локальностях *Sily* и товариства друкарів *Ognisko*".

Польські газети свідомо акцентували на тому, що заарештовано виключно русинів, які пропагували соціалістичні та комуністичні ідеї. Те саме стверджувало і "Слово", на думку якого, соціалісти діють на шкоду Росії, котра допомагає визволитись болгарам та слов'янам Балканів з-під турецького іга, а під прибраним прізвиськом Барабаш ховається турецький емісар Бер-баша...

Суботній 61-ий випуск "Слова", що вийшов 4 (16) червня 1877 року, на основі офіційної заяви "*Gazety Lwowskiej*" вніс деякі уточнення щодо легендарного Бер-баші та його "товарищей", а також повідомив про нові арешти, пов'язані з цією справою: "За указаннями, яких доставили номери у пяти увязнених сими днями во Львові особ, подозрених в соціалістичних агітаціях, вислідила і арештовала віденська поліція дальшій чотире особи, именно: Едмунда Березинського, Іосифа Завишу, Феликса Сельського (председателя общества "Січ". – *ред.*) и Станислава Барабаша,

когого-то останнього назвище придбув був арештований во Львові Михайл Котурницький с того повода, что путешествовал из Відня во Львов за обниженим билетом ездy, выставленным на имя Барабаша. Имена арестованных до сих пор у Львові особ суть слідуєть: Иван Мандычевский и Иван Франко (студенты университета), Александр Зайончковский (слушатель гр[еко]-к[атолического] богословія), Михайл Котурницький (эммисарій комитета социалистов в Швейцарії) и Болеслав Лимановский". До цих рядків, взятих з офіційного повідомлення, "Слово" додало: "Нам сообщают, что арестован еще и Михайл Павлик (сын селянина), студент университетский, находящийся теперь в Львовской головной больнице. Віденьская Pollit. Согг. сообщает, что увязнен еще в Відні чиновник университетской библиотеки (Терлецкий?), у которого найдены номера, всіх крайне компроментирующіе".

Ревізії, арешти, безумовно, налякали москвофілів, і в "Слові" № 72 від 2 (14) липня 1877 року вони поспішили попередити своїх читачів: "Осторожно. Як напевно знаємо, з Женевы высылают тепер часто в Галицію такі Драг[оманова] издания українські под адресом известных наших "твердых" патриотов, а то, як легко догадатися, для того, чтобы навлечи на адресатов подозрiние полиции и послі оголошати, что под различными прозвищами у поляков известными честными русскими патриоты сочувствуют или содействуют в социалистической пропаганді. Советуем не принимать таких посылок, можно бо иначе легко попасть в сіти, як то уже раз показалось на Угорщині, где один из русских учителей получил от п. Драгманова против своей воли несколько книжок".

Аналіз того, що сталося, спробувала зробити "Правда", яка вважала дану справу звичайною провокацією. "Ціла історія, — писала вона ще 15 (3) червня 1877 року в своєму 11-му номері, — с приїздом и поступованіем рекомого "висланника интернационализму", а відтак з арештованіем именно руських академіків видається нам дуже дивною. Той емисар має с собою штилет, револьвер, трутизну, пильники, мов чоловік, котрий приготовлений на те, що його, коли схватять, то на смерть засудять, хотя с процесу відбувшогося у Львові в марці с.р. заграничні социалісти мусіли знати, що за вербованіе до тайних заграничних товариств назначена в Австрії кара від 1 до 6 місяців арешту. При тім же старший емисар виступає з незвичайною неосторожностью. Хотя попередні арештованія повинні були навчити прозорливості, він, приїзжающий з Швейцарії, спроваджує отверто великі паки книг,

мовби нарочно хотів звернути на себе увагу поліції, і носить при собі явно цілком виразно писану листу осіб, по часті вже при попередчих арештованях поліцією або судом переслуханих, мовби нарочно хотів тиї особи компрометувати! Отже або той “емисар” не єсть дійсним висланником интернаціоналу, але агентом російського уряду, ужитим для компрометування перед австрійським урядом людей і намагань, немилих теперішній системі рос[і]йського] уряду, й для налякання австрійського уряду та звернення його уваги в фальшиву сторону, а може, ще й для висліження революційної агітації, виміреної против російського уряду, а веденої в Росії і за границею – або, коли він справді емисар интернаціоналу, то хиба интернаціонал, не можучи у нас нічого позискати для своїх цілей, хоче нарочно прокомпрометувати деяких молодих людей, сподіваючись, що вони, коли їм через те всяка кар’єра в Австрії буде замкнена, будуть мусіли хочби і против волі звернутися на дорогу, на котрій рад би їх бачити интернаціонал. Чи так, чи сяк, а все ж наші молодці повинні заховуватися дуже обережно, щоби не дати їм позору буцімто вони стоять в якій-небудь звязи с соц-рев[олюційною] пропагандою. Квестию соціальну нехай стараються вислідити на полі науки, на котрій вона ще далеко до рішення. Поки ж се питання не рішиться науково, у нас, в державі конституційній, можна й на законній дорозі ще багато й дуже багато зробити для добра народу... Сподіваємося впрочім, що дальше слідство викаже вповні безосновність підозріння, а увязнені будуть випущені на волю”.

У свою чергу, “Слово” у № 81 від 23 червня (4 серпня) накинулось на “Правду”, звинувачуючи її у “попирательстве социально-нигилистичной пропаганды”. “Здішній псевдоруский орган, – писала газета, – взывает нас, чтобы мы поименно навели те лица, которые нашу молодежь к социально-нигилистической пропаганде наводили, а их не арестовано, в противном бо случае он будет вправі нап’ятовати та наше поведіння соотвітственным именем. Скажем на то, что мы стоим при наших словах и не отступим от них. Ті, которые первыи начали корреспонденцію с ныні в Женеві живущими “философами будущности”, которые познакомили нашу молодежь с ними яко образцом патриотизма и авторитетом западно-европейского псевдопрофессора, которые знали о том, что молодежь та распространяет революційно-соціалістическіе брошюры, на которой не было фирмы типографии и проч., которые, читая статьи в б[ывшей] газетці “Друг”, похваляли их и побуждали

молодых людей дальше в таком направлении писати, которыи подстрекали ту молодежь против церкви и духовенства..! були украинцами". 30 серпня газета "Правда" повідомила, що "слідство в справі обвинених о соціалістично-революційну пропаганду ще не скінчено, хотя тягнеться вже чотири місяці: багато часу має именно зайняти перечитування руських та російських книжок всілякого змісту. З увязнених випущено знов 3 на волю, именно медика з Відня п. Щасного Сельського, правника зі Львова И. Б. и слухача філософії зі Львова Л. З. Виключених з львівської семінарії питомців консисторія приймає назад до семінарії коли тільки викажуться посвідченням від поліції, що при ревізії не знайдено у них нічого протизаконного. Такі ж посвідчення видає поліція всім виключеним питомцям. О однім с старших людей, у котрого також внаслідок денунціяції наших "русских" відбулася ревізія, виразилась політична власть, що "тая ревізія не тільки не дала найменшої підстави до виточення процесу, але ж не знайдено при ній ані тіні чого протизаконного и дуже належить жалувати, що вельми шановний п. И. став жертвою інтриги. Сподіваємось, що при публичній розправі всі махінації наших шпівонів і денунціантів вийдуть поверх, як то вже сталося по часті при процесі в Марціо с.р."

Щоб русини не заразились соціалізмом, нігілізмом та комунізмом, в друкарні Товариства ім. Т. Шевченка вийшла 38-сторінкова брошура "Студія на нашім церковно-народнім поли".

Журнал "Друг" тоді вже перестав виходити.

Повним ходом йшла турецько-російська війна. Тривала підготовка до вирішального бою, інтерес до соціалістичного процесу у Львові впав. Газети тепер усю увагу сконцентрували на війні. Саме тоді, коли російська армія збиралась переходити Дунай, польська преса почала повідомляти про появу на території Галичини соціалістичних агітаторів, котрі ту Галичину буквально наводнюють, і обурюватися, де дивиться уряд та не нищить їх.

Польська преса була буквально шокована вчинком чеських студентів, які не тільки не відгукнулись на заклик Римського Папи Пія IX не підтримувати Росію у війні, а на горі Жижки демонстративно спалили портрет Папи в ніч з 2 на 3 червня 1877 року, а також попалили і заклики проти Росії.

Якраз мав початись черговий штурм Плевни. Газета "Правда" від 18 (30) жовтня (№ 20) оголосила, що в процесі "соціалістично-революційної" пропаганди справи зрушились. Прокураторо-

рія випустила цілком на волю без жодного звинувачення польського літератора Болеслава Лімановського, медика з-за кордону Бжезінського та теолога-русина Заячківського. З інших ув'язнених випущено на волю Михайла Павлика, а у в'язниці залишилися Котурницький, Терлецький та Іван Франко. "Остаточно розправа, – повідомляла газета, – має розпочатись 16 с.м. Jako головних винувників вважає прокурор отих трьох ув'язнених панів та М. Павлика, однак має оскаржувати ще також пп. Щ. Сельського, Ів. Мандичевського й Анну Павлик, сестру М. Павлика".

Невдовзі доля війни була вирішена на користь Росії. Польська преса почала клястися у вічній дружбі з тою великою державою. Ініціатором цієї дружби стала польська газета "Czas", яка до того друкувала ярі антиросійські статті. Відповідь цій газеті дав у "Новом времени" Микола Костомаров, заявивши, що в Росії ніколи ніхто не вірив і не вірить у щирість польських почуттів, і в таких клятвах бачить тільки черговий підступ.

Поставивши на певний час в центрі уваги "процес соціалістів", учасниками якого мали бути виключно русини, а потім – опис невдалих операцій російської армії, польська преса скромно замовчувала той факт, що саме з цією війною вона пов'язувала великі надії на визволення з-під гніту Росії та Австрії і навіть розраховувала захопити з допомогою турків Галичину, витіснити австріяків і створити свою державу, а далі відвоювати в росіян землі, захоплені ними. Поляки навіть обіцяли туркам прислати військо добровольців. Галичину заповнили польські емісари, які почали вербувати молодих поляків на війну. Щоб приховати цей факт, польська преса здійснювала крик про агітацію соціалістів, їх таємні товариства, що мають на меті змінити суспільство, розпускала неймовірні чутки про соціалістів, які нібито хочуть вирізати панів, духовенство та всіх, хто живе за рахунок інших, а також зрівняти всіх у майновому відношенні, тобто відібрати від тих, що мають, і віддати тим, що нічого не мають. Окрім того, ширилися чутки й про те, що соціалісти виступають проти інституції шлюбу і стоять на тому, щоб "парувались люди між собою, як птахи".

Про польський легіон, який мав воювати проти росіян, першою вимушена була подати інформацію краківська газета "Czas", що клялась у дружбі з росіянами. Про долю польського легіону в Туреччині повідомляло "Слово" № 8 від 23 липня (4 серпня). У часописі повідомлялося про вельми сумний кінець цього війська. Артур-бей, інакше Ціммерман, який втік у турецьку армію від

судових переслідувань, пов'язаних із не зовсім чистим контрактом на поставку коней, і Лизіцький, який скромно прийняв звання підполковника, встигли зібрати тільки 23 (чи 27?) особи – офіцерів і солдатів – для польського легіону в Туреччині. Зважаючи на ці обставини, сераскир вирішив звільнитися від таких неспокійних гостей без усяких церемоній. Він звелів полковникові, у віданні якого знаходились касарні, повідомити, що польські офіцери і солдати не будуть отримувати раціон. Легіонери протестували, а сераскир сказав, що вони можуть забиратись, куди їм заманеться. Крім того, наказав негайно зняти з себе мундири, бо в іншому випадку цим займеться поліція... Кореспондент "Czas"-у, коментуючи цю подію, додав, що ненависть сераскира походила з двох причин: від порад німецького посла і від того, що поляки не зуміли довести чисельність свого легіону до 100 тисяч чоловік.

Газета не писала, де проходила агітація майбутніх легіонерів – у Польщі чи в Галичині. Сам тон оповіді виглядав таким, що, мовляв, є серед поляків такі люди... Справді, є. Вся слов'янщина жила ідеєю визволення південних слов'ян, які терпіли турецьке ярмо вже понад 500 років, і тільки оті 27 польських відщепенців бажали зовсім іншого... Врешті з'ясувалось, що поляки вербували в легіон не тільки на корінних землях Польщі, а й в Галичині діяла широко розгалужена мережа вербування. Діяла, проте, безуспішно. Очевидно, ідея допомагати туркам, щоб вибороти таким чином "свою вольносьць", не сподобалась багатьом полякам. Однак виявилось, що вербування в так званий турецький легіон йшло повним ходом у Львові і 18 (30) січня 1878 року перед трибуналом Львівського крайового суду з кримінальних справ розглядалась справа незаконного вербування, про що польська преса не бажала розголошувати.

Перед судом стали:

- Йозеф Рибаківський зі Львова, 17 літ, римо-католик, учень шостого класу реальної школи;
- Станіслав Брулінський з Привіслянського краю, 26 літ, різницький челядник;
- Адам Палчинський зі Львова, 19 літ, челядник шевський;
- Мойша Шохет зі Знесіння під Львовом, єврей, 26 літ;
- Болеслав Старжинський з Варшави, 32 роки, асекураційний службовець;
- Броніслав Бартошинський зі Львова, 20 літ, канонір 9-го артилерійського полку;
- Ян Смагович з Жабна, 23 роки, слюсарський челядник.

Рибаковського судили за те, що в серпні 1877 року вербував названих на процесі в польський легіон, щоб боротися проти Росії. Йозеф Рибаковський був покараний тюрмою на шість тижнів. Решта були засуджені за те, що піддавались вербуванню і не донесли поліції про набір в легіонери. Шохета засудили на п'ять тижнів арешту, Бартошинського і Смаговича – на два тижні, а інших звільнили. Керував процесом Ригер, від прокуратури обвинувачем був Симович. Варто нагадати, що судили названу групу, як і Івана Франка та Михайла Павлика, за “переступ” тих самих параграфів карного закону.

“В маї 1877 р., – писав Іван Франко у спогадах “Д-р Остап Терлецький”, опублікованих 1902 року в “Записках НТШ”, книга 6, – приїхав до Львова молодий поляк, що замельдувався в готелі як Станіслав Барабаш. Він прибув з Женеви, мав з собою велику паку книжок, переважно російських, а також рекомендаційні листи від різних заграничних революціонерів до різних осіб, поляків і русинів. Він познайомився тут з Б. Лімановським, польським письменником, що, емігрувавши з Росії, жив у Львові, тут видав пару книжок соціалістичного змісту “Dwaj komunisci Tomasz Mor i Tomasz Campanella”, “Socyologia Augusta Comte’a” далі з Августом Скерлем, провідником робітницького товариства “Gwiazda”. Пробиваючи два тижні у Львові, Ст. Барабаш бував у робітницьких польських товариствах “Gwiazda” і “Ognisko” (товариство друкарів), але ані книжок, привезених із-за границі, ані листів, адресованих до деяких руських студентів, не віддав. Тим часом львівська поліція, стривожена звісткою “Czasu” про розширену в східній Галичині соціалістичну пропаганду та звістками львівських польських газет про московських агентів, які буцімто їздять по краю (тоді йшла війна між Росією й Турцією, і галицькі поляки боялися, щоби російська армія, йдучи повз галицької границі, по дорозі не захопила й Галичину або бодай не викликала тут “гайдамаччини”), пильнувала кожного приїжджого і від першої хвилі мала на оці й Барабаша і, скоро тільки він почав готувитися до від’їзду, зробила у нього ревізію, забрала книжки й листи і арештувала його. На поліції він признався, що не називається Ст. Барабаш, але Михайло Котурницький, родом з Варшави, був довгий час у Швейцарії, але за той час під чужими пашпортами кілька разів їздив до Росії. Признав також, що він з переконання соціаліст і займається соціалістичною пропагандою, але лише в Росії, не в Галичині. Далі признав, що бажав також і серед

львівської академічної молодіжі ширити книги та часописи соціалістичного змісту. Знайдені при нім листи Драгоманова одержав буцімто не від нього самого, бо його не знає особисто, а від якогось знайомого в Женеві, і не безпосередньо для адресатів-русинів, із яких не знає нікого, а для якоїсь третьої особи, якої не хотів назвати. Се толкування було неправдиве; при Котурницькім знайдено рекомендаційний лист Драгоманова, в яким сей говорить про віддавця: "Сей лист вручить Вам чоловік, якого тутешні мої приятелі вважають певним. Він належить до кружка російських соціалістів, а родом поляк, вихований на російським письменстві й російській літературі".

Переходячи до планів Котурницького, Драгоманов писав там далі: "Тільки тепер разом з іншими він збирається заводити те саме й між поляками, яким прийдеться зачепити також за Галичину і тут розпочати роботу. Тим-то вони й нас доторкаються ближче; я тут сказав і йому, й іншим, що поперед усього, коли вони поставлять соціальне питання перед поляками, треба буде покласти й той принцип: польський соціалізм у Польщі, руський на Русі, щоб ні в кого не було й тіні сумніву, немовби вони хотіли поновити Польщу з р. 1772, хоч би й соціалістичну!" В листах Драгоманова, знайдених при Котурницькім, а призначених для декого з руських студентів університету (в першій лінії для Ів. Мандичевського та М. Павлика), звичаєм російських конспіраторів були повиписовані не лише численні назви знайомих, але говорилося також про різні плани й надії Драгоманова, що були в смішній диспропорції до сил і здібностей адресатів та до тої роботи, яку вони повинні були робити наразі й поперед усього".

Щоб реалізувати ідеї Михайла Драгоманова, викладені в листі, Іван Франко мав би їхати до Сигота, познайомитись там з гімназійною молоддю, відтак заїхати до Мукачева, а якщо можна було б, то й до Унгвару, записати там пісні, приповідки і таке інше. Однак М. Драгоманов застерігав, що потрібно їхати з порожніми руками, не мати при собі нічого компрометуючого, збирати етнографічні матеріали і відсилати відразу до Галичини. Треба пояснювати, що ці записи збираються до окремого збірника, який готується до видання. Іван Франко не знав, що думку про його поїздку в Угорщину з метою розповсюдження журналу "Друг" висловив Михайло Павлик. "Ні перед тим, ні потім між Драгомановим і мною, – писав Іван Франко, – не було згадки про таку місію, до якої я, зрештою, тоді, не обзнайомлений ані з політикою,

ані з історією, ані з економією, молодий слухач класичної філології, був зовсім не здібний. Іван Мандичевський мав їхати до Києва направити якесь лихо, якого наробили кияни. Сей мав бачитися з тим, той писати до іншого, між львівськими і віденськими “приятелями” мав удержуватися тісніший, ніж досі, зв’язок і т. ін. Сього тільки й треба було поліції. Почалися домашні ревізії, спершу у тих львівських русинів, які були згадані в листах Драгоманова, а далі, на підставі знайдених у них хоч би й найневинніших листів, нотаток або видобутих від них знань, у всіх їх знайомих, де вони бували, в бюрох, де служили. Се давало матеріал до нових пошукувань і арештів. Перших арештовано Мандичевського, мене, Павлика, теолога Заянчківського, далі Леоніда Заклинського, Ів. Белея. Побігли телеграми до Відня. Тут арештовано богу духа винного Барабаша, що дав був Котурницькому свій паспорт для їзди в Росію, і ще одного поляка Березінського. Далі по доконанні численних ревізій у “Січі” й її членів арештовано січовиків Остапа й Сельського і привезено (в кайданах!) до Львова. Тут арештовано ще Лімановського. Ревізії були в “Просвіті”, “Акад[емічному] кружку” і “Дружнім лихварі”, два чи три рази в гр[еко]-кат[олицькій] духовній семінарії і в кільканадцятьох студентів-русинів”.

Очевидно, Михайло Драгоманов не був детально ознайомлений з тим, що сталося, і не прокоментував цих подій. Досі не віднайдено оригінал листа Драгоманова, тому встановити точно, про що йшла в ньому мова, неможливо. Досі літературознавству, зокрема франкознавству, вдалося лише встановити, що Михайло Котурницький – це не справжнє, а конспіративне ім’я Еразма Олександровича Коблянського, який народився 1854 року і помер після 1900 року. Ким він був насправді – сказати важко. Наївний революціонер, що любив гратися в конспірацію, складати списки, носити отруту, штилети, англійські напильники і поводитися так, щоб викликати підозру, чи досвідчений провокатор, який потрапив у коло зору Михайла Драгоманова, і той довірив йому передати лист, що й стало причиною арешту. Іван Франко винив у даній справі самого Котурницького і був схильний вважати його провокатором, що діяв в інтересах поляків і через якого й відбулась уся катавасія, названа арештом та процесом соціалістів. У відомих спогадах про О. Терлецького Іван Франко писав про М. Котурницького:

“Розуміється, Драгоманов ніколи не мав претензії дорівнювати польським конспіраторам. Цікаво, що польська часопись не знаходила досить “*słowo potępienia niesumiennosci genewskiego sportsmena socjalizmu*”, а не пробувала застановитися над роллю, яку в цілیم тім процесі відігравав польський конспіратор М. Котурницький. Ся роль вже тоді була декому не ясна. Які були відносини між Котурницьким і Драгомановим, я не знаю; пізніше в своїх листах до мене Драгоманов про Котурницького ніколи не згадував.

А Котурницький, відсидівши 3 місяці, на які був засуджений у Львові, був видалений із границь Австрії з заборonoю вертати сюди коли-будь назад. Та проте вже 1879 р. ми бачили його у Львові, де в ту пору бачив його й комісар поліції, той сам, що арештував його в 1877 р., та проте сим разом його не арештовано. Пізніше він приїжджав іще кілька разів до Львова, де в 1884 р. видав навіть під псевдонімом “*Michasko*” окремою брошурою кілька віршів українською мовою і латинкою, навійних гарячими й дружніми розмовами з одеськими українофілами. Нащо потрібна була йому ся брошура і куди поділось її видання, яке, мабуть, зовсім не було пущене в продаж, сього я не знаю.

В р. 1885 чи 1886 Котурницький уже під новою назвою “*Borkowski*” виступає в варшавськім “*Głosie*” з просторою статтею про польсько-руську колонію Адамполь, положену недалеко від Скутарі на березі Малої Азії. В тім самім часі він прислав мені з Кракова свою статтю “*Mickiewicz i Puszkina pod pomnikiem Piotra W[ielkiego]*”, що була друкована в “*Nowej Reformie*” і відбита окремою брошурою і де протестовано проти угодних поглядів Спасовича. Ще пізніше я довідався, що Котурницький-Борковський, за порученням котрогось російського міністра, дістав при якійсь залізничі посаду, яку ми назвали б сінекурою, – прочитувати газети й закреслювати в них усе, що пишуть про сю залізницю та її управу”.

Для ведення слідчої справи був ангажований один зі слідчих суддів Роман Крігсайзен, про якого Іван Франко у спогадах про Остапа Терлецького писав, що це один з “найглупіших і найлінівіших урядників львівського суду”, який не вмів читати українською мовою, а тому до справи був заангажований ще один затятий поляк – перекладач Василевський, котрому саме читання українською приносило невиносимі страждання. Судові власті могли навіть з поверхового огляду справи переконатися, що ніякої вини за ув’язненими не було. Котурницького було відпущено. Свою роль він вже зіграв.

Аби доказів було більше, вирішено було підіслати у камеру, де сидів Іван Франко, провокатора Кароля Скаміну, тридцятирічного злодія, за професією – кухаря, який був родом із Загір'я та за крадіжку відсиджував свій термін у три роки. “Кароль Скаміна, – твердить протокол допиту складений 19 липня 1877 року Крігсайзенем та Равським, – сам повідомив слідчій комісії, що має щось важливе сказати судові. Привели його, отже, із слідчого арешту, попередили, щоб говорив щиру правду. Він свідчить:

“У камері № 45 разом зі мною приблизно 3 тижні ув'язнений якийсь Іван Франко. Він бачив, що по інтелігенції я стою трохи вище від інших, і звертався у розмовах до мене і між іншими байдужими справами розказував мені такі речі, що, на мою думку, не можуть бути дозволені, а саме: Іван Франко говорив, що усе суспільство в державі треба порівняти з копицею сіна. Найнижча і найширша верства – це селяни і сільські господарі, вищі і чим раз вужчі верстви займають ремісники і міщани, далі йде військо, а найвищу й найвужчу верству займають пани, священики, суди і всякі установи, які мають у своїх руках владу. Далі говорив Іван Франко, що тому у світі діється не так, як треба, що над широкою підставою панує вузький вершок і гнітить її. Однак люди вже близько 100 років працюють над тим, щоб цей порядок змінити, і з цією метою ці люди навчають інших, особливо нижчі верстви, гуртуючи собі навіть військо, яке в основному складається з селян. За допомогою його і селян [вони] вдарять на міста, винищать в містах і по селах всіх панів, попів і урядників, і вся земля, всі фабрики і маєтки мають бути рівно розділені між людьми, які мають називатися громадянами, щоб кожний працював і мав користь для себе з своєї праці. Франко говорив, що якщо б командири не хотіли йти з солдатами, то це тільки коштувало б фунт свинцю. Франко також говорив, що релігія і все, чому священики навчають, є неправдою, подружжя – зовсім не потрібне, бо хто ж міг би йому заборонити, коли б він хотів спати з своєю сестрою.

Франко говорив, що коли земля і маєтки будуть розділені між людьми і громадянами, то зможуть мільйони краще жити як зараз і, щоб до того довести, є тут, у Відні, а також у цілому світі товариства певних людей. Тут, у Львові, головою цього товариства є якийсь Заклинський, а Франко і багато інших арештовані за ту саму справу, тільки ще не знають, чи їх відішлють до Відня, чи їхніх товаришів спровадять з Відня сюди.

Франко далі говорив, що та наука, яку він назвав, у нас в країні вже широко розповсюджена якимись громадами в міських і сільських школах, і навіть жінки поширюють цю науку між народом, і що тут друкуються також книжки з такою наукою, з яких декілька назвав мені, а саме: “Люди”, “Капітал і праця”, “Парова машина”, “Конституція” і газета “Слово”. Франко говорив, що цю науку поширює по селах якийсь професор Василович на російському або буковинському кордоні, якийсь недавно висвячений священник Тимусь, якийсь священник з Дрогобича, до якого їздив Франко.

Інших осіб і місць не назвав, але сказав, що їхні люди переодягаються і ходять по фабриках, де навчають тому ж самому робітників, вкінці Франко також додав, що в нас справа соціалізму назріє найдалі за 15 років або і скоріше, і тоді народ з військом виріже панів, попів, урядників і євреїв і поділить всю землю і майно між собою.

Більше не пригадую собі, що мені наговорив Франко, додав тільки, що є 4 голови, які керують справою соціалізму. Якийсь Драхоман і Ястжембський в Швейцарії, крім того, один у Берліні й один у Парижі, але забув я, як називаються.

Наприкінці говорив мені Франко, що в тутешньому Народному домі, в приміщенні української гімназії, яка є там, на горищі між старими речами повинна бути, мабуть, скриня якогось Павлика з листами і літературою й, якщо б це виявилось, всі вони пропали б. Більше не говорив Франко ні про скриню, ні про місце цієї схованки.

Після прочитання:

Прочитані мені свідчення так написані, як я говорив, однак прошу, щоб я не мусив ставати на очну ставку, бо потім боявся б сам за себе.

Кароль Скаміна.

На цьому закінчено і підписано протокол, а свідок знову повернувся до слідчого арешту. У цьому протоколі зізнання Кароля Скаміни записані не тільки правдиво за змістом, але тако дослівно. Крігсайзен, Равський”.

Напередодні складання оскаржувального акту Кароля Скаміну привели із в'язниці і “допитали”, попередивши про покарання з § 119 карного процесу за неправдиві покази (Там само, ф. 152, оп. 2, спр. 14396, арк. 5–6). Кароль Скаміна нічого нового вже сказати не зміг.

“Коли співв’язень, – свідчив він, – Іван Франко в липні ц. р. розказував мені про те, що я зізнав у протоколі від 19 липня ц. р., були у камері № 45, крім мене і Івана Франка, ще три ув’язнені селяни-українці. Іван Франко розказував мені про все те звичайним голосом, тобто так, що присутні в камері три інші арештовані вільно могли чути голос Івана Франка. Однак тому, що ці три арештовані говорили тільки по-українськи і, мабуть, не розуміли Франка, який говорив до мене по-польськи, вони не тільки ніколи не втручались у розмову Івана Франка, але, як мені здається, навіть не звертали уваги на нього.

Нарешті додаю, що ці три арештовані вже, мабуть, вийшли з в’язниці і не пам’ятаю, як називалися. Я не помітив, щоб Іван Франко говорив з ким-небудь з них окремо. Після мого допиту 19 липня ц. р. Іван Франко вже й до мене не говорив, хоча ще з два тижні жив я з ним у камері. Франко догадувався, мабуть, що я доніс на нього, тому втратив до мене довір’я”.

На випадок, якби підсудному Іванові Франкові вдалося “викрутитись” від звинувачень, директор поліції Тустановський заготовив справу про участь Івана Франка в ширенні соціалістичної агітації шляхом розповсюдження брошури Михайла Драгоманова “Турки внутриние й внешние”. Іван Франко мав притягатись до відповідальності і за цей злочин разом з розповсюджувачем літератури Станіславом Пребендовським, який, як і Іван Франко, не мав уповноваження розповсюдження по місту такої книжки.

“Нарешті скінчилося слідство, – напише Іван Франко у спогадах про Остапа Терлецького, – дня 10 жовтня прокуратор виготовив акт оскарження, де головним доказовим матеріалом були листи Драгоманова, де головним злочином – соціалістичні переконання та “*nieodzwołone stosunki*” з тим же Драгомановим. Випущений ще перед тим на вільну стопу Ів. Мандичевський через свого адвоката д-ра Попеля протестував проти акту оскарження до вищого суду. Вищий суд зажадав усього матеріалу, добутого слідством, а ми, не випущені на вільну стопу, сиділи далі в в’язниці. В кінці вищий суд відкинув зажалення І. Мандичевського; тоді випущено на вільну стопу й Павлика, лишилися у арешті лише Котурницький, я і Терлецький, сей останній не вважаючи на те, що його хвороба в тюрмі страшно погіршилась; він у казні мав не раз 2–3 епілептичні напади на день. Яка була причина тої нелюдської жорстокості – держати хорого чоловіка ще три зайві місяці в арешті, – сього ніхто, мабуть, не зміркує”.

Не забули в поліції також розкрити справу про захоплення Михайлом Павликом та Іваном Франком редакції “Друга” з метою ширення через нього соціалістичних ідей. Зізнання про цей факт давали студенти Володимир Курбас, Антоній Завалкевич та Петро Каплун.

На основі акту оскарження цісарсько-королівська прокуратура увільнила від покарання поляків Болеслава Лімановського та Едмунда Бжезінського, а 9-го, щоб не викликати підозри за упередження до українців, звільнила також Олександра Заячківського, який приніс довідку в семінарію з поліції, що не читав соціалістичної літератури, і його тут же поновили на навчання.

Другого січня за старим стилем, чи 14 січня за новим стилем, розпочався судовий фарс.

“В понеділок, – повідомляло “Слово” від 6 (21) січня 1878 року, – почалась пред обычным трибуналом суда окончательная расправа против семи молодых людей, вознаміревших рѣспространяти в Галиціи соціалистическую пропаганду. Предводитель судейского трибунала сов. Будзыновский, представитель прокуратури д-р Зборовский. Обвиненныи: 1) Михаил (также Иван Станислав) Котурницкий, false Барабаш, русский подданный, 30 літ, ри[мо]-к[атолического] віроисповіданія. В 1864 году (по польском мятежі) эмигрировал из Россіи и пребывал в Мюнхені и Женеві; 2) Михаил Павлик, из Коссова, 24 літ, слушатель философского факультета во Львові, в марті мин. года приговоренный львовским судом карным за участие в тайных соціалистических обществах; 3) Иван Франко, из дрогобыцкого, 21 літ, слушатель II года философского факультета на львовском университеті и резервист 55 полка; 4) Остап Терлецкий, из коломийского, 28 літ, амануензис при ц.к. віденьской университетской бібліотеці, стоявший уже перед судом за издание коммунистических сочинений и признанный невиновным; 5) Иван Мандычевский, из Надворной, 24 літ, слушатель IV года юридического факультета во Львові; 6) Счастныи Сельский, из стрийского, оконченный студент медицинского факультета, 25 літ, элев войскowyi; 7) Анна Павлик, дочь селян Ивана и Маріи Павлик, а сестра обвиненного Михаила Павлика, 22 літ.

Котурницкий, Франко и Терлецкий остаются в следственном аресті. Другіи обвиненныи свободны. Защитник Мандычевского д-р Попель, а Франка д-р Жминковский. Другіи обвиненныи не требовали защитников”.

Вирок було винесено 21 січня 1878 року цісарсько-королівським крайовим судом під головуванням цісарсько-королівсько-

го радника Леона Будзиновського, а також у присутності цісарсько-королівських радників Людвіка Бушака, приділеного до окружного суду в Самборі, Домініка Дрдацького, Франца Фінкля та авскулянта Антонія Ольшевського як протоколіста (Іван Франко пізніше скаже: "Трибунал, зложений з одного кар'єриста і трьох духовних інвалідів") у зв'язку з поданням ц.к. прокуратурою як обвинувачем акта звинувачення від 10 жовтня 1877 року за номером 3921 Михайла Котурницького, Івана Франка, Михайла Павлика, Анни Павлик, Івана Мандичевського, Фелікса Сельського і Остапа Терлецького, а також Станіслава Пребендовського. Останнього – за розповсюдження брошури М. Драгоманова.

Перед самим судом поспішним порядком була замінена стара лава присяжних на нову. Стару було розпущено. До складу нової ввійшли: 1) Г. Сокель, власник контори вимірів; 2) Г. Сегелля, секретар поштового асекураційного товариства; 3) д-р І. Верещинський, член кредитового віділу; 4) Ф. Кнауер, діди́ч з Глинян; 5) А. Вінковський, діди́ч з Колоденців; 6) Л. Гродзінський, діди́ч з Глинська; 7) Н. Моллер, купець; 8) В. Лясковський, власник дому; 9) В. Лукавський, власник дому; 10) А. Кінцлер, власник дому; 11) Ю. Топольницький, банківський чиновник; 12) Ф. Воевідка, власник дому; 13) Р. Ржуховський, банківський чиновник; 14) Л. Чернецький, власник дому; 15) К. Токарський, власник дому; 16) Г. Фрейнд, власник торгового дому; 17) д-р Маєвський, адвокат; 18) д-р В. Нурковський, адвокат; 19) В. Площанський, редактор "Слова"; 20) д-р І. Допупіль, діди́ч із Любелі; 21) д-р С. Сирський, професор університету; 22) І. Черник, власник дому; 23) Вл. Тебінка, чиновник кредитового товариства; 24) В. Свістерський, власник дому; 25) В. Лозовський, власник дому; 26) А. Людмерер, купець; 27) Г. Раух, власник парового млина в Сокалі; 28) А. Козловський, купець; 29) Ю. Шаєр, купець; 30) д-р Е. Бюль, професор університету; 31) Е. Никорович, діди́ч із Ульвовки; 32) В. Яворський, власник дому; 33) С. Холоневський, архітектор; 34) Г. Глікселлі, власник дому; 35) д-р Вайс, адвокат; 36) Ш. Вейх, власник дому. Запасними присяжними були вибрані: 1) А. Устенський, власник дому; 2) д-р Рейшер, лікар; 3) Д. Зброжек, професор університету; 4) Н. Гросс, лікар; 5) д-р К. Кройц, професор університету; 6) д-р Т. Шмигельський, адвокат; 7) д-р С. Німчинський, адвокат; 8) С. Мерер, торговець; 9) А. Олеховський, власник дому. Вони одноголосно винесли вердикт про злочин Івана Франка та Михайла Павлика.

Про свій арешт Іван Франко залишить небагато спогадів. Хіба тільки “Як це сталося” та ще в автобіографічному листі до Драгоманова від 26 квітня 1890 року, який потім використає у передмові до збірки “В поті чола”. “Одного гарного дня – це було прекрасного літа, саме 1877 року, – мене заарештували і замкнули у в’язницю. Слідчий суддя допитував мене про соціалізм і нігілізм, як і про мої знайомства, звичайно, також про Драгоманова, який тоді жив у Женеві і якого я тільки раз особисто бачив, але зовсім не говорив з ним. Після шістьох місяців напруженого слідства прокурор за допомогою кількох уривків речень, вирваних з листів Драгоманова та інших обвинувачених – нас було більше – утворив таємне товариство таким же простим, як і геніальним способом. “Відомо, – так починалося дослівно мотивування його обвинувачення, – що існує соціалістична пропаганда, а що уряди не терплять її, то вона діє через таємні товариства”. Отже, досить, – думав обвинувач, – довести, що хтось є соціалістом, щоб його *eo ipso* (в силу цього. – *лат.*) притягнути за участь у таємному товаристві.

Ми, обвинувачені, могли до захриплення говорити, щоб докзати, що соціалізм – це доктрина, а не якийсь таємний союз, що соціалістична пропаганда діє в Німеччині і навіть в Австрії зовсім легальне і що весь зібраний протягом місяців слідства проти нас матеріал не доводить найменшого сліду існування таємного союзу. Все було марно. Наші судді знали про соціалізм ще менше, ніж прокурор, – бо усі вони займались наукою в університеті тільки ради хліба, не цікавились жодним соціальним питанням і по одержанні посади, певне, не прочитали жодної книги, крім романів! А крім того, ми, обвинувачені, були українці, крім одного поляка з Росії, який дав власне привід до процесу, а саме: пануюча польська каста мала саме тоді приховати справді існуючий польський таємний союз, заснований для вербування польського легіону, щоб допомогти туркам проти росіян, а евентуально окупувати Галичину, щоб утворити тут польський національний уряд в разі, якби росіяни визнали це за добре. Нас засуджено – певне не дуже суворо – від шістьох тижнів до трьох місяців арешту, але цього було досить, щоб таких студентів філософії, як я, назавжди вибити з життєвого шляху. Пропала для мене надія дістати посаду гімназичного вчителя, пропала марно ціль моїх університетських студій. До того я не мав жодних засобів розпочати які-небудь інші студії, бо перестрашена процесом українсь-

ка суспільність відвернулася від усіх засуджених, немов від зачумлених.

У в'язниці – не знаю, чому, – ставились до мене з особливою суворістю. Запхано мене до найгіршої камери, до злодіїв, убивць та інших звичайних злочинців. Шахраї і великосвітські пройдисвіти, що час від часу потрапляли до в'язниці і протратили багато грошей, мали найкращі камери, світло, послуги, різні привілеї, – це були справжні аристократи. Протягом дев'яти місяців, які провів у тюрмі, сидів я переважно у великій камері, де перебувало 18–28 злочинців, де зимою ніколи вікно не зачинялося і де я, слабкий на груди, з бідною допомогою привілею спати під вікном.

Таким чином уникнув я небезпеки вдихати вночі густе затхле повітря в його безперервній силі, але зате прокидався майже завжди з повним снігу волоссям на голові. Цьому відповідало й ставлення сторожі. Раз я почув себе хворим і десять днів поспіль просився до лікаря, але мене не допустили. Протягом перших трьох місяців свого ув'язнення я не одержав жодного листочка друкованого паперу. Тільки пізніше дістав я дозвіл одержувати книги.

Це була перша школа, яку я пройшов на дні галицького суспільства”.

Так писав Іван Франко у спогаді “Як це сталося”.

Менше про це у листі до Михайла Драгоманова: “Безтолковий процес, котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчився моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіні того гріха, який мені закидували (ані тайних товариств, ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий), був для мене страшною і тяжкою пробою. Дев'ять місяців, пробутих у тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною по 14–18, перекидувано з камери до камери, при ненастанних ревізіях та придирках (се, бач, за те, що я “писав”, т.є. записував на случайно роздобутих карточках паперу случайно роздобутим олівцем пісні та приповідки з уст союзників або й свої вірші), а кілька тижнів я просидів в такій камері, що мала тільки одне вікно, а містила 12 людей, з котрих 8 спало на тапчані, а 4 – під тапчаном за браком місця. З протекції, для свіжого повітря, союзники відступили мені “найліпше” місце до сну – під вікном насупротив дверей; а що вікно задля задухи мусило бути день і ніч отворене

і до дверей продувало, то я щоранку будився, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна”.

“Найменше значення мали ті карі для Сельського й Мандичевського; оба були люди заможні, – напише в спогадах про Остапа Терлецького Іван Франко, – надто один медик, а другий укінчений правник і будущий адвокат, значить, оба не дбали про урядову службу й пішли далі своєю дорогою. Вибив із колії засуд Павлика й мене: ми були студенти філософії, числили на педагогічну кар’єру, а тепер мусили попрощатися з нею і добиватися хліба наразі журналістикою. Я, щоправда, не покинув університетських студій, але трактував їх уже не як студії для хліба, а тільки шукав способів поповнити дійсно прогалини свого знання. Та найтяжче потерпів Терлецький. Він, чоловік старший (поверх 35 літ), зламаний хворобою, втративши свою посаду, при тім без ніякого способу до життя, не здібний навіть до зтяжної публіцистичної роботи, а до того маючи на карку значні, як на його засоби, книгарські довги в Відні, знайшовся просто в розпучливім положенні”.

Будинку в’язниці та будинку суду не збереглося. 1895 року на їх місці виросла нова будівля Крайового суду у Львові, на якій аж до приходу радянської влади красувався герб Австро-Угорської монархії. Пізніше тут розмістили військову кафедру та секретні лабораторії Політехнічного інституту. Як за Австрії, так і пізніше за Польщі тут проводились найгучніші судові процеси. Тут відбувся відомий кукізівський процес, який ліг в основу повісті Івана Франка “Основи суспільності” і на якому Іван Франко був репортером від газети “Кур’єр Львовскі”. Тут відбувся процес мадам Вайс, яка торгувала дівчатами і тримала у Львові борделі. Іван Франко і на цьому процесі був репортером; дана справа ж лягла в основу повісті “Для домашнього вогнища”.

За Польщі в 1932 році тут були засуджені до повішення Василь Білас та Дмитро Данилишин. 1934 року в цьому будинку проходив процес над Степаном Бандерою. Колись вулиця, що тепер носить ім’я Князя Романа, мала назву на честь польського короля Стефана Баторія, а в радянський час називалась іменем генерала Ватутіна.

В’язничне приміщення на початку ХХ століття було перебудоване тільки частково. В якій із кімнат була камера Івана Франка – ніхто точно сказати не може. Може, цього ніколи і не намагались встановити.

5 березня 1878 року управитель карного дому цісарсько-королівського суду у Львові Міхал Магновскі рапортував “світлому ц.к. суду”: “Повідомляю, що Івана Франка, засудженого вироком місцевого суду № 14441 від 21 січня 1878 р. за проступок участі в таємних організаціях на шість тижнів суворого арешту, звільнили сьогодні після відбуття цього покарання” (ЦДІА України у Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 14419, арк. 14).

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЕЛИЧ ІВАНА ФРАНКА ТА ІСТОРІЮ ЙОГО ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ

Перше, що дивує кожного при знайомстві з літературною спадщиною І. Франка – це кількість написаного ним. Недаремно сучасники І. Франка намагалися укласти бібліографії праць письменника, і вона вже тоді становила спору брошуру.

Першим бібліографію творів І. Франка уклав Михайло Павлик у 1898 році з нагоди 25-літнього ювілею творчої праці Івана Франка¹. Вдруге таку роботу вже з нагоди 40-літнього ювілею творчої праці письменника в 1913 році готував до друку Володимир Дорошенко для задуманого “Ювілейного збірника в честь Івана Франка”. “Первісне мав сей показчик обіймати 40 літ літературної діяльності покійного письменника (1874–1913), – писав у передмові до видання В. Дорошенко, – тепер хочеться довести його до останньої хвили його життя, включивши й посмертні твори. Показчик мав складатися з 5 частин. I-ша обіймає “Красне письменство”, II-га – критику й публіцистику, III-тя – наукові писання, IV-та – рецензії, а V-та – додаткова – список статей про Франка. В кожній частині йдуть спершу оригінальні твори, далі переклади й перерібки, а потім чужі твори, редаговані Франком. [...] Ціла робота оперта майже виключно на автопсії, тільки подекуди довелось йти за Павликом через брак відповідних видань у Львівських бібліотеках, а навіть у бібліотеці самого Франка [...]”. Проте Перша світова війна завадила завершенню і виданню праці. Аж тільки протягом 1918–30 років² побачили світ перший та другий випуски праці, які разом нараховували 3 607 назв. Решта із запланованих випусків бібліографії видані не були. Протягом останніх десятиліть над бібліографією франкознавства плідно працює Мирослав Мо-

роз: ним складено не лише об'ємну бібліографію творів письменника, але й укладено покажчики франкознавчих праць як на Україні, так і за кордоном³.

Вражаючий кількісний показник Франкових творів, однак, не є основним у осмисленні величі письменника. Значно важливіший якісний показник залишеної ним спадщини – і тут велич І. Франка проявляється у багатогранності та енциклопедизмі його діяльності. Бажаючи “не лишатися чужим у жаднім таким питанні, що складається на зміст людського чуття” і “обняти цілий круг людських інтересів”⁴, І. Франко не оминув у своїй діяльності жодної ділянки науки, причому у кожній залишив ряд цінних праць: філософія, художня література, переклад, психологія, літературна критика, історія, історія літератури, економіка – це ще далеко не повний список наукових галузей, в яких працював вчений. У цьому сенсі постать І. Франка викликає аналогії з діячами Відродження чи Прорісвітництва і повністю відповідає характерному для цих епох типу митця-універсала. Діяльність таких універсалів сприяла духовному зростанню нації, піднімала її культуру на вищий щабель, робила її гідним учасником світового культурного процесу, – і в цьому виявляється їх велич. “Світове значення творчості І. Франка в тому, що вона є цілеспрямованим намаганням вийти своєю тематикою і своїми поглядами поза ті кордони, які були головною перепорою для українського народу стати учасником у здобутках світової культури”, – слушно зазначав у цьому контексті М. Рудницький⁵. Саме універсальність, багатогранність наукових зацікавлень, титанічна працездатність І. Франка є підставою для хрестоматійних висловлювань про його велич ряду визначних діячів (М. Зерова, Є. Маланюка, О. Білецького, М. Рильського та ін.) і для тих епітетів, якими найчастіше характеризують І. Франка як науковця і митця (“академія наук в одній особі”, “титан праці”, “розум і серце нашого народу”, “велетень думки і праці”, “явлення національного інтелекту” і т.п).

Але була і друга, трагічна сторона цього явища. “Мені закидували, що я розстрілюю свою діяльність, перескакую від одного заняття до другого. [...] Може бути, що сей брак концентрації зашкодив мені як письменникові, але у нас довго ще будуть потрібні такі, як я, щоб розбуджувати інтерес до духового життя і громадити матеріал, обтесаний бодай з грубшого”⁶, – сказав І. Франко на 25-річчя власної творчої діяльності. Справді, в той час дуже гостро відчувалася потреба у таких всебічно і енциклопедично осві-

чених діячах (і ХІХ ст. дало українській культурі їх чимало – згадати хоча б М. Грушевського, Б. Грінченка, М. Драгоманова), котрі б “заповнювали люки і шпари”, утворені в культурі та науці через несприятливі історичні умови. Але це розосереджувало їх талант, сприяло тому, що вони (без своєї провини в тому) не могли повною мірою проявити його в тій ділянці творчості, науки, до якої мали найбільший хист і здобутки в якій могли примножити. Тому слушним є спостереження С. Єфремова, що різнобічність таланту була “ознакою великої драми, якої жертвами поробилось багато з наших письменників”⁷. Діяльність І. Франка є яскравим прикладом у цьому відношенні.

Промовистим визнанням світової слави і величі Івана Франка стало святкування сотих (1956 р.) та 130-х роковин (1986 р.) від дня його народження. 9 квітня 1956 року в Стокгольмі Всесвітня Рада Миру прийняла рішення відзначити сторіччя від дня народження Івана Франка у всесвітньому масштабі. І. Франко став першим українським письменником, ювілей якого святкували на такому рівні.

До ювілейної дати в Києві було завершено видання 20-томного зібрання творів письменника, побачили світ дві книги спогадів сучасників про Каменяра, підготовано до друку ряд наукових досліджень про Франкову творчість. Відбулася ціла низка ювілейних урочистостей⁸, зокрема, було проведено ювілейну сесію Академії Наук України, в якій взяли участь як діячі культури і науки з цілого Союзу, а також вчені, письменники з Болгарії, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, НДР, Канади. Святкування охопило не лише всі міста України (де відбувалися урочисті вечори, конференції, виставки тощо), але й перекинулося у деякі міста союзних республік, а відтак і за кордон.

130-річчю від дня народження письменника та завершенню видання його творів у 50-ти томах був присвячений міжнародний симпозіум “Іван Франко і світова культура”, що проходив у Львові 11–15 вересня 1986 року. Його було проведено АН Української РСР, Комісією УРСР у справах ЮНЕСКО та Українським комітетом Міжнародної асоціації вивчення і поширення слов’янських культур на базі Інституту суспільних наук АН УРСР та за участю Львівського університету ім. І. Франка та Спільки письменників України. Тему симпозіуму було схвалено рішенням 23-ої сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. У цьому форумі взяли участь понад 300 вчених із 12 країн – членів ЮНЕСКО, заслухано 210

доповідей та повідомлень, видано тези доповідей, дві книги збірника матеріалів, відкрито різні виставки, пов'язані з його тематикою.

Свідченням величі письменника є наявність величезної кількості критичної літератури про нього, нагромадженої як за життя Франка, так і після його смерті. У вивченні творчості І. Франка вирізняють чотири етапи⁹. Насамперед, це прижиттєве франкознавство (1880-ті–1916 рр.), представлене працями О. Огоновського, С. Єфремова, А. Крушельницького, М. Грушевського та ін. Далі – франкознавство міжвоєнного періоду (1920–30 рр.), репрезентоване працями В. Сімовича, М. Мочульського, С. Смаль-Стоцького, Я. Яреми, М. Зерова, П. Філиповича. Надзвичайно цікавими є також номери окремих видань тих років, присвячених Іванові Франку.

З цього етапу беруть початок і охоплюють частину наступного етапу – повоєнного франкознавства (1945 – кінець 1980-х рр.) – франкознавчі дослідження Михайла Возняка. Саме він у 1925 році вперше вжив термін “франкознавство”, трактуючи його як комплекс дисциплін, які повинні всебічно досліджувати усі аспекти творчості І. Франка. Михайло Возняк започаткував багатотомне наукове видання видавництва Львівського університету “Іван Франко. Статті і матеріали” (перший випуск побачив світ 1948 року, а відтак під зміненою назвою – “Українське літературознавство” – випускається донині); велику наукову цінність становлять його франкознавчі праці – “Титан думки”, “Велетень думки і праці”, “З життя і творчості Івана Франка”, “Нариси про світогляд Івана Франка”. До цього етапу належить також ряд наукових праць про І. Франка пера С. Шаховського, С. Щурата, Г. Вервеса, А. Брагінця, М. Нечиталюка, Є. Кирилюка, О. Білецького, П. Колесника, М. Климаса, Я. Білоштана, М. Бернштейна, А. Каспрука, Г. Басса, Т. Франка.

Новий етап франкознавства, започаткований дослідниками кінця 80-х–початку 90-х років ХХ ст., представлений дослідженнями Я. Мельник, Б. Якимовича, Р. Горака, С. Злупка, М. Гнатюка та багатьох інших вчених.

Окремої уваги заслуговують ті франкознавчі праці, які прийнято окреслювати терміном “зарубіжне франкознавство”, – це матеріали, надруковані поза межами колишньої Української РСР, а також праці, які з'явилися в середовищі української еміграції в США, Канаді, країнах Південної

Амери́ки. Ця ділянка франкознавства нині слабше вивчена, оскільки протягом довгого часу доступ до неї був неможливий. Тут великий інтерес становлять праці В. Дорошенка, В. Радзикевича, І. Лисяк-Рудницького, Б. Кравціва, Л. Винара, П. Одарченка, Я. Славутича, Д. Козія, Ю. Шевельова, М. Нервлий, М. Мушинки, М. Тарнавської та інших.

Одним з важливих показників величі письменника є кількість перекладів його творів іноземними мовами. Твори І. Франка представлені у численних перекладах на мови народів світу, що засвідчує зростаючий інтерес до Франкового слова, популярність його творчості в світі. Інтерес перекладачів до Франкової творчості ще за життя письменника був великим. Нині твори І. Франка перекладено на понад 60 мов світу. Існує декілька видань перекладів окремих творів поета ("Каменярі", "Вічний революціонер"¹⁰) мовами народів світу.

Велич письменника засвідчує і наявність премій його імені. Премій імені І. Франка є чотири. Перша з них – премія Президії Правління СПУ зарубіжним перекладачам за кращі переклади української літератури. Лауреатами цієї премії серед інших були Десанка Максимович (1982, СФРЮ), Петер Кірхнер (1983, НДР), Ярослав Кабічек (1984, ЧССР), Станіслав Едвард Бури (1985, ПНР), Марія Скрипник (1986, Канада), Іван Давидков (1987, НРБ). Існують також журналістська премія (заснована 1926 р., а з 1944 р. евакуйована до Канади; серед лауреатів – Ігор Калинець, Михайло Осадчий), премія АН України (серед лауреатів – Іван Керницький, Дмитро Степовик) та премія Словацького літературного фонду ім. І. Франка (серед лауреатів – Михайло Мольнер, Лариса Мольнер, Василь Зозуляк).

"Що Франко є великий, в цім ледве чи сумнівається пересічний земляк. [...] Розуміється, це обставина немаловажна, але горе в тім, що визнавана і відчувана велич Франка залишається для надто багатьох книгою за сімома печатями, яку мало хто намагається читати. Пригадується популярний у німців гіркий дотеп про поета Ф. Клопштока, якого всі хвалять, але ніхто не читає"¹¹. Ці слова Євгена Маланюка, написані в рік столітнього ювілею Івана Франка, ще й нині слушно і актуально характеризують стан нашої ознайомленості з творчою спадщиною Івана Франка та її долею. Адже на сьогоднішній день навіть останнє, найбільш повне видання творів письменника в 50-ти томах охоплює далеко не все ним написане.

За життя письменника здійснювалися спроби багатотомного видання його творів, але жодна з них не була доведена до кінця, і жодне видання не охоплювало всього написаного письменником у різних ділянках науки. Так 1903 року київське видавництво “Вік” за участю С. Єфремова вирішило видати збірку творів Івана Франка. Видання було здійснене протягом 1903–1905 років у трьох томах (хоч планувалося п’ять), відповідно до задуму, збірка містила лише малі прозові твори. В радянський час вважалося, що І. Франко був непричетний до цього видання, але, як вказують листи С. Єфремова до І. Франка¹², С. Єфремов постійно інформував письменника про підготовку творів до видання. Кожен з трьох томів видання мав свою назву: перший та другий томи під назвою “В поті чола” повторювали назву збірки оповідань, видану І. Франком у Львові 1891 року, а третій том мав назву “Бориславські оповідання”.

В тому ж 1903 році львівський видавець Антін Хойнацький мав намір видати 12 томів творів Івана Франка, які б охоплювали белетристику та літературно-критичні праці. Ось як анонсувалося майбутнє видання у “Літературно-науковому віснику”: “А. Хойнацький, наладчик цілого ряду книжок наших авторів, оголосив сими днями проспект на збірне видане оповідань І. Франка, до якого вийдуть лиш ті оповідання, що вийшли, або мають вийти накладом “Видавничої Спільки”. Видане обійме 10 томів белетристики і два томи праць наукових з обсягу історії літератури та критики. Ціла серія з 12 томів, кожний в об’ємі до 10 аркушів 8-ки, вийде друком до кінця 1904 року; перші 6 томів будуть готові ще в сім році. Се нове видане буде мітити обік передруків давніших оповідань також цілий ряд нових, або доси недрукованих, і то так, що кожний том обік давніших буде мітити також нові твори. До кінця мая с[его] р[оку] вийдуть у світ три перші томи п[ід] н[азвою]: Т. I. Добрий заробок і иньші оповідання; Т. II. Панталаха та иньші оповідання; Т. III. Малий Мирон і иньші оповідання; Т. IV. З бурливих літ; Т. V. “Над Черемошем”. [...] Видане не має спільного титулу, кожний том творить для себе окрему цілість і продає ся також окремо ...”¹³. Видання всіх 12-ти томів здійснене не було, але окремі томи вийшли друком: вони склали серію “Писання Івана Франка”.

У заповіті, підписаному І. Франком 9 березня 1916 року, письменник призначував Карла Бандрівського опікуном дітей і просив “упорядкувати мої справи, передовсім справи, які торкаються моїх авторських прав”¹⁴. Мабуть, з часом, як діти письменника

подорослішали, К. Бандрівський по частинах роздав їм авторські права на батькові твори.

Вже на початку 20-х років ХХ століття виникла ідея видати багатотомне зібрання творів письменника, і до її реалізації приступили два найбільші кооперативні видавництва – харківський “Рух” та київська “Книгоспілка”. Ймовірно, що серед ініціаторів першого багатотомного зібрання творів письменника був його син Петро Франко, який ще перед від’їздом на Радянську Україну разом з братом Тарасом та сестрою Анною зібрали і віддали передані їм авторські права на твори Івана Франка¹⁵. Видання планувалося в 40 томах, в яких охоплювалися б усі ділянки літературної праці І. Франка. Твори готував до друку критик і колишній секретар письменника – Іван Лизанівський (1882–1934), а загальну редакцію здійснював київський журналіст і письменник Сергій Пилипенко (1891–1943). У листі до вдови Ольги Франко від 5 липня 1924 року І. Лизанівський писав про мету цього видання: “Запевняю Вас в тому, що основна задача “Руху” є видати твори Франка, через те “Рух” Вас і дітей ні в якому разі не обідить. Моя задача як великого поклонника Франка, якого я убоготворюю і маю для себе за щастя те, що я був два роки секретарем пана доктора, є – щоби якнайскоріше і якнайгарніше та без змін видати твори доктора. А хтось другий сего не зробить”¹⁶. Завдяки зусиллям І. Лизанівського та С. Пилипенка у харківському видавництві “Рух” протягом 1924–1929 років побачили світ 30 томів Франкових творів¹⁷. Видання, зрозуміло, не могло охопити і не охопило всього доробку І. Франка, а останні десять томів (літературно-критичні статті та листи) з сорока запланованих взагалі не побачили світу.

Хоч зазначене видання і мало ряд похибок (особливо текстологічних, оскільки упорядникам був недоступний рукописний архів письменника), та воно швидко розійшлося і спонукало ряд літературознавців, зокрема на Східній Україні, наново відкрити і оцінити творчість І. Франка. Першість тут належить київським неокласикам Миколі Зерову (стаття “Франко-поет”, 1925 р.) та Павлові Филиповичу (статті “Генеза Франкової легенди “Смерть Каїна”, 1924 р., “Шляхи Франкової поезії”, 1927 р.).

Тим часом у Львові проводилася копітка праця над рукописним архівом І. Франка, що зберігався у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка¹⁸. Особлива заслуга належить тут Михайлові Возняку (1881–1954), Марії Деркач (1896–1972) та Володимирові Дорошенку (1879–1963).

В процесі роботи над Франковим архівом лише Михайло Возняк опублікував понад 120 праць¹⁹, серед яких – публікація невідомих на той час поем І. Франка “Святий Валентій”, “Терен у нозі”, незавершеної повісті “Не спитавши броду”, ряду драматичних творів та повістей (наприклад, переклад реконструйованої повісті “Лель і Полель”), чимало епістолярних матеріалів (повністю зібране листування І. Франка з М. Драгомановим). Багато творів вперше дійшли до широкого читача на сторінках львівського журналу “Література і мистецтво”²⁰ завдяки Марії Деркач.

1941 року з нагоди роковин поета визріла ідея видати 25-томник його творів під загальною редакцією М. Возняка. Над підготовкою видання працював львівський відділ української літератури АН України, зокрема група в складі Я. Яреми, І. Романченка, М. Деркач та С. Щурата²¹, який уклав методичну розробку “Про принципи видання творів І. Франка”. Машинопис цієї методики, датований 11 червня 1940 року, зберігся у відділі рукописів Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника у Львові²². Ось деякі витяги з цього документа: “У процесі редакційної роботи над виданням творів Івана Франка виринула потреба поширити і вияснити докладніше § 5 інструкції Редколегії, щоб опісля не було ніяких непорозумінь. Треба мати на увазі, що Франко, працюючи над новими виданнями своїх творів, тримався принципу, який висловив виразно 1896 р. в передмові до II видання “Лиса Микити”. [...] Редакції треба додивлятися до того, щоб говоріві Франкові граматичні форми залишати: 1. В діалогах його персонажів (підгірських селян, галицьких робітників, ремісників, інтелігентів, арештантів, волоцюг, вуличників і т.д.), чи це будуть новели, чи драматичні твори, чи повісті; 2. В римах віршових творів; 3. В усіх таких випадках, коли автор говорить від себе, але ж його мова віддає відповідний колорит і вказує на прикмети персонажів; 4. У віршових творах, коли цього вимагають закони ритму. В усіх інших випадках – держатися згаданого Франкового принципу, наближуючи його говоріві форми до літературних, але ж так, щоб вони “не втратили основного характеру галицько-руського наріччя”. В дусі цього принципу нарада редакційних працівників під головуванням проф. Д. Д. Копиці, після доповіді проф. В. Сімовича, прийняла низку постанов” (підкреслення в цитаті подаються за оригінальним машинописом. – Я. Г.). Після викладених по пунктах вимог щодо граматичних форм, правописних законів, правопису поодиноких слів, висловів та наголосів, окремим пунктом зазна-

чалось також, що “в літературно-критичних статтях – передусім із перших часів діяльності Франка – треба виправляти мову в дусі теперішніх вимог, бо тут важна не так сама мова, як зміст праць, а старші, застарілі, або нарічеві форми можуть не раз викликати й нерозуміння в читачів.[...] Всі ці постанови й розглянула і перевірила ще вибрана перед нарадою комісія, складена з акад. А. Кримського, акад. М. Возняка і проф. В. Сімовича, і ця комісія затвердила їх (у присутності тов. Д. Копиці) на своєму засіданні дня 10 червня 1940 р.” (підкреслення в цитаті подаються за оригінальним машинописом. – Я. Г.).

Пізніше у статті “Про принципи видання творів Івана Франка” М. Возняк писав: “Зважаючи на труднощі мовного оформлення, я в лютому 1940 р. зайняв окрему позицію на першому засіданні редколегії ювілейного видання творів Франка. Я обстоював те, що принаймні одночасно з масовим виданням, якщо не раніш, треба видати поезії, оповідання, повісті і драми як оригінальні, так і перекладені Франком як історико-літературні документи, на мові письменника без найменших змін, за винятком етимологічних текстів, які слід передавати фонетичне. Що ж стосується масового видання, то його подати мовою, якою, напевне, писав би Франко, коли б дожив до нашого часу, але зберегти при цьому індивідуальний колорит мови письменника”²³. У видання мали бути включені всі віднайдені і опубліковані з Франкового архіву матеріали і твори. Та, на жаль, війна перешкодила цим планам, і світ побачили лише другий (оповідання) та дванадцятий (поєми-казки) томи видання. Підготований Марією Деркач у співавторстві з працівниками Інституту літератури М. Пивоваровим та О. Кисельовим²⁴ тринадцятий том (з поетичної спадщини) залишився неопублікованим.

У повоєнний час в руслі підготовки до відзначення столітнього ювілею Івана Франка був намір інтенсивно поновити видання 25-томника. М. Возняк ще раз нагадав раніше висловлену думку стосовно мовного редагування творів І. Франка. Та київський Інститут літератури висловив ідею про нове – 20-томне видання спадщини Каменяра, куди б увійшли і підготовані раніше матеріали для 25-томника. Щодо мовностилістичної сторони, то організована, на чолі з О. Білецьким, редколегія (до якої увійшов і М. Возняк) “побоялася братися за академічне, а схилилася до масового видання, наближеного до академічного”²⁵, а тому вона підтримала позицію, висловлену в цьому питанні В. Сімовичем ще перед

виданням 25-томника. На цьому ґрунті між Михайлом Возняком та Олександром Білецьким зав'язалася принципова полеміка. Її наріжним каменем було питання дотримання оригінальності специфічної мови І. Франка, насиченої діалектизмами і далекої від вимог літературної мови 50-х років ХХ століття. О. Білецький обстоював думку про популярне видання Франкових творів з наближенням мови письменника до вимог тодішньої літературної. Позиція М. Возняка, очевидно, більш правомірна, засвідчує глибине знання специфіки матеріалу, наукову обізнаність з тим матеріалом. Її дотримання дало б змогу видати авторитетне, підготоване на високому науковому рівні видання творів І. Франка. Та, на жаль, конфлікт з О. Білецьким обернувся проти М. Возняка: останнього вивели зі складу редколегії (що вже парадоксально, бо у редколегії не було більше жодного франкознавця), а видання нових книг і праць вченого всіляко зволікалося і стримувалося, піддавалося ідеологічній цензурі²⁶. Щоб прибрати монополію на видавництво Франкових творів і відсторонити від цього М. Возняка, Інститут літератури на чолі з О. Білецьким навіть домогся вивезення архіву письменника до Києва в 1950 році²⁷. Двадцятитомне видання таки побачило світ протягом 1950–1956 рр., але без участі М. Возняка. У виданні було допущено чимало помилок. Так другий його том повністю (зі всіма помилками) повторював другий том попереднього двадцятип'ятитомника. Виявляючи ряд допущених помилок, М. Возняк у цитованій статті писав: “Щодо друкарських помилок у другому томі творів Франка 1941 р., стверджую, що я не мав жодного аркуша коректури...”²⁸. Зрозуміло, з причин ідеологічної цензури двадцятитомник не міг повністю охопити усю літературну спадщину І. Франка, а подані в ньому твори були купюровані. Та навіть у такому вигляді двадцятитомник викликав неабияке схвалення провідних науковців.

Недоліки і недостатність двадцятитомного видання відчувалися франкознавцями доволі скоро. Подальша праця над матеріалами архіву і наукове осмислення спадщини І. Франка довели необхідність більш масштабного видання творів письменника. З початку 70-х років почалася підготовка до 50-томного видання творів І. Франка. З двох загальноприйнятих типів видань літературної класики – академічного та науково-критичного – для даного видання було обрано другий, який не передбачав вичерпної повноти, але ґрунтувався на критичному відтворенні тексту і нелегальному коментуванні. Засадничі питання текстоло-

гічного оформлення видання були розкриті М. Бернштейном у фундаментальній статті²⁹. Видання побачило світ протягом 1976–1986 рр., і за нього редколегія була удостоєна Державної премії ім. Т. Шевченка.

Видання виразно поділяється на чотири серії. Перша серія становить 25 томів і охоплює всю літературно-художню спадщину І. Франка, друга – в 17-ти томах – подає праці з питань історії літератури, літературної критики, мистецтвознавства, етнографії та фольклору. Третя серія складається з 5-ти томів, зміст яких становлять праці з історії, економіки та філософії. І завершує видання тритомна серія епістолярію письменника. Очевидно, що, в порівнянні з попередніми, це видання було найповнішим і містило ряд досі неопублікованих Франкових досліджень (“Нарис історії літератури...”, “Студії над українськими народними піснями”, “Життя Івана Федоровича і його часи” та ін.), що є його позитивною стороною.

Та, з іншого боку, обраний тип видання дуже добре сприяв радянській ідеології і мотивував купюрованість, відсутність у виданні значної кількості різножанрових творів письменника, принципово важливих для розкриття його світогляду. Так з видання були вилучені поезії національно-патріотичного спрямування з циклу “Україні”, не публікувався повністю цикл “Жидівські мелодії”, було вилучено поеми “Великі роковини”, “Святовечірня казка”, “Пролог” (до роковин “Наталки Полтавки” І. Котляревського); з літературно-критичних праць неопублікованими залишилися перша передмова до перекладу “Фауста” Гете, стаття “Поет зради”, рецензія на п’ятитомну працю В. Шухевича “Гуцульщина”, з фундаментальної п’ятитомної збірки апокрифів було передруковано лише передмови; до епістолярію не ввійшла ціла низка листів. Деякі з опублікованих творів зазнали суттєвих купюр, що спотворювало їх цілісність і робило не до кінця зрозумілим зміст. Наприклад, було випущено цілий заключний розділ з праці “Поема про створення світу”, доволі великі і суттєві уступи у праці “З останніх десятиліть ХІХ віку”. У коментарях доволі часто нав’язувалася ідеологізована критика: засуджувалася “помилковість” поглядів, відомості про деяких зі згадуваних в тексті діячів подавалися невірно (як-от, про Г. С. Чемберлена у коментарі до статті “Поза межами можливого”).

Таким чином, історія шляху творчої спадщини Івана Франка до нинішнього широкого читача спонукає до доволі сумного вис-

новку: небезпідставно гордо заявляючи про велич митця і науковця, ми ще досі не спромоглися на вичерпне, повноцінне багатомне видання його творів, а це і є однією з причин того, чому ми сьогодні не можемо у повній мірі збагнути його величі.

ПРИМІТКИ

1. Спис творів Івана Франка за перше 25-літє єго літературної діяльності (1874–1898) / Зладив М. Павлик. – Львів: Видання ювілейного комітета, 1898.
2. Матеріали до української бібліографії. Видає бібліографічна комісія Наукового Товариства імени Шевченка. Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання / Уложив Володимир Дорошенко. – Вип. 1 (ч. 1–2044) – Львів, 1918; Вип. 2. (ч. 2045–3607) – Львів, 1930.
3. Іван Франко. Бібліографія творів (1874–1964) / Упоряд. М. Мороз. – К.: Наук. думка, 1966; Іван Франко: Бібліографічний покажчик (1956–1984) / Упоряд. М. Мороз. – К.: Наук. думка, 1987; Зарубіжне франкознавство: Бібліографічний покажчик / Упоряд. М. Мороз. – Львів, 1997.
4. Франко І. Промова на 25-літньому ювілеї // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 31. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 309.
5. Рудницький М. Світове значення творчості Івана Франка // Іван Франко. Статті і матеріали. – Вип. 6. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1958. – С. 85.
6. Франко І. Промова на 25-літньому ювілеї // Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 31 – К.: Наук. думка, 1981. – С. 309.
7. Єфремов С. Співець боротьби і контрастів. – К.: Рада, 1913. – С. 202–203.
8. Перелік цих урочистостей, як і загалом хроніка всього святкування, детальніше подана у вид.: Вінок Івану Франкові. – К.: Рад. письменник, 1957. – С. 623–630.
9. Дотримуюся періодизації, запропонованої у статті: Гнатюк М. Періодизація українського франкознавства // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Львів: Світ, 1998. – С. 37–40. Існують й інші варіанти періодизацій (див.: Зарубіжне франкознавство: Бібліографічний покажчик / Упоряд. М. Мороз. – Львів, 1997. – С. 3, 4).
10. Франко І. Вічний революціонер (мовами народів світу). – Львів, 1970; Франко І. Каменярі (мовами народів світу). – К.: Наук. думка, 1983.
11. Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: Дніпро, 1997. – С. 189.
12. Горак Я. Листи Сергія Єфремова до Івана Франка // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Вип. 3 / Редкол.: Р. Гром'як, І. Денисюк, М. Ільницький та ін. – Львів: Каменярь, 2003. – С. 273–307.
13. Збірне виданє оповідань Ів. Франка // Літературно-Науковий Вісник. – 1903. – Річник VI. – Т. XXII. – Кн. VI (за червень). – С. 230–231.
14. Возняк М. Памяти Івана Франка (Опис життя, діяльності та похорону). – Відень: Ліга визволення України, 1916. – С. 92.
15. Кучабський Ю., Франко П. М. Петро Франко (сторінки життя). – Львів, 1999. – С. 65. Дослідники не уточнюють суттєвої деталі: адже на час передання авторських прав перше 30-томне видання вже побачило світ. Очевидно, авторські права збиралися для його перевидання у 1929–1931 рр.

16. Г о р а к Р. Іван Лизанівський // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Вип. 3 / Редкол.: Р. Гром'як, І. Денисюк, М. Ільницький та ін. – Львів: Каменяр, 2003. – С. 334.
17. Зміст цього видання див.: Іван Франко. Бібліографія творів. 1874–1964 / Склад Мирослав Мороз. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 389–391.
18. Про долю Франкового архіву детальніше див.: Горак Я. Франкова оселя у Львові // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Вип. 1. – Львів: Логос, 2000. – С. 12–16.
19. Спроба бібліографії франкознавчих праць М. Возняка див.: Пачовський Т., Шуст Я. Праці М. С. Возняка про життя і творчість І. Я. Франка: Бібліографічний покажчик // Іван Франко. Статті і матеріали: Вип. 5. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1956. – С. 407–422.; Мороз М. Бібліографічний список недрукованих статей М. Возняка // Іван Франко. Статті і матеріали: Вип. 7. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1960. – С. 484–486.
20. Перелік тих публікацій див.: Вальо М. А. Марія Деркач (1896–1972): Бібліографічний покажчик. Спогади, розвідки, листи. – Львів, 1999. – С. 41–45.
21. Н е ч и т а л ю к М. “Честь праці!” Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. – Львів: Вид-во ЛДУ, 2000. – С. 27.
22. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Фонд “Музей Івана Франка”. – Спр. 36.
23. В о з н я к М. Про принципи видання творів Івана Франка // Вісник Академії Наук Української Радянської Соціалістичної республіки. – Окремий відбиток № 7. – Київ, 1951. – С. 50.
24. Детальніше про величезну роботу, проведену Марією Деркач у опрацюванні Франкового архіву та підготовці до видання 25-томного зібрання творів, див.: В а л ь о М. Марія Деркач – дослідниця архіву Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Львів: Світ, 1998. – С. 617–632.
25. Н е ч и т а л ю к М. “Честь праці!” Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. – Львів: Вид-во ЛДУ, 2000. – С. 92.
26. Г н а т ю к М. Замітки до “Історії української літератури” та літературознавчої концепції М. С. Возняка // В о з н я к М. Історія української літератури: У 2 книгах. – Кн. 2. – Львів: Світ, 1994. – С. 535.
27. Н е ч и т а л ю к М. “Честь праці!”... – С. 94. Порівн. з дещо іншою інтерпретацією цього факту у статті: Вальо М. Марія Деркач – дослідниця архіву Івана Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. – Львів: Світ, 1998. – С. 622.
28. В о з н я к М. Про принципи видання... – С. 60.
29. Б е р н ш т е й н М. Основні текстологічні принципи зібрання творів Івана Франка у 50 томах // Іван Франко. Питання текстології. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 3–33.

ЛАРИСА ЧЕРНИШЕНКО

ЛИСТИ ЄЛИСЕЯ ТРЕГУБОВА ДО РОДИНИ ФРАНКІВ

Рівно тридцять років (з 1884 до 1914) тривало епістолярне спілкування Є. К. Трегубова з І. Я. Франком і його дружиною; протягом означеного періоду з Києва, Козельця та Покорщини до Львова було надіслано 68 листів. Найбільшої активності листування набуло в 1884–1888 рр. і матеріалізувалося у 56 листах; в усі подальші роки – мало здебільшого епізодичний характер.

Серед багатьох адресатів І. Франка Є. Трегубов (1848–1920) займає, на нашу думку, особливе місце, оскільки йдеться не лише про активного громадського і культурно-освітнього діяча (викладач і вихователь, у 1890–1891 рр. – директор Колегії Павла Галагана, інспектор Керченського інституту благородних дівчат, член “Старої Київської Громади” та редколегії “Кіевской старины”, у 1918 році – співпрацівник Всеукраїнської Академії наук тощо), а й про людину, що перебувала з письменником у родинних стосунках. Запропонований увазі читача епістолярій становить цінне джерело для осмислення тогочасної суспільно-політичної та літературної ситуації як у Києві, так і у Львові, яскраво ілюструє “змаги національної еліти в царині утвердження й розвитку української літератури, науки, мови”.

Єлисей Кипріянович всіляко сприяв налагодженню контактів літературно-творчої інтелігенції Наддніпрянської України та Галичини. Перша проблема, порушувана в його кореспонденціях до І. Франка, була на той час найзлободеннішою для українських письменників і стосувалася друку в Галичині тих творів, які були заборонені в Києві російською цензурою. У листі до В. С. Гнилосирова, написаному 14 лютого 1892 р., Є. К. Трегубов наголошував: “Про цензора жъ и балакати нічого, бо вінъ ходить по статіяхъ, яко орда татарська по нашихъ краинахъ ходила колись”. Саме Є. К. Трегубов став натхненником і певною мірою організатором

публікацій у “Зорі” “Люборацьких” А. Свидницького, співомовок С. Руданського, “Старосвітських батюшок і матушок” І. Нечуя-Левицького, поезій М. Старицького, “Лимерівни” Панаса Мирного. “Людина спокійна, урівноваженого характеру, акуратна, кмітлива в ділах громадських, – цілком справедливо зауважував про нього Гнат Житецький, – Трегубов усюди, за що брався, вносив лад...” З його легкої руки був опублікований не один матеріал І. Франка (власне, як і М. П. Драгоманова) на сторінках “Кіевской старины”, петербурзького “Кгажу”.

Будучи надзвичайно поштивим і толерантним, Є. К. Трегубов закликав І. Я. Франка до більш поміркованих дій як у справі організації власного часопису (“Треба так робити, щоб “гусей не дражнити” даремне” – лист від 6 (18) березня [1885 р.]), так і в справі обіймання посади головного редактора “Зорі” (“Радію, що діло редакції “Зорі” перейшло до Васъ, и жадаю Вамъ вести його яко мога тихенько, щобъ продержалось воно довше и на користь рідного краю, тай Вашого” – лист, написаний 12 вересня [1885 р.]). Задля вирішення галицьких видавничих проблем Є. Трегубов на терені Східної України активно займався пошуками нових “пренумерантів” та коштів, про що неодноразово писав І. Франкові.

Є. К. Трегубов не міг стояти осторонь будь-яких насущних проблем: він піклувався про своєчасне надсилання до Києва “Зорі”, словника Є. Желехівського й інших галицьких видань; був цілком обізнаний з підготовкою до друку “Веселки” А. Молодченка, музики до “Гуса” М. Лисенка, “Оповідань про рослини” О. Комарова; переймався участю київської молоді в студентських мандрівках по Галичині. “...Життя в ньому, – за словами Людмили Міщенко, – било джерелом. Веселий, привітний, добродушний, він оживляв усіх круг себе”. Не можемо залишити поза увагою ще одного свідчення Л. Міщенко про Єлисея Кипріяновича: “Він взагалі був дуже дотепний, і ніхто не говорив такою прекрасною українською мовою, як він. Видно було, що це дійсно його мова, що він нею мислить”. Сподіваємось, що підготовані нами листи стануть у пригоді для глибшого розуміння особистості цього щирого патріота й істинного українця.

Готуючи аналізоване листування до друку, ми не відступали від принципів, запропонованих нами в двох попередніх випусках “Наукового вісника”: повне збереження авторських текстів, внесення пунктуаційних змін, заміна малої літери “ять” на “є”. Додається лише написання окремо тих слів, які є різними частинами

мови і, гадаємо, виключно через поспішність були злиті автором в одне. Як і раніше, листи супроводжує коментар.

1884

№ 1

Київ, 26 листопада [1884] р.

Вельмишановний Добродію!

Як я був у Львові¹, то умовлявся з Вами и з шановним добродіємъ Павликом², як то можна друкувати ті з наших утворів, котрих рос. цензура не випустить у Росіи. Діло про це затяглося аж до сего часу, бо міркуємо ми, що коли буде виходити “Зоря”³, то у ній, може, можливо буде друковато* де-що з цих утворів. От тепер з оказією засилаю Вам “Люборацьких” п. Свідницького⁴, що писав ще у 60 р. у “Основі”⁵; автора тепер уже давно нема на світі, и ця его хроніка, як прочитаєте сами, дуже цінна, щоб їй лежати у скрині. Але вона дуже велика, щоб уміститись у “Зорі”, и нам би хотілось, щоб з неї були зроблені оттиски, з котрих можна зробити окрему книжку. За-для цього засилаю до Вас рукопись и прошу написати мені: 1) чи не погодилися би “Люборацькі” у тексти “Зорі”, 2) чи, може, їх видати прилогою до “Зорі”, як при “Деле”⁶ повісти або 3) видати їх окремо. Думка така, що коли друкувати їх у тексті або прилогою, то тоді вони вийдуть и до насъ, а вже книжкою – трудніше. За-для Галичини тежъ, думаємо, цікаво прочитати Люборацькихъ и практичніше и за-для кордону, щоб вони ввійшли в часопись, бо чи й купить хто книжкою. Прошу Васъ на це дати одповідь, а такоже написати, яка запотрібуецця поміч грошова за-для цього видання?

Прошу уклонитися п.п. Белеєві⁷, и Павликові, и усім Вашим.

Ваш Трегубов.

26 Н[оября] / 8 Дек[абря].

Київ, Коллегія Галагана⁸.

P.S. Коли буде ласка, то напишіть, чи твердо установилося діло “Зорі”?⁹

Друкується вперше за автографом (№ 1603, с. 401–403).

Рік написання встановлюється за змістом.

* Має бути “друковано”.

1885

№ 2

[Київ,] 3 (15) березня [1885 р.]

Дорогий Добродію!

Дуже порадував мене Ваш лист¹⁰, що Ви становитесь коло видання¹¹ и що п. [нерозбірливо] такий добрий, що знайшов спосіб допомогти нам своїми щедротами; це така благодать, що, як кажуть, ні пером написати, ні у казці сказати.

Щодо "презренного метала", то сими днями зашлю Вамъ 100 руб. и маю надію через місяць ще заслати стількож; а там далі, як буде – побачимо. Про рукописи, що Ви пишите, то я нічого не розбираю про одну річ – се та, де Ви пишите, що "Кудеяр¹² піде в <Гарт>"; про якого це Ви Кудеяра пишите? Рукописательства будуть засилатися; а коли маєте починати видання?

Ще одно маю Вас запитати: чи не знаєте, з ким тепер відатись про видання Желеховського¹³? Цими днями я одібрав 5 примірників 15 випуска и вже роздав, кому він був призначений; а як буде дальніш – не відаю, и просив би Васъ, коли у Вас єсть там з ким-небудь стосунки, написати, щоб засилали з Станіславова¹⁴ не посилкою, котра повинна йти на цензуру, а так, як оцей останній (15) випуск.

Жадаю Вам успіха у Вашій часописи.

Вашъ Трегубов.

Мої и знакоми Вам уклоняюцця.

Чи скоро Павликові запотрібуюцця 100 руб.?

3-15/III

Публікується вперше за автографом (№ 1615, с. 147-148).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 3

[Київ,] 6(18) березня [1885] р.

Дорогий Добродію!

Учора одібрав Вашого листа, на котрий маю дати ту відповідь, що

1) Правопись за-для Вас видніше, яка буде корисніща задля видання¹⁵ и – звичайно, вважаючи на Галичину, – не треба забувати, що там вжилося вже и що не так то легко з маленькими

силами повернути. Треба так робити, щоб “гусей не дражнити” даремне.

2) Щодо цензури, то всеж воно Вам видніше, як робить, щоб крутитись и між публікою, и прокураторією. Звісно, дуже добре треба придивлятися до матеріалу, а про те все таки наперед неможливо сказати, коли угодиш прокураторі, а коли ні.

3) Що до “Слова”¹⁶ и его звістки, то це вже така річ, що воно буде угризати Вас, аби “Дело” не чіпало Вашого журналу (воно, знаєте, й лучче, що ви надумались видавати журналъ, бо за-для беллетристики газета не має такого виду).

4) Щодо заповомог, то грошова есть така: ще засилаю 250 р., через місяць ще зашлю 100 р., а там уже літом, скільки буде (окрім все того, що має заслати Олек. Кон.¹⁷). Розміркуйте добре цю поміч и, може, Ви надумаете видавати журналъ не з Апріля, а з літа. Щож до писанія, то обіцяють давати, але ще ясно при* те не видно, що писати, бо Ви ставите такі широкі питання (рух за 50 років), що запотрібує на те праці на пів, або и більше, року; про це я скоро вас оповіщу, а добре б було знати Вашу програму. Будьте живі и добре подумайте.

Вашъ Трегубов.

Знакомі вам уклоняюцця.

6/18/III

Подається за автографом (№ 1603, с. 517–518).

Місце написання та рік встановлюються за змістом.

№ 4

[Київ,] 19(31) березня [1885 р.]

Ласкавий Добродію!

Не писав Вам довгенько, бо жадав зібрати дещо з матеріалу, и оце засилаю Вам Руданського¹⁸, вірші однієї дівчини и кілька вірш Старицького¹⁹, котрі ще не одібрав я од него подозволу друкувати з его підписом; а задля того Ви їх поки читайте, а друковать будите, коли напишу. Та коли Ви думаєте почати видання – щось и доси нема Вашої програми, та мені якось думаетця, що лучче б було почати з середини года, коли де-що надійде з Києва, а то

* Має бути “про”.

похопитись не штука, а після, як не стане пороху – не гаразд. Кониськ[и]й казав, що про гроші вже він Вам писав: харківці ще будуть поки що думати.²⁰

Переказано Оресту Левіцкому²¹, щоб написав у “Зорю” и, мабуть, він напише; кажу – мабуть, бо я сам его не бачив.

Про автора Люборацьких обіцяно поставити Вам статтю²², а також и про других українських діячів; Науменко²³ обіцяє дати все, що єсть з Максимовича²⁴, але коли повернитця з села, куди він поїхав на свята. Вірші будемо тягати од Юцевича, але я думаю, що за цим добром не стане, и боюсь, щоб наукового не було мало. Музиканта²⁵ почали вже перекладати. Листів Шевченка цікавих дуже нема у Беренштама.²⁶

Від Кадайського²⁷ нічого не одбірав и доси. Може, він и не дума нічого засилати! Знакомі Вам уклоняюця.

Вашъ Трегубов.

19/31 Марта.

Раяв би я писати Вам до О. Пчілки²⁸ и Нечуя²⁹ (Кишинев, учителю гимназії) про белетристику. Кажуть, на свята буде тут Мирний³⁰, то я перебалакаю. Також подам звістку про життя Руданського³¹.

Друкується вперше за автографом (№ 1603, с. 545).

Місце написання та рік встановлюються за змістом.

№ 5

[Київ,] 1 квітня [1885 р.]

Шановний Добродію!

Ваша звістка, що журнал маєте випустить пізніше, ніж думалось, прийшлась мені до серця, бо я Вам и тут казав, що лучче зібратись певне з силами, чим почати, а послі парити парки; за для того думаю, що як Ви почнете его видавати з пів року, то се діло буде найкраще.

Щодо Максимака³², то его у мене не було, и на другий раз раявъ би Вам передавати через чоловіка певного, бо жалко ж дивитись, як пропаде передача.

Бувайте живі, усі Вам уклоняюця.

А на другому боці читайте вірші до журналу.

1 Апріля.

Роковини моїх крестин

Саме, без шляху, в дикім полі
Ненагодоване и голе
Брело забуте дытыня.
Родини рідної шукало,
А де знайти и як не знало,
Бо, звісно, мабуть, цыганчя,
Мов старченя – его, малого,
Цураютця. Вблагати Бога
Не вміє, шляху не найде,
Саме не вміє розказати,
Людей не сміє розпитати,
Та йде, світ за-очі иде!
То навпростець, то по обліжку,
То йде, гука, то сяде нишком,
Слезами горе вилива.
А що робить, саме не знає,
Иде туди, де сонце сяє,
Де пташка голосно співа.
Воно й до віку б так блукало,
Аж поки б смерті не спіткало,
Або чорт-зна куди зайшло, –
Так трапились на шлясі люди: –
Чі буде прік там, чі не буде, –
Взяли его. Воно пішло.
Зраділо бідне. У неділю
Дитину знайдену хрестили
И вже своєю нарекли.
Вже й рік мина. Росте дитина,
Та чі на добре лиш росте?
Хто збереже її не кине,
И хто до діла доведе?
Дитину ту ви, мабуть, взнали:
Цеж та, що той рік привітали,
Що охрестили ви гуртом.
Сьогодні рік як раз минає
Хрещенниці, – вже починає
По-троху дещо розбірають
И по дитячій лепетать.

Не киньтеж знов одну у полі
Шукать родини, праці, долі,
Бо вам дитина ця рідня.
А в сегорічні роковини
Згадайте и мене – дитину,
Як я вас згадую що-дня.

*Дніпрова Чайка.*³³

(На цей раз, здається мені, що Дн. Чайка гірш написала, але додаю Вам, бо того хоче авторь).

Подається вперше за автографом (№ 1603, с. 571–574).
Місце написання та рік встановлюються за змістом.

№ 6

[Київ,] 24 травня 1885 р.

Високоповажний Добродію!

Вибачайте, будь-ласка, що так довго не давав Вам відповіді: одно, тепер и часу зайвого кат-ма, бо ті экзамени зсушують нашого брата, а друге, що й прихворнув трохи, то вже самі здорові, знаєте – як трясє пропасниця, то й місця не знайдешь.

Щого* це Ви так ударились у “чорну меланхолію и пали духом”, що аж занедужали? Цего, знаєте, не годиця робити – чоловік Ви молодий, “семейством не обремененный”, а за-для того и сумувати не годиця. Що пріпаде Вам чімала праця крізь те видавництво и що прийдетця робити не у густому гурті – те Ви и раніш знали, а за-для того треба й протягати “ножки по одежке”. Отъ Коніс. таки серьезно думає, що можна Вас помирити з народовцями и скупити в одну “Зорю”, що, по моему, була б велика користь, и – коли Вам можно буде це зробити, не ламаючи своєї віри и, звичайно, як вони до Вас підійдуть перші, – то велике б добро Ви зробили. А про те, Вам видніш. Між киевськими вандрівниками буде Ваш знаемый Городецькій³⁴, котрий дуже жадав би знати, коли ця вандрівка учнетця и яка її программа; сего ради прошу Вас одписати ему по адресі: Кієвъ, Рейтарская ул., д. <Келлась> Василю Васильевичу Город.

Я цими днями виїзду на літо у село і адреси своєї Вам не подаю за-для того, що поки Ваш лист туди дійде, то я й назад вер-

* Має бути “чого”.

нусь. Владим. Бониф.³⁵ теж буде у Львові. Бувайте здорові та вдаріт лихом об землю.

Вашъ Трегубов.

18 27/V 85

Публікується вперше за автографом (№ 1603, с. 583–584).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 7

[Київ,] 3 серпня 1885 р.

Шановний Добродію!

Трохи полежав Ваш лист³⁶, доки дійшов до моїх рук, бо я нині мешкаю на селі і у город прибігаю тільки на коротеньку хвилину и не дуже часто. Оце уп'ять* іду зараз и за-для того звиніть, коли буду писати коротенького листа.

Що до “делікатного” діла, про котре Ви пишете, то маю Вам сказати, що дівчину на вид Ви сами бачили, а що вона з себе вдає? Про це – з довгои практики – можу сказати, що дівчата наші (не знаю, чи так и Ваші?) “яко сосуд скудельный”; всі вони, а рівно и Ольга³⁷, чомусь-то навчаюця у школах, але яку вони получають фізіономію, то з'являецця, як дівчина стане жінкою. Спеціально ж Ольга – чоловік талановитий, дуже сдатній до роботи и чулий до доброго, але, як и кожна дівчина, упряма и добренько самолюбива; привертаючи ж до Вас, ласкавий добродію, треба сказати, що вона богочитала Вас (пишу у прошедшому часі, бо вона тепер у Криму и навіть здалека про Вас не можу повести з нею розмови) яко високого таланта; але як вона однесетця до Вас по амурній квестії, про то невідаю. Раяв би Вам, коли Ви надумаетесь писати до неї, то нічого їй не казати, що писали до мене, бо дівчаче самолюбіє може все попсувати. Отъ, здаецця, усе, що я можу Вам написати про Ольгу. Вона через 20 днів прибуде до Києва, и до єї Ви пишіть прямо (а не на мое имя) по такій адресі: Київ, Коллегія Галагана, Ольге Федоровне Хоружинской.

Прибув уже Городецькій и дещо з виденного розказував. Книжки од Вас ще не одібрав. Чом Ви не дали ему листа до Кадайського?

Будьте здорові. *Вашъ Трегубов.*

18 3/VIII 85

Друкується вперше за автографом (№ 1603, с. 623–624).
Місце написання встановлюється за змістом.

* Має бути “опять”.

[Київ,] 12 вересня [1885 р.]

Вельмишановний Добродію!

Прошу Васъ вибачити, що такъ довго мовчав – бувъ хворий, та й тепер ще не добре одужав.

Радію, що діло редакції “Зори” перейшло до Васъ³⁸, и жадаю Вамъ вести его яко мога тихенько, щобъ продержалось воно довше и на користь рідного краю, та й Вашого. Що до матеріалів “Зори”, то все те, що Ви пишете³⁹, зроблю, якъ позьїздяться народи до Києва, бо теперъ тільки початокъ года, и у кожного в хати и в думкахъ гармидеръ, а вже якъ осядеця народ, то легше шукати й балакати. Изъ того матеріалу, що, пишете Вы, оддаєте тепер до “Зори”, не подобається мені “<Гесенска> муха”⁴⁰ – чи добре Ви її прочитали и чи варт вона того? Щож до критики “Горовенка”⁴¹, то чи вигорить це діло тут уже за-для того, що тут зовсім нема его творів, а безъ творів писати трудновато. Здається мені, що Ви на-довго відкладаєте друкъ “Люборацьких” – за-для “завлеченія” підпищиков слідувало б, здається мені, почати друкъ з кінця цього року – я тоді постараюсь скоріш біографію.

Ще зараз відібрав листа другого Вашого⁴² (для чого Ви видумали для мене таку адресу – пишіть, як писали перше, а то якъ би не Ваша рука, то не сміливо здирається печать), але вже Петровскій⁴³ поїхав і его листів оддати ему не можу; про гроші жъ вінъ казавъ, що зараз буде Вамъ засилати, як прибуде у свою сторону.

Здається, все одписав Вам; тепер про лічні діла. Дуже мені цікаво побачити и, звичайно, прочитати брошюрку про народний дом, бо вона зробила тут и у Москви (часопись “Русь”)⁴⁴ дуже велике ураженъе, то як би її одібрати у конверті – дуже б дякував Вамъ; а друге ось що: цей рік “Діло” давало додаток “Князя Серебряного”⁴⁵, з котрого вийш[л]а добренька книжечка, але до мене не дій[ш]ли 15 и 16 аркуші – не могли би Ви сказати п. Белеєві, щоб він діслав їх сюди, бо безъ них книжечка нічогісенько не варт.

Що до грошей, то просив я Вл. Бон.⁴⁶, щоб він написавъ до вашої почти – нехай вона ті гроші оддасть Павликові, але як его тепер нема у Львові, то і не знаю, що з того вийде.

Сердешне ж Ваше діло стоїть ось якъ: Ольга до Вашого листа и вь голову не покладала, щобъ з Вами їй можна було любитися, и, одібравші Вашого листа, довго мовчала; потімъ днів через 5 прийшла питати у мене поради, довго ми балакали (звиняйте, що я Вамъ

усе прямісенько пишу) и стали на квестії матеріальній: доходів у неї, якъ перевести на франки, то буде 200–300 своїх власних, та що року дідъ⁴⁷ давав рублів 200 – от вона на ці гроші й поживає, и могла би жити и у Львові, але дід – чоловік військовий, самодурний (він, наприклад, мене ненавидить, и не знаю, за що) и може отказатись од цихъ грошей, коли що не по его; отъ ми и додумалися з Ольгою, що вона напише до него про Вашу пропозицію, и яка одъ него буде одповідь, таку одберете Ви одъ неї. Вамъ може здатись ця біготня за матеріальними средствами дуже поганою, але майте, що сім'я не те, що одна душа, та ще до того баби наші зовсім не такі прості, як у Ваших сторонахъ.

Жадаю Вамъ здоровля.

Вашъ Трегубов.

12 сентября.

От и Ольга дає свого листа⁴⁸.

Подається за автографом (№ 1603, с. 633–634).

Місце написання та рік встановлюються за змістом.

№ 9

[Київ,] 29 жовтня [1885] р.

Ласкавий Добродію!

Дуже посмакував оце Ваших ласощів (“На дні” и “Боа”)⁴⁹, а до того ще и про “Горовенка”, про котрого “Кієвлянинъ”⁵⁰ вже випалив цілю статю; треба Вам сказати, що цей “Горовенко” не дуже то мені уподобався: язык и собитія там дуже вірні и ясні, але щеж щось инше запотрібуєтця, а цего иншаго у нему и нема. Про рецензію на цю річ нічого не можу сказати – доки ще нема охочих, та її треба писати тихо-мудро, от так само, як Ви написали у “Зорі” про “Ниву”⁵¹. Уже “Рада”⁵² вийшла тонкою и не з зграбними стихами, та за те повісті хоть добрі, а у “Ниві” тільки один Нищиньський⁵³, бо Нечуй подражає сам собі⁵⁴, та ще й не з дуже великою удачею; а все инше – хоть спали. Так и видно, що Старицькому треба було надруковати дешевенько свою “Утоплєну”⁵⁵.

Каюсь, що писав Вам про “Гесен. Муху” – я думав, що це дуже цупка наукова розправа, а вони нічого собі – тільки б трошечки годилося де-не-де вирівняти мову. А Ви покайтесь передо мною, що замислили витягти з мене якусь новелю – з роду віку нічого не писав,

та й небуду, бо не маю кебети. А от що Ви бажаєте мати хоть коротеньку біографію Свидн., то об цім піклуюсь и, як це діло дуже важне и затяжне, то, може, до нового року що небудь и витягну – аби хоть коротеньку звістку можна було додати про автора. Про біографію також на цей раз нічого не розстарався, бо Николайчика⁵⁶ нема у городі, а другі не згожуютьця – вона и ця річ потрібна під кінець нового року, або й на той, – то, може, ще й витанцюється.

А тепер я маю ось яке до Вас запитання від п. Комарова⁵⁷: Ви забрали “Про рослини”, щоб їх там надруковати⁵⁸, и мали надію, що це діло на свій кошт зробить педагогічне товариство (та воно, здається, на це й згодилось); а вийшло ось яке діло: голова (здається) цього товариства обернувся до Уманця⁵⁹ з листом, що “Рослини” підуть у школи, але просить грошей за-для друку. Як гроші у Вас на це діло есть, то упорядкуйте его як слід и загадайте, щоб на другий раз таких листів не писали.

Ще цікаво знати, чи маєте Ви надію поширити “Зорю”, чи вона буде виходить так само?

Маю надію прилучити Мирного⁶⁰, та тільки треба заходити дуже далеко.

Будьте живі.

Вашъ Трегубов.

Оце п. Кобринська заслала до нашої Ольги листа з запросинами до комітету⁶¹, та так смутила бідну дівчину, що вона аж плаче: раз, не розбیره її листа (воно и Ви, добродію, пишите, а то це – у квадраті), а у друге, з неї хіба буде літераторша (такий рос. чин), а тепер ніякісенькій.

29 жовт.

Чи Вам писати по тійже адресі, чи на “Зорю”?

Публікується вперше за автографом (№ 1603, с. 661–664).
Місце написання та рік встановлюються за змістом.

№ 10

[Київ,] 9(21) листопада 1885 р.

Мовчав я, голубе мій сизий, того, що й мені не згірш погано, як вам: куди не посунешся, така гидота, що й бридко казати, а до

того ще й не видно, щоб минулася та гидота, бо вона тільки почала цвісти та красуватися.

Питаєте ви мене про праці та пренумеранти дореформированої “Зорі”, і я – яко великий песимиста – повинен Вам сказати, щоб не дуже надіялись, бо тут більше гомонять, ніж робитця; хочь не треба зовсім покладати собі на думку, щоб зовсім залишили “Зорю”. Буде таки перепадати, коли хто напише що, а так, як робиться у Вас, де суть літератори, котрі стоять над відомою програмою, на це не дуже то надійтесь; відібрав оце на днях листа з Питера, де цікавляться про “Зорю”, обіцяють пренумерувати и писали, дещо може подадуть з праці. Нечуй живе у Києві – его ще не бачив; адресь такий: Большая Подвальная д. Спарро, И. С. Левицкий.

Я б ще раяв удатись Вам до Мирного; а до него писати так: Полтава, Казенна Палата, Афанасію Яковлевичу Рудченку.

По сій мові, звиняйте, що коротенько.

Вашь Трегубов.

9/21 XI 1885 р.

Друкується вперше за автографом (№ 1603, с. 789).
Місце написання встановлюється за змістом.

1886

№ 11

[Київ,] 21 грудня–2 січня 1885–1886 рр.

Ажъ тепер згадав, мій дорогий друже, що не писав Вам по одержанью Вашого першого листа⁶²; а не писав, бо нічогісенько доброго не було, та й нема. Діло “Зорі” якось стоїть тут так, що не можна рахувати на яку небудь програму, а буде так, як набіжить: дасть хто-небудь статтю, той добре.

Ударявся я до Нечуя, але він каже, що хворий и писати не може; маю манісеньку надію на Питербургъ, але це буде видно по Різдві – тоді и напишу. Ви пишите про Руданського⁶³, але він десь гине у Рудченка⁶⁴, котрий тепер заіхав ажъ у Витебскъ, и вирвати од него вже чій прийдетця. Щож до Перебенді⁶⁵, то сими днями схожу и зроблю ему низьк[і]й уклонъ; его тільки тепер стан політичний дуже поганій, але за те він має дуже багато зайвого часу. Буду ж також штовхати Вл. Б.⁶⁶. А до Васъ удаюсь з таким питанням: Ви, мабуть, знаєте, що в Празі вийшли утвори Edvard’a

Jelinek'a⁶⁷ Čty Kozaske; мені здається, що дещо о них можна було б перекласти, то мені цікаво знати – чи перекладати для "Зорі" тут, чи можуть це діло зробити у Вась? Ще раяв би я Вам обернутися до п. Познанського Бориса⁶⁸ (Павловскъ, Воронежской губ.) и запросити его до "Зорі"; він багато дечого бачив и вміє красно писати.

Гірко читати Вашого листа про п. Кузьмічевського⁶⁹, але нічого-сенько не зробиш; у Редакції "Старини" сказано, що сими днями заслали ему гонорар⁷⁰ на д. Белея, з котрим зводив рахунки за принумерантів Редакторъ; друга стаття, чи й попаде на цей місяць, а піде на лютий⁷¹, тоді, казали, зашлють и гонорар. Щож до тих работ, що лежать у Пітерб., то розпитаюсь, чи неможна чимъ допомогти.

Оце утруждаю Вас таким проханням: віддайте, будь ласка, п. Белею 6 р. за півроку "Діла" без приложенія (дуже нудні ті приложенія, то вже я буду надіятись на белетристику "Зорі"), а також напишіть, чи треба платити за "Зорю", бо тутешні народи лічити* предплату на ті гроші, що Вам передали?

По сій мові, прошу не гніватись, що я не пишу Вам – дуже вже погано кругом, щоб те погане заносити и до Васъ.

Жадаю Вам здоровья. *Вашъ Трегубов.*

Колиж побачимось: дівчина⁷² розкажує, що літом, чи то правда? Мої усі уклоняютця Вамъ и дякують за бажання.

21/2 85/86 р.

Подається вперше за автографом (№ 1603, с. 867).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 12

[Київ,] 1 січня 1886 р.

Ласкавий Добродію!

Як раз на новий рік одержав Вашого листа⁷³ (дякую за подзоровлення** – жадаю и Вам усього доброго) и зараз же одповідаю, бо де-що дізнався про ті дві статті, що лежат у Питербурзі – думають, що вони таки будуть надруковані, а поки що відтіль буде заслано 300 р.⁷⁴ (може, вже й заслали); розказують також, що надіятись на сотрудничество в Пет. часописях дуже трудно – усі там

* Має бути "лічили".

** Має бути "поздоровлення".

боятця після краху "Отеч. Зап."⁷⁵; хіба, може, так робить, як Ви зробили з останнею статтею⁷⁶.

З принумератою вийшло таке: кажуть, що давали ті гроші за для теї часописі, що Ви мали видавати, а коли ні, то їх треба повернути на предплату; про свою ж балачку з вами В. Б.⁷⁷ нічогісенько не сказав, и коли Ви тих грошей не повернули на яке-небудь діло, то поки що й не повертайте; а коли вони вже страчені, то напишіть мені – це треба знати. Написав я Вам про ці гроші (и тепер дуже радий, що воно вияснилось, щоб не було непорозуміння) після того, як перебалакав з В. Б., котрий теж вважає, що вони суть плата на пренумеранты.

Що до Ваших запросин и ліку співробітників, то на це дуже сердятця в Києві, а дехто так перелякався, що й Господи! Але вже вийшло, то нічого не зробиш; тим часом Перебендя просить, щоб ніколи Ви не підписували під его працями, а також так робили, щоб з редакції не пропадали его рукописи, як, каже він, лучилося з "Дома добре"⁷⁸ и т. п. (Пробачайте, що пишу до Вас про це – так мене прошено). Оце, здаєтця, и все.

Жадаю Вам усього доброго. *Вашъ Трегубов.*

1/1 86 р.

Публікується вперше за автографом (№ 1615, с. 369–370).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 13

[Київ,] 19 січня 1886 р.

Ласкавий Добродію!

Поспішаю написати до Васъ цих кілька слів, щоб сказати, що моя стара и Ольга у середу в вечері, 22 січня (по нашому), вииздять до Львова и Відня⁷⁹, як кажуть, на людей подивитись и себе показати (сего ради и Ольга до Васъ нічого не писала); то вже Ви, будь-ласка, покажите їмъ усе, що е у Васъ цікавого, щоб вони не тинялись у невідомости по місту, а також напишіть и Січовикам⁸⁰, щоб и ти не залишили своїми милостями.

По сей мові ставлю точку. *Вашъ Трегубов.*

19 січня. 86 р.

P.S. Відібрав я листа од п. Іос. Партицкого⁸¹ – просить узяти у Нищенского подозвол на друкъ його "Закувала та синя"⁸²; Нищен-

ского я не знаю, але Антонов. рає написати такъ: нехай молодята друкують його пісню, а потім зашлють йому її и напишуть, що вони надруковали без дозволу, не знаючи його адреси. Так прошу и передати.

А й ловка ж Ваша “Зоря”, а біда велика, що “Діло” у насъ уже заборонено – це треба й Вамъ поглядати на всі.

Друкується вперше за автогорафом (№ 1615, с. 379).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 14

[Київ,] 10 травня 1886 р.

Ви таки, тетю Олю, не можете не наколотити гороху з капустою – так и на цей раз: нічогісенько Ви мені не сказали, що писали дедушкє, буцім після шлюбу будете жити три дні у Києві, то я и не телеграфував йому, що Ви зараз виїждите; а він, вважаючи на Вашого листа, заслав Вам 10 билетів, котрі нині лежать на почті. Сьогодні Нина пише йому, щоб заслав на почту заявленіє, щоб вона ті гроші переслала до Вас; яка від него буде одповідь – звіщу и, коли він цего не зробить, то тоді напишу, а Ви зашлите цю одповідь від себе; але, поки що, почекайте.

Після Вашого виїзду зібрали усі Ваші манатки и заслали до Васъ; оце прикладаю Вам росписку з транспортної контори, котра (себ то, контора, а не росписка) казала, що речі Ваші дійдуть днів за 10 після відсилки; раjali все таки справитись Вам на місці днів через 10. Ви поцікавитесь знати, що се коштує, то майте, що за укупорку и транспортъ до кордону, а такожє за страхуваніє, я заплатив за 5 речей (тудиж и ящик з книгами) 8 р. 13 к., але ще Ви повині будете платити вартість транспорта одъ кордона до Васъ.

Мені здаєтця, що слід би було Вам купно з дядею Ванею зараз написати листа до дедушки, подякувати його за билети и сказати, що Ви, акі молода, загубили на той час голову і через то наплутали; там ще додати, як Ви живете и т.п., щоб лист Ваш не нагадував жовнірського лепорту*, що все обстоить благополучно. Я думаю, що хоч Ви сварились з нами, а <слі>дувати** хоч стрічку написати нам, коли і як доїхали, и дуже жалкую, що не попросив дяді Вані зателеграфувати, бо тут чогось поліція ходить и роспитує попа⁸³,

* Л е п о р т – рапорт.

** Має бути “слідувало”.

кого він вінчав. Здається, що Ви ся звінчали, аки усі люди вінчають-ця, а про те начальство лучче знає, ніж наш брат. Ще Вам треба ось що зробити: там тепер у Вас, мабуть, уже суть знакомі адвокати, то Ви и розпитайтесь у них, як це зробити, щоб приписали Вас під цісаря и щоб Ви не лічились уже тутешнею підданною, якої* не состоите тепер. Це треба зробити тепер, щоби, коли захочите, иноді навестися у Росію, то не було яких припонъ. Щоб годилося Вам написати и до бабушки у Одесу, бо хоч Ви забрались у дальну сторону, але Одеса була до Вас прихильна, то не робіть так, як колись зробили ми під приводом Бондарів⁸⁴. З листа дедушки⁸⁵ видно, що він дуже радий Вашому весілю и велика у него охота писати, то Ви й визначіть йому свою адресу.

Оце, здається, написав про все, що набігло на ці часи. Ні, ще одно – Нечуй просить запитати дядю Ваню, чи взяв він його повість до “Зорі”⁸⁶, то про це не забудьте одмовити.

Розкажіть же нам коротенько (бо Вам тепер не той час, щоб широковіщательно писати), як Ви приїхали, як подобалась Вам нова сторона, з ким познайомились и т. инше. Наше життя такеж саме, та тільки баби скучають, бо, кажуть, ні з ким, як поїхала тетя Оля, уяснять вопросов.

Якъ Вам тепер, мабуть, не до листів, так, вибачайте, й мені (мені тільки шкодять экзамены), то ставлю точку, засилаючи одъ старої (у неї розперло щоку ще більше и після Вашого виїзду вона не виходить й доси з хати), дітей (а Катря⁸⁷ захворала на плевритъ) и теті Сані⁸⁸, а також и одъ себе по поцілунку Вам и дяди (до цього просимо: хай Ви поцілуєте дядю, а він Вас) и жадаємо Вам щастя и здоровья.

Вашъ Трегубов.

Вже вибачьте, що напишу – тоді не малось часу сказати: чоловік Ваш зробив на всіх, хто його бачив, дуже хороше враження и тим-таки його шануйте дуже, та тільки заставляйте не забувати про докторатъ.

10 Мая 1886 р.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 203–204).
Місце написання встановлюється за змістом.

* Має бути “якою”.

№ 15

[Київ,] 26 травня [1886 р.]

Якось Ви обое, дорогіє тетю Олю и дядю Ваню, пишите так, що й не відаєшь, як Вам одповідати: пишите Ви, що через 2 тижні пойдите у гори, а чі на довго і як Вам туди писати – ні словечка, то вже я оце буду писати Вам на голубьячу вулицю⁸⁹; воно, по правді сказати, й писати нема чого дуже багато, а все таки, щоб не за мною була одповідь. Таки стара моя не видержала і забігла до Висоцького, де й вхопила вашу карточку⁹⁰, за котру дякуємо, вважаючи, що й Ви бы нам їи подали. Цими днями заслав я до Вас “Збірانیцю”⁹¹ Мирного, про котру прошу дати заміточку до “Зорі”. Ще вийшла з цензури й його комедія “Перемудрив”⁹², а про “Лемириху”⁹³ раю вам, дядю Ваню, написати Мирному, що як вона заборонена тут, то чі не зашлеть він їи до Вас; коли такий подозвол од него буде – то можу прислати рукопись до Вас. Що до Нечуєвої повісті, то вона у Конис., але чому-то він Вам їи не дав – не знаю; як получу звістку, що вже Ви у Львові, и тоді вже буду мати час зайти до Кон., узяти їи и теж до Вас заслати. За що це на мене росердився Коцов.⁹⁴ Тетя Оля дописує⁹⁵, що вандрівки не може ще бути⁹⁶; чі то правда – напишить, будь-ласка, про це докладніш, тай заздалегідь.

Чі одібрали вже Ви ті гроші, що заслав дедушка? Коли тее, одпишіть йому подяку. Він уже почав переписуватись з Санею, у неї просить докладно написати про Ваш шлюб и по всіому бачу, що це діло його дуже цікавить; хочь трохи знаючи його натуру, думаю, що почне засилати і до вас докори, як він засилає до нас цілісеньких 10 років.

Не знаю, чі будуть скоро до Вас писати мої (вони наблюдают політику, що перш повинні написати Ви до них – яко одъїхавша), а такожє Катря, тільки ми дуже часто Вас згадуємо, а Нина безъ ужаса не может згадати, що фунт м'яса коштує 30 крейцеров.

Новинок у нас нема не яких, хіба та, що Катря вже стала гімназисткою 24 Мая по нашому и дуже цьому рада.

Будьте живі, усі мої незенько уклоняюцца і цілують, и я теж.

Вашъ Трегубов.

26 Мая.

№ 16

[Київ,] 5 червня 1886 р.

Дорогі мої, здрастуйте!

Зараз іду на пошту страхувати білети и у кінці листа допишу, що воно коштуватиме и скільки зостанетця Ваших грошей. Що до речей Вашихъ, тетю Олю, то – як би знав, де впасти, там би й соломку підмостив – якъ би знаття, що ліжко Ваше поломаетця, то, може, и не засиляли, але як би знаття; все таки я думаю, що її легше підчинити, ніж нову купити. Ну та, а червінець, що був у Вашім черевичку, де дівся, про то ніхто не відає, бо стара каже, не можна так кидати грошей, хочъ сама й кида їх, коли в неї вони бувають.

Лист до Мирного заслав⁹⁷; а оце засилаю і від Нечуя⁹⁸, а також і його карточку, щоб початок забрали від Белея, и кінець буде, та тільки після літа. Здаєтця й усе.

А ми літом сидітимемо у Києві – кликала Пчілка до Почаєва (вона вже давно виїхала додому), то коли доведетця туди поїхати, то заскочу на день і до Вас – але то, може, вилами на воді.

Казав Кониский нагадати Вам (дяді) написати йому про те, що Ви обіщали. А до Вас, тетю Олю, маю таке: Ви там збіраєтесь іти чі їхати по селахъ, то чі не були би Ви ласкаві купити мені такої одежини, що зветця “Киптар”^{*} (це те, що я ще тоді просив и, по справкам, коштує воно 3–4 гульд. – але кільки не коштує, то лаятись не буду), а як будуть вандрівники ся повертати, то й передасте мені. Усі Вам обом уклоняютця, дехто дякує за карточки, а ледача Катря загулялась тай не пише. Вибачайте, що й я погано.

Вашъ Трегубов.

5 Іюня 1886 р.

За застраховку билетов заплатив 5 р. 50 к., а Ваши чотири купона стоють 9 р. 8 к. (потому что госуд. сборъ превращает каждый купонъ изъ 2 р. 50 в 2 р. 37 к.). Значит, у меня Ваших денегъ 3 р. 58 к.

Друкується вперше за автографом (№ 1608, с. 347–349).

Місце написання встановлюється за змістом.

^{*} К и п т а р, к с п т а р – короткий кожух без рукавів (у гуцулів).

№ 17

[Київ,] 18 червня 1886 р.

Спасибі Вамъ, дороги мої дядю Ваню и тетю Олю, що пошанували ви мене своїм листом, котрий я одібрав у самісенський день святого пророка Елисея⁹⁹. Оце, тетю Олю, що Ви пишете про байбаракъ*, то воно, може, й краще буде – то вже я звіряюсь на Вашъ вкусъ, але тільки объ однімъ прошу, щобъ не було узьке, а то я бачив у Конис., та таке вузісіньке, мовъ на малу дитину; ще друге прошу – не засилайте поштою, бо це велика тяганиця і, окрімъ того, пошлина, а якъ буде повертатися Тимошокъ¹⁰⁰, то й передасте черезъ него. Напишіть мені, чи скоро Ви пойдите до села, якъ Вамъ писати туди (може, якъ не обсяде лінъ, то що небудь напишу), а такожъ – у якому стані стоїть діло вандрівки.

Чи вже одібрали рукописъ зъ цензури, и що воно це визначає? Якъ ми до сего діла звичні, що усе йде до цензора, то воно намъ и невдивовижу, але якъ Вамъ, то й чудноватенько. Даби не було ції чуднації, “Лимерівну” вже я передамъ черезъ okazji. Одібрав я листа Мирного, у котрому вінъ дивуетця, що таке скоїлось, бо вінъ боявся за “Перемудрив”, але вийшло на “Лемерівну”, бачу, що ему не хотілось би засилати “Лемерівни” (головнішъ відъ того, що нараявъ ему Горленко¹⁰¹ жалітись на цензора – але що зъ того буде?), а все таки вінъ пише, що коли дома неможна, то передати до Васъ. Рукописі я не читавъ, але одно думаю, що вона дуже довга и може розтягтись надовго у “Зорі”; ну, та тамъ самі побачите, якъ передамъ. Тоді жъ не забуду передати и “Нову громаду” Кострицького¹⁰². Щоб уже скінчити про “Зорю”, маю пожалітись Вамъ, що я не одібрав ч. 11, а вже другі його мають; такоже не маю Марка Вовчка¹⁰³ и словаря¹⁰⁴ тихъ аркушів, що Вы, добродію, докупили; того ради Зорю ч. 11 закажіть дослати, а про М. Вовчка и словарь, може, тежъ дещо зъумієте заподіяти. Правду сказати – вінъ мені не дуже то потрібенъ, а все таки дуже жалко праці, коли воно пропаде.

Карточку з книжками передавъ¹⁰⁵, якъ Ви просили, та тільки думаю, що відъ того дива не буде пива, бо такихъ тамъ книжокъ потрібуєтця, що ні заякі гроші знайти їхъ не можна.

Щожъ теперъ Вамъ ще написати? Літо – то душно, пильно, то якосъ и до пера неохота. И якъ воно, тетю Олю, живуть зъ пера ті літератори, якъ, наприкладъ, Вашъ чоловікъ, літомъ? Думавъ і я

* Б а й б а р а к – верхній одяг у гуцулів.

це літо зробити собі *dolce farniente*^{*}, але вийшло чортъ-батька зна що (вибачайте на цімъ слові). Ото ми залишились на літо у Києві, маючи надію, що квартиру скінчать у половини літа и заживемо собі добре; якъ приїздивъ Гершко запрошувати у Заворичі¹⁰⁶, то теж не поїхали, а вийшло таке, що квартира не скоро ще буде готова, зъ-підъ низу и зъ горіща йде така пилюга, що й світу божого невидно, а ми собі сидимо та ковтаємо. Оце у кінці цього місяця збіраємось у Остеръ¹⁰⁷ до Беренштама, та ще не знаю, якъ порішимо квестію про прислугъ, бо щось таке з Пелагеею коїтця, буцімъ вона у насъ не буде.

Передъ виїздомъ зъ Києва заходивъ до насъ Сашко Линтваревъ¹⁰⁸ и выказувавъ великі претензії, що не покликали Ви его у шафері – я з початку думавъ, що вінъ шуткує, а вінъ таки на-всправжки. Бувъ двічі і Заворичеський дядя, онъ же и Кудлаєнко, котрому все таки урядъ не подозволивъ одкрити школи, але вінъ проте не дбає и шукає собі дєвицы. Отъ и все, здаєтця, що случи-лось за ці часи, а то все постарому и попоганому. Оце прикладаю Вамъ ту карточку, що занісъ Сластенъ¹⁰⁹, а Нина збіраєтця переда-ти черезъ оказію ту шкатулку, що зъ Вашихъ речей тут зосталась.

Будьте щасливі и благополучні, усі мої і знакомі уклоняютця. Поцілуйтесь.

Вашъ Трегубов.

18 18/VI 86

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 225–226).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 18

[Київ,] 26 червня 1886 р.

Дорогіє тетю Олю и дядю Ваню, здрастуйте. Оце одібрав Ва-шого останнього листа¹¹⁰, тетю Олю, та й розсердився за ті два купони, що Ви приложили на чай – була в мене думка переслати Вамъ якого гостинця, щоб Ви і насъ згадували, а тутъ, якъ снігъ на голову, ті два купони – ну, та що вже з Вами робити: у друге не засилайте, я самъ черезъ оказію буду передавати чай, щоб, як коли приїду, Ви напоїли мене російськимъ. Цей лист дадуть Вам чі Денисієвській, чі Демуцькій¹¹¹, котрі ідуть до Галича и котрих дуже

^{*} *Dolce farniente* (ital.) – перепочинок.

прошу привітати, все, що знаєте, показати, а також познакомити зо всіма людцями, які <тамъ> суть. Після нихъ прибуде ще й Тимошок, котрому такоже устройте всі любезности. Посылаю Вамъ 200 р., котрі попрошу заразъ же заслати Кузьмичевському за Іюль и Август. (Доречі, про Кузьмичевського – попрошу Васъ не засилати его памфлетовъ, бо толку зъ нихъ тутъ не багато, а якъ дізнаетця начальство, то за це не у констітуційній стороні задають, сами знаєте, чого). Тамъ у Львові, кажуть, сидить Климця и Маньця для друку “Веселки”¹¹² – гроші жъ за-для цього повиненъ заслати я (200 р.), але у мене їхъ поки що нема, то попрошу Васъ передати адресу Клімці (може, запизнитця Тимошокъ, то я передамъ черезъ него) и сказати ему, щобъ розпочинавъ друкъ, а 2 Іюля у мене уже будуть гроші, скажіть Клімці, що я вышлю ему їх, та тільки в листі, звичайно, не буду писати за-для чого, а напишу, що засилаю свій довгъ. Если же Климці нема у Львові, то дізнайтесь, де він, и перекажіть, що[б] він напісав, куди и кому заслати 200 р. Зъ цимъ листомъ засилаю и “Лемерівну”, и кілька виршів невідомого поэта (тай расплодилось же їх, як після дощу грибів). Попрошу звістити, до кого обернутця Тимошку, як він надумає прибути до Львова, а Васъ обохъ тамъ не буде. Ви пишите, що від Кузьмич. получені брошюрки – оці самі, що я маю?¹¹³ Коли ці, то я не знаю, чі вартъ ихъ сюди провадити, бо кількомъ людямъ я не давав іи читати – ніхто не завдовольнявся: забуває Кузьмич. и про обставини, и про неосвітність людську, що такъ добре теперъ панує.

Чудно мені читати про лист з Борзны,¹¹⁴ хтожъ то его написав, чі не Куліш¹¹⁵? А що Вашому чоловікові накидано найбільше, то про те уражатися не треба, а треба так робити, щоб “Зоря” перейшла до него и вінъ тоді поверне її куди лучче теперішнього; та, поправді сказати, и теперішня куди лучче торішней. Не засилаю Вамъ тимже способом “Лемерів.”, що перш засилав, бо не хочитця ходити по почтах та писати декларації. Туробольській каже: буде. Беренштаму написавъ про карточку, а поїду цими днями, той самъ скажу.

Попросіть Ваню, що як вертатимутця вандрівники, щоб він передав черезъ нихъ карточку Свідницького¹¹⁶, якъ вона вже не потрібна; а такоже, коли вона знята, заслати сюди зъ десятокъ, тут їх куплять, а я верну гроші (повертаю Вамъ купони для снятія его фотографії). Ото, здаетця, написав уже все. Ви ще питаєте, що чути про Федоровского: ото після Вашої свадьби, як у ротъ води набрав – мовчить; такоже мовчить Машенька¹¹⁷ и усі родственни-

ки. У Києві же тепер дуже скучновато – усі порозыжались, и зостався тільки я, Павло Игнат.¹¹⁸ та Михальчук¹¹⁹ – и такъ ми близько живемо одинъ до другого, що й у місяць разъ не бачимося. Тетя Саня має кондицію – приготавляє Лиду къ передержке по языкамъ, каковых она совсимъ не постигает. Я же думал много кой-чего сделать, да проклятая теснота и пыль посадили, какъ ракъ на мелі. Хотя, по правді сказати, тутъ все таки лучше, чѣмъ у Заворичахъ: хоть купанья и ягодъ – сколько угодно. Теперь, когда Вы побываете на селі, посравните и напишите, где лучше: чі у васъ, чі у насъ. Будьте же Вы обое здравы и благополучны; всі наші Вамъ кланяются, Нина посылает кофточку, діти и Саня реверансъ, а всі вместе поцілуй и чай (если вандрівним заплатят что-нибудь на таможене, то Вы уже им верніть).

Вашъ Трегубов.

1886/26/VI

Балакали про “Лемерівну”, а вийшло <плейптусъ>, якъ кажуть жиди: думав я, що “Лемерівна” переписані умісті з “Перемудрив”, котра подозволена, а вийшло чорт-батька зна-що. Перемудрив я, а “Лемерівна” у цензора. Що его тепер у світі робити?

Отправивши же деньги Кузьм., не сделайте пакости (какъ это делает Бодрова)¹²⁰ и не пришл[ите] мне почтовой рос[пис]ки, потому что у насъ на этот счет плохо. Вы жъ не забудьте 20 Іюля, а то Вашъ дедушка¹²¹ пофельдфебельствует; если же я 11 Іюля не озовусь, то, значит, буду у Беренштама, откуда хоть сто лет скачи, то насчет почты плохо; а 11 Іюля помню и желаю Вамъ того, что Вамъ хочется.¹²²

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 215–218).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 19

[Київ,] 11 липня 1886 р.

Дорогая тетя Оля!

Поздоровляю Васъ з цим днем и пробачаюсь, що мій лист не прийшов до Вас у цей день (як то Ви зробили мені), а тільки пишитця сьогодні; тому причини: одно, що я приїхав тільки позавчора додому (Вашъ листъ ні мене, ні Тимошка не застав уже), а друге –

що не знаю, як довго ходити до Вашого нового мешкання почта. Жадаю Вам усього доброго и виграти по тих билетахъ, по котрих ще ніхто з нашої фамілії не виграв¹²³. Бачу з Вашого листа, що ті білети развивають “мечтания пустыя”, а користі з них не жадної и, думаю, що як Вам на їх треба жити (бо Федор. обычных 250 р. не засилав до нас, то, може, не зашле и до Вас), то Вам бы корысніше було промінять їх на які небудь австрійські бумаги, з котрых може бути більша користь; а ще саме лучче купити на них шматок земельки, чі то пак усадьбу у Львові, щоб не тягатись, раз – по квартирах, а вдруге – стити* пропрієтером**, що дуже важно за-для становиська, мабуть, и у Вашій стороні; а як Ви обое люде молоді, то до старости можете так обробити ту усадьбу, щой діти будуть дякувати. Але я заговорив про такі речі, що не знаю, чі будуть вони Вам до вподоби, а говорю того ради, що оце й собі надумався робитись пропрієтеромъ.

Якъ же Вам живетця на селі, і чі довго Ви там будете мешкати? Чі бачили вже Тимоша? Я оце ще маю одну просьбу: як був я у Львові, то дуже хотів купити Кобзаря львовського видання¹²⁴, але его не було у продажі, а люди і Иван Яковлевичъ казали, що, може, можна буде цю книжечку добути де небудь на селі; коли ця річ можли[ва], и така книжечка до Вас у руки повернитця, то дуже прошу її купити (ви ж знаєте, що у мене почти усі видання Кобзаря суть) і мені передати, за що оддячу чим-небудь, хоть черепочками на тім світі. А по сій мові жадаю Вам всякого добра, прошу поцілувати свого дядю (як его здоровья і те лічення, що раїв Стуковенков¹²⁵?, а такоже и Ваше?).

Вашъ Трегубов.

11 Іюля 1886 р.

Поздоровляю тебе, дорогая Тётя Оля, зь именнынамы и жадаю тобі усёго доброго. Зимою буду пысаты, а теперь пробачай.

Твоя Катря Трегубова.

Стара просить кланятись, бо сама не писатиме по прирожденной ненависти къ писанію, а до того ще й революція [слово занотоване нерозбірливо]! Эх біда.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 211–214).
Місце написання встановлюється за змістом.

* Має бути “стати”.

** П р о п р е т о р (лат.) – управитель, намісник.

№ 20

[Київ,] 13/25 [серпня] 1886 р.

Зовсімъ по дамски, дорогая тётю, пишите Ви листа, що Вашъ хазяинъ йиде до города, то Ви и пишите, а потім, що у суботу пойдите до Львова, але де Ви тамъ будите мешкати и яка Ваша адреса, спасибі, ні словечка, то вже я не знаю, куди й писати; сказано дама, хочъ і у закордонному царстві, де й німця чімало, а, звісно, німці дуже акуратні. Ну, та що з Вами зробишъ – звісно, славяне, хочъ Илья Семеновичъ у листахъ своїхъ усе тачає выговори и Вамъ, мабуть, та й намъ и за насъ, и за Васъ. Правда, за все літо одібрано відъ него одного листа, але жъ и листъ: 1) що замошенничали якусь землю его, що вінъ продавъ Исканову*, 2) приславъ Вамъ тыражъ останній (не може Вамъ його заслати, бо тетя Саня поїхала у Прохорівку¹²⁶ и десь його заховала – пришлю, якъ вона повернитця) и потімъ 1000 и 1 выговоръ за щось (почынаючи отъ дубків и кінчаючи Вашимъ весіллямъ, що Ви не за́кыкали на него Вашихъ тітокъ). Клыче вінъ тетю Саню прыіхати до Одессы.

Що до грошей Вашихъ и Дудки¹²⁷, то діло стоить такъ, якъ и стояло, бо зъ Хоружинськихъ кожний дбає про себе, а до другихъ ему діла немає (примєры и Ваничка, и Алешечка¹²⁸ и *tutti quanti*"); того ради и Саня нічого не пысала про Ваші гроші Дудці; а зъ цього виходе, що Ви самі напышить ему, щобъ вінъ засылавъ їхъ прямісенько до Васъ, а писаты до него такъ: в м. Мирополье Курск. губ., а оттуда в с. Малая Рыбица; та тільки Дудці пропышить добре свою адресу, щобъ не було якої помылкы зъ грошыма. То добре діло Вы задумалы купыть шматочокъ земли, бо які тамъ не будуть великі податкы, а все такы воно выйде дешевше, якъ полічыты кватыру та перевозку зъ одного місця на друге.

За віщо це Ви мені вынуваті 6 р. 15 к. (це, мабуть, Ви пишите довги на російські гроші, щобъ не забути їхъ лічби); тамъ якісь щеты у на[с] суть, але я вже думавъ, що Ви купите мени киптарокъ, то й не будемо одно другому нічого винувати; чі то тільки я такъ думавъ? А друге мое велике до Васъ прохання (я вже разъ просывъ про него, та тщетно) – купить и зашліть мени 11-й № "Зорі", бо я не одібравъ його, а Ви жъ добре знаєте, якъ я педантиченъ у цімъ разі.

Ото, здаетця, й усе поодпысувавъ до Васъ. Скажіть дяді Вані, що промелькнула маленька надія добути "Лемерівну", и я заразъ зашлю їи до неі.

* Має бути "Испанову".

** *Tutti quanti (ital.)* – всі інші.

Ну та, оце вже мы перебралыся на нову квартиру¹²⁹ – та й ловкажъ вона вийшла. Ажъ жалко, що Ви поспішили женитися – тутъ би можна було й потанцювати, й погуляти. Квартира дуже поки що добра, але якъ воно буде зімою, бо намъ вийшовъ перш[и]й поверхъ, то побачымо.

Цілісеньке літо йшли у насъ такі страшенні дощі, що світу божого було не видно; їздили ми на тиждень у Остеръ до Вильяма¹³⁰, та й тільки, а то все сиділи на своєму 4 поверсі та нюхали той порошокъ, що йшовъ зъ руйнування стінъ. Тетя Саня провозылася ціле літо зъ передержкою Лиді, а оце поїхала в Прохорівку “набываты патроны”. Найдіть Вы теті Сані якого небудь панича, щобъ вона марно не тратыла своїхъ літъ. Одъ Мані нічогісенько. Діти Вамъ уклоняются, а Катря казала (вона теперъ тежъ у Прохорівці), що вже зімою буде Вамъ писати, а теперъ вибачайте.

Стара и я уклоняемся и цілуємо.

Вашъ Трегубов.

13/25

1886.

Нового нічогісенько, бо нікого нема у городі.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 227–228).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 21

[Київ,] 10 вересня 1886 р.

Дорогий Добродію!

Оце добув і засилаю Вамъ “Лимерівну”, та тільки прошу оповістити, чи одберете Ви її, чи денебудь скисне мое писаніє, що наштукало* міні болячку у спину. Та то дарма – аби дійшло до Васъ и було Вамъ годне, бо я не признаю таких великих достоїнствъ за нею, якъ набалакали.

У тойже день, якъ одібрав одъ Васъ листа, однісь Вашу статью в редакцію¹³¹, але застав редактора дуже кислымъ; він сказав, що прочитає и самъ Вамъ напише; дуже обрадувався, що за неї всего потребуєця книжками; зо всего цього боюсь, щобъ не справдилась чутка, що Старина доживає свій вікъ; але якъ тамъ не буде – про-

* Н а ш т у к у в а т и – додавати, надставляти.

шу Васъ звістити, чі писав вінъ Вамъ що-небудь, и тоді я знов піду до его, коли що не такъ.

Щодо Вашої турбації* про Шевченка¹³², то мені й стидно, що Вамъ приходитця такъ багато клопотатися – це разъ; а друге – чі не гріхъ его брати з бібліотеки, яка бъ вона тамъ не була; думаю, у цімъ ділі зробіть такъ: якъ де часомъ підвернитця книжка, заховайте її, бо я просив знайти її, вважаючи, що не такъ важко її добути. А ось же що попрошу: скажіть теті Олі, щоб вона (якъ то вже разъ зробила) добула 12 число “Зорі” и заслала до мене (яка-сь нечиста душа краде на почті), за що я їй дуже подякую, хочъ черепочками на тімъ світі, коли не тут.

Щодо музики, то Лисенко¹³³ уже написав ему одповідь, а мені додав, що уроки найти у Києві дуже и дуже не лехко; та ще вінъ нерадий, що музика покинув ученіє. Рає лучче поучітись у німців, а тоді вже братись и за народню музику. Ще Лисенко запитує дізнатися – чі “Просвіта”¹³⁴ не видала бъ его музики до “Гуса”¹³⁵, а такожъ запитує, що робитця зъ его рослинами¹³⁶?

Списокъ книжокъ віддав, але думаю, що добути їхъ не лехко. Цікаво і Ви, добродію, пишите – чі то тамъ такі закордонні звичаї, щоб, покладаючись на приватні листи, друковати бомбу? Тільки й скажишъ, що чудно та дивно!

Чі має звістки тетя Оля відъ родичів? Зъ того часу, якъ Ви її забрали, такъ звана Масинька¹³⁷ до насъ а ні пів словечка не пише; про Федоровського цего сказати не можна: иноді грізні листи за Басова¹³⁸ и Испанова (це такі людці є у родстві нашихъ жінокъ); теперъ у него сидить Бондариха, а потімъ, здаєтця, на зміну поїде тетя Саня.

Якъ Ви поводитесь; усі мої уклоняютця і цілують.

Вашъ Трегубов.

10 Сен. 86 р.

Публікується вперше за автографом (№ 1615, с. 535–537).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 22

[Київ,] 14 жовтня 1886 р.

Дорогая тетю Олю!

Чого це Ви замовкли? Після того, якъ зъ початку того місяця одібрав я [о]дъ Васъ статью за-для “Кіев. Старини” (котру ще й

* Т у р б а ц і я – неспокій, турбота.

доси редакторъ не печатає – чорт его знає – чесо* ради? Чі не писав він Вамъ чо[г]о часомъ? Бо я его вже давно не бачивъ, але скоро побачу й запитаю – тоді й оповіщу). Я тодіж писав Вамъ ли[с]та и заслав “Лимерівну”, просячи заразъже дати одповідь – чі одібрали Ви ін, чи, може, й вона такъ загинула, якъ гине багато дечого, але Ви й доси не дали ніякої одповіді, то я сижу й думаю, чі Ви живі та здорові, чі, може, Ви чого росердились? А поелику не ведаю за собою ніякихъ винъ, то й прошу Васъ одписати.

А у насъ такого новостей, що хай ему чорт. Вот фамильная: на днях прибувал и просидел здесь дней съ 10 Ванічка съ своею благоверною¹³⁹. Приїздив вінъ, щоб одбувати войскову справу, бо якъ ще був вінъ у Киевському университеті, то записався на приемъ тутъ, а теперъ прибула его черга, то вінъ и зъявився. Наглядився я за ці дні на него й на его жінку и нашель, що вона чоловікъ таки порядний (хочъ не дуже то зъ розумныхъ, ако моя Машінька кажуть – зъ образёванныхъ), да тежъ Ванічка – бодай не казати, яке воно золото. Звичайно, дуже багато йшло розмови про грошові справи, и Ванічка кожний разъ якъ небудь відкручувався, кажучи, що нема того закона або документа, щобъ вінъ плативъ довги; але, якъ предложила ему Ніна взяти 22 р. и росписатися на тімъ білеті, що вона и всі Ви одібрали гроші зъ Харьковського банка, то вінъ сказавъ, що сестри не могли ділитися такъ, бо наслідникъ вінъ та Олексій, и вінъ почне позивати сест[е]р; не захотів такоже перемінити тії росписки, що дав Вамъ и Сані у Харькові, кажучи, що росписка – тіжъ гроші, и що Ви можете ту росписку продати Екатеринославскимъ жидамъ, а вони почнуть зъ него правити, звичайно, що я ажъ засміявся, бо нехай Саня моглаби то зробити, але Вамъ зъ Галичини дуже це не зъ руки. За ці часи, якъ вінъ женився, вінъ нічогісенько не робе, а тільки тягаєтця по судах за худобу своєї жінки, та, мабуть, не багато тамъ поживитця, бо вже просить, щобъ дозволили ему пожити у Тимофієвці. Хотівъ забрати те, колько обрїтаєтця у мене, але довгів не захотівъ віддати, то я ему й нараяв викупить тоді, якъ почне вже заробляты. А на счет заробітку заміри у него великі: тут и нотаріат, и копія, и все таке инше, де загібають гроші лопатою. Та тільки я думаю, що зъ того нічогісенько не буде, а розтратить вінъ усю худобу и самъ піде по миру, тай ін туди жъ пусе.

На дняхъ Саня одібрала листа от Машиньки – все Ів. Ник. Николаев¹⁴⁰ и більше нічого, хіба совіта Сані помиритись зъ Вами.

* Має бути “чого”.

Оце засилаю вамъ книжечку Мирного, прошу прочитати и дещо додати у "Зорю", котрої я все таки не одібрав, що дуже мені при-скорбно; пише такожє Берен., що ему зъ літа перестали засилати "Зорю", але я пораявъ ему самому написати до Васъ и заслати свій патреть, про що Ви вже черезъ мене просили у его.

Других новинокъ и немає; есть у насъ 2 театри, але, Ви знаєте, я до них не хожу, а про курси¹⁴¹ кажуть, що тамъ мертво. Дуже цікавлять знати, якъ іде діло зъ "Веселкою"? То от Ви про все, що питаю, й одпишіть, а я подякую. Всі наші Вамъ обомъ уклоняют-ця, діти цілують.

Вашъ Трегубов.

Другий примірн[и]к од Мирного передайте у Дело, а 3 – Геор-гу¹⁴².

18 14 / X 86

Друкуються вперше за автографом (№ 1606, с. 229–231).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 23

[Київ,] 28 жовтня 1886 р.

Дорогая тетя Оля!

Оце забарився до Васъ зъ одповідью того ради, що ждав, міжъ иншимъ, приїзда Петра Антоновича¹⁴³, такъ якъ Ви дещо запитуете и про Олену Пчілку. Вчора вінъ прибувъ, и того ради сегодня пишу.

Починаю отповіді на Ваші запитання и промови: 1) що Ваня збіраетця видавати свій журнал, то добре, а особливе, щобъ не бути попихачемъ; але тільки про одне я ся бою – щобъ не було зъ цимъ журналомъ того, що зъ "Світомъ"¹⁴⁴; про те Вамъ лучче вид-но це діло и жалко тільки, що читати намъ его не доведеця, бо люта жъ та цензура люта, коли замазує "Батьківщину"¹⁴⁵. Нехай Вамъ щастить у Вашому ділі, особливо, якъ у "Зорі" треба годити и моральнимъ попамъ. 2) Попрошу Васъ заслати мені № 12 "Зорі", бо зовсімъ погано для "Люборацькихъ" безъ одного №. 3) Хочъ того журналу чій будемо читати, а про те, якъ скінчить и надрукує Ваня свій романъ¹⁴⁶, то маю надію, що й мы прочитаємо – а про що вінъ пише, то Ви й не оповістили. 4) Що до дедушки, я бъ пораявъ Вамъ заслати ему що-небудь зъ повістей п. Івана, бо у "Зорі" вінъ не розбирає тихъ замітокъ, а писати по польському, на его понятію, то

измена усеу. 5) Коли вже старий Федоровскій заговорив про Ваших дітей, то цікаво знати: чи скоро будемо гуляти на хрестинах і де скоріше – чи у Вась, чи у нась? А що до папи, то та пуста річ, бо якъ завоюємо ми у Австрії Галичъ, то й будемо перехрещувати Вась усіхъ (слова Петр. Ант.) 6) Що до “Веселки”, то Индикъ буде писати до Вась и просити заслати; але чи вінъ скоро надума, то Вы зашліть видруковані аркуші ему (старожитомірска ул., д. Хойнацкого). 7) Тай чомъ же то Ви не купите хатки? Гроши провести можна лехко, а тамъ и куки в руки. А кстати, якъ Ви управляєтесь на счет грошей – чи велику Вамъ дають користь билети, чи вони тільки будять мечтаніє пустое двічі на рікъ, що можу, мов, виграти 200 т.? Дай Боже! Тоді вже газету можна завести, велику и хорошу, и не боятися попівської моралі. 7)* Олена П. жива и здорова и сердитця, що їй неакуратно засилають “Зорю”, що вона не може слідити за своїмъ романомъ¹⁴⁷; каже П. А., що вона его вишле. Що до Альманаху жіночого¹⁴⁸, то П. А. каже, що Ол. П. неповинна, коли Кобринська не подає про ці діла відомостей и не розказує ні про гроші, ні про статі; хай напише, та докладно, то й буде, думаю, одповідь. 8)** Коли Вась мало здовольнила родственна переписка (Маня), то ще менше здовольнивъ би Вась Ваня должкомъ; вінъ каже, що виненъ, але дати векселя або росписки й не дума, бо дати вексель, каже, все одно, що гроші. Де вони теперъ живуть – и не скажу: Ан. Ів. казала, що пойдуть у Партинославъ шукати Вані місця. А курси у насъ хочъ и суть, та все равно, якъ ихъ и нема. Шурочка¹⁴⁹ збіраєтця їхати на село – хазяйствувати. 9)*** Що до словаря Желеховскаго, то дуже прошу ось о чому: зъ місяць тому назадъ п. Желехов.¹⁵⁰ написала мені листа, де подала списокъ, що ось за якими принумерантами суть такі довжки; при тому вона додавала, що словарь скоро вийде и вона буде засилати. Я тоді ж дав їй одповідь, що буду збирати гроші и, якъ зберу, заразъ зашлю, а до того просив заслати недостані аркуші словаря до кінця. Але одъ п. Жел. ні слуху, ні духу, и я цему дуже радий и прошу Васъ, щобъ Ви оповістили їй, щобъ вона засилала (вона, мабуть, боїтця, що я не дошлю грошей, то Ви їй заспокойте: вся задержка у тому, що багато принумерантівъ живуть не у Києві, и поки побачишь їхъ, проходить багато часу): 1) усімъ тимъ, кому вона черезъ мене и ранішь засилала; 2) прислала цілий примірникъ, за котрий я зашлю разомъ зъ остатками гроші; и 3) дослала ось які недостаю-

* Має бути “8”.

** Має бути “9”.

*** Має бути “10”.

чи аркуші – одному одъ 36 а. до 43-го аркуша, 2) одъ 41 а. – до 48 а., стр. 640–761, и третему [одъ] 281 до 320 стр. 641 до 680 стр. Попросіть Ви іи скорішъ це все засилати сюди, та тільки не вкладати у посилку списка, бо останній разъ мені казали у цензурі, що сконфіскують за це посилку; а нехай вже вона у окремному листі подасть списокъ, кому оддати ті №№, зробіть же, пожалуйста, що прошу зъ словаремъ, и дуже Вамъ будемо дякувати.

10)* <Распопъ> “Старини Киевскої” е свиня: каже, що для “Старини” негодитця, бо отривокъ, то куди его дівати? Напишіть, а для чого Вамъ журналів Російских, коли Ви можете виучитись чі по німецькому, або читати одъ французів саму цікаву річъ! Катря¹⁵¹ й Воло[д]я¹⁵² живуть, якъ и жили, и хочъ Володя був Вашъ антагонистъ, але теперъ дуже частенько Васъ згадує, а Катря робить зрана до вечера, того и не пише Вамъ (та й дурна ще, щоб писати!). Що до гувернанокъ, то таких и доси нема, хочъ Бодрова и обіщала, але казав панъ, кожухъ дамъ, виходить; та вже ми зъ старою порішили подождати до уродженія третєго чада, а тоді вже будемо думати. Кватира у насъ добра и хотіла бути трохи сироватою, але я почавъ іи топити зъ августа, то, здаєтця, й сирости не буде. И відкіля то до Васъ дійшла чутка про красоту Сані, и що вона сподобалась Пипину?¹⁵³ Тажъ усе було при Васъ, бо після того Пыпинъ не приїздивъ до Києва. Хороша то вона хороша, а всежъ пора вже думати и про те, щобъ не вмерти сідою панною; якъ я не стараюся, а толку зъ того катъ-ма, то вже слідує й Вамъ за те взятися и заслати до насъ якого небудь панича, то й буде Васъ тамъ 2-х, и не такъ скучно, й погризтись можно. Питаєте Ви, якъ поживаємо и що нового? А щожъ нового? Ви памьятаєте, що на площади биля Софійського поставлено Богдана Хмельн.¹⁵⁴, але й доси его не витягнуено зъ-під будки, то оце цими днями якийсь штукаръ взяв та й написавъ на заборі тако:

Зніміть зъ мене сю будку собачу,

Нехай же я хочъ світа побачу.

А то ще у насъ та новина сталась, що “Зоря”, котрою орудував Кулішеръ¹⁵⁵, за що платив що року 3 т. р. Андрієвському¹⁵⁶. Але сей жуликъ пожадавъ ще до того зразу 6 т. р. и щомісяця 5000 р., и коли на те Кулішеръ не згодився, то Андр. и почавъ самъ видавати “Зорю”, а Кулішеръ сів на бобахъ. Всі сін перевороти произвели некую сенсацію в городе, а затимъ все затихло. Погане коітця съ Федор. Тимофієвичемъ¹⁵⁷, котрого переводять зъ Києва, не вважаючи на те, що ему зосталося усього до пенсії 9 місяців. А в

* Має бути “11”.

Коллегін у насъ Галаганъ недужий (его літомъ ударив ударъ), нездорова й вона на ноги до того, що їй по хаті носять; що станеться зъ цією школою, якъ вони помруть – одинъ Богъ відає, бо вона збудована на піскові.

Щожъ Вамъ ще сказати? Веселковці ходять, буцімъ зъ обрубаними крилами, якъ татуня положили на нихъ свій гнівъ, и чі буде коли зъ того гніву милость – и не видно¹⁵⁸.

Що маєте робити зъ “Лимерівною”? До новорочного журна-ла. Старий Кострицькій, що написавъ “Нову Громаду”, подумав, що й усе можна писати віршами, и ныне, подібно Ломоносову¹⁵⁹, написав вірші про те, якъ орати землю, и заслав до мене зъ жалібнимъ листом на тему, що якъ вірші не підуть до друку, то це его смерть; а Ви пам'ятаєте, що авторъ має років за 60, то вінъ и такъ може скоро вмерти, а коли я подамъ свою одповідь, то скажуть, що уморивъ.

По сій мові, поцілуйте Ваню одъ усіхъ насъ (а що з щоками, чі вже Ви видужали его)?

Вашъ Трегубов.

18 28/X 86

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 233–236).

Місце написання встановлюється за змістом. Внизу листа допис рукою Ольги Франко: “Мали вы прислати Л. до Просвита, а Зоря, певно, що не видрукує.”

№ 24

[Київ,] 25/7 листопада 1886 р.

Дорогая Ольга Федоровна!

Дякую за “Зорю”, и словарь, и “Поступ” – все одібрав. Прошу Васъ сповістити – коли будете писати до Желіхівської – щобъ вона не сердилась, коли зашлю гроші трохи пізніше, бо принумеранти ще не всі у городі, и маю надію, що вони позьїзжаютьця кь Різдву, тоді поздираю зъ нихъ гроші и зашлю. Самому мені про це писати не хочитця, а боюсь, що бариня буде думати, що пропадуть гроші, то вже Ви постарайтесь.

“Зорю” теперъ маю всю и дякую Вамъ за ласку; значить, на той рікъ “Зорі” вже не прийдеця виписувати – а якъ же воно буде зъ “Люборацькими”, чі скінчатця вони у цімъ році? Треба, щобъ скінчились – про це попросіть и дядю Ваню. Що до “Поступу”, то про него думаю – “есть квасъ, та не для васъ”, себъ то, що бачити

его не прийдеця; чі, може, подаеця вінъ у цензуру – та тільки треба сказати, що люта вона, люта! А літературна заемога – це таке діло, що виходить случайно, а то й такъ, коли авторъ не бачить своїхъ утворів, то й енергія у него пада. Дуже цікаве діло – мова. Ви вже, може, й привикли до своєї теперешней, а про те, програму якъ читав, то дуже мова різала вухо. Про те все таки жадаю Вамъ успіху.

Оце 18/30 з'явився на світъ Божий у мене синъ Романъ¹⁶⁰ – такий чорний, нісъ, якъ у теті Сані, ротъ, якъ у Цвітковського¹⁶¹, а бась, якъ у Софійського протодиякона, то й вибачайте, що пишу коротенько. Всі мої Васъ и Ив. Як. цілують.

Вашъ Трегубов.

25/7 Нояб. 1886 г.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 219–220).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 25

[Київ,] 24 листопада [1886 р.]

Во первыхъ, дорогая Ольга Федоровна, Катря благодарит Вамъ за память о томъ днѣ, который въ этомъ году для нея прошелъ безъ всякихъ измѣненій отъ вчерашняго и завтрашняго по той причинѣ – какъ я уже писалъ Вамъ, – что у насъ прибавленіе семейства въ образѣ мнѣ сына, а Вамъ племянника, и мать вылеживаетъ свои обычныя девять дней; правда, тетя Саня спекла пирога, да вышелъ онъ мало искусный, а потому я съ мадамою (у насъ уже есть мадамъ для Катри, пріобретенная совершенно случайно – в чепчике, туфляхъ, съ картами в рукахъ и съ еженедельнымъ ожиданіемъ сбегать до костела, набоженства ради) выпил только немного лишнее, отчего она мадама по старости лѣтъ скоро и заснула. Писалъ я Вамъ о полученныхъ и “Зоре”, и Словаре, и еще разъ попрошу, при случаѣ, написать Желеховской, что по полученіи отъ пренумерантовъ денегъ – сей часъ же пришлю, но если это для данной дамы затруднительно и убыточно, то я могу высылать и по частямъ, по мѣре полученія денегъ, что, впрочемъ, принесет мнѣ только огорченіе лишняго беганія в почтамтъ.

Въ томъже письмѣ я сообщилъ Вамъ свой взглядъ и нечто, какъ говорится, относительно проспекта будущаго изданія; тогда я могъ сообщать свои впечатленія относительно проспекта, такъ какъ никакихъ реальныхъ фактовъ в рукахъ у меня не было; но после Ва-

шого письма дело становится яснее, хотя не во всех подробностяхъ, а подробности сїи таковы: замечалъ я еще несколько месяцевъ тому назад, что в Вашихъ письмахъ проявлялось недовольство на теперешнее положеніе при редакціи п. Ивана, и думалъ, что недовольство это — главнаго работника, обращеннаго едва не в попихача — вполне естественно; думалъ за тѣмъ, что естественно выйти изъ такого положенія, но только не путемъ ухода, а путемъ забираія в свои руки всего дела и подчиненія другихъ себѣ. Путь же изданія новаго органа — после многих в этомъ отношеніи неудачныхъ опытовъ — не могъ прійти мне в голову по всемъ тѣмъ соображеніямъ, какія явились у Васъ какъ затрудненія. Согласны Вы съ тѣмъ, что имя Вашего чоловіка дастъ многое, но следуетъ помнить цензуру, публику, а главное — конкуренцію съ другими изданіями. Ведь твердо надо помнить, что читающей публики у насъ еще немного и что какой маленькій процентъ подписчиковъ даетъ Россія, но для будущаго журнала и этого быть не можетъ, ибо времена то у насъ совсемъ не такія, чтобы разрешали новые журналы и газеты. Кроме всего сказаннаго, меня интересуєтъ вопросъ: нельзя ли устроиться Вамъ съ “Зорею”, но, конечно, на иныхъ началахъ — началахъ простого сотрудничества или же на началахъ главнаго хозяина. По моему, лучше купить “Зорю”, чѣмъ быть в неизвестности, какъ быть завтра, черезъ три мѣсяца и пр. Пиша все это, я попросилъ бы Васъ не сердиться за непрошенныя советы, а вместе съ тѣмъ, если это возможно, не сообщать сихъ мненій никому, потому что уже сыпались всякія обвиненія и, между прочимъ, обвиненіе в содействіи “противоестественнаго слюба Фр. съ “Зорею”, в чемъ если и признаю себя виноватымъ, то потому, что всегда считалъ: “лучше синица в жмені, чимъ журавль в небі”. Ну, та Богъ зъ нимъ, не мне Васъ учить: Ви тамъ стоите близко дела и лучше моего его видите.

Теперь перехожу къ той части Вашего письма, которая особенно меня поразила и до сихъ поръ удручает. Понимаю я, что во всякомъ положеніи можно соскучиться за родиною — не даромъ Карамзину¹⁶² и дымъ отечества былъ сладокъ и пріятень¹⁶³; могъ, говорю, ожидать, что Вы затоскуетесь за Россією, родными, знакомыми, но одно меня удручаетъ — это какое-то разочарованіе, какой-то упадокъ: Вы жалуєтесь на безталанность, Вы хотите разбивать голову о стѣну, это уже, какъ хотите, нехорошо. Такъ какъ Вы обратились ко мне откровенно, то позвольте съ такою же искренностію и откровенностію отвечать и Вамъ. Начну съ конца и доберусь до начала: Вы жалуєтесь, что ни къ

чему Вы не можете приложить рукъ, ничего не выходить, даже не удаются те переводы, къ которымъ Вы собирались приложить руки. И верю я этому, но только вопрошаю: слышали ли Вы когда нибудь тотъ разсказъ, какъ одинъ юноша изъ бурлаков (извините за сравненіе) переводил на экзамене в университете, когда у него вышла такая литературная фраза: "Одинъ хороший человекъ есть пришедний изъ города"; а нужно Вамъ замѣтить, что этотъ юноша основательно изучил языкъ и много читал. Вотъ и разсуждайте Вы: Вы никогда никаких патентованобеллетристических сочиненій не сочиняли и вдругъ пожелали сочинить едва не романъ. После этого можно и Катрю заставить разыгрывать концерты, а никтоже не скажетъ, что она не будет когда нибудь в состояніи и концертное что-нибудь изобразить. Отсюда я Вамъ и преподношу следующее нравоученіе: не беритесь сразу за большое дело, не пріобыкнувши ко всемъ маленькимъ деламъ, но систематически и акуратно проделаннымъ. Первое и существенное, хотя и невидное дело — есть своя хата; станьте Вы въ ней такъ, чтобы все держалось Вами, и Вы заполните свой досугъ, войдете в ту будничную жизнь, безъ которой все таки нельзяже существовать. Вотъ Ваша первая работа, и Вы при ней будете доброю помощницею мужа, чѣмъ, когда бы Вы писали трактаты, а хата обратилась в такую грязь, что и сесть негде. Какъ хотите, а против природы не пойдете, если не пожелаете стать Егуновою¹⁶⁴ — этимъ среднимъ терминомъ между чоловікомъ и жінкою. Что касается Вашего желанія пріѣхать къ Намъ в Кіев, то зъ дорогою душею готовъ я Васъ здѣсь видѣть и, полагаю, что и Нина не положитъ никакихъ къ тому препятствій; не советую Вамъ только срываться и сей часъ ехать только потому, что съ Ниною не окончились все процессы, происходящіе в эти времена, и она в достаточной степени нервна; но вотъ она завтра должна уже встать, а тамъ — если все будет обстоять благополучно — скоро поправится, и я надеюсь, что будемъ мы встречать Новый годъ вмѣстѣ. Я также разсчитываю, что праздниками не придется дежурить и будемъ мы заниматься философіею о суетѣ мірской. А Вы теперь успокойтесь, не считайте себя никчемною, то и лучше Вамъ будетъ житись на светѣ.

Спрашиваете Вы о знакомых: объ Анне Иван., Шурочке и др. Последнія две живутъ такъ же, какъ и раньше, такоже, где и прежде; Шурочка ходит на курсы, о которых, впрочемъ, теперь не говорят, потому что сіе есть организмъ, ближающийся къ смерти; собираются или продавать землю, или переезжать совсемъ

на село – толкомъ я не могъ добратися. Порохонскій совсемъ испарился съ лица Кіева, бросивъ университет, и ныне проживаєть на селе. Панька¹⁶⁵, надєюсь, еще захватите в Кіеве – его переводят куди-то в провинцію. Все же остальные в томъже видє, какъ Вы оставили.

Что касается детей, то Катря то сидит на урокахъ, то готовитъ къ следующему дню уроки и играетъ на музыкє; такъ проходят дни за днями, и удивляюсь, что ей такая жизнь не наскучила и она не утомилась. Куперьянъ же постриженъ уже в книжную мудрость – по утрамъ вижу его садящимся за писаніє, после завтрака онъ носить дрова и после обєда до чаю играетъ съ мадамою в карты. Что касается того третьяго (еще до сих поръ неимєющаго определеннаго имени, потому что мужская половина стоитъ за Романа, а женская – за Илью; понимаете-ли в чемъ музыка?), то онъ только достопримечателєнь тємъ, что ежечасно переповиваєтся и еженощно устраиваєть концерты. Что касается теті Сани, то уже давно не вижу друга вернаго, который, какъ не дружить, а ни одного билєта даже до Боярки не выходил.

Кажєтся, расписал Вамъ все и, если что лишнее, то ужъ, пожалуста, не сердитесь ни Вы, ни шановный Вашъ чоловікъ, потому что говорю отъ щирого серця и по простому. Будьте здорові, всі наші цілують.

Вашъ Трегубов.

24 Ноября.

Относитељно Кострицкаго не могу изъявить согласія на присылку: во 1, потому, что стыдно, а во 2, потому, что авторъ жєлаєть печататися в Россіи; а печатать стихами о пользе земледельческих орудий – больше чемъ скучно. А какъ “Веселка”? Сегодня получил “Зорю” и конецъ “Люборацкихъ”, неужели они таковы и в подлиннике?¹⁶⁶ Еще моя у Васъ карточка Свідницкого.

Что это за книга о школах (в послед. № “Зорі”)¹⁶⁷ и можно-ли ее будет получить – я готов принумеруватися.

Друкуєтьсє вперше за автографом (№ 1606, с. 263–266).
Місце та рік написання встановлюютьсє за змістом.

№ 26

[Київ,] 4 грудня [1886 р.]

Дорогая тетя Оля!

Вчера получил Ваше посланіє¹⁶⁸ и спешу ответить. Буду кратко, потому что думаю скоро свидеться, и можно тогда, значить, больше поговорить. Но не могу высказать кое-каких замечаній по поводу Вашего письма. Относительно Вашего знакомого и его вопросов – ничего не ведаю и, когда что узнаю, сообщу. Относительно “Поступа” Вы такъ курьезно пишете, что уже ничего не понимаю. Если сконфискованъ былъ только проспект журнала, то, вероятно, тоже самое ожидаетъ и журналъ, если точно держаться начертанной программы; я думалъ, что можно было бы и на этотъ шагъ пойти, если бы предпріятіе было обезпечено. Но изъ Вашего письма вижу, что надежда и основаніе пишет Вамъ, что радъ и осчастливить даже корреспонденціями¹⁶⁹ (это изъ Франціи-то?!); для меня болѣе существеннымъ является предложе́ніе академическаго братства¹⁷⁰, потому что оно реально: разъ есть группа людей, желающая видѣть тот или иной органъ, она должна брать на себя и весь рискъ по предпріятію, бо шановний Вашъ чоловікъ окрімъ того, що буде тамъ першимъ и головнимъ робитникомъ, вінъ же – найтал[ан]овитна сила у Галичині, котру потрібно и поберегти, а не заводити у матеріальну необезпеченность, або і у гірші біду*. Я-бъ після цього Вашого другого листа раявъ принять увагу академическаго братства та зъ деякими зъ братчиків, тільки безпремінно не крайніх ні у ту, ні у другу сторону, ще разъ пильно роздивитись виданий проспектъ и почати видання, обминаючи ті сторони проспекту, котрі ріжуть и вуха, и нрави народовців и уряду. Уже, по моему, коли братись за діло, то треба зробити его цупкимъ и такимъ, щобъ воно яко найбільшъ мало распосторювання, та тільки не зъ-підъ поли. Коли академичне товариство обезпечае Вамъ на який тамъ часъ, а вишерекомая особа буде писати тільки корреспонденції та дасть маненьку синичку, пообічаючи журавля, то лучше-бъ усього було зъ нимъ не ввязатись, бо зъ невідомимъ чоловікомъ, котрому галицка литература не его власне діло, чі й вартъ йти у спілку. Потімъ, коли можна буде за поміччю Академ. брат. хочъ якъ небудь стати на ноги, то треба починати видання якомога** тихенько и навіть консервативно за для тіи уваги, що можна буде и в Россіи добути принумеранти (це тоді, коли подо-

* Має бути “біди”.

** Має бути “якомога”.

зволить цензура, а подозволить вона не по проспекту, а по кількох примірниках журналу, коли ще там буде похожено – а це можливо буде зробити), а, що головніше – сотрудника, бо ще не було на світі того літератора, щоб з охотою давав свої твори без надії їх побачити; а тут так виходить діло. Мені здається, що коли все те, що написано, буде прийняте на увагу, то й ті заплечники не будуть страшні, бо там з'явиться сила тільки з того, хто робитиме, а Ви ж самі пишіть, який робітник Павлик з своїми писаннями про школи?¹⁷¹ Ще і з того боку треба йти з цим журналом, дуже добре на всі боки оглядаючись, що і галицька преса (известного сорта)¹⁷² почне зубоскалити, і того ради треба це діло так обставити, щоб їй хоч на перших порах заціпили.

Що до приїзду Вашого сюди, то від нижеписанного числа, коли схочите, тай прибувайте; та тільки напишіть, коли Вас ждати, і не забувайте, що є таможні, на котрих можна чимало приплатитись. Всі наші реверендують і ждуть, уклоніться панові господареві та скажіть, щоб не дуже сердився за все мною написане.

Ваш Трезубов.

4 Декабря.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 223–224).
Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 27

[Київ, кінець 1886 р.]

Казано мені написати Вам, що у “высших сферах” знято питання, що у петербурському “Краи”¹⁷³ дуже гострі корреспонденції І. Ф. з Галичини, і потім додивились, що той же І. Ф. дуже багато пише і в “Зорі”; сего ради рають де-небудь з цих часописей зняти його ім'я, щоб “Зоря” могла доходити до нас. То Ви і міркуйте, як лучче.

Подається вперше за автографом (№ 1634, с. 537).

Місце написання та дата встановлюються за змістом. Сам І. Франко наголошував на тому, що його співпраця з петербурзькою газетою “Краї” тривала з 1885 до 1888 р. (Див.: Т. 49, с. 116, 479). Протягом окресленого періоду оригінальні твори письменника, переклади, статті та рецензії найактивніше публікувалися на сторінках “Зорі” в 1886 р. Вищенаведений лист, на нашу думку, був написаний саме наприкінці 1886 р.

1887

№ 28

[Київ,] 30 січня 1887 р.

Все ожидаль, дорогая тетя Оля, преезда Басова, о чемъ онъ извѣстил послѣ Вашего отъезда, чтобы разомъ уже написать и о Вашемъ отечествѣ, но какъ Басова до сих поръ нѣтъ, то пишу. Во первыхъ — зело радуюсь Вашему благополучному прибытію черезъ сцилы и харибды¹⁷⁴ кордонныя, такъ какъ на меня производитъ всегда давящее впечатленіе. Эти осмотры пожитков — точно малолетній или воръ. Если дело ограничилось только потерей калошъ, а не пришлось приплачивать ничего за везомые продукты, но какъ оно не печально при Вашемъ безденежьи, а все же на этомъ помириться можно. Скажите — писали ли Вы дедушке? Съ нимъ что такое случилось, что я и разобратъ не могу: взялъ, какъ говорится, да и разослалъ ^{всѣхъ} сестрамъ Хор. по десять билетовъ; теперь, полагаю, Машинька можетъ уже уплатить Вамъ те недоимки, что числились за нею, благодаря устройству игорнаго дома; хотя меня беретъ сомнѣніе, чтобы Машенька подумала выплатить долги — лучше прикинуться бедною, благо две сестры за мужемъ и не нуждаются, а третья все же не безъ хлѣба, разсудить она, что лучше прочитатъ Вамъ сентенцію и на этомъ успокоится, какъ успокоился Ваничка. Впрочемъ, это только мои мысли, выраженные на бумагѣ, а на самомъ дѣлѣ, можетъ, будетъ и не такъ — не знаю. Кстати, о Федоровскомъ, если Вы ему не писали еще или если онъ будетъ запрашивать Васъ о житъебытьѣ, то разсказывайте такъ, что, мол, в этомъ году переживаемъ трудное время, потому что мужъ долженъ былъ выйти изъ редакціи “Зорі”, думалъ, было, издавать свою газету в чисто русскомъ духѣ (ведь не пойметъ же онъ, что русскій у Васъ пишется съ однимъ с), но газета не выгорела за малостію подписчиковъ и за темъ, что поляки зорко слѣдятъ за проявленіемъ рускаго духа, и теперь, мол, потому терпимъ. Если онъ пожелаетъ познакомиться съ твореніями Вашего шановнаго Ясі, то пошлите ему или “Захара”, или “Боа”¹⁷⁵, но такія, чтобы печать была крупная — тенденціи онъ не пойметъ, а антирусскаго не увидитъ, и тогда примирится на счетъ будущихъ Вашихъ чадъ. А если примирится, то, можетъ быть, что нибудь и перекинетъ изъ техъ парадныхъ достатковъ, какіе онъ имѣет. Кстати, о достаткахъ и о томъ, что кто имѣетъ: когда Вы были еще в лѣтахъ зело малыхъ, тогда былъ живъ тотъ Федоровскій, какого именія наследовалъ этотъ оный покойникъ в первый годъ нашего замужества прислалъ выиг-

¹⁷⁴ Має бути “всем”.

рашний билет съ такою рацею: сей билет самъ по себѣ стоитъ немного, но если кто-нибудь изъ сестеръ счастлив, то можетъ выиграть 200 т. р., и тогда отъ счастья одной сестры все стануть богатыми. Вотъ прождали мы десять лет, богатыми не сделались, сестры пошли каждая по своей, то я и думал, было (да за хлопотами забыл), предложить Вамъ разделиться этимъ билетомъ: Нана¹⁷⁶ сплатить всемъ сестрамъ ихъ часть, а я обязуюсь, если выиграетъ оный билетъ, некую толику поделиться; если Вы на то согласитесь – пишите, а я Вамъ вышлю, что будетъ слѣдовать.

Нынѣ у насъ идетъ розмова на ту тему, что коли Федор. прислалъ каждой сестре по 10 билетов, то, вероятно, онъ что-нибудь далъ и Басову (жаль, что его нет, тогда бы не было сомнѣній), и потому, когда пріедетъ сей философъ, то предложите ему купить Вашу землю. Каково Ваше на этотъ счетъ мнѣніе? Земля Ваша ровно ничего не приноситъ Вамъ, а если Ваничка роскинетъ умомъ та розумомъ, то еще пойдетъ и на убыль, поэтому, если Басов только захочетъ купить, то я советовалъ бы Вамъ присоединиться къ сему желанію. Если Вамъ моя річъ до вподобы, то сделайте тако[е]: напишите Машиньке, что Вы нуждаетесь (оно и кстати – пришлетъ ли Машенька должокъ, только Вы не поздравляйте ее съ билетами) и хотели бы продать землю; но какъ этого безъ Алексея сделать нельзя, то пускай она напишетъ къ нему и попроситъ прислать ей вексель, по которому Вы все бы могли получить его часть, а тогда уже продать легко будет. Советую Вамъ избрать путь на Машеньку, потому что Нина ему писать не будет, Саня бываетъ очень часто фурією, а Машенька до крайности подозрительна, то и пускай все дела идутъ черезъ ея руки. Получили-ли Вы что-нибудь отъ д'Оконора¹⁷⁷; денегъ отъ Дудки тетя Саня и до сих поръ не получаетъ. Если Оконоръ Вамъ посоветуетъ взять отъ Дудки деньги почему-либо, то ввиду гибкаго курса можно будетъ ихъ положить здѣсь в банкѣ, пока курсъ хоть капельку подымется, чтобы не такъ тратиться за промены.

Кажется, все написал, что нужно. Ахъ, одно тонкое дело: Вы говорили, едучи на вокзалъ, тете С., что будете писать ей; ради Бога, не делайте этого – когда-нибудь скажу почему, а доти будьте благополучны в Вашей новой квартире, каковую добылъ Вамъ соскучившійся чоловікъ¹⁷⁸. Діти и жінка Вамъ и чоловіку уклоняются и цікують*.

Вашъ Трегубов.

Видѣли ли Вы Белея и говорили объ удручающемъ впечатленіи его корреспонденціи?¹⁷⁹ Зоря ходитъ такая же чистенькая по

* Має бути "цілують".

внешности, какою была и в прошломъ году, да только змість не той: что из України, то читать можно, а тамошнее – хоть в болото. Эхъ, подлецы эти народовцы, что могли бы делать хоть что нибудь, да и того не хотятъ. Ведь это не то, что цензура черкаетъ все. И какъ они, ослы, не поймутъ, что подорожи по Італіи да Гашки¹⁸⁰ заведутъ опять за 48 г.¹⁸¹ Вся беда происходитъ отъ того, что чоловікъ Вашъ не профессоръ, и того ради вони коверзують. Та, пробачайте, що про це нагадав – воно и такъ дуже без мене у Васъ наболіло. Жадаю Вамъ здоровья и спокою.

30 Января 87 р.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 237–239).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 29

[Київ,] 30 січня [1887 р.]

Посылаю Вамъ, дорогая Ольга, шестьдесят два руб. из присланных на мое имя от Дудки 125 р. Я уже писал Вамъ о разделе билета на 4 части, когда сіе Вамъ до вподоби – пишите. Будьте благополучно, кланяйтесь и цилуйте шановнаго Івана.

Вашъ Трегубов.

30 Генваря.

Деньги получил вчера.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 241).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 30

[Київ, лютий 1887 р.]

Милая тетя Оля! Посылаю Вамъ 61 р. (справка: в конторе узналъ, [ч]то цена билета на бирже сегодня 242 р., а какъ Вы составляете $[1]/4$ часть его, то, значить, Вамъ приходится 60 р. 50 к., а какъ в первую присылку я не дослал Вамъ 50 к., то таковыя теперь засылаю) и думаю, что разговаривать о томъ, что Вы что-нибудь должны Нине – нехай якъ выиграете стонадцять тысячъ або получите яке місце, тоді и посчитаетесь, а теперь забудьте про це й думати.

Нынѣ у насъ сидитъ Басовъ уже зъ тиждень; вінъ оце почав уже порядкувати землею и, мабуть, буде робити які небудь умовини про аренду – тоді напишу Вамъ. А теперь вінъ говорил мені, що

хотів би купити Вашу землю, та біда, що нема документа. Зробив я помилку, написавши Вамъ, щобъ Ви заставили Машиньку писати Алешечці, щобъ вінъ заслав їй векселя; помилка зробляна у тому, що вони (сестри М., то, мабуть, ці дві – я їх не розберу) згодились, щобъ Алешичка написав векселя на тетю Саню, то Ви одпишіть Машіньці, щобъ и вона просила Алешичку про тее жъ, а тоді вже можна продати, и Басов може дати добрячу ціну (рублів по 80 за десятину, а съ братовою землею у Васъ вийде до 30 усе). Получила тетя Саня відъ Оконора якось листа про Ваші гроші, то вже Ви сами й запитайте її про тее, бо я зъ нею не балакаю, поелику вона єсть свиня.

А отъ на счетъ билетив тих 10, що Ви маєте, і тихъ, що заслав иншимъ дедушка: надоумляє мою жінку Измаил Орестовичъ¹⁸² попродати ихъ и накупити 6 % білетів, котрі, перш[е] – стоять дешевше ходячої ціни и, друге – дають 6 % (а якъ одкинути государственний налогъ, то 5 %), що у кожному разі вигіднішъ, бо не треба страховати и тратитись, и не бути що рікъ двічі у якійсь агитації про 200 т., себъ то, не бути тимъ дурнемъ, що багатіе думкою. Хочъ я й пишу Вамъ про ці справи, та тільки вони чі можливі Вамъ справити – підождіть до Россіи – тут ліпше зробити.

Що до листів до дедушки, то я не вважаю Ваших резонів за резони: писати Вамъ ему треба, бо, разъ – вінъ таки трохи запомігъ Вамъ (якъ не кажіть, а все жъ білети що небудь коштують), а друге – може и ще чимъ допомогти (онъ же попросила плаття и Сані, и Мані), а втретє – и не звичайно, урвавши, такъ кажучи, відъ него замовчати. Чі будете Ви писати, чі ні, а якъ захоче вінъ дражнити чім Нину, то буде; а й вона, якъ схоче сердитця, то буде; а про те я думаю, що пересердитця та й перестане, бо не така жъ уже вона люта, якъ змія, що все сичить – такъ воно на який часъ трапилось.

Засилаю ще 9 руб., щоб віддали піврочно на “Зорю” задля Панченко¹⁸³ (Жандармская ул., соб. домъ), и Михальчука (Подоль, Пивоваренный заводъ т.к.п.с.), и Беренштама – его адресу знають у “Зорі”.

Оце був у субботу, 7 лютого, написав Вамъ цю цидулку и хотів раненько побігти у неділлю, щобъ віддати на пошту, але у тужъ субботу був у мене Влад. Бониф.¹⁸⁴ и сказав, що у вівторокъ его дочка іде до Львова, то й завезе – ждав я неділлю, ждав понеділокъ, та оце Басов сегодня віддасть листа, бо коли вона ще тамъ надумається їхати, а й Вамъ безъ грошей сидіти не дуже то гарно.

Поки що будьте здорові и Богу милі.

Вашъ Трегубов.

Діти прикладають и свої цидулки. Кланяйте дяди Вані.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 245–246).

Місце та дата написання встановлюються за змістом. Внизу червоним олівцем поставлена дата: “3 февраля 1887”.

№ 31

[Київ,] 4 березня [1887 р.]

Дорогая тетя Оля! Вы, полагають следуетъ, получите скоро письмо отъ Сани съ подробною реляціею о совершившемся: она на дняхъ ездила в Сумы и купила на свое имя часть Алексея, что изъ этого выйдетъ – не ведаю, но думаю, что это хоть какой-нибудь шагъ, чтобы Ваничка не завладелъ и этою частию.

Хорошо, что Вы собираетесь на праздники и на лето на село: приятно выбратъся изъ городского багна на свіже повітря. А у городі у насъ дуже погано: оце цими днями була <ревазія> у Индика, и на него дуже сердятця, що вінъ у Васъ шаферував¹⁸⁵. Думаютъ, що якись-то суть стосунки міжъ русинами и Кіевомъ, та шей шкодливі, а якъ-би знали, що ми листуємось, то про стихи, то про гроші, які Вамъ виненъ Дудка, то не вартъ бы було тратити на се и сили. А до речі Дудки – коли Саня не напише Вамъ про пропозицію деКонора за ці гроші, то Ви самі запитайте й про те.

Недавно одібрали одъ Машиньки листа: вона дуже рада и блажена, и теперъ просить найти їй бравого жениха, щоб вона зовсімъ утішилась.

Вибачайте, що коротенько. Жінка й діти Вамъ реверендуютъ и Вані тежъ.

Вашъ Трегубов.

4 Марта.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 247).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 32

[Київ,] 9 квітня [1887 р.]

Спасибі, дорогая тетю Олю, за поздоровленіє съ праздниками и пам'ять, а діти ще дякують и за марки – кажуть, що теперъ вони

мають их 900. Праздники у насъ вдались дуже нехороші, бо почалося зъ снігу тоді саме, якъ йшли люди до заутрені; але оце на третій день, здається, має розпогодитись. За тежъ передъ празникомъ цілий піст зовсімъ погано жилось, бо перехворали усі, навіть не минуло малого Илька, котрий ще й доси не вичуняє свого кахикання; а оце на святкахъ стара мадамъ зробила сюрпрись – заявили, що вона хвора и не може у насъ служити. Саме оце літомъ вона бь могла бути намъ у пригоді – и на тобі.

Передавав про те, що Ви заслали росписку деКонору черезъ тиждень після листа, але мені на це нічого не сказано.

И давно у Васъ невралгія? И якъ же Ви лічитесь? Для Васъ уже давно лежить у мене “Ханенко”¹⁸⁶, але я не засилав, думаючи, що Васъ нема у Львові. Колиже Вы думаете вандрувати у горы? Въ этому году произошло что-то необычайное съ нашимъ паномъ¹⁸⁷: вчера собиравъ на обѣдъ всехъ воспитателей съ их женами и даже съ зятницами, такъ что тѣтя Саня тожѣ обѣдала, а после обѣда угощала публику пеніємъ (я, правда, при семъ не присутствовал); значить, наші йдуть угору.

Читал недавно в газетахъ, что скоро въ Кіев приедетъ Наумовичъ¹⁸⁸ обучать насъ православию – вот Вы дедушке и напишите, что у Васъ истиннее, молъ, православіе (хотя и уніатское), коли в городъ искони православный пріѣзжает уніатскій попъ для борьбы... да только ужъ я не подберу съ чѣмъ? Может, Вамъ виднее. Пишет-ли онъ, кстати, Вамъ?

По сій мові спасибі Вамъ и шановному чоловікові за пам'ять и добрі жадання, будьте здорові та вибивайтесь якъ-небудь на стежю хочъ сносного життя; всі мої реверендують.

Вашъ Трегубов.

9 Апр.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 251–253).
Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 33

[Київ,] 24 травня [1887 р.]

Дорогая Оля, здрастуйте. Собрался Вамъ написать несколько словъ, и теперь буквально приходится написать таковое количество, потому что, во 1, сегодня Троица и лавочки заперты, а во 2, сижу на дежурстве, где только и подвернулся сей кусочекъ.

По изложеніи сего приступаю и вопрошаю: сколько теперь на свете Франковъ¹⁸⁹? Трое-ли и каковое сіе третее? Затемъ советую: если есть третее, да еще особенно рода мужскаго (ничего и женскаго), то да обратится шановный Иванъ в Одессу съ просьбою о воспринятіи от святой купели и съ розказомъ, что крещеніе совершится попомъ православнымъ. Это сделать нужно по многимъ соображеніемъ: дедъ – найстаршой между всеми, а то третее – первое; это одно изъ соображеній, а объ остальных подумайте сами.

За симъ дело такое: подходит срокъ страховать билеты и, кажется, я списал Ваши верно, но на всякий случай посылаю Вамъ списокъ их для проверки; я буду в Кіеве до 5 іюня (по нашему стилю), и если билетамъ номерація правильная, то Вы черкните 5 слов, чтобы страховаль. Платы за сіе мнѣ не высылайте, а узнайте в “Зоре” – не возвращают ли номеров назадъ, и если не возвращают, то внесете за следующую половину года.

Чтоже Вамъ еще писать? Мои сегодня поехали на дачу: на сей разъ баба взяла таки верхъ и потеліпалась в Покорщину¹⁹⁰, и квартиру свою я очищаю для полного ремонта, и самъ повиненъ ехать туда-же.

Какъ же Вы и где намереваетесь провести лето? Будьте здоровы и благополучны; значит, я в Кіеве буду еще 10 дней. Поклонъ Ивану Яковлевичу.

Вашъ Трегубов.

24 Мая.

Видел на завтраке у Галаганов Наумовича – какой же онъ ординарный попъ по виду!

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 255–256).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 34

Козелець, 15 червня [1887 р.]

Дорогая тетя Оля!

Билеты Ваши застраховаль, но квитанції не посылаю по той простой причине, что не будетъ времени отправить письмо заказнымъ – передамъ квитанцію изъ Кіева.

Живемъ мы все в Покорщине – это такая дача, куда выезжают все воспитанники и начальство. Дача была бы себе ничего, да беда

в томъ, что съ 24 Мая и до сих поръ идут неустанно и ежедневно дожди и не позволяют почти совсемъ пользоваться ни садомъ, ни рекою: стыдно сказать, а купаться до сих поръ я еще не починалъ, хотя река отъ кровати находится в разстояніи 20 шагов.

Черезъ реку отъ насъ проживають в своих маентках Бодрова съ дочкою, которая (т.е. дочка) когда-то составляла предметъ воздыханій Павлика, но нынѣ она уже обрачилась за кордономъ съ будущимъ харьковскимъ профессоромъ. Чтоже у Васъ хорошаго? Стара, діти и тетка обомъ Вамъ низенько уклоняются и желают если не 200, то хоть безъ ноля одного выиграть несколько тысячъ.

Вашъ Трегубов.

Адресъ до 1 Августа такъ:

Козелець Чернигов. губ., дача Покорщина.

15 Іюня.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 291–292).

Рік написання встановлюється за змістом.

№ 35

Козелець, 7 липня [1887 р.]

Шановна Тетю Олю!

Поздоровляю Васъ зъ тимъ днемъ, до якого пишу, (а може, вже єсть и другий?)¹⁹¹ и желяю Вамъ всего доброго и здоровья. Нынѣ я хворий (лежу в хаті и нудьгуюсь), а потому и не могу много писать – надолужемо послі. Кланяйтесь шанов. Ив. Оце засилаю и квитанцію на билеты.

Всі мої поздоровляють Васъ.

Вашъ Трегубов.

7 Іюля.

Козелець Чер. губ.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 289).

Рік написання встановлюється за змістом.

№ 36

[Київ,] 16 липня 1887 р.

Спасибі Вамъ, дорогіє дядю Ваню и тетю Олю, за Вашу звістку про сина – хочъ вінъ завбільшки з рукавичку, а про те синъ, то й исполать теті Олі, шо не прохватилась дочкою. Якъ же его будете звати? Всі наші поздоровляють Васъ з народженнямъ, а madame

дуже радується також, що madame Olga стала матір'ю. Жінка рає Вамъ написати, щоб просили діда хрестити Ви, дядю Ваню, а не Ольга, бо старий вважає, що (та такъ воно и єсть навспражки) Ви голова цього діла; то Ви такъ и зробіть.

Що до Ваших новинъ, то дуже я радий, що Ви нашли собі місячний заробіток, окремо від закорузлихъ народовців з "Ділом" и "Зорею" на чолі¹⁹²; хочъ и погано робити на чужій ниві, але воно тільки такъ здається в голові Белея, що то вже зовсім чужа нива, а навсправжки тамъ можна сіяти и своє. Чи той Перебендя прибуде до дому, чи тамъ и залишиться?¹⁹³ Вінъ мав надію скасувати усяку <різнъ>, забрати з Вами "Зорю" и т.п., та тільки, між нами будь сказано, не вірю я сему чоловікові – дуже вже вінъ мотається на всі боки. По сій мові, жадаю вамъ зъ жінкою и тимъ, що удає на рукавичку, бути щасливим и здоровим, наші низенько уклоняются.

Вашъ Трегубов.

До 1 авгу́ста буду у Покорщині, а тамъ и на Кієв.

16 Іюля 1887 р.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 259–260).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 37

[Київ,] 27 жовтня 1887 р.

Вельмишановний Іванъ Яковлевичъ!

Якъ ся маєте, якъ поживаєте? Одібрав листа одъ Олени Пч., де вона пише, що її рукопись Ви передали черезъ Араб.¹⁹⁴, то до цього діла в загалі попрошу на дальший часъ ніколи нічого не передавати. Въ останнімъ листі¹⁹⁵ Ви писали мені про свій довгъ – попрошу Васъ про него и не згадувати, а не то віддавати, поки я самъ Вамъ напишу. Про ці дві речі давно збірався написати Вамъ, та якось небуло часу. А тепер ще маю до Васъ и таку просьбу (це не для мене, а просить редакція "Старини", котра, здаєтця, доживає свої останні дні, бо Лебединцев дуже занедужавъ, а при наших обставинах цензурнихъ ніхто, окрім його, не може вести цього діла): "Старина" добула собі десь рукопись "Историко-этнографическій очеркъ Прикарпатской Руси" писателя прикарпатской Руси Дешко¹⁹⁶; редакція хоче надруковати сю рукопись и додати деякі відомости про автора, а такожъ и про его утвори, але нічого не відає, окрімъ того, що цю рукопись Дешко написавъ за-для митрополита Арсенія¹⁹⁷, коли

він ще був архієпископомъ в Каменці. Сего ради редакторъ просить коротеньку дати біографичну звістку про автора, а такожъ, чи були у него які утвори и чи друковались вони, чи ні? Коли Вамъ це можна добути, або знаєте Ви що, то не полінуйтесь написати, за що він Вамъ скаже спасибі, бо від него чого другого не візьмешъ.

Якъже Ви поживаєте, якъ здоровья малого и Ольги? Щось и вона перестала писати. Була тутъ Пчілка и показувала Альманах – нічого, багато натрусили дами. Бачу, що й Ви містите свої утвори у “Зорі”¹⁹⁸, чи то вже пішло на ладъ?

Бувайте щасливі и благополучні, всі мої Вамъ и теті Олі низенько уклоняютця, діти цілують, а ми всі думаємо, що, якъ прийде часъ зробити фотографію малого, то Вы зашлите и до насъ.

Вашъ Трегубов.

24 Окт. 1887 г.

-Только что, милая тетя Оля, Саня получила от Федоровскаго письмо, в которомъ, между прочимъ, онъ извещает, что у Ванички родилась дочь и воспреемною матерью оной была Бондарева (это называется по-родственному!); за темъ Анята сообщила Бондаревой, а та Федоровскому, что Вы пишете в какой-то газете (разуместь следует, конечно, альманахъ)¹⁹⁹, и онъ теперь по всемъ газетамъ разыскиваетъ Вашей статьи; такъ какъ поиски его будут тщетны, то советую Вамъ послать ему в бандероле оттискъ Вашей статьи. Все таки старику будет занятіе.

Будьте здоровы, поцілуйте сына.

Вашъ Трегубов.

Друкується вперше за автографом (№ 1602, с. 301–303).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 38

[Київ, 23 листопада 1887 р.]

Вельмишановний Добродію!

Прошу ласкаво вибачити мені, що такъ довго мовчавъ – якось такъ погано живетця и жилось, що нема великої охоти й розписуватись. Якъ Ваше діло з романомъ зъ стихів?²⁰⁰ Жадаю, щобъ и Ваша, и теті Олі турбація не пропали.

Що до листа про европейского вченого²⁰¹, то він тутъ вже есть, и того ради нічого Вамъ писати й до Кониського про него; але на дальші

рази по цьому ділу до Вась таке прохання: коли знов будуть получатись листі* від него, не робіть їх ходячими по руках у себе, в Галичині, а також не передавайте їх ні для прочоту, ні для передачі заізажачим чі переізажачим через Вашу землю землякам, бо вони роблять таку послугу, при котрій згадується пословиця: "Избави насъ, Боже, от друзей, а съ врагами мы и сами управимся". Перш ніж цей лист дійшов по адресу, зъ него був вичитаний рефератъ з укорами и лайкою, що занехаяли чоловіка и т.п.; все одна й таж пісня, котра ні на йоту не посунетця дальше при тих обставинах, в яких живетця людям тепер, людям скрізь, а вже про насъ, той балакати нічого; оце недавно тут трусили Самійленка²⁰² за те, що він одібрав 40 примірників "Складки"²⁰³ від видавця; а Индика жь торік викинули зовсім зъ университета, и він тепер не може ні до якого зъ них вступити. А за що? Тепер листуватись почтою не безпешно, бо листи приходять завідомо прочитані. Що розібъе що темряву, то я вже й не бачу, а всетаки прошу не передавайте листів через таких авантюристів, як Араб. и инші, тетя Оля знає жь хоч трохи людей и відносини тутешні, щоб потроху придержуватися з секретами; не хотілось би, щоб у Вась там усі читали ті листи, бо иноді без умислу може зробить напастъ.

Писав я Вамъ тоді про гроші з того погляду, що Коніс. зазіхає на них, и коли від него, або присних йому йде та чутка, що Вась причисляють до лику звісних преподобних галичанъ, то тут вина не наша, бо ми й у думці цего не мали. А Ви все таки ему грошей не видавайте. Заплатити ж їх Ви можете ось яким одробітком: тут задумали видати Альманах, то як подасте Ви яку белетристику (та тільки майте на увазі, що у насъ єсть цензура, та щей пакосна), то й покриєте яку частину. Звичайно, прийдецца Вамъ печататись тут під якимъ небудь псевдонимомъ, бо за одно Ваше імъя Рафальскій²⁰⁴ не пусте, хоть тамъ буде й "Боже, царя храни!". Альманах єсть думка зложити зъ беллетристики и науки, але якъ науки не можна проводити по нашому, то вона піде на общеруському.

Щодо "Кіев. Старини", то оце в декабрі Лебединцев зовсім зачиняє свою лавочку за хворобами (кажуть, що найшов добре урядове місце!) и, здається, вона перейде у добрі руки, що й Вамъ, може, можна буде подавати сюди що-небудь. Тоді напишу. Купити її можна, та тільки не зовсім дешево: за 1882 р. – за 10 р., а за 1883–1887 – по 7 р. 50 к., а за все – 47 р. 50 к. Думаю, що це дорого, а про те напишіть. Що до книжокъ, то й можу тільки заслати дві, бо Дашкевича статя²⁰⁵ ще не надрукована (буде в изданіи Акаде-

* Має бути "листи".

мін Наукъ), Чужбинського “По Дніпру”²⁰⁶ и Пыпина “Харак. Лит. Мнєній”²⁰⁷ – нема у продажі; про “Ист. Русов”²⁰⁸ стараюсь, але у мені їй нема, а властивці не дають.

Ник. Вит.²⁰⁹ одібрав Липінського²¹⁰, и я взяв 2 р., а Васъ попрошу 3 р. заплатити у “Зорю” за Михальчука, то ми за книжки й будемо квіти.

Усі мої Вамъ реверенднують.

Вашъ Трегубов.

Дорогая тетю Олю!

Якъ живите-можите? Лист цей прийде до Васъ зовсім з другого боку, ніж та країну*, у котру по Вашихъ колінах їздить малий Андрійко. Живемо ми якось сіренько, навіть дедушка перестав писати. Думаю на різдво поїхати до него та побалакати про церкви та общежитія. Ви жъ мені напишіть, пожалуста, чи страхувати Ваші білети, та й зашліть №№, бо я їх, видать, загубив. А дурні оці білети – на нихъ приходитця тратити багато, а користи з них, як кіт наплакав; моя стара, здаєтця, убедилаь, что слєдуетъ их поскорєе сбыть. Письмо это и посылочку – книжки и чай (последній Илько посылает Андрійкові) – везет здешний профессоръ, которому пошлите, пожалуйста, по слєдующему адресу одну Веселку: France, Villefranche – sur – mer (près Nice) Alexis Korotueff.

А поки що будьте щасливі и благополучні; всі мої Вамъ укланяються и цілують.

Вашъ Трегубов.

Лист цей дійде до Васъ пизненько за-для того, що поїде до Москви и пр., а пишитця 23го ноября.

Листа ще не встигъ передати, якъ відібрали від Васъ телеграму – Катря дякує за пам'ять, але я знахожу, що не треба роскидати гульденів. Теперъ ось яка до Васъ, дядю Ваню або тетю Олю, просьба: коли на Ваше ім'я, тетю Олю, будуть прислані од Нини які гроші и буде сказано, що це висилаєтця по разделу за билет, то це значитиме, що ті гроші Ви мусите заслати Барвінському на “Исторічну бібліотеку”²¹¹; коли воно буде заслане – не знаю; а про те майте це на увазі.

Вашъ Трегубов.

Подаєтця вперше за автографом (№ 1606, с. 301–304).

Місце та дата написання встановлюються за змістом.

* Має бути “країна”.

№ 39

[Київ,] 13/25 грудня [1887 р.]

Дорогая тетя Оля!

Пишу коротенько, бо бачу, що різдво не за горами, а у Васъ уже и почалося. По деякимъ розмовамъ бачу, що Маня не прибудут, значить, и на счот тісноти не варт балакати. Усі ми живі та здорові – тільки Нина трохи ще підхворює; дедушка Вашъ пише ругательства вже за якусь землю та за тих дітей, що будуть у Васъ – вінъ цікавий знати, якої вони віри; а я думаю, що вінъ на старість зсунувся зъ глузду и самодурствує. Раю Вамъ не набіратися книжками, щобъ на кордоні не було якої халепи.

Бувайте живі, цілуйте шановнаго чоловіка.

Вашъ Трегубов.

13/25 Дек.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 267).
Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 40

[Київ,] 27 грудня 1887 р.

Дорогая тетю Олю, здрастуйте, зъ празниками, зъ новимъ роком – всего Вамъ добраго. Зъ початку цього місяця писав я до Васъ и заслав три книжки шановному Вашому чоловікові, а діти – Андрійкові чаю, та й не знаю, чі получили Ви те, чі ні; напишіть, будьте ласкаві, бо все то передавалось черезъ оказію. Тоді жъ я писав до Васъ, щоб Ви заразъ же сповістили №№ своїх билетів, щоб их пострахувати, и як од Васъ не одбіраю листа, то дуже смущаюсь, чі получили Ви того листа?

Не писав я до Васъ такъ довго и не подякували з Катрею за телеграмму, бо оце цілий місяць були якось між страхом и надеждою – з 24 того місяця Катря занедужала на дифтерит, а оце, коли чули, така хвороба, що з малими дітьми хочь помірай. Довго ми її ратували, а потім почалась <моинфекція> и таке инше, то тепер якось святки безгрішні и того ради сумніші, ніж та темрява, що висить над нами.

Як же Ви поживаєте? Пишіть хоть три строчки та, коли треба, висилайте №№ білетів. Всі мої Вас, чоловіка и хлопця цілують, и я теж.

Вашъ Трегубов.

27 Дек. 1887.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 269).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 41

[Київ,] 28 грудня 1887 р.

Дорогая тетю Олю! Посылаю Вамъ квитанцію страхованія билетов (старую, какъ ненужную, оставляю у себя), изъ которой Вы зрите, что страхование поднялось уже до 70 к. за билет; попрошу Васъ шесть руб. внести в "Зорю", буде таковая будет выходить в Россію, а 1 р. 70 к. запишу и вычту изъ Ваших денегъ (видите, какая акуратность!). На днях я отправил Вамъ письмо о недугах наших чадъ – теперь все обстоит благополучно (сегодня уже повели их снимать, а когда Вы снимите вашего Андрийка?), хотя и набрались мы лиха. Въ силу хворобы, а потому усиленных расходов, я не поеду в Одессу, о чемъ таки не мало сожалею, потому что очень хотелось бы свести счеты съ Ваничкою.

Не посылаю Вамъ "Ки[e]в. Старины" и на сей разъ по очень простой причине: на днях должна произойти передача сего изданія в другія руки²¹², более джентельменскія, чѣмъ первыя, и тамъ можно купить значительно дешевле, если не пріобретется на счетъ будущих работ; работы же эти могут был* типа беллетристики (что трудновато в виду языка, такъ какъ прійдется их переводить, а переводъ уже не то; кстати, на днях в "Кієвлян." был фельетонъ "Цыгане" И. Ф., переводъ съ польскаго²¹³), а найлегшайшія бібліографія, етнологія и етнографія – конечно в пределах цензурныхъ; я бы посоветовал и дать что нибудь изъ бібліогр. или етнографіи къ 1й книжке, долженствующей выйти в февралѣ; это будет проба, и тогда можно заговорить о гоноаре. Пока определится редакція может выслать и на мое имя. Относительно боязни комплекта, не горячитесь – все сделаю, но только не спешите. На счет имени – не ведаю, но советую не

* Має бути "быть".

розказувать тамъ о своемъ сотруди́чествѣ. А поки що цілуємо Васъ усіхъ.

Вашъ Трегубов.

28/XII 87.

Чего ради Вы переменили квартиру? Холодно и у насъ, но в хатахъ тепло.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 271–272).
Місце написання встановлюється за змістом.

1888

№ 42

[Київ,] 4 січня, 1888 р.

Дорогая тетя Оля!

Что съ Вашимъ малымъ? Такъ Вы насъ напугали, что и сказать нельзя; одно только и утешает, что, говорят, у малыхъ детей не бываетъ дифтирита; пожалуйста, напишите, какъ его здоровье. Мои все уже здоровы, и первое письмо я писалъ Вамъ изъ Коллегіи, а второе – после дезинфекціи квартиры; посему и думать не могу, чтобы зараза перешла черезъ письмо.

Новость такая: Вашъ билет (Вы получили уже квитанцію?) за № серіи 17986 вышелъ в тиражъ; какъ Вы поступите? Присылайте его мнѣ, и я или обменяю, или возьму за него деньги; но второе невыгодно, потому что передъ тиражемъ билеты были по 273 р., а сегодня уже пали до 270 р. 50 к. и, вероятно, падутъ еще больше. Тетя Саня продала часть своихъ передъ тиражемъ, да и моя стара решила, что держать эти билеты маловыгодно, такъ какъ по тщательномъ высчитываніи всехъ тратъ выходитъ, что чистая выручка изъ билета равняется в годъ 3 р. съ дробью. Держать же билеты для выигрasha больше чѣмъ глупо, потому что Вы единственная изъ всехъ выиграли тиражъ, а остальнымъ даже и того не досталось. Вамъ, впрочемъ, мѣнять свои билеты тоже мало выгодно, потому что Вы потеряете на переводе ихъ в австрійскіе гульдены.

Если состоится переходъ “К. Старины”, то новый редакторъ просилъ навести справки – согласятся ли редакціи галицкихъ часописей обмениваться на “Старину”? Наведите объ этомъ справки и

напишите. Дело перехода, впрочемъ, какъ и все, идетъ черепашьимъ шагомъ.

Вчера Саня поехала къ Машиньке, а оттуда в Сумы; ради какихъ намереній — не ведаю, но полагаю, что Вы будете уведомлены относительно делъ земельныхъ; слышалъ только, что Саня посылала деньги Алеши, думая его тронуть своею ласковостію, но и онъ, какъ Ваня, молчитъ. Напишите же, пожалуйста, относительно чада и будьте все здоровы; мои все целуютъ.

Вашъ Трегубов.

4 Генваря. 1888 г.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 305–307).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 43

[Київ,] 7/19 лютого 1888 р.

Дорогая тетя Оля!

Билет Вашъ уже давно променянь, и нынѣ Вы имѣете № 16, сер. 01461 — такъ и запишите; не выслалъ Вамъ его до сихъ поръ потому, что жду, когда тетя Саня будетъ высылать Вамъ Вашъ капиталъ; тогда за однимъ заходомъ пошлется и билетъ. А кстати, о капитале — ведь, курсъ теперь стоитъ куда какъ плохо и переводомъ Вашихъ денегъ Вы переполовините Вашъ капиталъ. У меня сейчасъ в головѣ явилась такая комбинація: такъ какъ выиграшные билеты стоятъ у насъ все таки высоко, хотя и падаютъ после тиража, то справьтесь, какъ они стоятъ у Васъ и теперь, и передъ тиражемъ, и не выгодно ли будетъ Вамъ променять Ваши деньги здѣсь на билеты, чтобы Вы ихъ тамъ, когда будетъ выгодно, променяли на гильдены. Какъ Вы находите сей проз[к]тъ, прошу известить.

Получили-ли Вы черезъ Орісю переданную Вамъ книжку — “Повѣсти” Шевченка? “Старина” и до сихъ поръ еще не утверждена съ новымъ редакторомъ, но онъ не унываетъ и ждетъ рецензій. Обретаюсь в акуратной перепискѣ съ дедушкою и пишу ему многочисленныя жалобы на счетъ его благотворительности; любитъ онъ благотворить, но только деньги его попадаютъ или в руки мазуриковъ, или поповъ; будь это в рукахъ Галицкихъ поповъ, то Цеглинскій²¹⁴ выступилъ бы в печатную апологію сего сословія, но здѣсь даже Федоровскій находитъ ихъ жуликами. И для чего это понадобилось Цеглинскому защищать ихъ и ругать всеми ругаемого Павли-

ка?!²¹⁵ Если бы не “Исторія литературы” Огоновскаго, то написал бы я просьбу не высылать сего клерикальнаго бумагомаранія. Если у насъ и попадаются подобныя гадости, то они идут или отъ пошляков, или отъ “страха ради іудейска” в малодушествующих; а у Васъ и свобода слова, и гадость такъ переплетены, что даже по нашимъ нравам неприлично. Чтоже у Васъ хорошаго? Живемъ мы такъ, какъ и прежде, и читаемъ речи Бисмарка²¹⁶, бо думаемъ “якось-то буде”. Какъ Вамъ малый? Оправился ли от жабы? Мои все Васъ и Ваших целуют.

Вашъ Трегубов.

4/19 Лютого 88 р.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 273–275).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 44

[Київ,] 14 лютого 1888 р.

Дорогая тетя Оля! Послалъ Вамъ на дняхъ письмо зъ грошима и зъ звісткою, що Иванъ Басов охотитця купити Вашу землю и охотитця дати добру ціну, але все таки скажу, що рідъ Вашъ такий, що якъ би здебільша перевішати, то відъ того нікому не було бъ погано; я не знаю, чі Вамъ казали, що Алексей приславъ д’Оконору довіренность на свою часть, але такъ мудро написавъ ту довіренность, що вона може бути нікчемна, бо въ однімъ місті называе Оконора Дмит. Валеріаномъ, а у другому Валеріаномъ Дмитр.; звичайно, якъ би це помилка, то вінъ повиненъ би бувъ прислати нову (ему про це давно вже звіщено), але вінъ не тільки не прислав, а ще вийшло и ось яке чортъбатьказна що: учора жінка моя одібрала отъ Ваньки, жулика, листа, и почали ми читати, звичайно, діло пішло зъ Милостивої государині, любезної сестрички, потімъ вінъ прочитавъ їй кондаків зъ тропарями* за те, що вона не писала до его жінки, а потімъ дававъ ось що: зъ початку Марця вінъ яко довіритель свого брата іде до Сумъ, щобъ упорядкуватись зъ землею своего довірителя и того ради пропонуе оцимъ сестрамъ (мабуть, вінъ и Вамъ, и Машіньці пише тежъ) заслати ему повну довіренность на їхъ частини, бо (вже пригрожае), якъ не зашлють, то імъ буде погано. Звичайно, це якийсь то фортель, и думати про него можна тако: чі й Алешечка такий же мошенникъ, якъ Ванька;

* Дати комусь, щоб назавжди запам’ятав.

чі сей послідній предпринявъ цю штуку на свій страхъ и думає підвести Васъ всіхъ, якъ вже багато разівъ підводивъ; того ради – коли й Вамъ тежъ саме писано, то раю Вамъ не втрачатися на довіренность, а коли Ви від него нічого сенько не одбірали, то раів би Вамъ (тільки заразъ) послі прочитання мого листа написати до неї, що Ви перечули відъ мене таку и таку річъ, и що гріхъ же їй допускати Ваньку до рабування, що й Ви то сидите не зъ великими грошима, а про те вважаєте за стидъ робити такі злочинства, що нехай вже вінъ рабувавъ васъ всіхъ, якъ був не жонатий, а теперъ Ви надієтесь, що жінка таки спинить его відъ цієї пакости. Кажу Вамъ писати ему заразъ за-для того, що зъ початкомъ Марця вінъ вже охотитця туди їхати. Цей его листъ не зробив, звичайно, на насъ ніякого впливу, але Басов[а] вінъ букнув, яко кулею межі очі, бо цей парняга засіяв поле, насадив дерев и еще мав надію поживати, а тутъ тобі и вправа – лист. Того ради й треба проти него піднятися всімъ сестрамъ, та й тій Машиньці написати, щобъ не йшла вона зъ нимъ в спілку, бо, хочъ Ви кажите, що я про неї помиляюсь, але думаю, що й Ванька не брав би у Васъ всіхъ грошей, коли бъ вона купно зъ Вами не просила его бути опікуномъ.

Оце я, вважаючи на okazji, можу написати Вамъ отвертіше, ніжъ черезъ почту. Перше всего – дуже прошу не подавати ніякої звістки ні до мене, ні до Сані (якъ Ви зъ нею умовлялися, ідучи на вокзал) про Кузьм. и его листи, бо нині у насъ таке заводитця, що треба сидіти, якъ щуръ у горо<ді>. Передавати можна, що тамъ треба буде, тільки при дуже певній okazji; та, по правді признатись, ми тутъ и дознаємося про его бажання черезъ Пчілку, до котрої вінъ все пише, здаєтця, навіть и брехню, бо писав якось, що зъ одного того місця, де вінъ проживає, було 50 принумерантів на “Поступъ” – такого одъ Васъ я не чув.

Друге діло ось яке: міжъ иншими до мене обернувся січовикъ Паховскій²¹⁷ зъ запросинами до того альманаху, що має вийти відъ січовиків; обернувся вінъ, щобъ я ему добувъ принумерантів (и написав скільки) и щобъ допомогти утворами. Міркуючи про це діло, ми надумалися, що, коли то альманах и роковини “Січі”, то вінъ и повиненъ містити у собі речі січовиків (такъ само, якъ потімъ читали, надумалась и “Зоря”), а якъ нема у них змоги самимъ, то нехай би обернулись до таких авторів, якъ Вашъ чоловік; але я декому казав и, може, що й буде туди заслано (міжъ иншими землякъ Вамъ Пилипець, та тільки вінъ питає дуже про гонораръ); то и прошу Васъ написати імъ тако (звичайно, при случаї, коли буде шановний Іванъ писати); що жъ до принумерантівъ, то мож-

на имъ розлічувати на 50, але тоді, якъ подозволить імъ цензура провезти цей альманах у Росію – але це така кондиц[i]я, що навірне можна сказати, що при теперішньому стані нашої цензури ні одна книжечка, коли у ній буде окрімъ беллетристики и що небудь наукове або політичне, не пройде, а якъ ще я чув, що и Кузьм. збираетця дати туди щось, то це, можна сказати, напевне (про це прошу собі знати, але ні імъ, ні ему не писати, бо вони не возьмуть его творів, а вінъ буде сердитця и казати, що Киевські дядюшки ему перешкожають скрізь); того ради, вп'ять таки при okazji – накажіть, що на 50 принум. можно розлічувати, коли цензура пропустить. Ото, здаетця, и все. А коли бъ Ви знали, яка у насъ цензура, то слухайте: Влад. Павл. написав по російському українську граматику²¹⁸ и їи заборонено за те, “що урядові це шкодить, що українська литература росте, и коли пустити граматику на світъ Божій, то виявити, що є український языкъ”. Це жъ не в Києві, а у столиці: тамъ же у цензурному комитеті розмовлялось и про-галицькі видання и були такі голоси, що можна галицьке пускати до Росіи, але порішили, що не можна, бо воно українське. Отъ Ви и зазіхайте и на “Поступъ”, и инші речі – я думаю, що Молодеченка книжечку повернуть назадъ до Галичини. А до тогожъ таке у насъ робитця, що я ще ніколи нічого такого й не бачив. Хочъ Вамъ тамъ и голодно буває, а все таки Ви не труситесь такъ, якъ ми тутъ.

По сій мові, будьте благополучні и зробіть такъ, якъ прошу (про родственні відносини я не силую, бо знаю, що Ви тамъ несокрушими, а про обчеські мусите такъ робити), усі наші Вамъ реверендують.

Вашъ Трегубов.

14 Лютого.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 277–279).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 45

[Київ,] 8/10 березня 1888 р.

Дорогая тетю Олю! Изъ Вашего письма я не вижу, чтобы Вы получили отправленный Вамъ билетъ, что я обменял за Вашъ, вышедший в тиражъ; а какъ не вижу, говорю, изъ письма, то надѣюсь, что Вы меня о томъ известите.

Деньги отъ Дудки не получены, а потому и нельзя говорить о покупке билетов. Нужно сказать, что 1^я заемъ не очень то падаетъ в цене, да и вообще далеко невыгодно помещать деньги в эти билеты (хотя и менять их на Ваши билеты или гульдены и еще невыгод-

нее), такъ какъ страховка и государственный налогъ поглощаютъ почти все доходы съ билетов; можетъ быть, после смерти немецкаго императора установятся лучше отношенія и курсъ станетъ лучше – то тогда и переведу ихъ къ Вамъ; значит, подождемъ и особенно потому, что Дудка или деОконоръ, который взялся за это дело, до сих поръ ихъ не выслали.

Что касается “Кіев. Старины”, то Вы, вероятно, уже получили объявленіе – первая книжка должна выйти в половинѣ марта, и Вамъ будетъ высылаться за сотрудничество (будетъ вычтена изъ платы стоимость годовая). Передалъ я уже рецензію²¹⁹ редактору, но какъ рецензія пришла после сложенія книги, то она на первую книжку не пойдетъ; тѣмъ не менее редакторъ, прочитавши эту рецензію, просилъ передать, чтобы на будущее время в рецензію не вносилась политика; просилъ доставлять рецензіи на выходящія книги у Васъ истор., этногр. и беллет. содержанія по ихъ касательству къ “Старинѣ” югорусской. – “Чума”²²⁰ (кажется такъ, потому что написано неразборчиво, а потомъ еще исправлено, и вышла двойная неразборчивость) можетъ быть прислана в оригиналѣ, равно и письма Бод. съ примечаніями²²¹, а про Федьковича²²² проситъ подождать некое время (если у Васъ найдется для него сбытъ, то спускайте, в противномъ случаѣ в “Старину” можетъ пойти не раньше, какъ черезъ годъ). Все рукописи советую лучше посылать прямо редактору, который сохраняетъ за собою право делать измененія и урезыванія статей, за что проситъ авторовъ не гневаться.

Получили-ли Вы извѣстіе изъ Варшавы?²²³ А Нина очень благодаритъ за пожеланія и Вамъ того же желаетъ и от настоящаго, и будущихъ. Володька, Илько и баба кланяются и спрашиваютъ, получили-ли Вы ихъ каточку* (она отправлена вместе съ билетомъ), а также, когда рассчитывать имъ видѣть Франченя?

У насъ теперь новый цензоръ и говоритъ, что онъ не одобряетъ деятельности Рафальскаго, то не нашель бы возможнымъ** дядя Ваня черезъ Корейва²²⁴, що їздить до Васъ, пустить некоторыя изъ своихъ беллетристикъ на продажу сюда – кроме болѣе широкаго распространенія можно розсчитывать и на лишнюю копейку.

Мои все целуютъ и я тоже васъ всехъ.

Вашъ Трегубов. Отвѣчайте.

8/10 III 1888 р.

Съ комплектомъ “Старины” вышло такое: я его (редакт.) по-

* Має бути “карточку”.

** Має бути “возможным”

просил доставить для меня экземпляръ, а онъ, какъ только получил от Лебед., немедленно и прислал мне его; вертаться назадъ неловко, но я просил редактора повременить съ платою и думаю, что скорая пресылка писаній д. Вани выкупить стоимость (33 р.) всего комплекта "Старины". Какъ Вы полагаете? Присылайте скорее, что есть, потому что собирают уже апрельскую книжку.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 281–284).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 46

[Київ,] 9 березня 1888 р.

Дорогая тетю Олю! Вчера отправил Вамъ письмо, а сегодня получены отъ Деконора Ваши деньги, 1250 р., и закладная Дудки съ просьбою Деконора расписаться Вамъ, что Вы свои деньги получили. Закладную пересылаю сей-часъ же для росписки, а деньги — согласно Вашей просьбе — удерживаю до Вашего распоряженія, что съ ними делать. Кроме того, Деконоръ просит (выписываю изъ его письма дословно): "пусть Ольга Фед. даст отдельную росписку в томъ, что получила от Александры Фед. 1250 р., переданные ей Дудкою черезъ Алекс. Фед. въ уплату по закладной"; не знаю, для чего это нужно, но какъ Ваши 1250 р. у меня в столе, а это письмо может быть документомъ, что деньги Ваши у меня, то Вы поторопитесь сделать надпись на закладной, какъ то сделала тетя Саня, а на отдельной бумажке напишите росписку, какую требует Деконоръ, и все это поскорее пришлите. Денегъ прислано только 1250 р., безъ процентов, но какъ срокъ закладной 8 Февраля, то о процентах 20 Марта написано Деконору, и если что получится отъ него, будет немедленно выслано Вамъ.

Кроме того, Вы не известили о билете, какой переменень вместо Вашего, вышедшаго в тиражъ; также пишите, что делать съ Вашими деньгами, потому что они, лежа в моемъ столе, не приносят никаких процентов; билеты же 1^м займа теперь стоят на 262 р. — то Вы и соображайте; а если Ваши деньги положить в банкъ на срокъ (годъ, чтоли), то дадутъ 3 1/2 процента.

Жду также распоряженій о "Кіевской Старине" за прежніе года — она лежитъ у меня и безъ пересылки будет стоить 33 р.; деньги эти следовало бы уплатить, а при соблюденіи условій, требуемых редакторомъ, они скоро вернутся.

Все мои кланяются и целуютъ.

Вашъ Трегубов.

9 Марта 1888 г.

Р.С. Въ письме своемъ Деконоръ пишет, что Вашу землю желаетъ купить Полошкинъ (Басов уже сбѣжалъ изъ Тимофеевки) и даетъ 3 т. руб. Сестры желаютъ знать Ваше мнѣніе.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 285–287).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 47

[Київ,] 29 березня [1888 р.]

Дорогая тетю Олю!

На письма шановнаго Ивана редакторъ²²⁵ просил меня ответить следующее: 1) онъ будетъ платить гонораръ; 2) Вашу библиографію поместитъ в Маѣ²²⁶; 3) проситъ присылать обещанное Вами о Сумцове²²⁷, Бодянскомъ, Потѣбни²²⁸ и о литературе; 4) проситъ прислать в редакцію ту книгу Левицкаго, о которой дается біографія съ обозначеніемъ стоимости книги; 5) очень онъ нуждается в беллетристике, но при этомъ просит, чтобы повести были безъ всякаго указанія и касательства современности, и съ охотою приметъ этнографическаго или историческаго характера бытописаніе.

Получили-ли Вы уже 1^й № и какъ онъ Вамъ нравится?

Я еще, тетю Олю, не получилъ от Васъ ответа на последнее письмо съ билетами. Вамъ уже Саня писала, что цена на билетъ по газетамъ одна, а на нашей биржѣ продаютъ дороже. Она купила одинъ билет, чтобы знать его цену в данную минуту, а остальные послала свои, потому что свои билеты собирается, кажется, проживать. Вероятно, она писала, сколько еще осталось у меня Вашихъ денегъ. Рекомендую писать повесть в “Старину” и на выбранныя деньги доложить за билета.

Какоже Вы поживаете? Изъ Тимофеевки ничего не слышно, а дедушка пишетъ все одно и то же, такъ что начинаетъ походить на сказку о беломъ бычкѣ.

Мои Васъ целуютъ и я тоже съ семейств<ом>.

Вашъ Трегубов.

29 Марта.

Читал Огоновскаго в “Зоре”²²⁹ и не одобряю его.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 249).
Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 48

[Київ,] 26 квітня–7 травня 1888 р.

Поздоров. тоже и Васъ, и дай Вамъ всего доброго – щастя, здоровья и купъ червінцівъ. Одібрав Вашого листа безъ дати²³⁰, а головніш, не знаю, чі Ви зостаєтесь на тей квартирі, що й були, коли Оля поїде до Белехова²³¹.

Бачу, що чімало брехні натрусивъ Вамъ той чортъ²³², що сидить у Васъ, и ажъ до “Старини” включно. Коли Ви будете передивляться стару “Старину”, то й тамъ побачите, що книжка на книжку не схожа – одна більшъ цікава, друга меньш, а про те, все таки вона бъ жила, доки бъ хотів Лебединцев; нова редакція дуже молода до цього діла и, звичайно, не безъ помилокъ, але ихъ обобщати и думати, що редакторъ має яку небудь свою недобру мету, ще дуже рано. Друга книжка вийшла сухша, ніж перша, бо Ви сами здорові знаєте, що писати, то не ціпомъ махати, а що вона спізнилась, то спізниться ще й третя, й четверта, бо це діло молоде и за-для нового редактора зовсімъ незвичайне; має він надію, що з шостої книжки піде вже діло гараздъ и що кожного першого буде виходити нова книжка. Неладу тамъ нема, а грошей не багато, бо принумерантівъ 350, а кожна книжка місячно коштує 600–700 р.; отъ Ви и вважайте, що приходить ся покрутити голову, щобъ не вилетіти, якъ кажуть, у трубу. Якъ воно тамъ буде йти діло, а тільки у редактора ніякихъ промысловихъ замірівъ нема, и вінъ бувъ би дуже радий и щасливій, щобъ не багато своїхъ доплачувати. Про Ваші засилки чув, що вони де-які підуть на майську книжку (просивъ Редакторъ переказати Вамъ, щобъ під листами, що Ви пишите до него, підписувались Ви псевдонімомъ. Чомъ? Не питавъ, але то его прозьба); про тужъ першу, що Ви заслали на мою адресу, чувъ, що вона зовсімъ не піде до друку по цензурнимъ условіямъ.

Погано, що зъ конкурсу варшавського нічого невийшло жаданного; тільки й можно тимъ утішатись, що премію заплучила дівчина²³³, та й то тоді, коли Ви великій бабій.

На запитання про альманахъ не можу нічого сказати, бо на свята все порозьїздилося, але спішу Вамъ написати про це діло свою думку, поки розпитаюсь: чутка про альманахъ иде давно (навіть про неї було надруковано и у “Зорі”²³⁴), та тільки діло йде такъ, якъ мокре горить – це разъ, а друге – я ще добре не знаю, що Вамъ може заплатити альманахъ за цю працю²³⁵, третє – вона величенька своїмъ обємомъ; того ради раявъ би я Вамъ готувати за

для “К. Старини”, бо окрім вищеречених резонів (отрицательних там і позитивних сюди), треба сказати, що редакція дуже бідна за-для беллетристики, котра придає смак іншій книжці, ніж наукові розправи. Того ради, раю-би я Вам лагодити его (добре я не второпаю заглавія Вашої роботи) в “Старину”. Одно тільки просив редактор, щоб тенденція не була такою, щоб хто-небудь там підморгував. І думаю я, що на це треба вважати, пам’ятаючи, скільки погинуло у нас “благих начинаній”. А про те все-таки пораю Вам написати про цю роботу запит до редактора і спитати его, чи він згодиться, щоб Ви засилали частинами, чи захоче, щоб зараз була виготовлена вся робота. Ви за-для его свідомости можете у листі розказати зміст Вашої праці і запитати его волі.

Сьогодні розпитаю про Чужбинського²³⁶ и, здається, можна буде Вам заслати его зовсім, а коли не добуду, то засилаю на який час свій; “воспоминанія” ці не дуже-то цікаві – так водиці чімало – зовсім як горілка жидівська у сільському шинку. Що до лиця князя Безбородька, то це, мабуть, Лавровського²³⁷ – така біда, що й сам не знаю, де ділась тая книжечка, а вона цікава і дуже хороша, куди Чужбинсь.? Впрочем, буває таке з книжками, що приносять, и як тільки мені повернуть – зараз Вам зашлю.

Будьте живі и благополучні з жінкою и дитинкою.

Вашь Трегубов.

26/7 IV 88.

Друкується вперше за автографом (№ 1602, с. 583–584).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 49

[Київ,] 2 червня 1888 р.

Вельмишановний Добродію!

Уже посилається Вам новий примірник “Старини”, як Вы писали.

Цими днями одібрав я листа одь когось зі Львова та читав, читав и нічого сенько не розібрав. Писатель листа просить дати якомога скоріш одповідь на редакцію “Діла”, але я не знаю, про що одповідати. Чудно, що там завівся якийсь-то шутник, котрому ні куди дівати марок, то він и росписує нісенітницю;

коли Ви его знаєте, то скажіть, що я прописав и попросить на другий разъ пробачити мені, коли я почну вже лаятись.

Оце днів черезъ 5–10 виїду з Києва на село, та й нагадав, що треба страхувати билети, але якъ у Васъ іх теперъ більш, ніжъ було, то зашліть, та тільки скоріш усі №№, бо у мене іх нема.

Жадаю Вамъ и теті Олі з малим всего доброго, мої цілують.

Вашъ Трегубов.

2 Іюня 1888 г.

Подається вперше за автографом (№ 1602, с. 697).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 50

Київ, 14/28 червня [1888 р.]

Оце доживсь, дорогіє моє, що и папери нема, то вже пробачайте, що такъ коротенько. Засилаю Вамъ квитанцію страховки билетовъ и жадаю що небудь виграти, а то тільки гроші на них даремне тратяться.

Оце учора вернувся зь Одесси, де пробув у діда Вашого три дні; скучно у него, головне те, що его побалували родичі своїми приклоненіями, то він вже и дере носа. Нынє він строїть церкву²³⁸ и щодня ходить лаятись зь попами. Ваничка живе у Одесі, но до Федор. не допускається, навіть вертає ему листи, що Ваня пише. Кажуть, що Ван. дише на ладанъ (я его не бачив), але вінъ зробив нову каверзу – їздив у Тим. и Харьків, щобъ продавати землю, и такъ соблазнил Машиньку, что она готова заплатити 1500 р.

Що до Ваших американских проектів, то Вамъ видніш, якъ воно лучче. Раяти що небудь дуже трудно, незнаючи тамошніх звичаїв и обставинъ, а про те, одно мігъ би пораяти – забезпечити себе такъ, щобъ тамъ вже було діло певне: хай колоністи гарантують Вамъ и проїздъ, и тамошне сущестованіє, а вже Ви такъ на місті можете знайтись. Щобъ пораяв не дуже-то розписуватись по родичах, бо поки що буде, а тамъ наляпають язиками. Дедушка на Васъ несердитця, а вже балакає про унію и чадо Ваше, котрого вінъ не хрестив тимъ, що нігде не хрестив. Ви все таки ему підпишуйте и про день Ільи не забудьте.

Що до торжества²³⁹, то невжеж таки хто путний прибуде; воно мусить бути богословське, навіть на нему не буде депутації, а тільки гості до попів. Я все таки мушу на сей день приїхати, и коли хто путний буде, то порайте зайти до мене. Теперъ я одинъ в хаті –

жінка на селі (Козелец. Черн. губ., Покорщина), Саня поїхала визволити свої гроші і худобу одъ Вані.

Будьте живі і здорові, цілую Васъ.

Вашъ Трегубов.

А фотографіи малого жду.

14/28 Іюня.

Кіев.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 293–294).

Рік написання встановлюється за змістом.

№ 51

Покорщина [липень, 1888 р.]

Вельмишановна тетю Олю!

Поздоровляю Васъ зъ днемъ Вашого ангела і жадаю Вамъ всего доброго; всі мої цілують Васъ і жадають Вамъ бути щасливою. Що Вамъ сказати нового? Чи ідете Ви у Америку? Глядіть, обдивіцця це питання зъ усіх боків, бо поїхати не такъ трудно, а вертатись трудніше, бо яка неяка сторона у Львові, а все своя.

Редакція прийма статтю Мирона і другу²⁴⁰, та тільки про другу пише, що вона мусить ити підъ іншими ін[і]ціалами, ніжъ підъ якими вінъ прислав, то щобъ не сердились. Наша тетя Саня збірається йти заміжъ за Петра Кирилловича, то вже зъ Америки дуже далеко Васъ кликати на весілля. Пробачайте, що такъ незграбно пишу, бо на одинъ день вирвався до Києва. Будьте щасливі.

Вашъ Трегубов.

А адресъ такъ: Козелець Черн. губ., Покорщина.

Редакція отъ покойного редактора нічого зъ Вашихъ матеріалів не одбірала, а вони – такъ вона думає – лежать у попа Лебединцева²⁴¹, і коли захочите, то можете ему написати, щоб передав до редакції підъ такою адресою: Его Высокоблагословенію Петру Гавриловичу Лебединцеву, кафедральному протоіерею в г. Кіев. Та тільки зъ того, мабуть, не буде толку.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 295–296).

Дата написання встановлюється за змістом.

№ 52

[Київ,] 29 серпня [1888 р.]

Дорогая тетя Оля!

Получил Ваше письмо да и задумался. Вы требуете категорического ответа въ ту или другую сторону, а ответ у Васъ уже готов, и всякое мое заявленіе будет только неудобнымъ вторженіемъ в Ваши дела. Но, темъ не менее, следуетъ взвесить все прежде, чѣмъ рѣшиться на рѣшительный шагъ. Все мы много читали объ американскихъ доларахъ, о фортунахъ для людей, но нужно помнить твердо, что Америка попреимуществу сторона долара, а идея уже такъ – при сей удобной оказіи. Еслибы можно было погадать и впредь узнать, что изъ того выйдет, то надъ ответомъ и задумываться не пришлось бы, но видѣть шановнаго Ивана в роли управителя, а Васъ – швеею или наборщицею. Вместе съ темъ Вы пишете, что “Ваня пользуется большимъ уваженіемъ”; по моему, выходит, что покинуть печене и варене и ехать на неведомое. Кромѣ того, вижу, что Вамъ не даютъ даже такъ называемыхъ подъемныхъ денегъ, а даютъ въ позыку; приходится, значит, сразу надевать петлю на шею, а если дело не пойдет на ладъ? Нѣтъ, дорогіе мои, не могу я Вамъ советовать срываться за журавлемъ в небо; если бы не предстояло такихъ затратъ и потерь при видѣ нового света, то еще рискнуть можно; а то и тутъ можете утратить, и тамъ ничего не найти, и тогда те свои, от которыхъ идетъ гоненіе, еще больше будутъ непріязнены.

Чтоже касается Вашего преезда²⁴², то можемъ же и мы пріютить Васъ съ малымъ, но только чичерона* выбрали Вы (между нами только будетъ сказано) себе не совсемъ певнаго: лучше поехать самой да в II классе курьерскимъ поездомъ, чѣмъ получать неожиданности. У насъ теперь и мѣста достаточно, потому что тетя Саня поступила в Левашевский пансіонъ²⁴³ классною дамою. Рады мы Васъ видѣть, но если преедете съ мыслию двигаться в Америку, то вездѣ встретите здѣсь противодействіе. У меня къ Вамъ просьба: мнѣ не прислали 13 и 14 №№ “Зорі”, а для комплекта они необходимы – побудьте прислать, за что пребуду благодаренъ. Федоровский писалъ мнѣ, что получил карточку будущаго министра Галиціи (это Вашего сына) и просилъ переслать ему иконку (но до сих поръ не выслалъ – може, послалъ самъ?). Очевидно по письму, что остался доволенъ.

Смотрите жъ, обсудите Ваше дело хорошенько, чтобы не изобразить изъ себя малолетнихъ детей. Будьте здоровы и благополуч-

* Ч и ч е р о н е (від італ. *cicerone*) – екскурсовод.

ны, все Васъ всехъ целуют, а классная дама желает иметь карточку племянника.

Вашъ Трегубов.

29 Августа.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 297–300).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

№ 53

[Київ,] 13 жовтня [1888 р.]

Дорогіє тетя Оля и дядя Ваня!

Тетя Саня говорила мені, що напишет Вамъ счет Ваших у нея денегъ; имейте в виду, что я 1го октября получил изъ редакціи 40 р. 50 к. (расписку при семъ прилагаю), о которых жду распоряженія. Кромеж того, редакція зело просила написать Вамъ, чтобы не забывали – она очень нуждается в беллетристике, и редакторъ взял те Ваши повести, что были у меня, кажется, для перевода²⁴⁴. Если у Васъ имеется что нибудь, то присылайте, потому что тутъ хоть очень немного, да платятъ, а в Галицких изданіях – и того нѣтъ. У меня, кроме того, есть и личная къ Вамъ просьба: сходите в “Зорю” и заставьте прислать мені 16 число, каковое я и до сих поръ не получил.

Что же Вамъ поведать новаго? Во 1), стара моя находится в Одессе и если что привезет оттуда добраго, сообщу; во 2), такъ много наезжало до насъ всякаго начальства, что я уже такъ утомился, какъ в конце года, и в 3), самое тяжелое – смерть Галагана, который потому бросил свою школу на произволь судьбы; говорят, что в “Кіевской Старине” появится его некрологъ²⁴⁵, а то я слышалъ, что Наумовичъ получитъ его карточку для Галицкаго какого-то изданія²⁴⁶; если таковое выйдетъ, то пришлете его и мне; да только я не соображу, где почтутъ покойнаго Галичане, которымъ черезъ Площанскаго²⁴⁷ кое-что перепало от него. По сій мові, поцілуйте Вашего малого одъ мене и всіх моіх.

Вашъ Трегубов.

Что у Васъ добраго?

13 окт.

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 312).

Місце написання встановлюється за змістом, рік написання – на підставі того, що даний лист занотований на 4 аркуші листа Олександри Хоружинської, датованого 11 жовтня 1888 року.

№ 54

[Київ,] 24 жовтня 1888 р.

Дорогая тетя Оля!

Пріехала недавно Нина отъ деда, несолоно хлебавши, какъ и всегда, но для Васъ привезла на золотой цепочке крестикъ золотой и серебрянную иконку съ изображеніемъ на одной сторонѣ Богоматери, а на другой – какого то святаго, по бокамъ котораго написаны буквы С. М. (очевидно, Митрофана); кроме того, Вамъ переданъ золотой в 5 р. нынѣшняго царствованія. Сіи вещи приказано (конечно, кроме золотаго) положить на престолъ въ Лавру, а потомъ отправить Вамъ. Что касается этого отправленія, то я жду отъ Васъ приказаний: немедленно-ли сіе совершить или подождать какой оказіи, чтобы не расходоваться Вамъ на пошлину; тѣмъ не менѣе, рекомендую немедленно отписать ему свою благодарность и уведомить меня, какъ Вы будете благодарить – какъ уже за полученное или какъ за имѣющееся получить, чтобы не попасть в разногласіе, котораго онъ такъ не любитъ. Эти дары, знайте, предназначаются для Андрейка, отъ котораго онъ ожидаетъ Головацкаго²⁴⁸ (видите, обнаруживаетъ старецъ даже некоторое познаніе; только, правда, онъ знаетъ Головацкаго не по Галичинѣ, а по Варшавѣ). Видела Нина и Ваню, и Анну Ив., и их чадо. Ан. Ив. сохнетъ, Ваня ожидаетъ со дня на день смерти стараго, чтобы предъявить свои права на наследство, а чадо кричитъ. Больше, кажется, ничего не выездили изъ этой поѣздки; за то Володька, который тоже принималъ путешествіе туда, привезъ такой портретъ государя, что посредине царь, справа государиня, а слева наследникъ.

Ходил сегодня по лавочкамъ куповати Вамъ билета и здивувався тому, що можуть робити жида – теперъ курсъ піднімається, але вийшло у одного жида 270 р., а у другого – 272, то я и задержався, якъ Ви скажете. (А тимъ часомъ вони все більше будуть підніматись). Чі не ліпше бъ було, якъ бы Ви згодились, щобъ купити Вамъ билеты внутренняго займа (тежъ государственні), але безъ выигрышей: вони стоять не високо, дають 5%, и не треба их страхувати; колижъ не буде на те ради, то одпишите и, може, підождите до після нового року, коли вони знову впадуть. Значить, по сему ділові буду ждати Вашого приказу.

Щодо литературы, то присилайте в редакцію скоріше те, що маєте; добре булобъ, коли бъ Ви присилали зъ російськимъ перекладомъ; не знаю тільки, чі доволенъ Вашъ чоловікъ тією платою, що тамъ дають, бо діла журналу дуже небыстрі, але Пав. Игн.²⁴⁹

прохав переказати, щобъ засилали хочъ на кожний місяць такі розкази, якъ той, що тепера надрукований; а якъ будете засилати повість, то напишіть, щобъ выслали Вамъ и “Чтенія Нестора Летописца”²⁵⁰, и зачитали за неї з гонорара. Щобъ була надрукова[на] в декабрі повість, треба заслати їи такъ, щобъ до 10 ноября вона була тутъ. Вообщє, П. Иг. казав, що нехай панъ Иванъ приспособитця на кожний місяць, то я думаю, що романъ у цімъ ділі може сослужити службу. Здається, все понаписував, а вийшло тільки піваркуша. Коли що в галицких часописахъ буде про Галагана, то зашліть – сей дворянинъ дуже цікавий, а то и вона тепер дуже охотится прочитати все, що буде про него написано. Тільки бачивъ шматокъ “Правди”²⁵¹, але не читавъ всего; одно можна сказати, якъ той полякъ: “Дибичъ біє”^{*}; то такъ и тут: повидерали таки событія, що були років 4–5 и думаютъ кого задивить. Ну, та то ихъ діло.

Що Ви такъ мало росписуєте про свого малого; будете писать деду, напишите чі він хode, чі гoворить и що; карточка его лежить на столє у старого.

Такъ Ви не жалкуєте, що не поїхали до Америки? Ну, и слава Богу, а то я боявся, що такъ твердо совітувавъ, а зъ листа Вашого бачивъ, що Вамъ таки хотілось побачити своїхъ антиподів. Якъ би Васъ кликали инші люди, а не свої попи и земляки, то поїхати б було можно, а про такихъ людей можна сказати так, якъ я переписувавъ зъ прописей: лучше жить в бедной хижинє сь добродетелью, нежели в богатыхъ храминахъ сь неправдою.

Ну, а по сій мові, всі мої Васъ и Вашихъ цілуютъ, а я скоро жду отповіді на: 1) билетъ, 2) иконку и крестика, и тежъ цілую.

Вашъ Трегубов.

24 окт. 88 г.

Друкується вперше за автографом (№ 1606, с. 313–315).
Місце написання встановлюється за змістом.

№ 55

[Київ,] 28 листопада [1888 р.]

Дорогая тетя Оля!

Положимъ, что Вамъ Андрійко не позволяетъ писать, а я не писалъ Вамъ такъ долго по необъяснимой причине, в которой каюсь, и хочу исправиться. Письмо это дойдетъ къ Вамъ, вероятно, в тот

^{*}Д и б и ч ь б і е (від польськ. “*dybać bie*”) – б’є крадучись.

день, когда в нашихъ православныхъ (объ этомъ очень беспокоится Федоровскій) святцахъ будетъ обозначено Андрея Первозваннаго, то посему, выдравши за оба, поцелуйте отъ всехъ насъ и поздравьте Андрійка съ его тезаименитствомъ, и пожелайте ему вырасти и быть здоровымъ. Погано, что Вы живете отъ насъ за темъ кордономъ, черезъ который и переслать ничего нельзя безъ оплаты пошлыны – а подарокъ, за который нужно заплатить, уже не подарокъ. Разве тетя Саня будетъ ехать в Вену за приданымъ, и тогда можна будетъ только передать; что-то о другихъ оказіяхъ неслышно, а Вамъ советую порекомендовать ей поехать в Вену и озброиться. А Левашевскимъ пансіономъ она тяготится и, собственно, не безъ основанія, поелику Полякова²⁵² достаточно ветха и даже для руководства, а сослуживицы и глупы, и пошлы, чтобы вместе съ ними вести какое-нибудь дело.

Щодо “Веселки”, то, звичайно, продавайте, бо ніякої з того користи, щобъ вона лежала²⁵³; а на якихъ умовинахъ, то вже тут дорожитись нічого: треба залишити яку сотню для случаю, а якъ за остатні дадутъ ті гроші, скільки затрачено, той віддавайте. Дякую Вамъ за звістку про часописі – цікаво побачити, що з того вийде; погано, що “Зоря” такъ неприхільно зустріла и товар, и “Правду”²⁵⁴ – чи то конкуренція?

Сегодня бувъ у Редакціи, и тамъ сказано, що етнографичний матерьяль піде на декабрську книжку²⁵⁵, а “Чума” – ажъ на Мартъ²⁵⁶; Нечуй прочитавъ ту “Чуму” и дуже хвалив, такожъ похвалявъ її и редакторъ, котрий буде дуже радій містити беллетристику, бо у него тутъ путного нема нічогоісенько; того ради засилайте, а не ждіть, поки напишуть. А коли маєте засилати великого романа, тежъ не бавтесь, бо поки його перекласти до друку – то піде багато часу. Тудажъ и пишіть про які тамъ треба книжки, бо редакціи це діло підручніш робити, ніж мені. (Ви мене вибачіть, що я такъ откровенно).

Прочитавъ я у Катриному листі, що Ви одложили свою Америку до весни; а я вже думав, що Ви її зовсімъ одложили, бо все таки міркую, що лучче синиця в жмені, ніж журавель в небі. Оце приїхала Олена Пчілка, и якъ я розказавъ їй про кондиції, на якихъ Васъ туди підмовляли, то й вона думає, що Ви добре зробили, зоставшись дома. Чому не береться за це діло Павликъ? Ему ж лучче сісти та й поїхати, а у Васъ и дитина мала, и якесь тамъ збіжжя, а Америка чужа дальня сторона, про котру можна сказати, що воронъ и кости туди не занесе. Отъ Ви лучче назбірайте тамъ кільконадцять

гульденів, то поїдемо літом у Крим, куди думає пхатись Ніна, якъ віддасть тетю Саню за Кириловича; а якъ Вашъ Андрійко не зовсім то з цупких, то й добре б було его покупати у морі чі лимані, ниж везти в гори, котрі ще и доси дають себе знати.

Ніна и чада цілують Васъ всіх, я тежъ.

Вашъ Трегубов.

28 Нояб.

Привезла Олена Пчілка велику поему – “Дорошенко”²⁵⁷ – місцями дуже добру, та тільки не по нашій цензурі. Индик Вамъ уклоняється.

А все таки пришлите №№ Ваших билетів – я утерялъ; страховать буду в половині нашого Декабря.

Подається вперше за автографом (№ 1606, с. 317–319).

Місце та рік написання встановлюються за змістом. На звороті листа (с. 320) записано текст: “Дорогая Тетя Оля! Поцилуй свого Андрійка и поздрав его с именинами. В. Трегубов”.

№ 56

[Київ,] 24 грудня [1888 р.]

Дорогая тетю Олю! Зъ минулими для Васъ святами поздоровляю и усього доброго бажаю; бажаю Вамъ виграти хоть кільконадцять тисячъ на Ваші білети, бо виходить зъ ними одна мука – оце сьогодні страхував, и вже беруть за кожний по 85 к., значить, за Ваші я заплатив 12 р. 75 к.; того ради и прошу Васъ записатись на два примірника “Зорі”: один мені, а другий Ивану Семеновичу Левицкому, Новоелизаветинская улица, домъ Сегета, № 19; напишіть такоже, кілько коштує кожний примірникъ Зорі, бо ми зъ Левицким начитали, що ціна ему 5 зл. р., а що то на рублі, не відаємо.

Це одно, а друге буде Вамъ одъ мене дуже велика лайка, а за що – слухайте: получив я оце одъ Федоровського листа, у котрому він лає римского папу за те, що Ви писали ему, буцімъ, Вамъ Андрійко и досі нехрещений и Ви призначаєте на хрестини ему того хрестика, що лежить у мене. Лається старий страх якъ, та й по заслузі: пора Вамъ привикнути, що він дуже старосвітського звичаю и дума, що дітей треба хрестить, якъ тільки вона* зъявляється на світъ Божий; тай Вижъ не малесенькі, знаєте, що у Россіи хре-

* Має бути “вони”.

стини скоро йдуть після родинъ; коли Ви его ще не хрестили, то ніхто Васъ не тягъ за языкъ про це писати. Я ему писав, що, мабуть, він не порозумівъ Вашого листа (а він пише, що не хоче Васъ знати и листиватись** зъ Вами), але писав, що запитаю Васъ и тоді напишу певне; оце теперъ запитую и прошу у листі до мене (коли Ви ще не хрестили хлопця) написати, що він не порозумівъ Вашого листа, що Ви ему дякували за хрестикъ, котрий стане за велике благословеніє від него, бо він (крестик) перейде до Васъ одъ мощей, а хлопця, мов, хрестили тоді то и у попа православного (дуже він лає и уніатськихъ); такъ отъ бачите, чого Ви наробили, забувши наші звичаї за кордономъ. Тай ему напишіть по-здоровленіє зъ Новимъ рокомъ, и все таки про хлопця. Він дуже доволенъ Вашимъ останнем листомъ, то старайтесь и надалі, та тільки не робіть глупостей.

Ну вже за тетю Саню и Кириловича не знаю, що и казати — щось невидно, щоб було зъ того пива диво. Живемо ми собі не дуже то гарно. Нина уклоняється и цілує Васъ всіх, я тежъ.

Вашъ Трегубов.

24 Декабря.

Чіж у Васъ такъ холодно? Дуже дякую Вамъ за звістки про літературу.

Не могли бы Вы вислати усіх творів добродія Івана в редакцію "Русская мысль"²⁵⁸ в Москву для писателя Мачтета²⁵⁹?

Публікується вперше за автографом (№ 1606, с. 321–322).

Місце та рік написання встановлюються за змістом.

1899

№ 57

Київ, 24 травня 1899 р.

Любий Добродію!

Писав я до Вас листа про справу, як Вам доїхати до Києва на археологічний з'їзд²⁶⁰, але не відаю, чи одібрали Ви того листа. Нині по цьому питанню сталося ось як: приїздила недавно графиня Уварова²⁶¹, і їй казано про Вас; вона одповіла, щоб Ви написали до неї листа, и тоді вона безпремінно добуде Вам право приїхати.

** Має бути "листуватись".

Цего ради и пишу Вам цю цидулочку, и прикладаю примірно такий листочок, який Ви мусите переписати графині.

Треба Вам додати до того, що графиня приїздила до Києва, щоб побувати у распорядительному зібранні про всякі хазяйственні справи; але на цьому ж зібранні піднесено було профессором Флоринским²⁶² питання, чи можливо дозволити галичанам виголошувати ихъ реферати на рідній мові, бо вони не мають свого языка, кують слова и говорять так, що їх украинець не розбере. Хочъ Флоринскому и сказано, що у распорядительному зібранні не час піднімати такі питання, але тоді ректор додав, що він якъ хазяин университету не дозволить цієї “затеи”. Графиня сказала, що вона добудеть у министра дозвіл читати галичанам реферати на их рідній мові; але й вони додали, що теж напишуть министру свої погляди. “Пишіть, – сказала графиня, – коли хочите робити скандал”. А скандал вони вже й почали, бо у “Кіевлянину” зъявилась уже друга стаття про мову украинофілів и галичан²⁶³; а до того ще й у “Нов. Врем.” (єсть телеграма) Суворин²⁶⁴ знаходить, що затея украинофильская не може бути допущена урядом.

Що зробить графиня, я не знаю; єсть оптимисти, котрі думають, що вона справу виграє; але я боюсь, що компанія зробить усе не тільки можливе, але й неможливе, щоб скасувати промови на рідній українській мові. Не треба затуляти очей на того ворога, котрий дерется на стіну, щоб зробити на упад сусідові. Але підождемо – побачимо. Звичайнож, коли Ви приїдете до Києва, то вже прямісенько заездить до нас у хату.

Василеві Василевичу Тарновському²⁶⁵ запом[о]жить у тих справах, до яких він буде Вас просити, бо, бачите, він зовсім безъ ніг.

А по сей мові, Вам, теті Олі и діткам всего найкрасчого, цілуємо Вас кріпко.

Вашъ Трегубов.

Кіев, 24 мая 99 р.

Маріинсько-Благовіщенская, 145.

Думалось листа заслати черезъ Тарновського, але чи поїде він, не відаю и засилаю поштою.

Листъ до Графини Уваров[о]ї.

На великім аркуші.

Ваше Сіятельство

Милостивая Государиня

Прасковія Сергеевна!

Полученное мною приглашеніе учавствовать въ засѣданіяхъ XI археологическаго сѣзда заставляеть меня утруждать Ваше Сіятельство настоящимъ предварительнымъ обращеніемъ по поводу этого приглашенія: для и желательнo, и лестно принять участіе в работахъ XI сѣзда; но я затрудняюсь пріѣхать в Кіевъ въ виду того, что въ 18.. году я по домашнимъ деламъ поѣхалъ, было, в Россію, но мнѣ на ????? таможенѣ было объявлено запрещеніе въѣзда въ Русское государство безъ всякаго объясненія причинъ. Не чувствуя себя заслуживающимъ подо[б]наго ограниченія, я осмеливаюсь утруждать Ваше Сіятельство моей покорнейшей просьбою: исходатайствовать мнѣ свободный проездъ на Кіевскій археологическій сѣздъ и темъ дать возможность принести посильную лепту в общіе труды археологической науки.

Съ истиннымъ почтеніемъ и совершенною преданностью имею честь быть Вашего Сіятельства покорный слуга

Иванъ Франко.

Львов, годъ, місяць.

Улица и домъ,

Д-ру Франко.

Адресъ графини:

Москва,

Ея Сіятельству

Прасковье Сергеевне

Графинѣ Уваровой,

Императорское Археологическое Общество.

Друкується вперше за автографом (№ 1611, с. 95–100).

1900

№ 58

Київ, 6 вересня 1900 р.

Киев, Степановская, № 7.

Пробачайте, любий добродію, що так спізнився я до Вас з одповіддю: Ваша тяжка звістка про хворобу Ольги Федоровни²⁶⁶, як громом, ударила на нас всіх!

От и тепер сів писать до Вас листа, та тільки рву аркуші, бо й сам не знаю, що Вам сказати, що пораяти? Дуже багато питань підніма ця хвороба: и про хвору, и про дітей, и про Вас; и коли вона не скінчиться благополучно, то зовсім переверне Ваш стан. Того ради мені здається, тай дехто зь приятелів каже, пораяти Вам не хапатися з тим, щоб брати її додому, де щоденні турботи чі зможуть дати спокій; кажуть, що чим більш вона висидить у лікарськім догляді, тим краще. Думаю и я, що це свята правда; але не треба забувати Ваших достатків, бо – не знаю, як у Австрії – у нас лікарі при таких нагодах деруть, наче з рідного батька, з шкурою.

Ви напишіть, будь ласка, всі Ваші потреби, вс[е], все, що треба за-для хворої и чого Вам неможливо задовольнити, як за-для неї, так и за-для діток, а ми вже будемо піклуватися, щоб хоч трохи стати Вам у пригоді.

Пробачайте, що кінчаю листа – почуваю, що словами багато не запоможишь; а дуже прошу Вас, пишіть и про стан Ольги Фед., и про ті нужди, яких Ви самі задовольнити не можете.

Жінка и діти низенько уклоняются и щиро жадають, щоб Ваша біда скоріше минулася.

Вашъ Трегубов.

6/IX 1900.

Подається вперше за автографом (№ 1634, с. 497–498).

1901

№ 59

[Київ,] 6/19 листопада 1901 р.

Любый Добродію!

Вашъ лысть²⁶⁷ такой тяжкий, що й не знаю, що Вамъ сказаты про Ваше життя! Зь цього жь Вашого розводу зь Ольгою мени здається вельмы тяжкымъ питання про дитей: Вы ихъ зальшаєте у Ольги, отдаючи їй и дитямъ вси свои доходы, а себе переводячы на голодне студентське життя. Чи буде жь зь того кому яка корысть? Ольга не покыне Васъ у Вашій самоти, вона почне задурюваты и дитей, и горе видь того не тилько не зменшытся, а стане, може, що й бильше.

Чомъ Вы не станьте на тому погляди, що вона збожеволила, а всимъ видомо, що божевильныхъ людей не держать дома; прыгадую, що вона якось вже й була у больныцях, то и теперь такожъ треба зробыты за-для дитей, Васъ, та и хвори. Отъ Ви пышыте про

їи вчинки зь будивлею, а тыжнивъ зо два до Вашого лыста вона пысала мени радисно и гаряче, що будуетесь, що буде своя хата и инше. Видомо, що на неи напавъ якыйсь психозъ, колы вона проявила таку апатію теперь до ціей будивли. Воно Вамъ выднише, якъ треба робыты, хочъ боюсь, що Вы загубылы свою голову у такій биди, и мушу Вамъ сказаты, що и себе, и дитей губыты не прыходиться: липше жъ Вамъ задати їи до божевильной больныци и захыстыться, а такожъ захыстыты здоровыхъ, бо на воли не дасть вона нікому жыття. Вважаю, що Васъ за це не тилько ніхто не осудыть, а кожный скаже, що Вы бороните дитей и себе одъ великои биды. Така моя порада, и другои я не бачу.

До речи, у мене есть Вашихъ 5 билетивъ до продажу, але нема ніякого прыказу, колы ихъ продаваты; сегодня курсъ стоить 470 р., а про те до Нового року винъ буде прыбильшуватысь; то я й не знаю, чи продаваты ихъ заразъ, чи заждаты ще. Пышитъ Вы про це, та спасайте свою будивлю, бо тожъ остання Ваша худоба.

Прыхаты зь насъ до Львова ніхто не зможе, бо мене не пустыть мій заробитокъ, а жинки Ольга и вухомъ не веде; та, упяты такы, зь божевильною ніяки розмовы нічого не зроблять.

Прыгадується мени, що їи ненормальнис[ть] выявляється на всякихъ ознакахъ и навить на эротичному ґрунти; чи жъ можна їи в такимъ стани залышаты їи безъ Вас[ъ] зь дитьмы? Того рады яко мога скорше запроважуйте їи до больныци, тай живить соби тыхенько зь диткамы.

Мои вси Вамъ низенько уклоняютс[я], дитокъ цилують и дуже жалкують, що навалывся на Васъ такой тяжкы[й] хрестъ. Жадаю, щобъ Вы його зняли.

Вашъ Трегубов.

Степановская, № 7, кв. 1.

6/19 ноября 1901.

Друкується вперше за автографом (№ 1611, с. 391–394).

Місце написання встановлюється за змістом. Фрагмент листа цитується у 50-му томі зібрання творів І. Франка (с. 522).

№ 60

[Київ,] 15 листопада 1901 р.

Любый Добродію!

Спизнився я зь гришмы за-для того, що курсъ на билеты стояв дуже поганий, бо давалы мени всього за билетъ 462 р.; не хотилося

марно терять 5–6 рубливъ. Передаю ци гроши черезъ п. Лесю²⁶⁸ за-для того, що ніякъ не мигъ проминяты золота та серебра на бумажни гроши; а металичної монеты на почти у насъ не пріймають. Колы спизнывся, выбачайте – не по своїй выни. Засылаю Вамъ 469 р. 73 к. и меморандумъ зъ банкирской конторы. Жду одъ Васъ наказу, коли треба поминяти други билеты, та тилько прошу написати про те заздальгидь, а не звищаты телеграмою; прошу такоже звистыты, якъ краще засылать Вамъ гроши – чи почтою, чи черезъ банкъ переводомъ?

Якъ же Вамъ теперъ живется, що Ольга? Вы те[ле]графували, що шлите листа, але я його й доси не одибравъ.

Бувайте живи и здорови. *Вашъ Трегубов.*

15 ноября 1901 р.

Заразъ одибрав одъ Ольги листа²⁶⁹, к[от]рымъ вона докоряе мене, що раявъ я засадыты іи до дому божевильныхъ; тяжко мени зъ не[ю] про це листуватысь, а все такы думаю, що Вамъ показуваты ій того мого лыста не годылося, бо не ворогъ я ни Вам[ъ], ни ій; а теперъ выходыть та[къ], що буцимъ я хочу занапастит[и] іи на вики до больницы. Ну, та вже коли такъ сталося, то н[и]чого робыты – це мени буде наукою надали.

Публікується за автографом (№ 1611, с. 389–390).

Місце написання встановлюється за змістом. Фрагмент листа цитується у 50-му томі зібрання творів І. Франка (с. 524).

№ 61

[Київ,] 12 грудня 1901 р.

Любый Добродію!

Не можу погодыты Вамъ у Вашому бажанню²⁷⁰, того и запизнывся зъ цымъ лыстомъ. Скоро буду пысаты все докладно, а доты всіого Вамъ найкрасчого.

Вашъ Трегубов.

12/XII 1901.

Подається вперше за автографом (№ 1634, с. 499–500).

Місце написання встановлюється за змістом.

1906

№ 62

Київ, 26 березня 1906 р.

Любий Добродію!

Поспішаю написати Вам, що ті гроші²⁷¹ переслано, властиво, Вам на Ваші власні потреби – так и казано тому добродієві сказати Вам. Що ж до Митрофана²⁷², то про те не було ніякої розмови, але, коли він у великій нужді, то передайте йому рублів 25 и про те напишіть, щоб Вам їх вернути; та тільки прохання таке – не кажіть, що то йому хто заслав ті гроші, а скажіть, що Ви їх даєте од себе.

Бувайте живі та здорові, низенький уклін Ользі Фед. и діткам.

Вашъ Трегубов.

Київ,
1906,
26 Марта.

Публікується вперше за автографом (№ 1634, с. 513).

1907

№ 63

Київ, 12 листопада 1907 р.

Любий Добродію!

Пробачайте, що потурбую Вас цим листом і відірву Вас від тої праці, над якою Ви завше сидите.

Діло мое ось яке: минуло 10 років, як Науменка вибрано головою товариства грамоти.²⁷³ Оце товариство надумало посвяткувати це 10-річчя яко-мога ширше. Хотілось-би, що[б] із Галичини були які вітання листами чи телеграмами. Я дуже мало знаю різні ваші інституції и того ради обертаюся до Вас – чи не допомогли-би Ви у цьому ділі? Коли у Галичині з'явиться охота поздоровити нашого юбіляра, то ці вітання треба засилати по такій адресі:

Київ, Троицкая площа, "Народный дом"²⁷⁴, Заведующому Андрею Григорьевичу Вязлову²⁷⁵.

Як же Ви, добродію, пробуваєте, як поживає Ваша сім'я?

З осені переведено чоловіка другої сестри Ольги Александр²⁷⁶ до Государственного Банку, де йому дадено дуже добру посаду директора. Ото вони з дітворою²⁷⁷ уже и переїхали сюди.

Низенький поклон од всіх моїх, бувайте живі и Богу милі.

Вашъ Трегубов.

12 ноября, 1907.

Бибиков. бульвар, № 31.

Друкується за автографом (№ 1634, с. 517–519).

Фрагмент листа цитується в 50-му томі зібрання творів І. Франка (с. 602).

№ 64

[Київ,] 12 грудня 1907 р.

Вельмишановний и любий Добродію!

Мабуть, з місяць тому, як написав я Вам одповідь²⁷⁸ на Ваше запитання про можливість друкувати тут Вашу Історію літератури²⁷⁹.

Боюсь, що мій лист до Вас не дійшов, коли Ви мовчите. Пишу теперь заказним, щоб лист дійшов до Вас и щоб Ви дали ту чи иншу одповідь.

Змога друкувати тут е, та тільки хотілось би знати, що у Вас уже готово до друку, себ-то, чи вся, чи яка частина та й яка?

Хотілось би відати, чи не продали б Ви свого видання (звичайно, один раз) и за скільки Ви його могли би продати?

Одповідайте скоріш.

Всі наші Вам и Вашим низенько уклоняються, а я чекаю одповіді.

Вашъ Трегубов.

12 дек. 1907.

Подається вперше за автографом (№ 1634, с. 521).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 65

[Київ,] 24 грудня 1907 р.

Листа Вашого, любий Добродію, одержав, прочитав и буду ждять, до чого Ви добалакаетесь з тими джерелами, з якими ведете розмову²⁸⁰.

Що Ви питаєте про “терновий вінець”²⁸¹, то скільки не роспитував, але зазнав тільки одно: це діло рук Коваленка, що має якусь

добродійну мету, але, звичайно, на сам перед себе; за-для того, коли Ви маєте на сього добродія свій погляд, то й робить так, як Вам підказує ваше почуття²⁸².

Пробачайте, що пишу коротенько, але надумав оце їхати на святки до Колодяжного, то мене и захопили цілком дорожні збори.

Коли ще Ви не святкували Нового року, то жадаю Вам, Ользі Фед. и діткам здоров'я и всього хорошаго. Мої уклоняються и цілують.

Вашъ Трегубов.

24 декабрия 1907.

Публікується вперше за автографом (№ 1634, с. 523–524).

Місце написання встановлюється за змістом.

1908

№ 66

[Київ,] 2 березня 1908 р.

Ваш лист, люба тетю Олю²⁸³, довго ходив по хатах, поки добрався до мене – того ради и одповідаю Вам пізно, але не по своїй вині.

Не знаю, серденько мое, чого болить рука у Вашого чоловіка?²⁸⁴ У мене боліла права рука трохи не 2 роки, а оцей рік жалуватися не можу. Давали мені лікарі усякі медикаменти, але від того користи було мало: перестала рука боліти після того, як стала у мене тепла квартира; то я и думаю, що вся хвороба моя залежала від ревматизму, котрий з'являється великою білью, коли холодно. Коли у Вас у хаті не тепло, то нехай добродій носить фуфайку, а то ще булоб не погано, коли б Вы об'язали на голу руку ватки, а зверху надіньте фуфайку. Есть ще така масть, що звется Эхтіол (не знаю, як у вашій медицині), але од неї більше воні, як допомоги. Раяли ще мені витирати хвору руку розсолем, але це треба робити літом, у дуже теплий день. Але всі ці поради тільки поліативи, а на сам перед тепла квартира запомагає краще всього. Та чі добрі у Вас лікарі?

Не подобається мені той перфекціонизм, з яким добродій відносится до своєї праці по історії літератури. Тут вже було налажено, щоб її видавати, а п. Франко й замовк. Думаю, що нема на світі нічого совершенного; а відомо всім, що нема на світі й исто-

рії нашої літератури и що всім вона дуже потрібна. Значить, відкладати набік написаного не следувало, а треба б було пускати його у люди. Нехай би там и вилаяли, а більше б людей сказало б спасибі за цю роботу, бо я привик бачити, що з під пера добродія виходять тільки цікаві речі.

Ото й в мене вже повиростали діти – Катря учительное у Фундукл. гимназії, Володя робить на залізниці, а Ілько на університеті, а тільки, нажалі, наші університети більш воюють з своїми учнями та виганяють їх, як учать. Я зробився добре вже старим і працювати часто нездужаю, але приходить робити ще й досі. Ніна як засохла з молоду, то й досі така.

А от Саня з своїм чоловіком благоденствують: має він добру посаду, та після смерті батька одібрав й добрий кавалок землі. От ім и лехче живеться у цій проклятій дорожнечі.

А по сій мові, всі Вас всіх теж цілують кріпко, жадаємо збавитись від хвороб та подумати про друк історії.

Вашъ Трегубов.

2 Марта 1908.

Бибигов. бульваръ, 31.

Друкується вперше за автографом (№ 1634, с. 527–530).

Місце написання встановлюється за змістом.

№ 67

[Київ,] 21 листопада 1908 р.

Люба тетю Олю!

Давно збираюся написати до Вас, та погана старість, а ще більша втома тому бракує. Трохи нам розказав Ілько, як Ви поживаєте, а про те, все ж після того не доходило ніякої чутки про всіх Вас.

Літом просижувала з своїми дітками Анна Івановна²⁸⁵, бо одна з еї донек так занедужала, що лікарі сказали, щоб вона везла її в ліс. Кразщого нічого не видумала, як везти до святошинського болота, де дівчина дуже мало поправилася. Тепер вона пише, що лікарі вже раять везти ту хору до Давоса²⁸⁶.

Літом и у теті Сані скоїлася біда: занедужав у селі її маленький Юрко на тифа и оце аж до останнього часу хорував.

Та й у нас у хаті не можна сказати, щоб усе було добре: старший мій син увесь час недугує, та так, що й сам не розбира, що з ним робиться.

Як бачите, на старість все складається погано.

Дуже прошу Вас написати, що робитця з усіма вами, як здоров'є Вашої дружини, діток? А оце 50 р. візьміть – вони, мабуть, пригодяться на святки та на зіму в хазяйстві.

А по сій мові, всего Вам найкращого, низенький уклін п. Франку, всіх Вас цілуємо.

Вашъ Трегубов.

21 ноября 1908 р.

Подається вперше за автографом (№ 1634, с. 531–532).

Місце написання встановлюється за змістом. Внизу с. 532 рукою Є. К. Трегубова зазначено: “Ободрятъ, ободрятъ”.

1914

№ 68

[Київ,] 19 червня 1914 р.

Високоповажний Добродію!

Поспішаю оповістити Вас, що вибрали Ви зовсім не підходящій час приїздити до Києва²⁸⁷: всі порозіздилося* на літо по селах, и народу знаіомого, вважай, зовсім нема. А до того ще не раяв би приїздити саме теперъ, щоб не случилось яких неприемностей. Подумайте, та и залишисъ їхати.

З глубокимъ поважаннем.

Вашъ Трегубов.

19 червня 1914 р.

Публікується вперше за автографом (№ 1634, с. 533).

Місце написання встановлюється за змістом.

ПРИМІТКИ

1. У червні 1884 року Є. К. Трегубов здійснив поїздку до Європи: відвідав Париж, у Женеві мав зустріч зі своїм учителем і приятелем М. П. Драгомановим (між 16 та 28 червня). “Выѣхавши отъ Васъ, – пише він у листі до М. П. Драгоманова від 29 червня [1884], – держаль безостановочно путь аж до самого Львова, куда и прибыль вчера...” (Див.: Архів Михайла Драгоманова. – Варшава. – 1938. – С. 185). З даного листа довідуємось і про

*Має бути “пороз’їздилися”.

- знайомство Є. Трегубова з І. Франком та М. Павликом, він наголошує на тому, що серед галичан останні найбільше припали йому до душі. "Але все таки про журналъ дуже подумують галичане, – зауважує далі автор листа, – просять грошової заповомогі, пренумерантів, писання, и питав мене Франко, чи Ви бь давали свои утвори, колибь цей журналъ заложився". Гадаємо, саме в червні 1884 року відбулося перше знайомство Трегубова з Франком, саме тоді було досягнуто усної домовленості про подальшу співпрацю.
2. Павлик Михайло Іванович (1853–1915) – український письменник, публіцист і громадський діяч. Разом з І. Франком видавав журнали "Громадський друг", "Товариш", "Народ", газету "Хлібороб"; перебував з ним у приятельських стосунках.
 3. "Зоря" – літературно-науковий і громадсько-культурний журнал. Виходив у Львові в 1880–1897 рр. У 1883–1886 рр. до редакції "Зорі" входив І. Франко.
 4. Свидницький Анатолій Патрикійович (1834–1871) – український письменник. Роман "Люборацькі" друкувався в журналі "Зоря" протягом 1886 р. (№ 1 – 22).
 5. "Основа" – український суспільно-політичний і літературно-мистецький журнал. Виходив у 1861–1862 рр. у Петербурзі.
 6. "Дѣло" – провідна щоденна українська газета в Галичині, орган "народовців". Виходила у Львові в 1880–1939 рр. Протягом 1881–1906 рр. виходив і літературний додаток до газети "Дѣло" – "Бібліотека найзнаменитших повістей".
 7. Белей Іван Михайлович (псевд.: Роман Розмарин; 1856–1921) – український журналіст, перекладач і критик. Разом з І. Франком та М. Павликом видавав "Дрібну бібліотеку" (1878–1879); редагував журнал "Свѣт" (1881–1882). У 1884–1902 рр. був редактором газети "Дѣло" й літературного додатка "Бібліотека найзнаменитших повістей".
 8. Колегія Павла Галагана – приватний навчально-виховний заклад, заснований у Києві в 1871 році Григорієм Павловичем Галаганом (великим землевласником, громадським діячем; 1819–1888) у пам'ять померлого сина.
 9. Восени 1884 р. О. Партицький мав намір передати редагування "Зорі" І. Франкові, котрий, співпрацюючи у цьому виданні з 1883 року і регулярно друкуючи в ньому свої наукові розвідки, статті, художні твори, дбав про перетворення журналу на "загальноукраїнську демократичну – літературно-наукову трибуну". Але сталося зовсім інакше. У листі до М. П. Драгоманова від 6 грудня письменник зазначає: "Діло таке, що ціла справа розбилася о інтриги та крутарства кількох людей з Товариства імені Шевченка, котрі, бачачи, що, властиво, їм (старшим українофілам) всяка власть висковзується з рук, крикнули, що "Зоря" під моєю редакцією буде органом соціалістів, і довели до того, що Партицький почав крутити, а я, щоб раз покінчити всю ту погану історію, плюнув і віддав йому його слово" (Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986. – Т. 48. – С. 494)*.
 10. В архіві І. Франка даний лист відсутній.
 11. Очевидно, йдеться про щомісячний літературно-науковий і політичний журнал "Поступ" (спочатку І. Франко схилився до назви "Братство"), який так і не вийшов друком, а була опублікована лише його програма. У листі до М. П. Драгоманова від 20 березня 1885 р. І. Франко зазначав: "Вчора дістав я Вашу телеграму, якраз коли збирався переписати і вислати Вам

* Далі посилаємося на це видання, зазначаючи том і сторінку.

- проект програми нової часописі. По довгих колотнечах і крутанинах я рішився видавати її раз в місяць, книжками і фонетикою" (Т. 48, с. 527).
12. За свідченням І. Франка, котре знаходимо у його листі до товариства "Січ" від 11 лютого 1887 року, "Кудеяр" – недрукована поема Безіменного (див.: Т. 49, с. 106).
13. Йдеться про двотомне видання "Малоруско-німецький словар. Уложили Євгеній Желеховський і Софрон Недільський" (Львів, 1886).
Желехівський Євген Ієронімович (1844–1885) – український лексикограф і фольклорист.
Недільський Софрон (1857–1917) – український лексикограф, член НТШ.
14. Станіслав – назва міста Івано-Франківська у 1939–1962 рр.
15. Спочатку І. Франко мав намір видавати журнал "Поступ" фонетичним правописом, згодом – схилився до етимологічного.
16. "Слово" – громадсько-політична і літературна газета, орган "москво-фільської" партії. Виходила у Львові (1861–1887), її засновником і першим редактором був Дідицький Богдан Андрійович (1827–1909; публіцист, видавець, письменник і громадський діяч), у 1871–1887 рр. редактором даного видання був Площанський Венедикт (1834–1902; журналіст, історик).
17. Кониський Олександр Якович (псевд.: Верниволя, Горовенко, Семен Жук, Перебендя та ін.; 1836–1900) – український письменник, перекладач, педагог, лексикограф, громадський діяч; учасник київської "Громади", один із засновників Товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові (1873).
18. У другому номері "Зорі" за 1886 рік (с. 26) була надрукована "Пісня крѣпачки надъ дитиною" С. Руданського, одержана від Б. Познанського. Які поезії має на увазі Є. Трегубов – встановити не вдалось.
Руданський Степан Васильович (1834–1873) – український поет, перекладач.
Познанський Борис Станіславович (1841–1906) – український етнограф, громадський діяч і журналіст.
19. Протягом 1885 року в "Зорі" було надруковано три вірші М. Старицького: "Нива" (№ 18, с. 207), "Чудова нощь" (№ 21, с. 246), "Боротьба" (№ 24, с. 279). Очевидно, у листі йдеться саме про ці тексти.
Старицький Михайло Петрович (1840–1904) – видатний український письменник, театральний і культурно-громадський діяч.
20. Гадаємо, йдеться про лист О. Я. Кониського від 16/28 березня 1885 року (№ 1603, с. 539–542).
21. У першому номері "Зорі" за 1886 р. (с. 18) публікувалось оголошення про те, що надійшов лист від п. Ореста Левицького з Києва з проханням не подавати його імені в переліку дописувачів до часопису, оскільки він є урядовим службовцем і не давав згоди на співпрацю.
Левицький Орест Іванович (псевд.: Левко Маячинець, О. Орленко, Орельський та ін.; 1848–1922) – український історик, правознавець, археограф, архівіст, етнограф, літературознавець і письменник. Належав до київської "Старої Громади", співпрацював у журналі "Кіевская старина".
22. Протягом 1886 року в "Зорі" було опубліковано три матеріали, що стосуються біографії А. П. Свидницького: коротка біографічна довідка Б. С. Познанського (№ 7, с. 120), цікава інформація про перебування письменника в Козельці Миколи Андрійовича Вербицького (№ 23, с. 398–399) та повідомлення, підписане криптонімом В. (№ 23, с. 398).

Можливо, Є. К. Трегубов і мав на увазі один із щойно перерахованих матеріалів.

Вербицький Микола Андрійович (псевд.: Миколайчик Білокопитний, Миколайчик, Перебийніс та ін.; 1843–1909) – український письменник.

23. Науменко Володимир Павлович (1852–1919) – український громадсько-політичний діяч, педагог, журналіст, у 1893–1906 рр. – редактор журналу “Кіевская старина”, член київської “Старої громади”, за гетьмана П. Скоропадського – міністр освіти.

24. Протягом 1885–1886 рр. такі матеріали в “Зорі” не друкувались. Максимович Михайло Олександрович (1804–1873) – український учений-енциклопедист, член-кореспондент Петербурзької АН 1871 р.

25. “Музыкант” – повість Т. Г. Шевченка (1814–1861), написана російською мовою у 1854–1855 рр. Як відомо, “Щоденник” Т. Г. Шевченка та повісті “Княгиня”, “Варнак”, “Художник”, “Несчастный”, “Наймичка” переклав українською мовою О. Кониський. Можливо, він займався і перекладом “Музыканта”, але в силу певних обставин не завершив його.

26. Беренштам Вільям Людвігович (1839–1904) – український археолог, педагог, літературний і громадський діяч, член київської “Громади”, приятель Є. К. Трегубова.

27. Кадайський М. – знайомий І. Франка, що проживав у Підволочиську. У листі до Івана Белея від 8. VIII. [1882] Є. К. Трегубов писав: “Дуже дякую за листа до п. Кадайського, бо – окрім знакомства з сим поважним добродієм – я від него пізнав и узав у него “Захара Беркута”, про котрого ніхто у Вас нічого не казав...” (Ф. 100, од. зб. № 2968, арк. 1).

28. Косач Ольга Петрівна (псевд.: Олена Пчілка; 1849–1930) – українська письменниця, етнограф, громадський діяч, мати Лесі Українки, сестра Михайла Драгоманова.

29. Левицький Іван Семенович (псевд.: Нечуй-Левицький та ін.; 1838–1918) – відомий український письменник. У 1873–1884 рр. вчителював у гімназії м. Кишинєва.

30. Рудченко Панас Якович (псевд.: Панас Мирний; 1849–1920) – відомий український письменник, громадський діяч.

31. Біографічні дані про С. В. Руданського (“Деяки знадобы до єго біографіи”) були опубліковані в 5–6 числах “Зорі” за 1886 р. (с. 78–79, 94–95) за підписом “Одесситъ” (псевдонім Комарова Михайла Федоровича (1844–1913) – українського бібліографа, критика, фольклориста, перекладача, громадського діяча, брата Комарова Олександра Федоровича). У 8-му номері “Зорі” за 1886 рік (с. 135) також друкувалось коротке біографічне повідомлення про С. В. Руданського, написане Б. С. Познанським.

Комаров Олександр Федорович (псевд.: О. Степовик; 1842–1918) – укр. публіцист. Закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету.

32. Максим’як Іван – знайомий Івана Франка, дрогобицький студент, котрий через конфлікт і бійку з викладачем змушений був виїхати до Росії. Згодом І. Максим’як переїздить до Відня і влаштовується працювати писарем у канцелярії. За словами І. Франка, це – пустий, хоча енергійний і талановитий чоловік (див.: Т. 48, с. 350, 355). У фонді письменника налічується 9 листів І. Максим’яка.

33. Василевська Людмила Олексіївна (псевд.: Дніпрова Чайка; 1861–1927) – українська письменниця, перекладачка. Брала участь у роботі київської “Просвіти”. Даний поетичний текст було вперше надруковано під заголовком “Роковини” 1931 року в 2-му томі збірки “Творів” Дніпрової Чайки (Х., “Рух”).
34. Городецький Василь Васильович – київський знайомий І. Франка.
35. Очевидно, йдеться про Антоновича Володимира Боніфатійовича (1834–1908) – українського історика, археолога, етнографа, археографа. Саме під його керівництвом влітку 1885 р. була організована поїздка української молоді до Галичини (див.: Син України: Володимир Боніфатійович Антонович. У 3-х томах. Т. 2. – Київ. – 1997. – С. 155).
36. В архіві І. Франка даний лист відсутній.
37. Хоружинська Ольга Федорівна (1864–1941) – молодша сестра дружини Є. Трегубова Антоніни, згодом дружина І. Франка.
38. Влітку 1885 р. редагування “Зорі” фактично перейшло до І. Франка, хоча відповідальним редактором журналу Товариство ім. Шевченка вирішило залишити О. Партицького (1840–1895; український філолог, історик, педагог, у 1880–1885 рр. – редактор журналу “Зоря”). Згодом О. Партицький, зважаючи на стан здоров’я, зовсім відійшов від редагування, і його функції став виконувати О. Калитовський (1855–1924; український педагог, літератор, директор української гімназії в Тернополі).
39. В архіві І. Франка даний лист відсутній.
40. “Гессенська муха” – оповідання Олександра Івановича Лоначевського (псевд.: Комаха, Ломака, Петруняка та ін.; 1841– (?) – український письменник, фольклорист, публіцист), що публікувалося 1885 року в “Зорі” (№ 18, с. 208–209; № 19, с. 220–221). Свою думку щодо художньої вартості цього твору І. Франко висловив у листі до М. Драгоманова від 4 листопада 1885 р.: “Мені вона (“Гессенська муха”. – Л. Ч.) видалась доволі міткою, хоч і не дуже глибокою сатирою на московське начальство, котре і о благо народу потурбуватись не може, не заперши кого–небудь в холодну, і не старається хоч настільки “снизойти”, щоб столкуватись і порозумітись з мужиком. Коли ці факти так вірно підхоплені, як живо розказані, то я не знаю, для чого б мусив жалувати, що напечатав “Муху” (Т. 48, с. 566).
41. Йдеться про повість-хроніку О. Я. Кониського “Юрій Горовенко”, що з’явилась друком 1885 р. у Львові. Примірник цього твору наявний в особистій бібліотеці І. Франка (№ 6005, компакт 1).
42. Лист не зберігся.
43. Петровський Дмитро Іванович – знайомий Івана Франка, у 1885 р. був студентом Петербурзької медико-хірургічної академії.
44. У 8-му номері слов’янофільської московської газети “Русь” (виходила у 1880–1885 рр. під редакцією І. С. Аксакова) за 1885 р. (с. 14–16) у статті під заголовком “Подкопъ “украинофиловъ” подъ рускій “Народный Домъ” йшлося про щойно видану у Львові брошуру викривально-критичного змісту “Руска народня інституція “Народный Домъ”, си початокъ, основане и теперешный станъ”, підписану “однимъ изъ Русиновъ мѣста Львова”.
45. “Князь Серебряный” – роман Олексія Костянтиновича Толстого (відомого російського письменника; 1817–1875), написаний 1862 р.
46. Антонович Володимир Боніфатійович.

47. Федоровський Ілля Семенович (1813(?)–1896) – дід О. Ф. Хоружинської по материнській лінії, який жив в Одесі та з яким вона листувалася протягом 1880–[1895] рр. У фонді І. Франка наявні 22 листи І. С. Федоровського.
48. Йдеться про лист О. Хоружинської від 12 вересня 1885 р. (№ 1615, с. 269–270).
49. Маються на увазі оповідання І. Франка “На дні”, написане 1880 року і заборонене на Наддніпрянській Україні, та повість “*Boa constrictor*”, що вийшла окремим виданням 1884 р. (у 1905–1907 рр. автором була здійснена нова редакція твору).
50. “Кієвлянинъ” – напівофіційна політична і літературна газета. Виходила в Києві у 1864–1917 рр. та 1919 р.
51. Йдеться про статтю І. Франка “Нива”, український літературний збірник, надруковану в “Зорі” (1885, № 18, с. 215–216).
52. “Рада” – літературно-науковий альманах, виданий М. Старицьким у Києві в двох випусках (1883, 1884). У листі йдеться про другий випуск.
53. Ніщинський Петро Іванович (псевд.: Петро Байда; 1832–1896) – український композитор, поет-перекладач і публіцист. Перекладав античних класиків – Гомера, Софокла та ін. 1883 року І. Франко надрукував у журналі “Зоря” (№ 23, с. 367–368; № 24, с. 378–379) рецензію на його переклад “Антигони” українською мовою. У статті “Нива, український літературний збірник” І. Франко зазначав: “З-поміж творів поетичних в “Ниві”, безперечно, перше місце займає прекрасний переклад шостої пісні Гомерової “Одіссеї”, доконаний п. Ніщинським” (Т. 26, с. 376).
54. У вже згадуваній статті “Нива...” І. Франко писав: “Чортяча спокуса” І. Левицького-Нечуя – оповідання гумористичне з трагічною розв’язкою. [...] Та частина (перша – Л. Ч.), писана в манері давніших очерків того ж автора “Не можна бабі Парасці вдержатись на селі” і “Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти”, але не тільки що не дорівнює тамтим очеркам живостоєю та силою гумору, але декуди навіть ображає чуття артистичної правди, грішить натяжками та розволіклостею” (Т. 26, с. 374).
55. “Утоплена” (інша назва “Русалчина ніч”) – оперета М. Старицького, інсценізація твору “Майская ночь или Утопленница” М. В. Гоголя.
56. Очевидно, мова йде про Ф. Д. Николайчика – співробітника “Киевской старины”.
57. Комаров Олександр Федорович. Див. прим. 31.
58. Книга О. Ф. Комарова “Оповідання про рослини” вийшла друком лише 1909 р.
59. М. Уманець – псевдонім М. Ф. Комарова. Див. прим. 31.
60. Див. прим. 30.
61. Йдеться про лист Наталі Кобринської від 1 жовтня 1885 року (№ 1606, с. 199–200).
62. Даний лист в архіві І. Франка відсутній.
63. Наприкінці 1885 р. І. Франко виявляє неабияке зацікавлення творчістю С. Руданського. “...Я чув, буцімто у Вас є деякі матеріали покійного Руданського”, – пише він у листі до Олени Пчілки в грудні 1885 р. Наступного року письменник друкує в “Зорі” статтю “Співомовки Ст. В. Руданського”. У бібліотеці І. Франка наявне київське видання “Співомовок” 1880 р., підготоване О. П. Косач (№ 279, компакт 1; № 286, компакт 4), та львівське видання “Поетичні твори”, що з’явилося друком 1886 р. накладом Євгена Олесницького (українського журналіста, видавця, переклада-

- ча; 1860–1917). У 1891–1892 рр. у “Зорі” виходять ще дві статті І. Франка: “Забуті вірші Ст. Руданського” та “До студій над Ст. Руданським”.
64. Очевидно, Панас Мирний також мав намір видати твори Степана Руданського.
65. Перебендя – один із псевдонімів О. Я. Кониського. За відстоювання вивчення української мови в школах, вимоги щодо відміни Валуєвського (1863) та Емського (1876) указів письменника було звинувачено в українському сепаратизмі та 9 липня 1885 року заарештовано й ув'язнено на 16 місяців.
66. Гадаємо, йдеться про Антоновича Володимира Боніфатійовича.
67. Єлінек Едвард (1855–1897) – чеський письменник і публіцист, дослідник міжслов'янських літературних взаємин.
68. На пораду Є. К. Трегубова Франко І. Я. звернувся листовно до Б. С. Познанського 10 січня 1886 р. (Т. 49, с. 14).
69. П. Кузьмичевський – один із псевдонімів М. П. Драгоманова, котрий перебував на той час у скрутному матеріальному становищі.
70. Очевидно, це гонорар за статтю “Старейшие русские драматические сцены”, вміщену в “Кіевской старине” (1885 р., листопад, с. 371–407).
71. Йдеться про статтю М. П. Драгоманова “Турецкие анекдоты въ украинской народной словесности”, надруковану в лютневому та березневому номерах “Кіевской старины” за 1886 р. (с. 209–236, с. 445–466).
72. Мається на увазі О. Ф. Хоружинська.
73. В архіві І. Франка цей лист відсутній.
74. Йдеться про статті М. П. Драгоманова. У листі до М. П. Драгоманова від 18 січня 1886 року І. Франко зазначав: “З Петербурга Тр. довідався, що статті Ваші там будуть надруковані, а поки що відтіль буде заслано Вам 300 руб.” (Т. 49, с. 21).
75. “Отечественные записки” – російський літературно-політичний журнал. Виходив у Петербурзі у 1814–1884 рр.
76. Тобто, надсилати статті М. П. Драгоманова через посередництво І. Франка.
77. Антонович Володимир Боніфатійович.
78. Йдеться, очевидно, про текст історичного оповідання О. Кониського “В гостях добре, а дома ліпше”, яке було 1885 р. опубліковане в “Зорі” (№ 8–19).
79. На початку лютого 1886 р. Ольга Хоружинська та її старша сестра Антоніна Трегубова дійсно відвідали Львів та Відень (див.: А. Трегубова “Дещо з життя Ольги Франкової” // Спогади про Івана Франка. – Львів. – 1997. – С.156).
80. Січовики – члени українського студентського культурно-освітнього товариства “Січ”, заснованого 1868 р. у Відні.
81. Партицький Йосип – активний член віденського товариства “Січ”, певний час (1892 р.) виконував обов'язки його голови. В архіві І. Франка наявні 4 листи Й. Партицького (1885–1889).
82. Мається на увазі знаменитий чоловічий хор “Закувала та сива зо-зуля” П. Ніщинського, що входить до музичної картини з народного життя “Вечорниці”.
83. Обряд вінчання І. Франка та О. Хоружинської проводив протоієрей Симеон Іванович Трегубов (1859–1925)*.

* У першому (1998, с. 24) та другому (2001, с. 32) виданнях “Путівника” по Лук'янівському цвиньному кладовищі (упорядники: Л. Проценко та Ю. Костенко) зазначалась інша дата його смерті – 1935 р. Старший науковий співробітник Державного архіву м. Києва Сергій Карамаш віднайшов могилу С. І. Трегубова і прочитав майже стертий на хресті рік смерті – 1925.

84. Бондарі – родичі Хоружинських по матері.
85. Лист невідомий.
86. Йдеться про повість І. С. Нечуя-Левицького “Старосвітські батюшки і матушки”, що планувалася до видання в серії “Бібліотека найзнаменитших повістей” (додаток до газети “Дѣло”), але була надрукована лише 1888 р. у “Зорі” (№ 1–24).
87. Трегубова Катря Єлисеївна (в одруженні – Косенко; 1876–1965) – дочка Єлисея Кипріяновича та Антоніни Федорівни Трегубових, по закінченні Інституту шляхетних дівчат вчителювала на Чернігівщині, в 30-х роках була заарештована і засуджена на 20 років.
88. Хоружинська Олександра Федорівна (1863–1935) – сестра Ольги Франко.
89. Після одруження родина Франків оселилася в помешканні на вулиці Големб’я, № 9. Єлисей Кипріянович Трегубов вживає назву вулиці в українському перекладі, оскільки “gołąb” у перекладі з польської означає “голуб”.
90. Мається на увазі відоме весільне фото подружжя Франків (Ф. 3, од. зб. № 129).
91. Рецензія Б. Д. Грінченка на книжку Панаса Мирного “Збираниця зъ ридного поля. Приповистки, оповидання и драматични твори” (Київ, 1886) була надрукована в 17-му номері “Зорі” за 1886 рік (с. 290–291).
92. “Перемудрив” – комедія Панаса Мирного, написана 1884 року, вийшла друком у Києві в 1886 році.
93. “Лимерівна” – драма Панаса Мирного, написана 1883 та надрукована 1892 року в “Зорі” (№ 18–20).
94. Коцовський Володимир Миколайович (псевд.: Корженко та ін.; 1860–1921) – український літературознавець, письменник і педагог, співробітник журналу “Зоря”, газети “Дѣло” та інших періодичних видань, приятель І. Франка.
95. Лист невідомий.
96. Як відомо, влітку 1884 року за участю І. Франка відбулася перша студентська мандрівка в підгірські і гірські околиці та міста Карпат (див.: Дей О. І. Іван Франко. – К., 1981. – С. 131). Але київська молодь участі в цій акції не брала; у листі до І. М. Белея, написаному, на нашу думку, 8 серпня 1884 року, Є. К. Трегубов зазначав: “Читав у Ділі кореспонденції про вандрівку вашої молоді и боліло в мене серце, що Росіяне брехали, щой вони поїдуть, а я за ними теж набрехав, щоб чекали наших” (Ф. 100, од. зб. № 2968, с. 2). Наступного літа була організована екскурсія української молоді до Галичини під керівництвом В. Б. Антоновича. Прогресивна українська молодь відвідала Львів і 1889 р. (Див. детальніше: Погребенник Ф. П. Іван Франко в українсько-російських літературних взаєминах. – К., 1986. – С. 35–45). Очевидно, планувалася мандрівка і 1886 року.
97. Лист невідомий.
98. Можливо, йдеться про лист І. С. Нечуя-Левицького до І. М. Белея від 11 травня 1886 р. (Ф. 100, од. зб. № 2301).
99. День святого пророка Єлисея – 27 червня (за старим стилем – 14).
100. Мається на увазі П. Тимошок – київський знайомий І. Франка, брав участь у роботі студентського гуртка, створеного О. С. Лашкевичем.
101. Горленко Василь Петрович (псевд.: В., Глаголь, Черкасин та ін.; 1853–1907) – український літературний критик, мистецтвознавець, фольк-

- лорист та етнограф. Був співробітником журналу "Кієвская старина", перебував у приятельських стосунках з Панасом Мирним.
102. Йдеться про видання: Кострицький В. В. Нова громада: Поема в двох частинах. – Київ, 1885. У першому номері "Зорі" за 1887 р. (с. 13–14) у рубриці "Короткий перегляд українських книжок за 1885 рік" опублікована рецензія М. Ф. Комарова на цей твір.
103. Мається на увазі видання творів Марка Вовчка в трьох томах "Народні оповідання" (Львів, 1877), яке надсилалось цілорічним передплатникам журналу "Зоря" як премія (див.: "Зоря", 1886, № 1, с. 20). Вілінська Марія Олександрівна (псевд.: Марко Вовчок; 1833–1907) – українська письменниця, перекладач.
104. "Малоруско-німецький словар", укладений Є. Желехівським та С. Недільським.
105. Йдеться про список книг, надісланий І. Франкові М. Драгомановим (див.: Т. 49, с. 67).
106. Заворичі – село Броварського району Київської області.
107. Остер – місто, центр Остерського району Чернігівської області.
108. Родина Линтварьових брала участь у народницькому й українофільському рухах.
109. Сластіон Опанас Георгійович (1855–1933) – український художник.
110. Лист невідомий.
111. Демуцький Порфирій Данилович (1860–1927) – український фольклорист, композитор і хоровий диригент.
112. Йдеться про підготовану київськими студентами (їхні справжні прізвища не вказуються) літературну збірку "Веселка", що 1887 року за підтримки І. Франка вийшла друком у Львові під прибраним ім'ям упорядника Андрія Молодченка.
113. Гадаємо, йдеться про "Листок "Громади" – додаток до збірки "Громада", упорядкований М. П. Драгомановим і виданий 1878 р. в Женеві. У листах до М. П. Драгоманова від 7 та 12 липня 1886 р. І. Франко зауважував, що один примірник "Листка" передав до Києва М. В. Ковалевському (Т. 49, с. 69, 72). Два примірники "Листка" зберігаються в особистій бібліотеці І. Франка (№ 926, комп. 2; № 5101).
114. Борзна – селище міського типу, центр Борзнянського району Чернігівської області.
115. Куліш Пантелеймон Олександрович (псевд.: Панько Казюка, Павло Ратай, Хуторянин та ін.; 1819–1897) – український письменник, літературний критик, фольклорист, етнограф, історик, мовознавець, перекладач, культурно-освітній діяч.
116. Оскільки протягом 1886 року в "Зорі" публікувався роман "Люборацькі" А. П. Свидницького, то, очевидно, фотокартка автора була необхідна задля вміщення в журналі.
117. Хоружинська Марія Федорівна – старша сестра Ольги Франко.
118. Житецький Павло Гнатович (1837–1911) – український філолог, педагог і громадський діяч.
119. Михальчук Костянтин Петрович (1841–1914) – український мовознавець і фольклорист, член київської "Громади".
120. Бодрова – близька родичка дружини Є. К. Трегубова.
121. Федоровський Ілля Семенович.

122. 23 липня (за старим стилем – 11) – день народження Ольги Франко.
123. Маються на увазі білети, подаровані Ользі Хоружинській на весілля І. С. Федоровським.
124. Йдеться про випущені накладом К. Сушкевича “Поезії Тараса Шевченка”. Т. 1–2. (Львів, 1867) Це видання зберігається в особистій бібліотеці І. Франка (№ 4324).
125. Гадаємо, мова йде про екстраординарного професора медичного факультету Київського університету Стуковенкова Михайла Івановича (1842–1897).
126. Прохорівка – село Драбівського району Черкаської області.
127. Дудка – певний час був орендатором маєтку Хоружинських у Тимофіївці (селищі Сумської області).
128. Хоружинський Іван Федорович, Хоружинський Олексій Федорович – брати Ольги Франко.
129. З будинку для викладачів та працівників Колегії, що знаходився на Фундуклеївській, 9, Трегубови “перебралися” у квартиру на Бібіківському бульварі, 31.
130. Йдеться про Беренштама Вільяма Людвіговича.
131. Мається на увазі редакція журналу “Кіевская старина”, очолювана у 1882–1887 рр. Лебединцевим Феофаном Гавриловичем (псевд.: Братчик, Ф. Лобода, Старожил та ін.; 1828–1888).
132. У листі до М. П. Драгоманова, написаному наприкінці серпня 1886 року, І. Франко зазначав: “Ваш списочок перешлю в Росію, як також потрібні листочки “Кобзаря” [...]. Особливо II дуже важна річ: вияснити вже раз докладно джерела “Кобзаря”, вказати, де є рукописи, що печатається з оригінальних рукоп[исів], що з копій і т. ін.” (Т.49, с. 73). Як відомо, в середині 80-х років у М. П. Драгоманова виник задум підготувати повне “стереотипне” видання творів Т. Г. Шевченка, позбавлене хиб прайзко-го “Кобзаря”. І. Франко всіляко сприяв виконанню цієї справи, надавав М. П. Драгоманову консультації стосовно атрибуції окремих поезій Т. Г. Шевченка тощо (див. детальніше: Сиваченко М. Є. І. Франко й питання авторства віршів, приписуваних Т. Шевченкові // Над текстами українських письменників. – К., 1985. – С. 27–36).
133. Лисенко Микола Віталійович (1842–1912) – український композитор, фольклорист, громадський діяч.
134. “Просвіта” – українська громадська культурно-освітня організація, що була створена 1868 року у Львові задля поширення освіти серед народу. У сферу діяльності “Просвіти” входило відкриття читалень і бібліотек, книгодрукування, організація музично-декламаторських вечорів.
135. Мається на увазі покладена на музику поема Т. Г. Шевченка “Іван Гус” (“Єретик”), котра увійшла до циклу із 7 серій “Музика до “Кобзаря” Т. Г. Шевченка”.
136. М. В. Лисенко допомагав О. Ф. Комарову у виданні його книги “Оповідання про рослини”.
137. Хоружинська Марія Федорівна.
138. Басов Іван Васильович – належав до рідні О. Ф. Франко, тривалий час був орендатором родинного маєтку Хоружинських у Тимофіївці.
139. Маються на увазі Хоружинський Іван Федорович та його дружина Ганна Іванівна. Іван Федорович якийсь час був опікуном своїх сестер.

140. Ніколаєв Іван Миколайович – хворий чоловік, котрого доглядала М. Ф. Хоружинська.
141. Йдеться про Вищі жіночі курси, на яких навчалась і Ольга Франко.
142. Гадаємо, мова йде про женеvського видавця Г. Георга.
143. Косач Петро Антонович (1841–1909) – український громадський діяч, правник, батько Лесі Українки.
144. “Світ” – літературно-науковий і політичний журнал. Виходив у Львові в 1881–1882 рр.
145. “Батьківщина” – газета “народовського” напрямку. Виходила 1879–1896 рр. у Львові. В перші роки видання мала прогресивний характер, містила чимало матеріалів про нужденне життя галицького селянства.
146. Можливо, йдеться про незакінчену повість І. Франка “Не спитавши броду”. За життя письменника були надруковані як окремі оповідання лише сім уривків з цього твору.
147. Мається на увазі повість О. Пчілки “Світло добра й любові”, перші три розділи якої були надруковані у 13–14, 15–16 та 17 номерах “Зорі” за 1886 р.
148. Жіночий альманах “Перший вінок”, виданий 1887 р. Наталією Іванівною Кобринською (діво́че прізвище Озаркевич; 1855–1920) – українською письменницею і громадською діячкою.
149. Хоружинська Олександра Федорівна.
150. Желехівська – дружина Желехівського Євгена Ієронімовича.
151. Трегубова Катря Єлисеївна.
152. Трегубов Володимир Єлисейович – старший син Антоніни Федорівни та Єлисея Кипріяновича Трегубових, інженер-мостобудівник. У 30-х рр. був заарештований, загинув у в’язниці.
153. Можливо, йдеться про Пипіна Олександра Миколайовича (1833–1904) – російського літературознавця, автора монографій, присвячених українській літературі та фольклору.
154. Пам’ятник Богдану Хмельницькому (скульптор М. Й. Микешин) було відкрито лише 11 липня 1888 р.
155. Кулішер Михайло Гнатович (1847–1890) – російський письменник, адвокат. Протягом 1880–1886 рр. видавав у Києві щоденну політичну та літературну газету російською мовою “Заря”.
156. Андрієвський Павло Аркадійович – юрист за фахом, протягом 1880–1886 рр. був номінальним редактором газети “Заря”.
157. Гадаємо, йдеться про Панченка Федора Тимофійовича – члена “Старої Громади”, медика за фахом.
158. Як відомо, збірка “Веселка” була видрукована 1887 р. у Львові за підтримкою та допомогою І. Франка. У “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.” письменник, зокрема, зазначав: “...Статті тої збірки були укладені студентською українською громадою в Києві і передискутовані докладно з метою дати українській молодіжці якнайпопулярніше і найкраще оброблений образ рідного села з його природою, людьми та їх життям” (Т. 41, с. 453).
159. Ломоносов Михайло Васильович (1711–1765) – російський учений-енциклопедист, поет.
160. Мається на увазі Трегубов Ілля Єлисейович (1886–1949) – молодший син Єлисея Кипріяновича і Антоніни Федорівни Трегубових, відомий український хірург, друг Лесі Українки.

161. Цвітковський Юрій Юрійович (1843–1913) – український громадський діяч, педагог, член київської “Громади”, один з редакторів “Кієвского телеграфа”.
162. Карамзін Микола Михайлович (1766–1826) – російський письменник, публіцист, історик, критик.
163. “И дым Отечества нам сладок и приятен!” – рядок з комедії О. С. Грибоєдова “Горе от ума”. В іншому звучанні цей вираз, сягаючи корінням Гомерової “Одіссеї”, неодноразово використовувався письменниками й журналістами XVIII–початку XIX ст., хоча в широкий обіг його ввів саме О. С. Грибоєдов.
164. Єгунова Софія Миколаївна – викладачка географії в жіночій гімназії В. М. Ващенко-Захарченка, київська знайома Ольги Франко.
165. Тобто, Ф. Т. Панченка. Див. прим. 157.
166. Йдеться про 22-й номер “Зорі” за 1886 рік, у якому було опубліковано завершальну частину роману А. П. Свидницького “Люборацькі” (с. 365–370).
167. Мається на увазі подане у 22-му номері “Зорі” за 1886 р. (с. 380) повідомлення про те, що готовий до друку рукопис “Про руські народні читальні в Галичині і на Буковині (1871–1886)”.
168. Лист невідомий.
169. Можливо, йдеться про Федора Кіндратовича Вовка (1874–1918) – українського етнографа, археолога і антрополога, учасника київської “Громади”, котрий з 1879 р. перебував на еміграції у Франції. У листі до М. П. Драгоманова, написаному наприкінці листопада 1886 р., І. Франко цікавиться: “Чи д. Вовк є ще в Швейцарії і чи можна його просити о які роботи для “Поступу”?” (Т. 49, с. 87).
170. “Академічне братство” – українське студентське товариство, що діяло у Львові протягом 1882–1896 рр. У роботі товариства брав участь І. Франко.
171. У цей час готувалась до друку праця М. Павлика “Про русько-українські народні читальні”, яка була опублікована 1887 р. у серії “Наукова бібліотека” (кн. 2 та 3).
172. Маються на увазі реакційні газети “Слово” (1861–1887), “Новий пролом” (1883–1887) та ін.
173. “Краї” – польська громадсько-політична газета, виходила у Петербурзі протягом 1882–1909 рр.
174. Сцілла і Харібда – у давньогрецькій міфології: страховища, що жили в протоці між Італією та Сицилією і нищили мореплавців.
175. Йдеться про повісті І. Франка “Захар Беркут” (1882) та “Воа constritor” (1878).
176. Трегубова Антоніна Федорівна.
177. О’Коннор Дмитро Валер’янович (або Валер’ян Дмитрович) був причетний до продажу земель родини Хоружинських.
178. На той час подружжя Франків продовжувало мешкати по вул. Големб’я, 9, а на нову квартиру (вул. Зиблікевича, 10) переїхало лише наприкінці осені 1887 року.
179. У листі до М. П. Драгоманова від 11 лютого 1887 р. І. Франко зазначав: “В “Одесском вестнике” появилась громовая стаття проти “Поступу” і проти цілого напряму, не згідного з напрямом народовців. Стаття зробила в Києві дуже прикре враження, мабуть, що дехто підозрівав Кон-го о її

- авторство. Жінка моя пішла до нього прямо запитати його. Кон. сказав, що се не його стаття, а якогось галичанина, найскорше Белея. У Львові питає вона Б-я, Б-й ані знати нічого не хоче і впевнює, що коли Кон. так сказав, то мусив сам статтю написати" (Т. 49, с. 105).
180. Згадуються опубліковані в "Зорі" "Образки з світу альпейського" Василя Ільницького (1886, № 23; 1887, № 4–6, 9, 17, 18) та драма "Гальшка Острожска" Омеляна Огоновського (1887, № 2–11).
181. Йдеться про революційний виступ робітників, ремісників та інтелігенції Львова у листопаді 1848 року проти австрійського абсолютизму.
182. Можливо, мається на увазі Новицький Ізмаїл Орестович – активний діяч "Старої Громади" (у 1890–1893 рр. виконував обов'язки скарбника), фабричний інспектор; син відомого вченого в галузі філософії та психології, професора Київського університету Новицького Ореста Марковича (1806–1884).
183. Панченко Платон Миколайович (псевд.: П. Таїсич; 1856–1911) – український поет. Друкуватися почав у 80-х роках у "Зорі", вірші П. Панченка публікувалися також в альманахах "Нива", "З-над хмар і з долин", "ЛНВ" та ін. виданнях.
184. Антонович Володимир Боніфатійович. -
185. Шаферами на весіллі І. Франка та О. Хоружинської були: Г. П. Житецький, В. В. Ігнатович, С. Киричинський та Крачковський (див.: Антоніна Трегубова. Дещо з життя Ольги Франкової // Спогади. – С. 157). Ні Г. П. Житецький, ні В. В. Ігнатович такого прізвища не мали. Отже, йдеться про когось із двох інших шаферів.
186. В додатку до журналу "Кіевская старина" з 1884 р. друкувався "Дневникъ Николая Ханенка 1727–1783 г.". Очевидно, мається на увазі додаток до "Кіевской старины" за 1886 р. з продовженням публікації "Дневника" (с. 465–514) та "Духовного завѣщанія автора "Дневника" Николая Ханенка (с. 515–524).
187. Мається на увазі Галаган Григорій Павлович.
188. Наумович Іван Григорович (псевд.: И. Н. Бужаненько, И. Гр. Наум та ін.; 1826–1891) – український письменник і громадський діяч "москвофільського" напрямку, священик, один із засновників 1874 р. просвітницького товариства "Общество имени Качковского". З 1886 р., зазнавши утисків від австрійської влади та церкви, прийняв російське підданство і переїхав на Київщину (с. Борщагівка).
189. Старший син родини Франків – Андрій народився 16 липня 1887 р.
190. Покорщина – маєтність родини Галаганів на Чернігівщині, а згодом дача для вихованців та працівників Колегії Павла Галагана.
191. Мається на увазі день народження О. Франко (23 липня, за старим стилем – 11) та первістка родини Франків.
192. У травні 1887 року Іван Франко розпочав своє співробітництво з польською щоденною газетою "Kurjer Lwowski" (виходила у Львові з 1883 року), котре тривало десять років.
193. Про перебування влітку 1887 року О. Я. Кониського у Львові І. Франко зауважував у листі до М. Драгоманова, написаному близько 20 серпня: "Вам, може, звісно, що тут гостив доволі довго Кон[иськ]ий. Приїхав він сюди з думкою – зреформувати Галичину, взяти в свої руки "Зорю", присусідитись до "Діла" і осістись тут зовсім. А вийшло так, що осівся – на

- люді. Дуже розчарувався в своїх любезних народовцях, в "Ділі" й Б[еле]ю і поїхав з тим, що конче треба особного журналу" (Т. 49, с. 119).
194. Йдеться про оповідання Олени Пчілки "Товаришки", надруковане в альманасі "Перший вінок" (1887) і передане через Арабажина Костянтина Івановича (1866–1929) – російського і українського публіциста, літературознавця та громадсько-культурного діяча (див.: Т. 49, с. 125).
195. Даний лист у фонді І. Франка відсутній.
196. Стаття Дешка Андрія "О Карпатской руси" була опублікована у листопадовому номері журналу "Кіевская старина" за 1887 рік (Т. XIX, с. 537–548). У примітці зазначалось, що стаття відомого угро-російського письменника й етнографа А. Дешка друкується з рукопису, написаного 1847 року та подарованого архієпископу Кам'янець-Подільському і Брацлавському Арсенію. Вперше ця невеличка стаття побачила світ 1855 року у галицькій "Сімейній бібліотеці".
197. Москвин Арсеній (?–1876) – народився у Костромі в родині диякона, 1821 р. став монахом, 1823 – висвятився у сан, з 1832 – архімандрит. Протягом 1841–1848 рр. був архієпископом у Кам'янці-Подільському.
198. У вересні-грудні 1887 р. в "Зорі" (№ 18, с. 291–294; № 19, с. 311–314; № 20, с. 327–329; № 23, с. 390–394; № 24, с. 410–412) друкувалось оповідання І. Франка "Яць Зелепуга".
199. В альманасі "Перший вінок" (1887) була опублікована стаття О. Франко "Карпатські Бойки і їх родинне життя" (С. 217–230).
200. Можливо, йдеться про поему І. Франка "Панські жарти", написану в січні-лютому 1887 року.
201. Очевидно, мова йде про один з листів М. П. Драгоманова до киян. У листі І. Франка до М. П. Драгоманова від 19 жовтня 1887 р., зокрема, читаємо: "Взяв (Арабажин К. І. – Л. Ч.) Ваш лист ad Kijanos, та здається, що повіз його при собі і завіз додому, бо особи його не чіпали, але звістки певної і в сьому ділі не маю. Звісно, що лист Ваш узяв він не в оригіналі, а в копії" (Т. 49, с. 125).
202. Самійленко Володимир Іванович (псевд.: В. Сивенький, Іваненко, Л. Сумний; 1864–1925) – український письменник.
203. "Складка" – літературно-художній альманах, перший випуск якого вийшов друком 1887 року в Харкові.
204. Рафальський Василь Лукич – київський окремий цензор.
205. Дашкевич Микола Павлович (1852–1908) – російський та український літературознавець, історик і фольклорист. Йдеться про окремий відбиток (1888 р.) праці М. П. Дашкевича "Отзыв о сочинении Петрова "Очерки истории украинской литературы XIX столетия", надрукованої у виданні "Труды императорской Академии наук" (СПб., 1885).
206. Мається на увазі праця Афанасьєва-Чужбинського (справжнє прізвище – Чужбинський; 1816–1875; відомого українського і російського письменника, історика, мовознавця, етнографа) "Поїздка на Дніпровські пороги й на Запоріжжя" (1858).
207. Йдеться про книгу Пипіна Олександра Миколайовича "Характеристика литературных мнений от двадцатых до пятидесятих годов. Исторические очерки" (СПб., 1873).
208. "История русов или Малой России" – пам'ятка української історичної прози і публіцистики другої половини XVIII ст.

209. Лисенко Микола Віталійович.
210. Ліпінський Кароль Юзеф (1790–1861) – польський скрипаль та композитор, якому належать записи мелодій українських народних пісень у збірнику Вацлава Залеського “*Pieśni polskie i guskie ludu galicyjskiego*”, що вийшли друком у Львові в 1833 році.
211. “Руська історична бібліотека” – видання серії книг українською мовою з історії України XV–XVIII ст., котре виходило в Тернополі та Львові (1883–1894) за редакцією Барвінського Олександра Григоровича (1847–1926) – українського педагога і громадського діяча.
212. Наприкінці 1887 року Ф. Г. Лебединцев відмовився від видання журналу “Кієвская старина”; редактором і видавцем журналу став Лашкевич Олександр Степанович (1842–1889).
213. Гадаємо, Є. К. Трегубов помилився: оповідання І. Франка “Цигани” (1881) написане не польською, а українською мовою. Оскільки 1887 року письменник значно переробив текст першодруку “Циган” (“Діло”, 1882, 18 та 22 листопада), то, звісно, поставало питання про його нову публікацію. Можливо, І. Франко мав намір перекласти це оповідання російською мовою та надрукувати його на сторінках “Кієвлянина”, однак російськомовний варіант тексту вперше був опублікований лише 1893 року в газеті “Рижський вестник” (№ 35–37).
214. Цеглинський Григорій Іванович (1855–1912) – громадський діяч, педагог і письменник, редактор “Зорі” (1887–1888), організатор театру “Руської бесіди”.
215. В анотації на працю М. І. Павлика “Про русько-українські народні читальні” (вийшла друком у грудні 1887 року в серії “Наукова бібліотека”), опубліковану в 1-му номері “Зорі” за 1888 рік (с. 20) Г. І. Цеглинський наголошує на двох її недоліках: некритичному використанні джерел та антипопівському духові.
216. У 21–23 та 25 номерах газети “Діло” за 1888 рік публікувалась “Бесіда кн. Бисмарка”, виголошена в німецькому парламенті під час дебатів з приводу позик на військо.
- Бісмарк Отто фон Шенгаузен (1815–1898) – німецький державний діяч. У 1871–1890 рр. – канцлер Німецької імперії.
217. Паховський – член товариства “Січ”.
218. Йдеться про граматику В. П. Науменка під назвою „Фонетические особенности малорусской речи” (1890).
219. У листі до М. П. Драгоманова від 19 березня 1888 року І. Франко зауважував: “З Києва просять мене писати до “К[иевской] стар[ины]”. Я написав замітку про “Читальні”, та боюсь, що цензура не пустить!” (Т. 49, с. 151). Гадаємо, йдеться саме про цей матеріал.
220. Оповідання І. Франка “Чума”, вперше опубліковане 1887 року польською мовою в журналі “*Przegląd społeczny*” (т. III, № 2, с. 162–172; № 3, с. 251–264), в російському перекладі було надруковане 1889 р. в журналі “Кієвская старина” (Т. XXV, кн. 5–6, с. 400–437).
221. У листі до О. С. Лашкевича від 4 квітня 1888 року І. Франко писав: “...я пришлю два листи Бодянського до Бельовського з заміткою про них...” (Т. 49, с. 154). Ці листи в “Кієвской старине” не друкувалися.
- Бодянський Осип Максимович (1808–1877) – український і російський філолог-славіст, історик і письменник.
- Бельовський Август (1806–1870) – польський письменник і вчений.

222. По смерті Осипа-Юрія Федьковича (11 січня 1888 року) І. Франко неодноразово висловлював намір опублікувати його листи та спомини про нього (див.: Т. 49, с. 137, 143).
223. Мається на увазі оголошений на початку 1887 року конкурс газети "Kurier Warszawski" на оригінальну соціальну повість, на якому був відхилений твір І. Франка польською мовою "Lelum i Polelum". У листі до дружини від 10 травня 1888 року письменник з цього приводу повідомляв: "З романом сим у Варшаві вийшло таке, що він властиво був hors concours (поза конкурсом (франц.) – ред.). Посилка попала в цензуру, там усе розпечатано і покликано редактора на допрос, одним словом, секрет розкрито" (Т. 49, с. 159).
224. Корейво Болеслав – власник книжного магазину в Києві.
225. Йдеться про Лебединцева Феофана Гавриловича (1828–1888), у 1882–1887 рр. – редактора журналу "Кіевская старина", українського історика і громадсько-культурного діяча, педагога.
226. У травні 1888 року в "Кіевской старине" (Т. ХХІ, кн. 5, с. 26–33) було надруковано: 1) рецензію І. Франка на книжку: Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия съ узгледненієм изданіи, появившихся в Угорщине и Буковинѣ (1801–1886). – Львовъ, 1887; 2) коротку замітку про "Галицко-руськую библиографію за 1887 г." (Львів, 1888).
227. Сумцов Микола Федорович (1854–1922) – український фольклорист, етнограф і літературознавець.
228. Потебня Олександр Опанасович (1835–1891) – російський та український мовознавець, фольклорист і етнограф.
229. З початку 1887 року в "Зорі" публікувались твори О. Огоновського: драма "Гальшка Острожска" та "Історія літератури руської".
230. Лист невідомий.
231. З 9 травня по 1 липня 1888 року О. Франко разом з сином Андрієм гостювали в Болехові у Наталі Кобринської, хрещеної матері первістка родини Франків.
232. Гадаємо, йдеться про О. Я. Кониського.
233. Першої премії в сумі 1000 крб. конкурсна комісія, що засідала 28 квітня 1888 року, не призначила нікому, а другу (500 крб.) присудила Марії Родзевичівні за повість "Девайтіс" (див.: Возняк М. Велетень думки і праці. – К., 1958. – С. 206).
234. Протягом 1887 та на початку 1888 рр. у "Зорі" було надруковано лише рецензію Г. І. Цеглинського про жіночий альманах "Перший вінок" (1887, № 17, с. 287–288; № 18, С. 307–308).
235. Можливо, йдеться про відхилену на варшавському конкурсі повість І. Франка "Lelum i Polelum" та про намір перекласти її українською мовою.
236. У листі Є. К. Трегубова йдеться про видання: Афанасьев-Чужбинский А. С. "Воспоминания о Т. Г. Шевченко" ("Русское слово", 1861, № 5). З проханням надіслати "хоч на тиждень" книжечку Афанасьєва-Чужбинського про Шевченка звертався І. Франко і до М. П. Драгоманова у листі від 22 лютого 1888 року (див.: Т. 49, с. 145).
237. Мається на увазі праця російського та українського філолога-славіста Лавровського Миколи Олексійовича (1825–1899) "Гімназія вищих наук князя Безбородька в Ніжині" (1879).
238. На кошт І. С. Федоровського в Одесі у 80-х роках було збудовано церкву святого Олексія.

239. У липні 1888 року в Києві відбувались урочистості з нагоди відкриття пам'ятника Богданові Хмельницькому та 900-річчя прийняття християнства.
240. У другій половині 1888 року в "Кіевской старине" (Т. XXIII, с. 121–148) друкувалось лише оповідання І. Франка "Слава Богу, для начала и это хорошо!" за підписом "Мирон". А вже в квітні наступного року на сторінках щойно згаданого часопису з'явилась стаття "Іоаннъ Вишенскій" (с. 141–151), котру, гадаємо, Є. К. Трегубов і згадує. Далі йдеться про статтю М. П. Драгоманова, оскільки у листі до нього від 25 липня 1888 року І. Франко писав: "З "К[иевской] Стар[ины] є Вам така відомість, що редакція згоджується друкувати Ваші статті, тільки під іншим псевдонімом, ніж досі" (Т. 49, с. 172). Надалі статті М. П. Драгоманова подавались в "Кіевской старине" вже за підписом "П. К.", тоді як раніше зазначався псевдонім "П. Кузьмичевскій". У наступному листі до М. П. Драгоманова (від 3 вересня 1888 року) І. Франко з цього приводу зауважував: "Кузьм[ичевський], значить, не вмер, а тільки "сократился" (Т. 49, с. 173).
241. Лебединцев Петро Гаврилович (1819–1896) – протоієрей Софійського собору в Києві, брат померлого на початку 1888 року редактора "Кіевской старины" Лебединцева Ф. Г. (див. прим. 225).
242. Поїздка до Києва (власне, як і до Америки) спочатку була перенесена на Різдвяні свята, а потім і зовсім відкладена через погане самопочуття О. Франко, пов'язане з другою вагітністю (див.: Т. 49, с. 173, 178, 179).
243. Пансіон графині Левашової, що входив до Фундуклівської жіночої гімназії.
244. Йдеться насамперед про переклад оповідання І. Франка "Гава", котре було написане польською мовою та в січні – лютому 1888 року вперше надруковане в газеті "Kurjer Warszawski" (№ 31–33). У листі до дружини від [19 червня 1888 року] І. Франко писав: "В новій "Кіевской старине" мого нема нічого. Шлю туди "Гаву" (Т. 49, с. 167). У жовтні 1888 р. оповідання "Гава" друкувалося в журналі "Кіевская старина" (Т. XXIII, кн. 10, с. 121–148) під назвою "Слава Богу, для начала и это хорошо! (Этюд из жизни прикарпатского народа)".
245. Некролог Г. П. Галагана, написаний Ф. Г. Міщенком, було опубліковано в XXIII-му томі журналу "Кіевская старина" за 1888 рік. (с. 1–22).
246. Некролог Г. П. Галагана в галицьких виданнях не публікувався.
247. Площанський Венедикт Михайлович (1834–1902) – історик Галичини і публіцист, "москвофіл".
248. Головацький Яків Федорович (псевд.: Русин Гаврило, Балагур Яцко та ін.; 1814–1888) – український поет, учений-славіст, педагог і громадський діяч.
249. Йдеться про Житецького Павла Гнатовича, котрий брав активну участь у заснуванні та виданні журналу "Кіевская старина".
250. "Чтения в историческом обществе Нестора-летописца" – видання історичного Товариства Нестора-літописця, де друкувались археологічні, історичні, літературознавчі праці. Протягом 1879–1914 рр. у Києві вийшло з друку 24 книги. Йдеться про другу книжку цього збірника (К., 1888).
251. "Правда" – український літературно-науковий і політичний журнал, орган "народовців". Виходив у Львові в 1867–1898 рр. (щоправда, з перервами).
252. Полякова Надія Іванівна – головна наглядка жіночого пансіону графині Левашової.
253. Оскільки "Веселка" була заборонена на території Наддніпрянської України, то І. Франко намагався поширювати її невеликими партіями в Галичині

- (див.: Якимович Богдан. Книга, просвіта, нація: Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст. – Львів, 1996. – С. 194–196).
254. У 21-му номері “Зорі” за 1888 рік (с. 363–364) в рубриці “Замѣтки критичні и бібліографія” О. Борковським були висловлені критичні зауваження щодо виходу першого випуску поновленої “Правди”.
255. У ХХІІІ-му номері журналу “Кіевская старина” за 1888 рік І. Франко опублікував розвідку під заголовком “Воянцка писня” (с. 143–146) та власне текст пісні (с. 146–148).
256. Оповідання “Чума”, що було вперше опубліковане 1887 року польською мовою в журналі “Przegląd społeczny”, в російському перекладі з’явилося 1889 року в журналі “Кіевская старина” (Т. ХХV, кн. 5–6, с. 400–437).
257. Йдеться про недруковану поему Олени Пчілки “Орлове гніздо”, головним героєм якої є Дорошенко Петро Дорофійович (1627–1698), гетьман Правобережної України в 1665–76 рр. (див.: ф. 28, од. зб. № 41, 42).
258. “Русская мысль” – щомісячний науково-літературний і політичний журнал, виходив у Москві в 1880–1918 рр. Комплект цього часопису за 1889 р. зберігається в бібліотеці І. Франка (№№ 580–602). В “Русской мысли” твори письменника не друкувалися.
259. Мачтет Григорій Олександрович (1852–1901) – український і російський письменник.
260. ХІ-й археологічний з’їзд відбувся в Києві 1–20 серпня 1899 року.
261. Уварова Прасковія Сергіївна (уроджена княжна Щербатова; 1840–?) – дружина графа Олексія Сергійовича Уварова (1828–1893). Відома діячка в галузі російської археології.
262. Флоринський Тимофій Дмитрович (1854–1919) – російський філолог-славіст, професор Київського університету.
263. Стаття під заголовком “Вопросъ о литературномъ языкѣ въ Галиции” була надрукована в 137-му номері газети “Кіевлянинъ” за 1899 рік (с. 1–2).
264. Суворін Олексій Сергійович (1834–1912) – російський журналіст, видавець, драматург. У 80-х роках був редактором щоденної російської газети “Новое время” (1868–1917), котра виходила у Петербурзі. 25 червня (7 липня) 1899 року в щойно згаданій газеті (№ 8377) була надрукована стаття без підпису “Къ предстоящему археологическому сѣзду. Кіевъ” (с. 4).
265. Тарновський Василь Васильович (1837–1899) – український поміщик. На основі зібраних ним автографів малюнків, офортів Т. Г. Шевченка було створено Музей української старовини в Чернігові.
266. У листі до А. Ю. Кримського, написаному в жовтні 1900 року, І. Франко ось що повідомляв про стан здоров’я дружини: “У мене також клопіт, моя жінка тяжко недужа. У неї літом була руптура, яку оперовано щасливо, а тепер проявилось божевілля на тлі зразу еротичнім, а потім релігійнім. Правда, їй тепер уже ліпше [...], але що ся хвороба у ній фамільна, а організм її дуже утлий і вичерпаний, то я боюсь, що поліпшення буде тільки хвиливе” (Т. 50, с. 158).
267. Мається на увазі лист І. Франка від 14 листопада 1901 року (див.: Т. 50, с. 174–177).
268. Йдеться про Лесю Українку, яка 29–31 листопада перебувала у Львові, їдучи на лікування до Італії. У листі до матері, написаному 29 листопада 1901 року зі Львова, Леся Українка зазначала: “Окрім Крив[инюка], мало

- кого бачила з знайомих (в Ольги Фед[орівни] ще не була, нехай завтра!)..." (Леся Українка. Зібрання творів: У 12-ти т. – Т. 11. – К., 1978. – С. 296).
269. Лист невідомий.
270. Очевидно, йдеться про лист І. Франка від 4 грудня 1901 року, у якому він висловив намір продати ґрунт і розпочати будову на вул. Понінського, 4 (див.: Т. 50, с. 194).
271. У листі до Є. К. Трегубова від 7 квітня (чи не помилкове це датування?) І. Франко називає суму 200 р., передану йому І. Д. Шишмановим від В. П. Науменка (див.: Т. 50, с. 289).
272. Мається на увазі Митрофан Шевченко з Кирилівки, родич Т. Г. Шевченка.
273. "Київське товариство грамотності" – діяло протягом 1882–1907 рр., проводило культурно-освітню роботу.
274. "Народний дім" – інституція, збудована і відкрита 1902 року "Київським товариством грамотності" для проведення масових освітніх заходів.
275. В'язлов Андрій Григорович (1862–1919) – громадський діяч, правник, з 1906 року – депутат Державної Думи.
276. Ігнатович Віктор Володимирович (1862–1933) – чоловік Хоружинської Олександри Федорівни, до переведення у Київ працював у Петербурзі, де певний час жила і вся родина.
277. У родині Ігнатовичів було троє дітей: Юрій, Ольга та Володимир.
278. Даний лист не зберігся.
279. Йдеться про працю І. Франка "Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського", котра за життя письменника повністю не була опублікована. У "Записках Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка" вийшов друком лише вступ до "Історії..." (1909. – кн. 3. – С. 5–19, 20–45).
280. У листі до Є. К. Трегубова від 31 грудня 1907 року І. Франко детально розписує можливі варіанти публікації своєї "Історії літератури" як у Петербурзі, так і у Львові (див.: Т. 50, с. 344–345).
281. Мається на увазі літературно-артистичний альманах "Терновий вінок", що виходив у Києві в 1908 році за редакцією Коваленка Олексі Кузьмича (українського письменника і видавця; 1880–1927).
282. У щойно згадуваному листі до Є. К. Трегубова від 31 грудня 1907 року І. Франко писав: "Мене просить до участі д. Ів. Самоненко, але в такій формі, щоб я посилав свої праці на руки д. Ол. Коваленка, а я вважаю д. Коваленка таким чоловіком, з яким мені не личить мати зносини" (Т. 50, с. 346).
283. Лист невідомий.
284. У цей час І. Франко хворів особливою формою ревматоїдного артрити (див.: Шеремета Н. А., Ясинская Л. В. Ретроспективный анализ болезни И. Я. Франко – особая форма ревматоидного артрита // III съезд патолого-анатомов УССР. Тезисы докладов 27–29 мая 1981 года. – Ивано-Франковск, 1981. – С. 193–195).
285. Очевидно, мається на увазі дружина Хоружинського Івана Федоровича.
286. Давос – місто в Швейцарії, кліматичний високогірний курорт у Ретійських Альпах.
287. Влітку 1914 року Ганна Франко отримала від Олександри Федорівни Ігнатович запрошення приїхати в гості до Києва і вирішила ним скористатися. І. Франко мав намір супроводжувати доньку, але, зважаючи на складну ситуацію перед початком Першої світової війни, вже з кордону повернувся додому.

КАТЕРИНА ЗОЗУЛЯК

ДЕСЯТЬ ЛИСТІВ ІЛАРІОНА СВЕНЦІЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

У відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України зберігається десять ще й досі не включених до наукового обігу листів Іларіона Свенціцького (1876–1956) до Івана Франка. Їх небагато, але вони є документами, що, висвітлюючи окремі сторінки стосунків двох значимих людей минулого, становлять неабияку цінність для сучасних науковців.

Охоплюють ці листи 1907–1914 роки – період, коли І. Франко, крім усього іншого, працював над упорядкуванням п'ятитомного видання “Галицько-руських народних приповідок”. Іларіон Свенціцький, відбуваючи тоді наукові поїздки до різних архівів і бібліотек (збирав наукові матеріали), намагався принагідно допомагати І. Франкові в його сподвижницькій праці – разом з листами надсилав йому фольклорні записи.

Надходили листи І. Свенціцького з різних міст: з Петербурга (31. 07. 1907; 09. 08. 1907; 21. 02. 1908); з Кракова (02. 31. 1908); з Варшави (18. 09. 1908); зі Львова (13. 01. 1909; 08. 11. 1909; 28. 01. 1913; 19. 06. 1914 і без зазначення дати).

Усі названі листи – доказ глибоко шанобливого ставлення Іларіона Свенціцького до Івана Франка. Підтверджують це навіть звертання і прощання у цих листах: “Високоповажаний Пане Докторе, дорогий Учителю”; “Здоровлю Вас сердечно – всего добра желаю” і т.п. Розумів Іларіон Свенціцький, молодший на двадцять років від Івана Франка, Франкову велич і значимість.

Перший свій лист І. Франкові І. Свенціцький надіслав на тридцять першому році життя. Мав уже неабияку обізнаність в галузі філології, етнографії і мистецтва, був організатором Національного музею у Львові. У листі обіцяє привезти І. Франкові „Великоруські народні пісні” О. Соболевського, дає поради, де роздобути

у Львові томи цієї праці. Лист І.Свенціцького, надісланий з Петербурга 09. 08. 1908 року, присвячений етнографічним проблемам. У ньому подано текст прислів'я, записаного в селі Убинє Камінецького повіту; повідомляється про етнографічні видання відомих авторів у Публічній бібліотеці Петербурга. Іларіон Свенціцький ділиться з Іваном Франком своїми науковими зацікавленнями.

Та чи не найбільш вартісним для І.Франка був лист І. Свенціцького з Кракова від 02. 31. 1908 року. У листі надіслано сорок чотири прислів'я у латинській транскрипції, записані відомим збирачем фольклору Миколою Гошовським на початку ХІХ століття в Коломийщині. Іларіон Свенціцький віднайшов їх у рукописному відділі Ягеллонської бібліотеки Кракова. Іван Франко був задоволений, мабуть, такою кореспонденцією, бо у Передмові до другого тому "Галицько-руських народних приповідок" не забарився написати: "...а в остатній хвилі перед замкненем тому прийшла невеличка збірка приповідок, записаних у перших роках ХІХ віку в Коломийщині М. Гошовським, автором невикористаного доси руського рукопису етнографічного змісту, перехованого в бібліотеці краківської Академії Наук під ч. 8 рукописної збірки. Виписки доконав при принагіднім звіданю тої бібліотеки др. Іларіон Святицький (літературний псевдонім Іларіона Свенціцького. – К. З.), який і крім того ніколи не забував про мою збірку приповідок і збогачував її принагідними записками, зібраними з уст різних людей і в різних околицях краю, між іншими також від д. Бордуна..."

Мова прислів'їв у записах Миколи Гошовського зберігає своє первісне діалектне звучання, за змістом вони, правда, здебільшого сороміцькі, бо народ ніколи не викидає слів із пісні. Майже всі ці прислів'я Іван Франко включив до "Галицько-руських народних приповідок" (починаючи з другого тому).

Про те, що Іларіон Свенціцький, за висловом І. Франка, "ніколи не забував" про Франкову збірку приповідок, свідчать також інші його листи. У листі з Варшави від 18. 09. 1908 року він пише: "Прийміть ... кілька пословиць, зібраних в різних місцях під час військових вправ. Залучаю також фрагмент пісні, списаної паном Гарасимчуком з р[у]к[о]п[исів] Красінських в Варшаві". Для І. Франка кожне одержане прислів'я було дорогим, бо у своєму виданні він прагнув охопити якнайглиб-

* Франко Іван. Галицько-руські народні приповідки: Т. II, вип. II // Етнографічний збірник. Видає етнографічна комісія НТШ, т. XXIV. – Львів, 1908. – С. VI.

ше і якнайповніше українську народну творчість. Такий науковий підхід і визначив його окремішне місце в історії української філології.

Мають свою вагомість і ті листи І. Свенціцького до І. Франка, в яких він як організатор Національного музею у Львові ділиться, як він каже, “вістками о здобутках”. У листі з Петербурга від 21. 02. 1908 року І. Свенціцький щиро сповіщає І. Франка про те, що з “Росії вивіз більшу збірку ікон, церковних матерій, мітр, бронзових складнів і натільників... за велику суму”. Вчений ділився своїми успіхами, знаючи, що І. Франко, як ніхто інший, відчує його радість. У листі зі Львова від 28. 01. 1913 року І. Свенціцький (він значився уже тоді членом етнографічної, археографічної і бібліографічної комісій НТШ у Львові) звертається до І. Франка як голови філологічної секції Товариства з проханням “взяти на найблизшу секцію... мій реферат про “Говор села Бітля” – причиною до бойківського говору. Про день прошу ласкаво... повідомити мене”. Іван Франко швидко відгукнувся на це прохання, і 4 лютого 1913 року на засіданні НТШ “...2) Др. І. Свенціцький відчитав свою працю п.н. “Бойківський говір села Бітля””.

Працю було ухвалено друкувати у “Записках Наукового товариства імені Шевченка”.

Із кількох листів (зі Львова від 08. 11. 1909; 09. 06. 1914 та лист без дати) довідуємося, що І. Свенціцький та І. Франко часто позичали один одному потрібні книжки. Про це свідчить, зокрема, лист І. Свенціцького до І. Франка, надісланий 09. 06. 1914 року з Національного музею у Львові. У ньому – прохання позичити нові книги і повернути йому Благовіщенське слово Івана Дамаскина. Іван Франко, напевно, прочитав цього листа, бо на його другій сторінці вгорі своєю хворою рукою зробив запис. Суть і мета цього запису для нас тепер загадкові, але факт залишається фактом: Іван Франко читав лист Іларіона Свенціцького і, напевно, відгукнувся на нього.

Утримувалися між І. Свенціцьким та І. Франком, так би мовити, довірливо-ділові стосунки. Але не тільки. 13. 01. 1909 року Іларіон Свенціцький, вітаючи Івана Франка з Новим роком, щиро-сердечно писав: “Дай Господь, щоби Дух Вічної Пrawdи – якій

* Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Справозданє за місяці: січень – цвітень. – Вип. II, ч. 54, р. 1913. – С. 1.

зробив Вас щасливим небожителем свого царства і віщуном его законів – додавав Вам все нових сил духа”. І далі: “В свята снились Ви мені, що рукам Вашим полекшало на стілько, що свобідно писали, чим дуже радовались Ви. Хотілось би, щоби поговорка “Сон мара – бог віра” змінилось в лучшу: „Сон не мара, а дійсність”. Воістину зворушливо-глибоке переживання людини за людину. І після смерті І. Франка І. Свенціцький залишився об’єктивним його поціновувачем. Показовою в цьому плані є його стаття “Місце Івана Франка в історії української філології”. У ній автор висловив своє глибоке переконання: “... мусимо з Франком вірити у безмежну міць творчого духа нації. Цей невмирущий геній – творчий дух нації дасть нам перетривати негоду лихоліття сірих буднів і остаточно досягнути намічену українською філологією мету: повне розкриття єства української нації та її місця серед народів світа”^{*}.

№ 1

[Петербург, 31. 07. 1907]¹

В[исоко]поважаний Пане Доктор!

“Пісні” Собол[евського]² привезу власний екземпляр – тож дам Вам на час. Сейчас мука де дістати в бібліотеці Друга³ 3 томи, в Народ[нім] Домі⁴ повинно бути 6 томів; здаєсь мені, що Марков⁵ має їх.

– Чи знаєте приказку: їхала дружка з церкви, та перднула, сват став посміхатись – дружка відтяла „ситий коник попердує – голодний не бздне, хто ж ня має взяти – такой мя возьме!”?

Здоровлю щиро І[ларіон] Св[ятицькій]⁶Максимовича Пісні ч. I, К 49⁷

казав послати Вам

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 135–136.

№ 2

[Петербург, 09. 08. 1907]

Пану атаману волного писарского товариства доброго здоровія, легкого труда і много радости!⁸

^{*} Фейлетон “Діла” з дня 31го травня і 1го червня 1933 р. – Львів: З друкарні “Діла”, Ринок, 10. – С. 8.

Чи подав я Вам поговорки (+) зарядці дібр Убиньє п.Куновського⁹: „– Івасю, куди йдеш? – Болото палити. – Дурню, мокре: не буде горіти! – Аби пакість зробити”; „Ти ёго крести – а він кричить: пусти!”? Если ні, то прилучіт до попереднёго. Тут в Публ[ічній] Б[ібліоте]ці (Ф. III, № 108)¹⁰ єсть зборник пословиць, зібраних 1858 –[18]97 в Полтав[ській] губ[ернії] і на давнім Запорожью панею Вірою Іванов[ною] Моцак-Игнатъевою¹¹ на 180 лл. Запевно чували що о зборнику из Кієва, звідки він попав в Б[ібліоте]ку. – На особливу увагу заслугує: 1) Зборник (Разноязыч[іє]. Ф. XVII № 161) ріжних листів до Брюховецького¹², Лаз[аря] Барановича¹³ Гизієля¹⁴; орацій принагідних та вірш виголошених в ріжні свята учнями (чернигівськими або полоцькими – сего не вспів збагнути) і більшого твору чи не С[имеона] (Полоцького) С[итняновича]¹⁵ „Трены або плачи на смерть государыни Марии Иличны 1669 р.” 2) Зборник (Ф XVII № 254) з „Пренієм Лаврентія Зизанія з богоявленским игуменом Ілією исправщиком Анисимовым о катехизмі” з перечнем митрополитов Киевских до 32-го Феодосія. – Дотепер списав 2 увіщанія XVII в. монахам щоби не пили; студією лекції Фортунатова¹⁶ о ст[аро]слов[янському] языку та елементарну литовску граматику. Послідна дає мені много нового – особливо для наших говорів (бойк[івських]) та для словінскаго.

Всего добра

[Іларіон] Свенціцькій

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 137–138.

№ 3

[Краків, [0] 2. 31 [1908]

Пословиці зі збірки *Hrus'jo Ruczu rodом z Kołomyji* – Миколи Гошовського¹⁷ 1815 р[ік] (*Ru[ko]pysy Jagiel[onskiej]* B[ibliote]ki № 2957).

1. Wodu wary – woda bude, ne daj krup ne bude kaszi.
2. Nawczyt bida pópyty – koły nema sie czoho chópyty.
3. Zarobyw jak Moszko na woskobojni.
5. Zamin'ew kyłu za zdorovi jajci.
9. Z panom puc'ky ne mir, bo jak twoja dowsza – to pan hobintne, a jak korotsza, to nat'jebne.
11. Hołowa ne do rady – sraka ne do krisha.
12. Bzdy tomu szczo nosa ne мае.
22. Żyd hokatyj, a pes kudłatyj to vse odno.

31. Chto sie sam fałyt, toj sy sam kadyt, a hde sie kadyt – tam smerdyt.
35. Utikanka ne sławna ale pożyteczna.
37. Czołowik szczo den', to Mudrohen'.
38. Szczo nyn'ky utycze, to zawtra ne złowysz.
41. Koły chto szczo lubyt, to choćby smerdiło, zawsze każe, szczo pachne.
42. Szczo krajina to rodyna (що край – то обичай).
45. Szczo sie tycho wrodyt, to tycho zhyne.
49. Snyt sie, bzdyt sie – rozopne sie – myne sie.
58. Czesom z żertu prychodyt do prawdy.
59. Wijna i o Roku zabuwaje i Pana ne znaje.
62. Czołowik tak – a Bih jinak.
65. Berezowa nauka ne jde na buka, ale w hołowu.
66. Szczezo ty howorysz? Znaj, szczo mene w sraku byto ne w hołowu.
67. Dla steżky ne mynaj hostyncje.
69. Koły arendar naborh horiwky daje – to ne oden skacze, a jak pryjde płatyty – to płacze.
76. Zachotiw ty daty radu huzysznij kjeszc'i – to czysta saran'czje, szczo odnym kincem jist, a druhym sere – djerawyj miszok nikoły ne napownysz.
97. Komu szczist'je, tomu i dole – do susidy choć trizka – a do mene hiwno.
103. Kin' z konem, swyn'je z swyneju.
106. Za czuze łyczko daj swij remenec.
107. Chto duższyi – toj lipszyj.
109. Szczo prudawec zafaluje – kupec hanyt.
110. Czjesom bjut dla toho ma toho musje, aby sje staryj... juc'jo kajaw.
119. Ne widziesz oka, pridresz moszenki.
127. Pes psom, a swynje swyneju.
128. Dzeń chrystyjany, wuż hadyna, szczo w sraku kusaje.
140. Odważnyj i bat'ka w ład – ne dast sobi w kaszu napljuwaty.
142. Ne płatyt bohattyj, ale wynowattyj.
147. Lipsze swoi woszy byty – jak czużi hroszy liczyty.
150. Obicjenka nowyj dowh.
152. Rosty psu trawa, koły moho konje nema.
153. Takij storoz z wowka pry wiwcioch, jak z kozy pry kapusti.
164. U wdowy chlib hotowyj, ale ne kożdomu zdorowyj.
165. W cerkwi i korczmi pana nema.

168. Abo swynie znajе szczo perес, а szczo hreczka.

169. Serdyt – а ne duż.

170. Łuczaja jaka taka żinka, jak ridnaja maty*.

Передаю Вам, Пане Доктор, отсі виписки, може пригодяться, та додаю до них дві нині записані з Брідщини.

Способом батько в штани всрався (ходив звичайно в одних штанах, раз взяв двоє – одні спустив, а о других забув і трах в штани).

В Кракові був 2 дні, дечому научився – дещо до Львова спроваджу, а по решту весною поїду. З неділі in Hungarae regnum inclytissimum iter facere volo¹⁸.

Здоровлю Вас сердечно

I[ларіон] Святиць[кий]

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1721.

-
- * 1. Воду вари – вода буде, не дай круп – не буде каші.
 - 2. Навчит біда попити – коли нема сє чого хупити.
 - 3. Заробив як Мошко на воскобойні.
 - 5. Замінєв килу за здорові яйці.
 - 9. З паном пущки не мір, бо як твоя довша – то пан гобінтне, а як коротша, то нат'єбне.
 - 11. Голова не до ради – срака не до крісла.
 - 12. Бзди тому, що носа не має.
 - 22. Жид гокатий, а пес кудлатий то все одно.
 - 31. Хто сє сам фалит, той си сам кадит, а где сє кадит – там смердит.
 - 35. Утіканка не славна але пожиточна.
 - 37. Чоловік що день, то мудрогень.
 - 38. Що ниньки утиче, то завтра не зловиш.
 - 41. Коли хто що любить, то хот би смерділо, завше каже, що пахне.
 - 42. Що країна, то родина (що край – то обичай).
 - 45. Що сє тихо вродит, то тихо згине.
 - 49. Снит сє, бздит сє – розсвинє сє – минє сє.
 - 58. Чесом з жерту приходить до правди.
 - 59. Війна і о року забуває і пана не знає.
 - 62. Чоловік так – а Біг їнак.
 - 65. Березова наука не йде на бука, але в голову.
 - 66. Що ти говориш? Знай, що мене в сраку бито не в голову.
 - 67. Для стежки не минай гостинце.
 - 69. Коли арендар наборг горівки дас – то не оден скаче, а як прийде платити – то плаче.
 - 76. Захотів ти дати раду гузишній кешці – то чиста сараньє, що одним кінцем їст, а другим сєре – дзєсравий мішок ніколи не наповниш.
 - 97. Кому щістє, тому і доле – до сусіди хоть тріска – а до мене гівно.
 - 103. Кінь з конем, свинє з свинєю.
 - 106. За чуже личко дай свій ременєц.
 - 107. Хто дужший – той ліпший.
 - 109. Що прудаєц зафалює – купец ганит.

№ 4

[Петербург], 21.[0]2. [19]08

Високоповажаний Пане Докторе!

Питають мене з Пуб[лічної] Академії Наук, чи не можна би у нас набути старинний вертеп. Не вмію їм на се одвітати – прошу ласкаво порадити. – З Росії вивіз більшу збірку ікон, церк[овних] матерій, мітр, бронзови[х] складнів і натільників: словом, много цікавого, тільки за велику суму.

Чи можна зайти до Вас, звернути книжки та нових взяти? Здоровлю сердечно.

Свенціцкій

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 139–140.

№ 5

[Варшава], 18.[0]9. [19]08

Високоповажаний Пане Доктор!

Прийміть наш Каталог і кілька пословиць, зібраних в різних місцях під час військових вправ. Залучаю також фрагмент пісні, списаної паном Гарасимчуком¹⁹ з р[у]к[о]п[исів] Красінських в Варшаві²⁰. Викінчую мої дрібніші роботи і сими днями виїзжу в Угорщину. Як поверну, тогди зайду до Вас поділитись вістками о здобутках.

Здоровлю Вас сердечно – всего добра желаю.

Ваш І[ларіон] Свенціцк[ий]

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 144–144.

110. Чесом б'ють для того та того Мусе, аби се старий Сюсьо каяв.

119. Не відзеш ока, підреш мошенку.

127. Пес псом, а свиня свинею.

128. Дзень християни, вуж гади́на, що в сраку кусає.

140. Одважний і батька в лад – не дасть собі в кашу наплювати.

142. Не платит багатий, але виноватий.

147. Ліпше свої воші бити, як чужі гроші лічити

150. Обіценка новий довг.

152. Рости псу трава, коли мого коня нема.

153. Такий сторож з вовка при вівцях, як з кози при капусті.

164. У вдови хліб готовий, але не кождому здоровий.

165. В церкві і корчмі пана нема.

168. Або свиня знає що перець, а що гречка.

169. Сердит – а не дуж.

170. Лутчая яка така жінка, як рідная мати.

№ 6

[Львів], 13.[0]1.[19]09

Високоповажаний Пане Доктор,
дорогий Учителю,

З Новим Роком засилаю Вам душевний поклон і сердечні желання прожити в здоровлю крепкім на пожиток нас, молодого покоління, і рідної науки довгі плодоносні літа. Дай Господь, щоби Дух Вічної Правди – якій зробив Вас щасливим небожителем свого Царства і віщуном его законів – додавав Вам все нових сил духа і через Вас ввів в своє Царство еще многих наших земляків.

Залучаю кілька записаних поговорок, може найдуться які варіанти.

В свята снились Ви мені, що рукам Вашим полекшало на стілько, що свобідно писали, чим дуже радовались Ви. Хотілось би, щоби поговорка “Сон мара – бог віра” замінилась в лучшу: “Сón не мара, а дійсність”.

Всього добра
Ваш Свенціцький.

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 145.

№ 7

[Львів], [0]8. XI.[19]09

Високоповажаному Пану Доктору

Передаю кілька пословиць зо щирим поздоровленням і поклоном, і прошу о зворот Шимановського – сборник 1076 р.²¹, бо треба до порівняння статей другого Ізмарагда (№ 69, б[ібліоте]ки Петрушевича)²². А як можна, то прошу і о. Greban-a Le mystère de la passion²³.

Всього найлучшого желяю.
І[ларіон] Свенціцьк[ий]

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 147.

№ 8

[Львів], 28. [0]1.1913

Високоповажаного Пана Доктора

Прошу взяти на найближшу секцію – оскільки буде се можливе – мій реферат про “Говор с[ела] Бітля” – причинок до бойківського говору. Про день прошу ласкаво казати повідомити мене...²⁴

З високим поважанням

І [ларіон] Свенціцки[й]

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 149–150.

№ 9

[Львів], [0]9. [0]6. [19]14

Високоповажаного Пана Доктора

прошу ласкаво вижичити мені Fr[antisze]ka Pastrneka – Déjiny slovanskych apostolů? Gr. a Méthaka²⁵ – і уділити книжки о[тця] Боцяна Snorka²⁶.

Наколи Вам не потрібне моє Благовіщенське слово Івана Дамаскина²⁷, то прошу прилучити і сю книжочку до отих попередних.

Здоровлю Вас сердечно

І[ларіон] Свенціцки[й]

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 151.

№ 10

[Львів]. Без дати

Поважаний Пане Доктор!

Коли б у Вас були книжки: Reinsch. Die Psevdoevangelien in der roman[ische] u[nd] german[ische] Literatur.

Polivka – Drobne prespěvku.

Сахаров В. Апокрифич[еские] и легендарные сказанія о пресв[ятой] Маріи, то прошу їх ласкаво позичити мені на дуже короткий час²⁸.

Брат Йосиф²⁹ списав еще ряд поговорок и пословиць, правда пер[е]важно звістних, може що пригодиться.

І[ларіон] Святит[ський]

Інститут літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Відділ рукописів. – Ф. 3. – № 1634. – Арк. 153–154.

ПРИМІТКИ

1. Відправник не зазначив ні місця, ні дати написання листа. Встановлюємо їх за даними, що проставлені на штемпелі львівської пошти.
2. Соболевський Олексій Іванович (1857–1929) – російський філолог, професор Київського, а з 1888 року – Петербурзького університетів, член Петербурзької Академії наук (1900). За період 1895–1902 років видав сім томів “Великорусских народных песен”, про які і йдеться в листі.
3. Мається на увазі бібліотека редакції двотижневика “Другъ” – органа „Академического Кружка”, в якому І. Франко дебютував, а згодом став членом редакційної колегії.
4. Народний дім у Львові – найстаріша в Галичині українська культурно-освітня установа, створена 1849 року заходами Головної Руської Ради. Народний Дім мав велику бібліотеку, про яку йдеться в листі.
5. Марков Остап Андрійович (1849–1909) – москвофільський діяч, публіцист, співробітник москвофільських газет “Слово”, “Пролом”, “Новий пролом”, “Червона Русь”, що в різні роки виходили у Львові. Іларіон Свенціцький припускав у листі, що саме у О. Маркова повинні бути томи “Великорусских народных песен” О. Соболевського.
6. Іларіон Святицький – літературний псевдонім Іларіона Свенціцького.
7. Йдеться, мабуть, про “Сборник украинских песен” (Ч. 1. – К., 1849) Михайла Максимовича (1804–1873) – видатного українського вченого, з яким І. Франко мав тісні творчі й особисті стосунки.
8. Для написання цього звертання І. Свенціцький застосував витіюватий козацький шрифт з елементами грецького алфавіту.
9. Убинє – село Камінецького повіту. Пан Куновський збирав у ньому фольклорні матеріали.
10. Йдеться про Публічну бібліотеку в Петербурзі, звідки надіслано І. Франкові листа.
11. Моцак-Ігнат'єва Віра Іванівна – збирачка прислів'їв у Полтавській губернії і на Запоріжжі у 1858–1897 роках.
12. Брюховецький Іван (?–1668) – гетьман Лівобережної України (1663–1668).
13. Баранович Лазар (1620–1693) – видатний український діяч, професор і ректор Київської колегії, з 1659 – архієпископ Чернігівський; будував монастирі, школи і друкарні.
14. Гізель (Гизіель) Інокентій (?–1683) – освітній і церковний православний діяч у Києві, керував Печерською друкарнею, з 1656 – архімандрит Києво-Печерської Лаври, написав підручник для священників.
15. Полоцький Симеон (до постригу в ченці – Самуїл Омелянович Петровський Ситнянович; 1629–1680) – білоруський та російський церковний діяч, письменник, педагог. Надавав великого значення вихованню, виступав за поширення світської освіти. У листі називаються його праці.
16. Фортунатов Пилип Федорович (1848–1914) – російський мовознавець. Йдеться, очевидно, про його “Лекції з фонетики старослов'янської мови” (1919). Разом з передовими вченими 1905 року виступав проти заборони українського друкованого слова.
17. Гошовський Микола – відомий збирач фольклору. Залишив по собі цінну рукописну збірку етнографічних матеріалів, що зберігається в

- рукописному відділі бібліотеки Ягеллонського університету. Усі надіслані І. Свенціцьким прислів'я написано польською транскрипцією.
18. "Хочу здійснити подорож у найславетніше Угорське королівство" (лат.).
 19. Герасимчук (Гарасимчук) Василь – член археографічної комісії НТШ у Львові. Він за дорученнями НТШ в 1905–1906 роках виїжджав до архівів Кракова, Варшави, Петербурга в наукові експерсії.
 20. Польський графський рід Красінських у Варшаві залишив по собі цінні рукописи. Красінські проводили велику видавничу і бібліотечну діяльність.
 21. Йдеться, мабуть, про позичену І. Франкові книгу В. Шимановського "К истории древнерусских говоров. Исследование с приложением полного текста Сборника Святослава 1076 г." (Варшава, 1887), якою той користувався, пишучи працю "Найстарші традиції культурного життя в Південній Русі".
 22. Цінна книгозбірня А. Петрушевича, що діяла при Народному домі у Львові. Нею послуговувався І. Франко.
 23. "о. Гребана. Містерія і пристрасті".
 24. Іларіон Свенціцький звертається до І. Франка, щоб зачитати на засіданні філологічної секції НТШ працю "Бойківський говір села Бітля".
 25. Іларіон Свенціцький просить позичити йому книгу (її названо) Франтішека Пастрнека (1853–1940) – чеського філолога-славіста, учня Ягіча, професора університету в Празі, члена чеської Академії наук НТШ.
 26. Боцян Йосиф (1879–1926) – церковний письменник, український греко-католицький єпископ Луцький; висвячений Митрополитом Андреєм 1914 року в Києві, не був допущений урядом до своєї єпархії.
 27. Дамаскин Іван (бл. 750–786) – святий, чернець, богослов і поет; жив у Дамаску; упорядкував літургічний спів Східної Церкви, склав Пасхальний канон та інші канони, запровадив систему співу "осмогласся".
 28. У листі йдеться про випозичання в І. Франка книг німецького історика церкви і богослова Е. Рейса (1804–1891), чеського філолога-славіста Їржі Полівки (1858–1933) і російського теолога, історика церковної літератури В. Сахарова (1851–?).
 29. Йдеться, очевидно, про фольклорні записи Йосифа Боцяна.

ВАЛЕНТИНА КУХАР

З ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН МІЖ ІВАНОМ ФРАНКОМ ТА ЄВГЕНОМ ОЛЕСНИЦЬКИМ

Іван Франко та Євген Олесницький були і ровесниками, і друзями, і соратниками, що ставили перед собою єдину мету – служити народу, що вгору йде. Завдяки спільним цілям та інтересам їхні життєві шляхи неодноразово перехресчувалися і вони прекрасно знали один одного. І. Франкові навіть вдалося добачити у Є. Олесницькому певний літературний тип (впевненої, розумної, освіченої, багатогранної людини, щиро відданої національній справі) і увіковічнити його в образі головного персонажа повісті “Перехресні стежки” Євгенія Рафаловича. Визначний український літературознавець Михайло Мочульський у своїх споминах “З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916)” згадував: “Герой цієї повісті (“Перехресні стежки”. – В. К.) має подвійне обличчя – Франкове і Франкового приятеля – покійного д-ра Євгена Олесницького, прегарного промовця, визначного адвоката й відомого громадського діяча”¹.

Невідомо, з яких джерел І. Франко знав і про родину Олесницьких, що дозволило йому у статті “Літературна мова і діалект” (1907) згадати її серед інших священицьких родин як таку, де творилося загалом “цікаве огнище освіти”².

Особисте знайомство Є. Олесницького з І. Франком відбулося в кінці 1878 р. за умов, коли ім’я письменника було проскрибоване по гучному соціалістичному процесі 1877 р. Однак таврування та очорнення Франка не завжди давало бажаних результатів. Так, зокрема, реагуючи на спроби консервативних народовців відтягнути з-під впливу соціалізму молодь, з І. Франком вирішив познайомитися Є. Олесницький. “Я забажав, – писав Є. Олесницький, – горяче заглянути чортові в очі і познайомитись особисто з

такою страшною і небезпечною людиною, якою представляли Івана Франка і почав шукати нагоди до цього. Нагода трапилася в університеті під час викладів української літератури пок[ійного] д-ра О[мельяна] Огоновського, а кілька днів потім опинився на самім дні пекла, себто в хаті Івана Франка при вул[иці] Кляйнівській ч[исло] 4 на третім поверсі". Нерідко бачив Євгена Олесницького в домі Івана Франка по вул. Кляйнівській, 4 і Северин Данилович, який у своїх споминах "Франко як духовний батько радикальної партії у Галичині" згадував: "... я був постійним і частим гостем в домі Івана Франка, де вже склався чи малий гурток поступової молоді, між нами тоді найвизначнішими були Андрій Кос, Євген Олесницький, Олесків, Іван Белей, Навроцький і інші котрих імен вже не пригадую"³. Слід зазначити, що вплив на цей гурток І. Франко мав величезний. За словами того ж Є. Олесницького, "... на Галицькій Україні не було людини, що мала би такий вплив на сучасну молодь, який мав свого часу Іван Франко"⁴.

І Франко, і Олесницький ще в студентські роки починають активно співпрацювати на ниві освідомлення народних мас. У 1879 р. І. Франко розпочав видання серії "Дрібна бібліотека", яке проходило при активній підтримці Є. Олесницького. За порадою І. Франка Є. Олесницький здійснив переклад праці М. Добролюбова "Авторитет у вихованні" і зібрав кошти для випуску цієї книги у даній серії⁵. Для "Дрібної бібліотеки" Є. Олесницький також переклав "Отравленного Дьякона" Успенського, однак цей видавничий проєкт залишився нереалізований⁶.

Міцним підґрунтям творчої співпраці Є. Олесницького та І. Франка на видавничій ниві став журнал "Новое зеркало". І. Франко розпочав співробітництво з цим виданням ще від 1884 р.⁷ і продовжив його 1885 р., тобто за часів редагування Є. Олесницького. За даними М. Мороза, І. Франко опублікував у той рік у "Новому зеркалі" три твори – "Микити Хруня колибельна пісня руському комітетові виборчому", "Славословіє храброму лицарю Черкаському за єго непросту й неплачену оборону русинів в віденській раді державній", "Pobozne wzdychanie do tebi ministrialnej JWP Euzebiusza Cherkawskiego"⁸.

Із занепадом "Дрібної бібліотеки" провідні позиції серед українських видавничих серій у Галичині починає посідати очолювана Є. Олесницьким "Русько-українська бібліотека", яку Б. Якимович розглядає як спадкоємницю вищезгаданого Франкового

проекту⁹. Разом з Є. Олесницьким у цій видавничій серії співпрацює й І. Франко¹⁰. Саме завдяки допомозі І. Франка і за його редакцією на початку січня 1885 р. вийшла перша збірка поезій У. Кравченко "Prima vera"¹¹. А роком пізніше у цій же серії накладом Є. Олесницького світ побачила збірка оповідань І. Франка "Галицькі образки"¹².

У 1890-х рр. спільних видавничих проектів І. Франка та Є. Олесницького практично не трапляється. І. Франко концентрує свою діяльність довкола політичних видань Українсько-руської радикальної партії, а Є. Олесницький у цей час радикальних поглядів Великого Каменяра не поділяє, хоч замолоду обидва були радикалами, проте з бігом часу їхні стежки розійшлися. І. Франко розглядав відмежування Є. Олесницького навіть як специфічну галицьку рису, "що у нас люди змолоду люблять порадикальствувати, а пізніше попавши на становище, стають чолобитниками такими, що не суди боже!"¹³.

Як бачимо, політичні погляди І. Франка та Є. Олесницького на початку 1890-х рр. не були тотожними. І. Франко у 1890 р. виступив одним з організаторів Українсько-руської радикальної партії, Є. Олесницький ж належав до народовського табору. Проте, незважаючи на ці розбіжності, обидва були рішучими противниками " нової ери". Попри всі незгоди обидва вони ратували за політико-організаційну діяльність у середовищі українського селянства спільними методами та на основі спільної програми. Примітно, що прихильність Є. Олесницького до радикальної програми та форм діяльності впала в очі навіть польській "Gazet-i Naogodow-ej", яка представила його як одного з проповідників радикального руху у Галичині¹⁴. Подвижницька діяльність Є. Олесницького довкола організації українського селянства була відзначена і самим І. Франком у статтях "Політичний огляд" та "Селянський рух у Галичині"¹⁵.

Від 1894 р. політичні позиції І. Франка та Є. Олесницького знову починають зближуватися. Потужний поштовх такій консолідації дала ідея москвофільсько-народовсько-радикального союзництва, що почала активно пропагуватися в українських колах на початку того року. І Франко, і Олесницький взяли участь у роботі першого з'їзду мужів довір'я москвофільської, народовської та радикальної партій, що відбувся 2 лютого 1894 р. На цьому ж з'їзді їх обох обирають до комісії по скликанню ширшого з'їзду від поручників трьох основних українських партій у Га-

личині¹⁶. В кінцевому підсумку консолідація 1894 р. завершилася невдачею, але, незважаючи на це, вона стала важливим етапом у політичному зближенні І. Франка та Є. Олесницького.

1899 р. І. Франко та Є. Олесницький – знову політичні однопілля. 26 грудня 1899 р. вони обидва беруть участь в установчому з'їзді національно-демократичної партії, яка об'єднала українські опозиційні сили.

Сутність політичних поглядів обох діячів у цей період найповніше відображає політична програма новоствореної партії, яка фіксує наступну політичну мету – “щоби цілий українсько-руський народ здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм, в якому би загаль народ на свою загальну користь орудував би своїми справами: культурними, економічними, політичними”¹⁷. До програми також були включені демократичні вимоги – запровадження безпосереднього загального і таємного голосування на виборах, встановлення пропорційної системи репрезентації національних меншостей у органах державної влади, скасування виборчих курій та округів.

Вступ Є. Олесницького до найпотужнішої української опозиційної партії значно зміцнив його політичний статус. Вже 4 вересня 1900 р. населенням Жидачівського повіту його було обрано депутатом до Галицького сейму. За активної підтримки національно-демократичної партії Є. Олесницький 1901 р. стає головою українського сеймового клубу, а згодом обирається послом до австрійського парламенту¹⁸. Натомість І. Франко досить скоро пориває з галицькою націонал-демократією. Уже весною 1900 р. він солідарно з М. Грушевським виходить зі складу тіснішого та ширшого народних комітетів цієї організації, а 24 листопада 1904 р. виходить із партії взагалі з тої причини, що “...нац[іонально]-дем[ократична] партія ... не зробила нічого для зорганізування селянської маси і ведення її до свідомого політичного життя”¹⁹.

І Франко, і Олесницький зробили надзвичайно багато для становлення українського театру в Галичині. Перший прислужився цій справі передусім своєю драматургією, яка, до речі, була досить неоднозначно оцінена українською критикою. Другий широко відомий як референт “Руської бесіди” та “Народного театру”, постановник багатьох вистав, перекладач театральних п'єс. Волею обставин саме Є. Олесницькому як референту “Руської бесіди” довелося одному з перших познайомитися з драмою І. Франка “Укравде-

не щастя”, надісланою на конкурс цього товариства. П’єса загалом була високо оцінена і Є. Олесницьким, і всією комісією. Єдине, що не влаштовувало журі, – це радикальний характер твору. Комісія погоджувалася присудити І. Франкові першу премію лише за умови, якщо він удосконалить драму, зробивши одного з головних героїв п’єси не жандармом, а, скажімо, відпускником. Є. Олесницький писав про це І. Франкові 17 липня 1893 р. таке: “Деякі добродії в комісії дуже налякались жандармом и поставили за условіє, щоби дотична особа в штуці була чим іншим прим[іром] урльоппником, а не жандармом”²⁰. Цю ж думку обстоював у своїй оцінці конкурсних творів, представлених на розгляд товариства “Руська бесіда”, і О. Огоновський. У його рецензії читаємо, зокрема: “Украдене щастя. Драма з сільського життя”. У автора добачаєм талант драматичний, але в характеристиці головних дієвих осіб Анни Задорожної і жандарма Михайла Гурмана проявляється тенденція радикальна. Такі особи з неморальними прикметами годі виставляти на сцені”²¹. Однак І. Франко, незважаючи на численні прохання, драми не переробив – і сьогодні ми споглядаємо “Украдене щастя” зі сцени у первісному варіанті.

Потужним джерелом напруження у відносинах між Є. Олесницьким та І. Франком послужила справа будівництва українського театру у Львові. Перші натяки на розбіжність їх поглядів з цього питання спостерігаються ще на нараді 29 вересня 1900 р. Пропозиція Є. Олесницького заснувати за згодою товариств “Руська бесіда”, “Товариства ім. І. Котляревського”, “Просвіта”, “Комітет для збирання складок на будову театру” заробково-господарську спілку з невеликими уділами та передати їй права вищезгаданих товариств не знаходить підтримки І. Франка. Іван Якович, зокрема, висловлював сумнів, чи можна буде на уділи зібрати суму необхідну для будови театру²².

Конфліктна ситуація довкола справи будівництва українського театру у Львові досягла піку у 1905 р., коли театральний комітет закупив землю для будови і уклав контракт із однією з віденських фірм про зведення будівлі. Хмизу до вогню театального конфлікту підкинув М. Грушевський, який у січні 1905 р. зі сторінок “Літературно-наукового вістника” звернувся до української громадськості зі закликом до закладання українських приватних гімназій. Як стартовий капітал для фінансування українського приватного шкільництва він пропонував використати кошти, зібрані українською громадськістю на будівництво театру²³.

Прагнучи не допустити реалізації проекту М. Грушевського, галицькі націонал-демократи інспірують в "Ділі" появу низки публікацій, головна мета яких – довести українській суспільності недоцільність розгортання нових масштабних громадських проектів, доки не завершена реалізація попередніх²⁴.

У ході полеміки довкола питання будівництва українського театру у Львові несподівано гостро зіткнулися позиції І. Франка та Є. Олесницького. У статтях "Замість дискусії – цвітки полеміки"²⁵ та "Львівський театр і народна честь"²⁶ І. Франко обвинуватив Є. Олесницького в причетності до створення комітету для будови театру на приватних засадах, самовільному веденні переговорів з фірмою Кельнера і Гельмера про зведення будови театру, у відмові від субвенції на будівництво театру після невдалих переговорів у сеймі. На закиди І. Франка Є. Олесницький відгукнувся статтею "Декілька слів спростовання"²⁷, у якій доводив, що проект створення комітету для будівництва театру широко обговорювався і у Львові, і на провінції, а також знімав з себе вину за ненадання Галицьким сеймом субвенції на будівництво українського театру.

Незабаром до дискусії між І. Франком та Є. Олесницьким приєднався й І. Труш²⁸. Він був солідарним з І. Франком та М. Грушевським. Полеміка ж довкола будівництва театру завершилася у судовому залі. Тодішній директор театру М. Губчак подав позов на І. Франка та редакцію "Літературно-наукового вісника" за статті про будову театру і програв судовий процес²⁹.

Висвітлення теми взаємин між І. Франком та Є. Олесницьким було б неповним, якщо не згадати, що перший надзвичайно високо цінував останнього як висококваліфікованого юриста і досвідченого адвоката, який, до речі, заробляв чималі гроші³⁰. Не випадково, коли австрійська поліція заарештувала надіслані І. Франкові М. Драгомановим 30 примірників журналу "Свободная Россия", то І. Франко звернувся саме до Є. Олесницького з проханням оскаржити у суді конфіскацію журналу³¹. За правової допомоги Є. Олесницького письменник намагається владнати окремі приватні юридичні проблеми. Зокрема, йдеться про купівлю реальності (дому, будинків і частини городу) Францішка Дутка з Миколаїва³². На прохання І. Франка Є. Олесницький виконував функцію адвоката у судовому процесі Івана та Онуфрія Франків проти Гавриликів³³.

Загалом взаємини між І. Франком та Є. Олесницьким були щирими і дружніми. Добрі приятелі намагалися підтримувати один

одного і в радощах, і в горі. Коли 1892 р. І. Франка не обирають членом “Просвіти”, то Є. Олесницький реагує на цю подію теплими рядками співучасті³⁴. В 1896 р. проскрибованого І. Франка завдяки зусиллям Є. Олесницького вводять до редакції “Діла”³⁵. Є. Олесницький радо ділиться з І. Франком звісткою про відкриття Народного дому в Стрию³⁶ і запрошує його прочитати там лекцію³⁷. У 1913 р. Є. Олесницький відгукується на смерть Франкового сина Андрія листом, у якому висловлює щире співчуття³⁸.

Насамкінець маємо констатувати, що співпраця І. Франка та Є. Олесницького була плідною, корисною і багатогранною. Об’єднані ідеєю служіння нації, вони активно співробітничали у видавничій справі, політиці, на театральній ниві. Незважаючи на окремі розбіжності в їх поглядах, І. Франка та Є. Олесницького об’єднувала справжня дружба, яку їм вдалося пронести від молодих років і до схилю віку.

Листи Євгена Олесницького до Івана Франка

№ 1

Високоповажаний Пане Товаришу!

Позаяк я нині мушу на один день відійхати зі Львова – тож осміляюсь просити Вас о ласкаве вирученє мене в зробленю коректи з Люборатских³⁹.

В кожному случаю готовий я Вам відвзаємнитись за Вашу ласкаву поміч людською прислугою.

23/10 [1886]

Ваш Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1608. – Арк. 537–538.

№ 2

Львів 14/11 1888

Високоповажаний Пане Товаришу!

Я мусів вийїздити на кілька днів по ділам урядовим зі Львова і завтра знов вийїду на 1–2 дні, тож не міг бути лично у Вас і просити о скорє, о скілько можна, написаня до 2-го ч[исла] “Правди” дальшого тягу статті про Федьковича⁴⁰.

Для того удаюсь до Вас тою дорогою і прошу так дальший тяг можливо як найскорше до друкарні передати.

Також коли би могли Ви й зволили написати короткий перегляд літературний, був би я за се дуже вдячним.

Остаю з високим поважанням

Вашим щиро прихильним слугою.

Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1602. – Арк. 891–892.

№ 3

Стрий, д.5/8.91

Високоповажаний Добродію!

Осміляюсь просити Вас о зроблення мені одної прислуги – розумієсь в тім лиш случаю, коли се не буде для Вас сполучене з якою будь прикростею або трудностей.

Річ пристає так:

В минувшим тиждні помістив Kuryer Lwowsky⁴¹ в хроніці звістку про надужитя в уряді податковім в Стрию. В наслідок того вислав уряд податковий спростованє, котрого однак доси Kuryer не помістив.

Супротив сего я осміляюсь Вас просити, чи би не були ласкаві своїм ласкавим впливом в редакції зробити, щоби то спростованє було поміщене – а роблю се тим смілійше, поза як сам пересвідчився я о неправді деяких замітів в тій вісти піднесених, а з другої сторони Русини тутешні з станом річей добре познайомлені упевняють мене, що тут багато ділає особиста ненависть того, від кого походить допись.

Для того поручаю Вашій ласкавій опіці тую справу. А коли зволите довести до того, щоби спростованє було поміщене – буду Вам за те щиро вдячний.

При тій нагоді прийміть щирий устиск руки від правдиво прихильного Вам друга

Є[вген] Олесницький

Вашій В[исокоповажаній] Пані мій поклін.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1612. – Арк. 109–110.

№ 4

Високоповажаний Добродію!

Я вповні годжуся з піднятою Вами гадкою, а навіть признаюсь – що й сам вже не раз про се думав й обговорював ту справу в нашім тутешнім кружку Русинів всякої політичної барви, котре всі признавали й признають подібну акцію одино можливим нині виходом з того хаосу, який у нас зробився через нову еру⁴².

Коли Ви ласкаві були звернутись до мене з сею справою, то уважаю я управненим звернути Вашу увагу на одну по мойій думці важну річ, а именно – що належалоб вперед обчислитись з силами пізн[іше] порозумітись по можности з всіми виднійшими людьми з незалежної свіцкої інтелігенції так у Львові, як на провінції, щоби відтак зїзд випав поважно й виявив світові, що у нас справді не мало і таких людей, котрі не хиляться при кожній нагоді, куди вітер віє.

Думаю, що у Львові крім сфер радикальних належало б порозумітись з такими людьми з між народовців, як д[окто]р Озаркевич⁴³, Шухевич⁴⁴, Сельський⁴⁵, Горбачевський⁴⁶, Кос⁴⁷, Хомин⁴⁸, а з кацапів з такими, як д[окто]р Кміцікевич⁴⁹, Геневич⁵⁰ а може й другі ще, – а з провінцій знов з такими, як д[окто]р Кормош⁵¹, Людкевич⁵² (купець) з Перемишля, Куровець⁵³ й др[угі] – щоб взагалі все, що єсть у нас хоч трохи вольнодумне без партійної різниці зазначило при тій нагоді своє становище.

О скільки я знаю, то вся Тернопільщина стане рішучо по стороні такого руху, а з Стрийщини маю відомости, що й там все народовство (з малими виїмками) противне новій ері. Здаєсь лише одні станіславівські народовці остали їй вірними – та й они отвезяться борше чи пізніше.

Що-до речинця й евентуального сполученя з роковинами Шевченка – то Ви львівські будете вже лучше знати, як річ повести. Я з моєї сторони замічу лиш те, що ще 4–6 тижнів занятий буду приготуваннями до іспиту адвокаційного – тож в тім часі ніякою акцією займатись не можу, але опісля буду робити по мойім силам в напрямі вказанім в Вашім письмі На кожний спосіб в проєктованім зїзді возьму участь без огляду на те, коли буде він скликаний.

Дякую Вам сердечно, що беручись за ту справу зволили й на мене. Обок звернути увагу й при тій нагоді маю честь переслати обоім В[исоко]п[оважному] Паньству слова мого щирого поважання, з котрим остаю Вашим Євг[ен] Олесницький.

Тернопіль, 26/8. 1891

Стрий, д[ня] 29/І 92

Високоповажаний Добродій!

Судячи по всіх даних, які Ви мені дали й які міг я зібрати в Николаєві приходжу до пересвідчення, що пропонуваній Вам інтерес купна дотикає реальности помершого в мин[улому] році в Розвадові дорожника... Францишка Дутка⁵⁴. Мої досліді виказали, що в послідних часах був се один дорожник, який помер в Николаєві й оставив дім і реальність, а коли зважиться до того, що вдова єго живе в Стрию у своєї дочки, котра єсть віддана за учителем школи народної по передмістю Лани Корінцем – то здаєсь не підпадає ніякому сумнівови, що тут йде як-раз о тую реальність.

Реальність, полишена Францишком Дуткою в Розвадові, положена тамже під ч[ислом] к[оролівським] 137, складаєсь з дому й будинків й кусника огорода. Весь простір реальности займає 187 сажнів квадр[атних]. На тім просторі стоїть хата деревяна зо двома огневими мурами з каміня, покрита гонтами ій містяча дві комнати, дві кухні й одну спіжарню. Крім того єсть ще стодола й стайня, обі муровані з дахами покритими соломною й один оборіг з верхом солом'яним.

В инвентарі ошатована хата на 600 зр, стодола й стайня 80 зр, оборіг 5 зр, кусень землі (огород) 60 зр. Оціненє то – очевидно трохи за низке, як то звичайно практикуєсь при инвестиціях спадщини за-для виміру исжитости спадкової.

Стан власності преставляєсь дуже... Власність реальности не є в одних руках. Одну половину має малолітний під опікою матери стоячий Володимир Дутка, другу повнолітні сукцесори Франц[ишка] Дутки. До того ще реальність не єсть заинтабульована на Франц[ишка] Дутку, а зовсім на чужих людей так, що треба б перед всім перевести деволюцію табулярну на небіщика, що може потягнути за собою навіть процеси.

Для того перед упорядкуванєм стану табулярного я радив бим не ангажуватись зовсім, бо мож на зле вийти й наразитись на великі клопоти й страти.

Пишу тоє виходячи з пресумпції, що йде тут фактично о реальність Франц[ишка] Дутки. Щоби стати раз на певнім – прошу поінформуватись у того, хто Вам зробив оферту и ласкаво донести мені. Я відтак мігби навязати переговори з властителями й передовсім упорядкував стан табулярний. Заким то станєсь – не раджу Вам зачинати интересу – як тубуля буде в порядку, тоді опла-

тяться стати на місці й приступити до інтересу. Впрочім в тій справі я стою все готовий на Ваші услуги.

Поступок Просвіти зглядом Вас вразив всіх дуже немило. Їго не можуть оправдати навіть ті люде, котрі суть Вашими здеклярованими противниками. Коли можете, зволіть нам подати дату засідання виділу Просвіти, на котрім Вас не прийнято в члени – ся річ нам тут дуже б була потрібна.

Дожидаючи від Вас дальших припоручень, стискаю сердечно Вашу руку й остаю Вашим щиропримхильним

Є[вген] Олесницький.

В[исоко]п[оважаній] пані Добр[одійці] моє поважання прилучаю.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1612. – Арк. 295–298.

№ 6

Стрий, 17/І 1893

Дорогий друже!

Ви післали на конкурс драму⁵⁵ – а з сеї справи зробилася ціла комедія.

Деякі добродії в комісії дуже полякались жандармом й поставили за умовіє, щоби дотична особа в штуці була чим иншим, прим[іром] урльоппником⁵⁶, а не жандармом.

По мойій думці адже треба би Вам – коли хочете застосуватись до бажання комісії – перемінити жандарма на якого будь Privatman-а, прим[іром] урльоппника, а там, де потреба, щоби жандармська дійсно виступила – провадити ще одну особу правдивого жандарма, котрий би дані акти виконав (прим[іром] для арештованя).

Мені просто смішною здаєсь запопадливість тих панів в обороні жандармської поваги – но але те порішили більшістю голосів... Перероблену річ посилайте найлучше прямо до Савчака⁵⁷ – він певно пришле мені яко референтови до прочитаня, а відтак правдоподібно без окремої сесії Вам виплатять гроші.

Поки що наслаждайтесь ріпою рутенського lanogsa-а.

З щирим Вас поздоровленєм

Ваш Є. Олесницький.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1612. – Арк. 609–610.

№ 7

Допис на листі невстановленого адресата рукою Є. Олесницького. Лист надісланий з Морозович і датований 7 лютим 1896 року.

Якби заборонили віче, то в сей час Вам, Добр[одію], донесу. А ми приготовляємо запрошення, щоби таки людей розбудити, бо-дай поговорками, коби лиш було кому проводити. Чи запевните мені свій приїзд на віче?.. на відповідь.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1613. – Арк. 180.

№ 8

Weifser-Hirsch, d. 27.7 1896

Bei Dresden

Високоповажаний Добродій!

Ваш лист не застав мене дома й доперва недавно прислала мені його канцелярія сюди.

Детайлічно на сей лист відписувати годі – бо многі річи не дадуть так легко написати, як говорити усно – а я надіюсь вже за тиждень бути дома, а невдовзі опісля й у Львові, то ж можемо все усно обговорити.

Я лиш се піднесу, що Вашу участь в редакції “Діла”⁵⁸ я уважав все конечною для зреформованя й успішного редагованя сеї газети й про се говорив я Романчукови⁵⁹ минушого місяця – а він признав мені рацію.

Нехай не вяже Вас, скрудж, що мав то Ви виражуєтесь до Русинів ні се противно Вас русини просити й просити мусять и я певний, цілий загал, весь край повитав би Вашу участь в Ділі вельми радісно.

Я в засаді не відійшла від осі акції. Не знаю лиш чи не лучше булоб втягнути в се ширший круг людей – та про се говорити буде-мо усно.

Реформу редакції Діла узнаю конечною. Супротив того, що новокурсисти зброяться и нападають агресивно нам конечно виступати з сильнішим оружием в публіцистиці – а щоби згортати до купи всі независимі елементи. Може б те запобігло тій страшній деморалізації, яка шириться нині в нашій суспільності.

Надіючись з Вами незабаром побачитись стискаю щиро Вашу руку.

Ваш щиро прихильний слуга Є. Олесницький.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1613. – Арк. 569–572.

№ 9

Високоповажаний добродію!

Я дуже радо би Вам послужив, однак день 17/12 с[ього] р[оку] маю вже занятий великою справою перед Трибуналом в Стрию. В тім случаю думаю, що й там моя поміч була б злишна, коли колега д[октор] Могильницький⁶⁰ взяв вже річ в свої руки не робило доброго враження. Если при того дала справа, де лиш один є обжалований й факт сам простий й несконплікований – аж двох вплетано охоронців – а далеко лічше, як буде один лише, й можливо, що д[октора] Могильницького знаменита ... дає аж надто гарантій, що справа буде як слід поведена.

Прошу прийміть слова правдивого і щирого поважання, з яким остаю Вашим щироприхильним слугою

Д[октор] Олесницький

Стрий, 29/12 97

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 225.

№ 10

Дорогий друже!

Вже пять в сумі посилок твого переводу отримав ємь, послідні три скиталися довго, бо листонош не міг мене ніколи вдома застати. Я пересиджував цілий час на матурі – рада за Павлика⁶¹ видалася мені дуже добра, шкода що він нам скорше на гадку не прийшов. Тільки не знаю, чи він спірний робітник. Буду ся старати его “изобрати”, бо не знаю где ... – і не видієм его з пів року. Що у Вас впрочім чувати?

(Записка від 23/07 1898 р.)

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1626. – Арк. 117.

№ 11

(На бланку “Д-р Євгеній Олесницький адвокат краєвий в Стрию”)

Стрий, дня 3/3 1901

Високоповажаний добродію!

Посилаю Вам після умови нашої статут Народного Дому в Стрию з тим, що докладно отвореня Н[ародного] Дому описане було в Ділі ч[исло]1 з сего року. Додаю, що будова стоїла 130.000 Корон – а теперішня вартість власности 150.000 Кор[он].

Членів має товариство біля 200 – а цілею єго – як управдує справу будинку – єсть парцеляція...

[Один рядок нерозбірливо].

З щирим Ваш слуга Д[октор] Є[вген] Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1624. – Арк. 213.

№ 12

(На бланку “Д-р Євгеній Олесницький адвокат краєвий в Стрию”)

Стрий, дня 9/XI 1901

Високоповажаний добродію!

В так важній справі, де ходить о Вашу особу, не смію відказувати й прийму вписаний Вами на мене обовязок. Прошу лише, щоби засідання, які будуть в тій справі відправлено у Львові, відбувати конче в неділю або святочні, бо я в будні дні дуже занятий – а по друге звольте приладнати весь матеріал, а особливо всі дотичні числа “Dziennik-a polsk-ego”.

Все до Ваших услуг готовий Д[октор] Є[вген] Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1624. – Арк. 311.

№ 13

(На бланку "Д-р Євгеній Олесницький адвокат краєвий в Стрию")

Стрий, дня 10 червня 1903

Високоповажаний добродію!

Брат Ваш був у мене вчора з п[аном] Файглом – погодилися за 8100 зр. Файгель обов'язався зараз поробити кроки для затягнення позички 4000 зр як лише брат зложить єму ... в висоті.

Щодо решти ціни купна, то я умовився з братом⁶², щоб бувший з Гавриликом в Дрогобичи, де й я мав прибути щоби або добровільно – або зробити добровільно – аби щоби ємо єсли Гаврилик не схоче – зараз на місци взятии в табулі в інформації до позову о знесенє співвласности. Тимчасом я був нині в Дрогобичи, а брата не було. Мимо того однак я взяв інформацію до позову так, що єсли прийде ся вносити – другий раз вже їхати не потребує.

Дожидаючи дальших поручень остаю з високим поважанєм
Ваш слуга *Олесницький*.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1621. – Арк. 131.

№ 14

(На бланку "Д-р Євгеній Олесницький адвокат краєвий в Стрию")

Стрий, дня 17 липня 1903

Високоповажаний Пане Доктор!

В наслідок внесеного через мене позову о знесенє співвласности спільної реальности, відбулась перед вчора в Дрогобичи розправа.

При розправі закинули пізвані Гаврилики, що спірний ґрунт зістав вже фізично розділений перед 10 роками і що поділ сей перевів Ваш брат Онуфрій і що Ви письменно сей поділ узнали, наслідком чого не можуть домагати ся тепер знесеня співвласности, котрої вже дійсно не ма. Прошу мені відписати, чи се дійсно правда, при чім замічаю, що се становиско Гавриликів не єсть для нас не користне, бо в такім случаю будемо жадати виділення ґрунтів через братів посіданих, котрому виділеню пізнавані первістно опиралися.

Дальше закинув Гаврилик, що на парцелях будівляних виставив за згодою Вашою і братів будинки, наслідком чого Ви тепер не маєте

права жадати частей тих будинків, лиш вартости частий припадаючих ґрунту під будинки занятого. Прошу о пояснення і сеї справи.

В цілі провірення тих замітів відложив суд розправу на 2 вересня.
З високим поважанєм

Олесницький.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1621. – Арк. 153.

№ 15

Високоповажаний добродію!

Будьте ласкаві випозичити для мене з бібліотеки Товариства ім[ени] Шевченка I том альманаха “Рада”⁶³, котрій є печатана драма Старицького “Не судилося” й переслати мені сю книжку.

Даруйте, що Вас сим труджу, але не маю там нікого так близько знакового.

З великим поважанєм

Є[вген] Олесницький.

Стрий, д[ня] 23/7 903

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 119.

№ 16

Високоповажаний Добродію!

Осьміляюсь удатись до Вас, яко члена виділу Просвіти⁶⁴ з слідуючим прошенєм:

В сих днях рішати будете справу надання стипендії ім[ени] Григорія Качали.

О стипендію тую подався між іншими Олександр Дереш, ученик II кл[асу] гімн[азії] в Стрию.

Его отець Петро Дереш є убогий селянин з Добрян, має всего 3 морги ґрунту – а посилає трох синів до школи в Стрию, а при тім се рідко освічена людина між селянами, – свідомий народовець і дуже характерний в акції політичній. Сам же хлопець є першим учеником відличним в класі, хоч му докучає і голод, і холод.

Іменем моїм і стрийскої філії Просвіти горячо Вас прошу, щоб зволили Ваш голос за наданням ему сеї стипендії віддати.

З сердечним поздоровленем остаюсь Вашим щирим слугою
Олесницький.

Стрий, 2/2 904

(Рукою Є. Олесницького на цьому листі проставлено лише підпис, місце та дату написання).

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1624. – Арк. 533.

№ 17

(На бланку “Д-рЕвгеній Олесницький адвокат краєвий в Стрию”)

Стрий, дня 20/2 1904

Високоповажаний Добродію!

Відкликаючись на Ваше ласкаве приречення просимо Вас з відчитом на день 5/3 с[ього] р[оку] год[ину] 7 вечер.

Відчит призначений для рускої інтелігенції: темат просимо подати нам якнайскорше до відомости, щоб ми могли оголосити.

З сердечним поздоровленем Ваш щирий слуга

Олесницький.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1624. – Арк. 543.

№ 18

(На бланку “Д-р Евгеній Олесницький адвокат краєвий в Стрию”)

Стрий, дня 26/3 1904

Високоповажаний Добродію!

Справа з риболовлею має ся так, що Намісництво полишило Стрийському Староству рішити, котра оферта більше представляє користь Гордонової⁶⁵ чи Дергала⁶⁶ й Спілки й не підпадає ніякому сумнівові, що староство рішить в користь Гордонової.

Супротивно треба, щоб Дергало й Сопр[ану] зробили підставу оферту внеску 25–30 кор[он], бо тоді значна різниця чиншу між

обома оферентами не дозволить староству значно низшу оферту Гордонової признати ліпшою.

Прошу написати до Дергала, що конче ще в тім тижни до мене прийшов се зробити – бо я в часі польських свят виїду на 14 днів.

Сердечно Вас здоровлю Ваш щирый слуга

Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 121.

№ 19

(На бланку “Д-р Євгеній Олесницький адвокат в Стрию”)

Стрий, дня 27/ VII 1904

Високоповажаний Добродій!

Ви були ласкаві написати лист до мене, щоб я прибув на збори Товариства ім[ени] Шевченка.

Лист Ваш однак мене вже не застав – бо я був в Карльсбаді й вернув вчора.

Пишу одначе, щоб не думали, що зигнорував Ваш зазав.

Я нині вислав до редакції Вістника⁶⁷ короткі мемуари з перед 25-літ – все на що она здало помістити.

З сердечним поздоровленем Ваш щирый слуга

Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1624. – Арк. 601

№ 20

(На бланку “Д-р Євгеній Олесницький адвокат в Стрию”)

Стрий, дня 13/ 12 1906

Високоповажаний Пане Докторе!

З нагоди Вашого ювілейного торжества прийміть і від мене слова правдивого, та горячого бажання й подяки за Ваші вікопомні труди на ниві нашої словесности й науки та заяву тої пошани й симпатії, з якою відношуся до Вашої весни від найранших літ молодости.

Жалую дуже, що не видається мені можливости личної участі в Ваших ювілейних торжествах, тим не менше одначе стрічаю

Ваше свято моими найсердечнішими чувствами й остаю ся Вам щироприхильним

Є[вген] Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 123.

№ 21

Відень, д[ня] 8/12 1907

Високоповажаний Пане Докторе!

Кружок писателів в Петербурзі видає публікацію під заголовком “Формы національного движения в модерних державах” в російській язиці. Для Галицких Русинів має бути присвячений окремий відділ – іменем кружка видавців звернувся Д[октор] Кастелянский до пос[ла] Романчука, щоб з нашої сторони, хто сей відділ виготовлював.

Ми всі тут однодушно признали, що Ваше перо до сего найбільше схильне – що Ви се найскорше і найліпше зробити можете, і для того з поручення нашого кружка звертаємось до Вас з запитанням, чи готові сего підняти.

Після інтенцій видавців праця тоя мала б окремо на слідуючих витичних точках: в поодиноких відділах відносячи ся до поодиноких націй має податись образ, як сучасні нації змагають до здійснення своїх прав національних на всіх областях соціального життя, яких політичних средств і методів уживають до сеї борби, як нормують взаємні відносини до себе і держави – взагалі як кристалізують жите національне, який є його розвиток і тенденції.

Що до Галицько-руського – то розходиться о звязле і інструктивне представлення в повисшій змислі руського питання в Австрії.

Для поляків буде присвячений відділ окремий – однак в руській відділі дотикати положення питання польського лише о скільки оно з руським в конечній стоїть звязи. Праця мала б дати звязний перегляд питань правно-державних, політико-адміністраційних, представити відносини економічні, соціальні, культурні і їх вплив на жите національне – а найважнішою і головною єї задачею єсть представлене національного політичного руху Галицких Русинів в всіх его формах і проявах.

Кружок видавців подає яко пожадану для сеї праці слідуючу тему:

1) вступ загальний, містячий перегляд історичний;

2) перегляд статистичний Русинів в (Галичині) Австрії – розділите їх на міста і села... – групи клясові... в порівнянню з другими сусідніми панствами – [Сей уступ має бути дуже короткий];

3) квінтесенція питання руского з огляду державно-правного, політично-адміністраційного і культурного;

4) форми борб національних у всіх областях публічного життя;

5) різнорідні проекти подаватись і плани розв'язання питання руского в Австрії – одні рускі партії політичні і їх програми з увзглядненем їх соціального ґрунтування;

6) виступи Русинів у Гал[ицькому] Соймі (... устрій окремий для всіх народів Австрії);

7) характеристичні з національно-політичного боку появи в часі послідної борби виборчої на основі загального голосовання. Праця має обнимати 1 1/4–1 1/2 аркуша друку, рахувати аркуш по 40.000 букв; отже, 20–24 сторінки більшого формату.

Праця має характер науковий – не популярний: манускрипт має бути готовий до 10 січня 1908 – гонорар 130 кор[он] від аркуша. Очевидно, російськи так представляється річ.

Щиро бажаємо, щоб Ви ся тої праці підняли, бо не мож сеї нагоди опускати без належного прояснення нашої справи.

Ще постановляємо, в часі праці то не може сеї нагоди без положення.

Для укладання відділу в Росії має бути упрощений проф. Грушевській. Ще одна річ коли б події політичні послідніх хвиль були Вам – яко не стоячому при них безпосередньо – менше знані, то просили б ми о се, щоб Вашу працю ... за Вашою згодою, в тім напрямі доповнити. Таке доповнення застерегти хочемо не евентуально і ... було б оно дуже незначне. Прошу дуже о... Ваш слуга

Олесницький.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. Спр. 1633. – Арк. 125–128.

Дорогий друже!

Починаю побоювати ся, що манускрипт мій зі всім переводом, через тоті вакаційні поїздки готов пропасти. Ми тут в Про-

шові оба з Павликом очікуємо, що Ви приїдете сюда, або во Львові полишалисьмо розпоряження, щоби нам усякі посилки сюди висилано. Напиши, чись одержав лист від нас і що з манускриптом; – сподіваюся, що на всякий случай рецеспіси тримаєш.

Прошова, п[очта] Баворів.

Олесницький

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 129.

№ 23

Львів, д[ня] 22/4 1913

Високоповажаний Добродію!

Зволіть приймати від мене слова щирої і горячої участі супротив тяжкого удару – страти дорогого Вашого Сина.

Все Вам щиро відданий

Євген Олесницький.

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 131.

№24

В[исоко]п[оважаний] Добродію.

Прошу хоч часточку мого політ[ичного] перегляду, бо треба давати складати.

Ваш слуга

27/11 (Рік написання невідомий.)

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1633. – Арк. 135.

ПРИМІТКИ

1. М о ч у л ь с ь к и й М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916) // Спогади про Івана Франка. – Львів, 1997. – С. 32.
2. Ф р а н к о І. Літературна мова і діалект // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 37. – С. 209.

3. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 40. – Арк. 3.
4. О л е с н и ц ь к и й Є. Сторінки з мого життя. – Ч.1. – Львів, 1935. – С.144–145.
5. О л е с н и ц ь к и й Є. Сторінки з мого життя. – Ч.1. – Львів, 1935. – С. 146; Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 48. – С. 184; Б а ч и н с ь к и й В. Життя і праця д-ра Євгена Олесницького. – Львів, 1938. – С. 8.
6. Я к и м о в и ч Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст. – Львів, 1996. – С. 77.
7. На думку В. Микитюка, І. Франко, ще у 1884 р. був душею видавництва “Нове зеркало” (Микитюк В. Іван Франко та Омелян Огоновський: мовчання і діалог. – Львів, 2000. – С. 186).
8. Іван Франко: Бібліографія творів / Уклад М. Мороз. – К., 1966. – С. 37.
9. Я к и м о в и ч Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст. – Львів, 1996. – С. 80, 212.
10. К а ч к а н В. Євген Олесницький // Качкан В. Хай святиться ім’я твоє. – Чернівці, 1984. – С. 127.
11. Я к и м о в и ч Б. Книга, просвіта, нація. Видавнича діяльність Івана Франка у 70–80 роках ХІХ ст. – Львів, 1996. – С. 206.
12. Там же. С. 80.
13. Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 49. – С. 293.
14. Ф р а н к о І. Політичний огляд // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 186.
15. Ф р а н к о І. Політичний огляд // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 186; Франко І. Селянський рух у Галичині // Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 252.
16. Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 49. – С. 186; Кухар В. Консолідація українських партій у Галичині 1894 р. // Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С.109–116.
17. Діло. – 1899. – 27 груд.
18. Л е в и ц ь к и й К. Українські політики: Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. – Ч. 1. – Львів, 1936. – С. 58–63; Ч. 2. – Львів, 1937. – С. 31–41.
19. Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 50. – С. 257.
20. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1612. – Арк. 168.
21. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 514. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 1.
22. Літературно-науковий вісник (далі – ЛНВ). – 1900. – Т. 12. – С. 129.
23. Г р у ш е в с ь к и й М. Що ж далі? (В справі руських гімназій) // ЛНВ. – 1905. – Т. 29. – С.1–5.
24. Діло. – 1905. – 25 січ.
25. Ф р а н к о І. Замість дискусії – цвітки полеміки // ЛНВ. – 1905. – Т. 29. – С. 221–237.
26. Ф р а н к о І. Львівський театр і народня честь // ЛНВ. – 1905. – Т. 29. – С. 122–132.
27. О л е с н и ц ь к и й Є. Декілька слів спростовання // ЛНВ. – 1905. – Т. 30. – С. 76–80.
28. Т р у ш І. Проект українського театру у Львові і публіка // Артистичний Вісник. – 1905. – Зош. 2–3. – С. 14–15; Труш І. Новий театральний будинок і вигляди на будуче // Там же. – Зош 5. – С. 49–50.

29. В и н а р Л. Михайло Грушевський як голова Наукового товариства ім. Тараса Шевченка // Український історик. – 1969. – № 1. – С. 31.
30. “Олесницький в Стрию заробляє, як кажуть, місячно 800–1000, а Данилович ледве 200–300 гульденів”. (Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 49. – С. 345).
31. Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т. 49. – С. 205, 210.
32. Інститут літератури НАН України. – Ф. 3. – Спр. 612. – Арк. 295–298.
33. Там же. Спр. 1621. – Арк. 131, 153.
34. Там же. Спр. 1612. – Арк. 298.
35. Там же. Спр. 1613. – Арк. 571–572.
36. Там же. Спр. 1624. – Арк. 213.
37. Там же. Арк. 543.
38. Там же. Спр. 1633. – Арк. 131.
39. “Люборацькі” – твір А. Свидницького, видання якого Є. Олесницький здійснював у серії Українсько-руська бібліотека” (Ч.15–17. Львів, 1887).
40. У 1888 р. І. Франко опублікував у “Правді” статтю “Молодий вік Осипа Федьковича”.
(Франко І. Молодий вік Осипа Федьковича // Правда. – 1888. – Вип. 1. – С. 59–66; Вип. 2. – С. 125–132.)
41. “Kuryer Lwowsky” – щоденна львівська газета, співробітником якої був І. Франко.
42. “Нова ера” – проурядова політика співпраці галицьких народовців та польських кіл, проголошена 1890 р. Ю. Романчуком та О. Барвінським.
43. Озаркевич Є. (1861–1916) – працював лікарем у Боснії, Стрию, Рожнітові й Львові (з 1897 р.). Засновник і директор “Народної лічниці”, перший голова Українського лікарського товариства (з 1910 р.).
44. Шухевич – невідомо, Володимир чи Микола.
45. Сельський Щасний Фелікс (1852–1922) – лікар і громадський діяч у Галичині, дійсний член НТШ (з 1899), член Найвищої Ради здоров’я Австро-Угорщини. Медичну освіту здобув у Віденському університеті, з 1882 р. працював керівником відділу жіночих хвороб у Львівській поліклініці. Разом з І. Франком та М. Павликом суджений у процесі 1877 р.
46. Горбачевський Іван (1854–1942) – визначний хімік і громадсько-політичний діяч, у 1917–1918 рр. – перший австрійський міністр здоров’я.
47. Кос Андрій (1864–1918) – адвокат, галицький громадський діяч та організатор Калушини в 1900–1907 рр. Посол до австрійського парламенту. Див.: Кухар В. Ще одна постать із кола соратників І. Франка: Андрій Кос // Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Вип. 3. – Львів: Камінь, 2003. – С. 82–96.
48. Хомин – невідома особа.
49. Кміцікевич Володимир (1864–1942) – педагогічний діяч у Галичині, згодом – на Буковині.
50. Геневич – невідома особа.
51. Кормош Т. (1861–1927) – адвокат, громадський діяч, політично-економічний організатор Перемищини, посол до Галицького сейму, видатний член Української національно-демократичної партії.
52. Людкевич – купець з Перемишля.
53. Куровець Іван (1863–1931) – лікар, громадський діяч, заслужений організатор Калушини, посол до Галицького сейму, діяч Української національно-демократичної партії.

54. Дутка Францішек – залізничник, який залишив по собі реальність в Миколаєві, котру мав намір купити І. Франко.
55. Йдеться про драму І. Франка “Украдене щастя”.
56. Урльоппник (з польськ.) – відпускник.
57. Савчак Дем’ян (1847–1912) – громадський діяч, за фахом – суддя, посол до Галицького сейму, член Народного комітету національно-демократичної партії.
58. “Діло” – щоденна львівська українська газета (1880–1939).
59. Романчук Юліан – визначний політичний і громадський діяч, довголітній провідник галицьких українців, співзасновник національно-демократичної партії, один з творців “нової ери”, посол до Галицького сейму і австрійського парламенту.
60. Могильницький – невідома особа.
61. Павлик Михайло (1853–1915) – громадський і політичний діяч, один з творців “нової ери”, посол до Галицького сейму і австрійського парламенту.
62. Очевидно, йдеться про Онуфрія Франка, який спільно з І. Франком вів справу проти Гавриликів.
63. “Рада” – єдина щоденна газета українською мовою на підросійській Україні, що постала як безпосереднє продовження “Громадської думки” (1906–1914).
64. “Просвіта” – назва українських громадських товариств для масового поширення освіти і національної самоосвіти і національної свідомості серед народу, що існували на українських землях з кінця 1860 до 1940 рр., а на еміграції подекуди й нині.
65. Гордонової – встановити особу не вдалося.
66. Дергало – власник водойми у Завадові, де часто рибалив І. Франко.
67. Йдеться про “Літературно-науковий вісник” – місячник (1898–1906 рр. видавався у Львові, 1906–1914 рр. – у Києві, 1922–32 рр. – знов у Львові), заснований за почином М. Грушевського.

РОМАН ГОРАК

ТОВАРИШ ЮНОСТІ ЙОСИП ОЛЕСЬКІВ

Вже після того, коли Іванові Франкові батьки його колишньої нареченої – Ольги Рошкевич категорично заборонили не тільки приїжджати в Лолин, але й листуватись з нею, тоді на допомогу прийшов він, Осип Олесків. Він був товаришем Ольжиного брата Ярослава, з яким вчилися в одному класі Академічної гімназії у Львові і через котрого Іван Франко познайомився з Йосипом Олеськовим. Осип (так звали друзі Йосипа Олеськова) і став кур'єром між Ольгою та Іваном Франком. Привозив таємно листи Ользі в Лолин і відвозив відповіді на них у Львів.

Про нього, Осипа Олеськова, було відомо в франкознавстві зовсім мало. Хіба що дати життя, ким був, де працював, а також те, що влітку 1879 року в нього у Скваряві Новій, де його батько був священиком, відпочивав під чужим прізвищем Іван Франко. Більш доскіпливі дослідники встановили, що в цей час парохом у селі був священик Лука Олещук, а не Олесків, що привело до чергових непорозумінь та безрезультатних пошуків. Навіть в селі Скваряві Новій люди не знали, що отець Лука Олещук та отець Лука Олесків – одна й та сама особа. Пояснювалось все просто: отець Лука Олещук вважав своє прізвище надто простакуватим, а тому “переписав” дітей вже на прізвище “Олесків”.

Про батька Йосипа Олеськова Луку відомо, що він був 1821 року народження і доводився сином Йосипу Олещуку та Агафії Трохимович з Крехова. З часом, коли Лука Олещук, син звичайних селян, став отцем, то, очевидно, порахував, що його прізвище дещо нагадує про його селянське походження, а тому став москвофілом і змінив його з “Олещука” на “Олесків”. 1851 року він поступив у Львівський університет на теологічне відділення та одночасно з тим став питомцем Львівської духовної семінарії; чотири курси, необхідні для висвячення у сан священиків, закінчив 1855 року і перед висвяченням того ж року одружився з однією з

дочок отця Михаїла Бачинського, пароха села Кунина, та Катерини Варапучинської. Нареченій було на той час 20 літ. Луці Олещуку було тоді вже 29 літ, а шлюб між ними відбувся в Кунинській церкві, як свідчить метрика одруження (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 4а, справа 2867, арк. 64) від 11 лютого 1855 року. Після весілля молодий питомець семінарії був висвячений і дістав скерування на парохію у недалеке від Кунина село Кунинську Вільку, яке ще називали Кунинською Волею, де була стара дерев'яна, збудована ще 1720 року церква Покрови, замінивши на цьому посту о. Адама Крушинського, який доводився племінником по дружині Маркіяну Шашкевичу та який помер від тифу 16 грудня 1854 року на 43 році життя (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 4а, справа 829, арк. 85). Село Кунинська Воля було невеличким, нараховувало близько трьохсот прихожан до церкви, до парафії належали ще поблизькі села Бащиця та Червінець, які також мали біля двохсот прихожан, тобто парафія в Кунинській Волі була бідною, на відміну від парафії в Кунині, де кількість прихожан сягала тільки в самому селі під дві тисячі, а з селами Цитуля, Бір та Хитрейки – трьох з половиною тисяч, і тому в Кунинській Волі рідко хто зі священників надовго затримувався. Свій перший запис у книзі народжень села отець Лука Олещук зробив 25 січня 1856 року.

Бог щедро благословив тестя о. Луки Олещука о. Михаїла Бачинського дочками, але не вельми багатими зятями, а тому отець після заміжжя тримав дочок у себе на парафії до тих пір, поки зяті не дістануть яке краще і прибутковіше місце, тобто парафію. Тут народжувались діти дочок, а також і діти ще не старого отця Михаїла. Так метрична книга народжень села Кунина фіксує, що невдовзі по одруженні Луки Олещука 28 лютого 1855 року народився син дочки шляхетного Михаїла Бачинського Анни та Іларіона Білінського, котрий був сином Дмитра Білінського та Теклі Юшкевич (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4а, справа 2867, арк. 58). Новонародженого охрестили Володимиром і був він опісля товаришем Івана Франка, з яким вчився у Дрогобицькій гімназії, а відтак у сьомому класі перейшов у Самбірську гімназію, після закінчення якої став студентом права Львівського університету. Він був братом Ольги Білінської, до якої притулилось серце Івана Франка, але з якою йому не судилось одружитись. Ще через тиждень в хаті господаря, отця Михаїла – ще одні хрестини. На цей раз 6 березня 1855 року в отця Михаїла Бачинського (сина

шляхетно народженого Іоанна Бачинського та Марії Накловської) та його дружини Катерини (дочки Томи Варапучинського і Марії Кучинської) народився син, якого охрестили іменем Ісидор (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 4а, справа 2867, арк. 53), який, проте, невдовзі помер – 9 березня 1855 року (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 4а, справа 2867, арк. 61). Хрещеним батьком новонародженого був Лука Олещук, про котрого в метриці зазначено, що був на той час тільки “закінченим богословом”, але ще не висвяченим у священничий, чи, як тоді прийнято було говорити – в ієрархічний сан, та Марія Варапучинська, вдова по священнику з Великополя. Невдовзі, через рік, 28 лютого 1856 року народився і первісток у Луки Олещука – дочка Юліана (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 1, справа 2868, арк. 7), якій не судилась довга життєва дорога, і вона померла 19 квітня 1856 року (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 4а, справа 829, арк. 99), а 21 червня народився син Володимір, якого охрестили 14 жовтня (ЦДІА України, м. Львів, фонд. 201, опис 4а, справа 2868, арк. 24).

Тим часом 12 лютого 1858 року, як про це свідчить шематизм Перемиської дієцезії на 1859 рік, помер парох села Скваряви Нової поблизу Жовкви, і тому Перемиська консисторія оголосила конкурс на вакантну посаду, на який подав свої документи Лука Олещук, і вже в березні того ж року був впроваджений у тамтешню церкву вже на посаду пароха. Нова Скварява, так, як і Кунин та Кунинська Воля, належала до Жовківського деканату, але була значно більшою парафією. До неї належали також села Скварява Стара, з церквою Архистратига Михаїла, збудованою 1820 року, Гута Монастирська, що в трьох кілометрах від села. В самій Новій Скваряві було 1300 прихожан, в селі Скварява Стара – 314 та Гуті Монастирській – 18 людей. Церква у Новій Скваряві була дерев'яною, збудованою 1720 року і посвяченою Собору Пресвятої Діви Марії. Згідно так званого інвентаря, який визначав все, що належало священникові на приходстві, і який був складений 1839 року, пароху Нової Скваряви належало у Скваряві Старій 27 моргів 739 кв. сяжнів, тобто арів, 3 морги 1349 кв. сяжнів сіножатеї та 1443 кв. сяжнів пасовиська, тобто всього разом, чи як писали старі інвентарі – купно 27 моргів 739 кв. сяжнів. Окрім того, отець від громади діставав 13 сягів м'яких осинових та трепетових днів на опалення плебанії, старої і невідомо коли збудованої. Коли 1867 року був проведений ще один інвентар приходства Нової Скваряви, то виявилось, що тамтешній отець з ерекційного (церковного) поля

має прибуток в 228 зол. 3 крейцарі австріяцької конверсійної валюти, а тому йому додали ще доплати (так звана конгруя) 86 золотих 97 кр. тої ж валюти. Своім майновим становищем отець Лука Олешук вже перевищував свого тестя, який мав у Кунині тільки 73 морги орного поля та 32 морги сіножатей, а від громади діставав на опалення плебанії 14 сягів твердих та м'яких дров. Правда, прибуток його був вищий і становив 282 зол. 57 кр. конверсійної австріяцької валюти.

Єпископ Лев Шептицький у 1761 році в описі своєї парохії, післаному до Риму, наводить віднайдену ним грамоту, що "Року Божія 1588 15 місяця януарія пан Марко со женою своєю купил сію книгу Євангелію і прислав єго до церкви Рождества Христова до Нової Скваряви, а були при тім священици Сопушинській отець Григорій, Мацошинській отець Євстахій, з Ст. Скваряви. Діялось то на священію церкви і записал то поп Святоюрській Симеон із Львова". Цей запис взято з шематизму Перемиської єпархії на рік 1879-ий (арк. 156). Де поділась церква Рождества Христового – невідомо.

Належала Нова Скварява до дібр графа Карла Болоз-Антоновича, а після його смерті в 1840 році перейшла до Вінцентія Болоз-Антоновича, який помер 1856 року в Новій Скваряві і котрого поховано коло церкви, як і належиться дідичам. Пам'ятник його зберігся і на ньому викарбувано, що пан Вінценти Болоз-Антонович є сином Кшиштофа і Розалії з Ромашканів, а він сам є власником дібр Нової Скваряви та Скваряви Старої. Ще зазначено на цьому пам'ятнику, що був граф членом Гвардії Народової 1848 року та членом Господарського товариства. Народився він в Станіславові 1812 року і скінчив свій життєвий шлях у Новій Скваряві 1856 року. Після смерті пана Вінцентія маєток дістався Мнішкам, які поховані поруч. Зокрема тут похована дочка Вінцентія Болоз-Антоновича – Марія, в заміжжі Мнішек, яка померла 26 лютого 1898 року, а на пам'ятнику зазначено, що його поставив нещасливий муж, якого вона ущаслилювала протягом 20 літ, а той пам'ятник є виявом честі та пошани її ангельської доброти та ніколи не проминаючої любові. Обіч неї поховано Йосипа, сина Марії та Мечислава Мнішків, який помер 16 квітня 1898 року. Мнішки з Нової Скваряви були прямими нащадками тих Мнішків, які свого часу разом з Вишневецькими влаштували грандіозну авантюру і захотіли на московському престолі посадити Марину Мнішек, одну з найбільших авантюриць того часу.

Пан Мечислав-Петро Мнішек був 1842 року народження, служив ротмістром уланів, мав австрійську відзнаку Маріанітів і був два рази одружений. Перший раз з Еммою-Софією фон Фолькерсам, яка народилась 1847 року і померла 1876 року в Катанії, залишаючи пану Мечиславу сина Зигмунта, який народився 15. 11. 1874 року та котрий опісля і успадкував Нову Скваряву. Другий раз пан Мнішек оженився з Марією-Анною Болоз-Антонович, власницею дібр Нова Скварява в Жовківському повіті, яка була дочкою Вінцентія Болоз-Антоновича та Анелі Урбанської гербу Нечуя. Від того шлюбу народився син Йосип, який дуже рано помер і не залишився законним спадкоємцем Нової Скваряви.

В свою чергу Мечислав-Петро Мнішек був сином Антонія-Йосипа (1804–10. 04. 1875 – власника села Стубеньки в Перемишльському повіті, офіцера польських військ) та ад'ютантом генерала Дверницького. Він був одружений з 1836 року з Елігією Блажовською гербу Сас. Крім Мечислава, в нього були ще діти: донька Теодозія, 1840 року народження, з 1872 року одружена з Володимиром Прокоповичем гербу Гроти, а також син Болеслав-Титус, 1845 року народження, з 1877 року одружений з Розою Станішевською гербу Побуг.

Саме село Нова Скварява лежить на Великому європейському вододілі. Ріки, що починаються на північ від нього, течуть у Балтійське море, а на південь – в Чорне. Гориста місцевість тут чергується з рівнинною, а земля на тому зламі багата на пісок, глину, камінь та інші природні дари, які людина вже віддавна тут навчилась використовувати з користю для себе. Тут, крім землеробства, з давніх часів процвітало варіння гутного скла та виробництво кераміки, чим і скористався Едвард Лілієн, товариш Івана Франка по захопленню соціалізмом та роботі в робітничій соціалістичній газеті "Ргаса". Правда, це абсолютно не заважало йому бути, як і його батько, банкіром. 1895 року він побудував і дуже успішно провадив склозавод неподалік від Нової Скваряви, у Глинсько.

З довідників, зокрема "Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich", можна дізнатись, що Нова Скварява лежить в семи кілометрах на південний схід від повітового суду, залізничної станції та телеграфу в Жовкві. На північ від неї – Руда Крехівська, на північний схід – Глинсько, на території якого відкрито древнє городище XI–XIII в., на схід лежить Сква-

рява Стара, на південь – Мокротин та Поляни, на захід – Фійна і Крехів. На півдні села починається річка Звинна, яку поляки свідомо перекрутили в Свиню, і тече вона на південний захід до Скваряви Старої, приймаючи по дорозі декілька малих потічків. Вона є притокою ріки Рати. Із джерел річки Звинної в полянському лісі виникає правобічний потік ріки Росохи і пливе він на схід по границі села. Північною ж частиною села протікає потічок Фійна. На півдні села присілок Завади, на північний захід – Копань, на північ Гута, а на південному заході полянський ліс з “Кам’яною горою”, висотою 404 метри над рівнем моря. 1880 року в селі було 197 домів та 1087 мешканців, з яких 891 були українцями, 187 – поляками, 55 – німцями і 33 – євреями. У дворі було три доми та 42 мешканці. Поляки свої потреби справляли в Жовкві в парохіальному костелі Св. Вавженця. На території села з 1896 року німцем Лютеріаном велись розробки бурого вугілля та каменю пісковика. Вугілля добувалось аж до початку Другої світової війни.

До двору належало 355 моргів орного поля, 149 моргів лугів та городів, 75 моргів пастівників та 1680 моргів лісу. Селянам належало 1762 морги орного поля, 842 морги лугів та городів, 448 моргів пасовиська та 32 морги лісу.

З літератури можна дізнатись, що село відоме з кінця XIV ст., на його території в наші дні відкрито кладовище бронзової доби X–VIII ст. до н.е., а колись Скварява Стара та Нова Скварява належали до дібр Жолкевських та Собеських. 1740 року Марія-Кароліна з Собеських графиня Bouillon продала ці села Радзівілам.

Невдовзі по переїзді на нову парафію в Луки та Олімпії Олещуків 21 червня народилась дочка, котра при хрещенні 16 серпня 1859 року отримала ім’я Анна (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4а, справа 5104, арк. 78), але яка невдовзі померла.

Через рік 28 вересня 1860 року народився син отця Луки Олещука, який при хрещенні 24 грудня того ж року дістав ім’я Йосип. В метриці народження (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4а, справа 5104, арк. 21) зазначено, що його прийняла на світ повитуха Пелагія Кисилишин, а батьком є Лука Олещук, який до того писався “Олещук”, (тепер пишеться “Олеськів”), а мати – Олімпія є дочкою Михайла Бачинського, пароха Кунина та декана Жовкіщини. Хрещеними батьками новонародженого були місцевий учитель Яків Самулючинський та Варвара Зень, вдова по агроному в Новій Скваряві. Хрестив та миропомазав Йосипа Олеськова його дід Михайло Бачинський.

19 жовтня 1862 року народилась дочка, яка була охрещена 16 листопада Марією (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4а, справа 5099, арк. 49). В метричному записі отець Лука нагадав, що колись його звали „Олешук”, але тепер його прізвище Олеськів. 19 листопада, по трьох днях, як справлені були в отця хрестини, - Марія померла (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4, справа 5099, арк. 91).

20 січня 1870 року в Кунині, як повідомляє шематизм Перемиської єпархії за 1870 рік, помер Михайло Бачинський. Того ж року, восени, хлопців – старшого, Володимира, та молодшого, Йосипа, було віддано на науку у Львівську академічну гімназію, але через слабе здоров'я Володимир вимушений був покинути стаціонарне навчання і проходити гімназiальний курс заочно, в чому йому допомагав брат Йосип, який від першого до останнього класу йшов першим преміантом. В шостому класі він навчався разом з Ярославом Рошкевичем, близьким приятелем Івана Франка, який прибув з Дрогобича до Львова. Навчався він також разом із Василем Білецьким, Степаном Жидовським та Василем Полянським, які невдовзі через Ярослава Рошкевича опинились у близькому оточенні Івана Франка і стали його друзями.

1878 року Йосип Олеськів закінчує гімназію з відзнакою. Разом з ним закінчує як екстерніст і брат Володимир. Того ж 1878/1879 навчального року Володимир Олеськів стає слухачем філософського факультету Львівського університету, на якому навчається після тюрми Іван Франко (Державний архів Львівської області – далі ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 558, арк. 16), а Йосип записується на право в тому ж університеті, але, розчарований у тій науці, а особливо – в її викладанні, у літньому семестрі 1879 навчального року на другий семестр переходить на філософський факультет (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 560, арк. 14). Наступного семестру 1879/1880 навчального року Осип (так називають Йосипа друзі) Олеськів продовжує активно навчатись, все більше заглиблюючись у природничі науки. У третьому семестрі, який припадає на зиму 1879/1880 навчального року (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 561, арк. 18), постановою сенату № 67 від 19/10 1879 року він звільнений від половини плати за навчання, відвідує декілька предметів по психології у Охоровича, лекції з анатомії рослин у професора Цісельського та мінералогію у Кройца. Літній семестр 1880 року для Йосипа Олеськова пішов на армію, і він не відвідував університет. Зимовий семестр 1880/1881 нав-

чального року був для Осипа Олеськова четвертим (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 562, арк. 18). Ті ж самі предмети, що й раніше, але до них додається ще й органічна хімія у відомого професора, учня Кекуле, Броніслава Радзішевського. Літній семестр 1881 року був п'ятим для Йосипа Олеськова (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 565, арк. 15). В цьому семестрі він був звільнений від оплати за навчання і слухав геологію та мінералогію у Кройца, ботаніку, лабораторні роботи з ботаніки, ботанічні подорожі у професора Цісельського. Осип Олеськів і в тому семестрі продовжував відвідувати лекції Охоровича. Зимовий семестр 1881/1882 навчального року був для нього шостим (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 566, арк. 16.). Він відвідує заняття із загальної неорганічної хімії та лабораторні роботи у професора Б. Радзішевського (про навантаження його у той час свідчить той факт, що на заняття з хімії він витрачає 21 годину на тиждень), вивчає фізику кристалів та вправи з кристалографії у професора Кройца, а у професора Сирського відвідує зоологію. Фізіологію рослин та мікроскопічний аналіз вивчає у професора Цісельського. За відмінні успіхи в навчанні він звільнений повністю від оплати за навчання постановою сенату № 38 від 22/10 1881 року.

20 березня 1882 року (ДАЛО, Фонд 26, опис 15, справа 717, арк. 367) Йосип Олеськів дістає абсолюторіум про закінчення університету за підписом тодішнього ректора П'єнтака та декана філософського факультету Шараневича.

Як товариш Ярослава Рошкевича Осип Олеськів часто буває гостем його батьків у Лолині, чим нерідко і користувався Іван Франко для зв'язку з Ольгою Рошкевич, своєю колишньою нареченою, особливо тоді, коли батько Ольги о. Михаїл Рошкевич заборонив Іванові Франкові бувати в Лолині. Осип Олеськів тоді стає післанцем до Ольги і перевозить їй листи та літературу від Івана Франка та виконує найрізноманітніші його доручення. Властиво з невиконання одного такого доручення і стосується перша згадка імені Осипа Олеськова в епістолярній спадщині Івана Франка. Йдеться про лист до Ольги Рошкевич, переданий їй О. Олеськовим і датований початком червня 1878 року, невдовзі по виході Івана Франка з тюрми. "Просив я Олеськова, – писав у ньому Іван Франко (Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка – далі буде вказуватись лише том та сторінка – 48, 85), – поробити для мене деякі виписки з метрик лолинських та з таткової рахункової книжечки, але той євнух навідріз відказав-

ся. Чорт його бери! Затим прошу Вас зробити для мене ту ласку і виписати з метрик деякі дати до таблички статистичної, котру Вам оце передаю, і відпишіть цілу книжечку татову. Не бійтеся, не для ніяких скандалів, і слово честі ручу, що як ті цифри були б опубліковані, не буде при них ані Вашої назви, ані назви села, з котрого записані". Ольга виконала прохання Івана Франка і через Олеськова передала у Львів необхідні дані. Іван Франко з тих даних зробив статтю "Доходи і видатки вбогого священика", яка була опублікована у збірці "Молот" 1878 року. Стаття потрапила о. Михайлу в руки, і Ольга мала черговий скандал. Через Осипа Олеськова він посилає, як слідує з листа від 30 липня 1878 року (48, 92), – словник, "Свод Др[агоманова], дві книжки "От[ечественних] зап[исок], де є цікавий роман Гонкура "La fille Elisa". Тут видають християни "Дрібну бібліотеку", з котрої два зошити висилаю. "От. зап." прошу читати швидко і прислати через Ол[еськ]ова з поворотом". У листі від 14 серпня того ж року (48, 99), напередодні нелегальної зустрічі в лісі поблизу Лолина, він, описуючи свої мрії про майбутнє, признається Ользі: "Ах, якими-то чарівними красками малювали ми собі не раз з П[авли]ком будуще життя на селі. Збереться нас кількох (П[авли]к, я, Бандрівський, Полянський, Олеськів, Білецький, Озаркевичі, Дідицький, Мох, ще деякі). Поженимося, закупимо на зложені гроші хороший кусень ґрунту і обширний фольварок і почнемо господарити. Літом мужчини працюють з християнами в полі, жінки в городі та саду, а зимою студії, література, в разі потреби парами переносяться на деякий час до Львова...". Ця думка довго не буде покидати Івана Франка і саме з Осипом Олеськовим він був найближче, щоб перетворити її у дійсність, але вже не з Ольгою Рошкевич. І знову в тому листі завдання для Олеськова: для "Дзвону" йому потрібні кореспонденції з краю. Отож, нехай Олеськів напише докладне оповідання про школу в Лолині і лолинських професорів...

Врешті в листі від 20 серпня 1878 року Іван Франко повідомляє Ольгу, що виїздить у Лолин і нехай вона чекає його біля села в лісі. Вона знає де. Про той приїзд і зустріч написала у своїх спогадах сестра Ольги Рошкевич Михайлина. "Того самого літа, – писала вона у спогадах, які публікувались у всіх випусках збірників зі спогадами сучасників про Івана Франка, – тобто по тій пам'ятній весні (виходу І. Франка з тюрми. – Р.Г.) приїхав Олеськів на вакації і [через нього] було умовлено, що Франко приїде певного дня до Долини, а звідси прийде, як раніше мав прийти, в ту

сторону лісу. Порозумілись, і Франко призначив день. Мені сказали за день перед тим, коли мав приїхати. Рано він вже був на умовленім місці. Олеськів, брат і сестра пішли, а брат ще перед тим дуже рано заніс йому каву і булки, а вернувшись, сказав, що є. То вже було моє діло – постачати провізію. Я раненько приспособила обід так, що мама про те не знала. Насмажила курят і приготувала те, що він любить. Не раз пізніше я дивувалась, як то обернулася, щоб не звернути уваги. Але звинулася. По обіді пішли ми вже всі вчотирьох. Мали клопіт з малим братом, бо перся іти з нами. Якось удалося нам умовити його, щоб пішов з татом на протилежну гору, куди тато їхав до наймитів, що косили сіно. Як ми були на горі, то тато нас бачив, але не відчував, що там за горою – Франко”. Були всі разом аж до заходу сонця. Франко вдавав, що йому весело. Потім попрощались... І напише у спогадах Михайлина Рошкевич: “Як нині бачу його, як-то ми, попрощавшись, пішли направо, а він бідачисько, – наліво. Жаль мені тоді [його] було дуже, і всі вертались ми мовчки, похнюплені. Видався мені таким бездомним і дійсно був ним”.

Навіть був лихим на Осипа Олеськова та на Ярослава Рошкевича, коли ті не виконували його доручень для Ольги. “Ти можеш собі подумати, – писав в листі до Ольги від 20 вересня 1878 року (48, 108), – який я був лихий на Славка, що на такий довгий час поїхав до Олеськова, – але все ж таки, коли собі погадаю, як ти там у своїй пустині нетерпеливо вижидаєш його приїзду і кілька при тім натерпишся, то й сам не знаю, що з собою робити”.

Олеськів часто згадується в листах до Ольги. От лист від 2 січня 1879 року (48, 137). Новий рік Іван Франко зустрів сам. Всі роз’їхались. Грошей – ні копійки, до того ж “Олеськова нема тут-ка вже далі місяць – сидить дома, для того не знаю, чи він сумний, чи веселий. Знаю тільки, що взяв до читання деякі книжки, котрі здалось би й тобі попричитувати, – ну, але про се відтак, як побачимось”. “Ах, яка радість! Олеськів нині приїхав, був у мене!” – повідомляє Ольгу в листі від 15 січня 1879 року (48, 144). Він навіть ревнує Ольгу до Олеськова. Та й мав чого. Ольга писала листи Олеськову і оповідала в них усе те, що не могла чи не сміла оповісти Івану Франкові. Ці листи сьогодні зберігаються у фонді Івана Франка, що в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Їх чотири і охоплюють вони період: 1877–1878 роки. Очікує Іван Франко приїзду Ольги Рошкевич на бал, що мав відбутись у Львові, але вона повідомила, що вирватись з Лолина не зможе.

“Нині получив твій лист, – пише він їй 26–27 січня 1879 року (48, 146), – котрого від кількох днів ждав дуже нетерпеливо. Зовсім не засмутився тим, що ти не приїдеш на бал, але засмутився хтось другий, *nieszczęśliwy p. Ołęsków*, аж поки я [його] трохи не потішив, що, може, незадовго приїдеш. А знаєш, се навіть ліпше, як ти приїдеш не на забаву...” І в тому ж листі: “П[авли]кові хочеться дуже, щоб ти приїхала, ще заким прийде йому „декрет смерті” (відсидіти в тюрмі. – *Р.Г.*), щоби міг побачити тебе, – так само Олеськову, котрий тебе “*lubi, nie kocha*”, – “*lubić to cokolwiek słabsze i s... niż kochać*”. Я му пропоную, щоби, як тебе не буде взимі тутка, поїхав зі мною навесні “*auf abenteuerliche Reise*”, він, бачиться, був би не від того, хоть боїться...” (48, 147).

І в кожному або майже в кожному листі до Ольги – згадка про Олеськова. “П[ан] Олеськів, – пише Ользі в листі від 7–8 лютого 1879 року (48, 156), – нині несподівано поїхав додому, бо прийшла вість, що його батько слабий. Негарно було би, якби він забавився там довше і не бачився з тобою. А він, бідолаха, так рад би тебе побачити! Вчора, видячи, що я такий роздразнений, аж му сльози стали в очах. Для потіхи пішли ми всі три з Т[ерлець]ким на шклянку вина”. Врешті, Ольга вибралася до рідні в Іванівку, і звідси було їй легше вирватись до Львова. Він чекає. “Олеськ[ова], – повідомляє її І. Франко 22 лютого 1879 (48, 165), – ще нема, ані не пише нічо – мов у воду втонув чоловік”. Коли б вона, Ольга, надумала поступати вчитись у вчительську семінарію, то він, Осип Олеськів, міг її підготувати з математики. Він же може їздити до Лолина. Він, Франко – ні. Не може. Йому заборонено.

Ольга таки до Львова приїхала, була на помешканні у Франка. Олеськів так і не приїхав. Приїхав тільки 13 березня, і в листі, писаному того дня (48, 167), Іван Франко повідомляє Ольгу, що Осип Олеськів “дуже жалує, що не бачився з тобою, і каже, що вже кільканадцять раз ладився писати до тебе величезний лист, але все напише та й підре. Уй, щось-то не просто з моста!.. Ти мені тут далі поочаровуєш всіх хлопців, так що кождий, замість робити що пригідного, буде писав до тебе листи і відтак сам дер, що написав!”

Знову біда. Пропав Ярослав, нема ким листа передати Ользі. І Олеськова нема у Львові. “Власне, – повідомляє Ольгу в листі від 1 квітня 1879 року (48, 171), – дістав-єм від нього лист, у котрім пише, що, їдучи додому, перестудився і лежить слабкий. Буду писати до нього, але чи зможе бути навесні, не знаю”. Треба тепер тільки надіятись на Ярослава, але тому вітер в голові. Олеськіва Іван

Франко залучає до перекладу творів Помяловського, якого думає друкувати, а також разом з Ольгою включає його до складу тих кореспондентів, котрі будуть збирати і опрацьовувати матеріали з галицького життя для "Громади", яку видає в Женеві М. Драгоманов. Ідея настільки серйозна, що Полянський разом з Олеськовим збиралися зробити "вибіжку", як пише Іван Франко в листі до Михайла Павлика від 20 травня–6 червня 1879 року (48, 185), "в Стрийсько-Самбірське підгір'я – може що-небудь удасться здобути і для "Громади". Християнам головню йде о здобутки природничі (оба вони плюнули на права і переписалися на натуральну)". Ще раніше, як повідомляє Іван Франко М. Драгоманова в листі від 6 лютого 1877 року, він залучав Осипа Олеськова перекласти для задуманого видання бібліотеки найзнаменитіших повістей роман французького письменника А. Доде "Фромон молодший і Ріслер старший".

Врешті Осип Олеськів привіз лист від Ольги Рошкевич про те, що вона вже не в силах чекати на Франка, а також терпіти наругу батьків, а тому виходить заміж за Володимира Озаркевича. "Але твій лист, присланий через Олеськова, страшенно вразив мене, – зойкне його серце у відповіді до неї десь з кінця червня 1879 року (48, 191). – Я не знав, що гадати о тобі; я враз з надією на будучність стратив був і віру в доброту і чесноту"...

Потім Ольга повідомить його про своє весілля, яке призначене на вересень 1879 року. Він шукає найглухішого кутка, де б пережити свої нещастя. І, о диво! Ольга радить, що такий куток він знайде, коли на вакації поїде на село до Осипа Олеськова. І він послухався її...

Про своє перебування в Новій Скваряві найперше повідомив Михайла Павлика листом від 30 липня 1879 року (48, 197). "Не гнівайтесь, що-м так довго не відповідав на Ваші листи. Діло в тім, що я вже ось від 14 сидів на селі і аж нині приїхав до Львова, а завтра знову їду. Благодать, що трапилося найти чоловіка, де мож дармо перебути якийсь час (хоть під псевдонімом) і робити спокійно свою роботу. А крити своє ім'я мені не велика річ, хоть християнин (піп), у котрого я живу, дивується не раз на мою різку бесіду і починає вітрити соціаліста; щастя тільки, що він з пасивного типу – глина". Інші, очевидно, вже б давно донесли, куди треба. "На селі, – продовжує Іван Франко, – я працюю регулярно і досить пильно – пишу щодня 5–6 сторін чверткових. Поки що займаюся ладженням підручника економії, зрозумілої для гімна-

зистів, а то й для селян, котрі дещо читали, як н[а]пр., Кульчицький або хто. В підручнику тім мого нічо, але, взявши за підставу порядок Марковича, я переводжу уступи з Чернишевського, Мілля та Маркса, додаючи або викидаючи з Марковичевого зводу, що ми видається відповідним. Досі маю скінчену майже продукцію (звиш 8 арк[ушів] письма – 4 арк. друку). Сесь підручник я б думав друкувати по 2 картки в “Новій осн[ові]”, а передрук робити своєю дорогою”. На жаль, підручник Івана Франка, про який він згадує в листі, не був ніколи надрукований, оскільки не було відповідних коштів, аби заснувати новий часопис “Нова Основа”. Цей журнал мав бути, як казав Іван Франко, “прямо для народу, бо нікому в нас донести її до народу посеред усяких звісних вам перепон. Ми думаєм призначити її для молодезі і зробити її чисто теоретичною”. Він буде також трохи відмінніший від “Молота” чи “Дзвона”. Біда, що для такого журналу нема відповідного редактора. Спочатку вговорили бути ним Степана Жидівського, студента філософії та товариша Олеськова по академічній гімназії, але той злякався і відмовився.

Що ж до підручника, над яким у Новій Скваряві працював Іван Франко, то пізніше він переробив частину його і видав 1883 року у вигляді популярної книжки для народу під назвою “Розмова про гроші і скарби”. Кульчицький, про якого згадує Іван Франко, – це Павло Кульчицький, наймолодший мамин брат з Ясениці Сільної, під опікою якого Іван Франко ходив у тамтешню школу та вчив грамоти.

“Незадовго, може, – писав у тому ж листі Іван Франко, – сяду до написання п’ятої повісті бориславської, котра закінчить період історії Борислава до 1868 року, т.[є] до великого пожару, після котрого уряд вмішався більше в бориславські діла і відносини укладались інакше. На селі тепер збираю матеріали дуже цікаві, котрі, надіюсь, послужать темою образків, глибше тикаючих ладу суспільного, ніж бориславські. Але се – будущина”.

Тут, в глухому закутку, в Івана Франка виникає ідея написання повісті, яка опісля буде надрукована в журналі “Світ” і так ніколи і не буде завершена, і буде називатись вона “Борислав сміється”. Назве її Франко в тому листі п’ятою повістю бориславською через те, що чотири написані на дану тему вже увійшли в збірку, яка називалась “Борислав”. Повість “Борислав сміється” мала бути якісно відмінною від попередніх, у котрих Іван Франко страшився примари, яка йшла край і нищила його рідний край.

Невідомо, які він тут зібрав матеріали, що мали стосуватись суспільних відносин більше, ніж бориславські оповідання. Це залишилось загадкою, і про це Іван Франко більше ніде не згадував. Проте він зібрав тут чимало приказок, яких опісля включив у свій знаменитий корпус багатотомного видання "Галицько-руські народні приповідки". Записав і деякі народні пісні, які співали в селі хлопці й дівчата, що вечорами приходили до криниці, що стояла через дорогу до плебанії. Криницю через те й звали ксьондзовою, в ній була вода навіть тоді, коли пропадала вона у всіх інших криницях села.

14 вересня по приїзді з Нової Скваряви до Львова І. Франко написав нарешті лист і до Ольги. Це було напередодні її весілля. "Признаюсь тобі по правді, – писав їй (48, 204), – я за ті часи старався вибити собі з голови все, що тикалось тебе та нашого стосунку, і не раз лютився на Ол[еськова], коли той вечорами починав заговорювати про Лѳлин. Я старався увесь затопитися в роботі, але бачив, що коли йде ми яка робота, то лиш механічна – переводити, компіювати, а взятися до повісті я не міг. Я старавсь переважно бути в полях, водах і лісах – ми волочилися з Ол[еськовим] то за грибами, то за рибами, то за хрущами, то чортзна за чим. З того скористав я лиш тільки, що-м трохи видужав з передвакаційної слабості. Я справді мав кровоток, і то кілька раз, хоть не дуже потужний, – я не балакав о тім нікому, а лиш пішов до доктора – *strzez się, pan od nadmiernego wzruszenia, regulfrnie żyć, guszać się, wodę pić*, – ще якісь там порошки чортівські дав, – ну, і я потроху віджив. Тепер мені нічо, тільки як троха придовше посиджу або полежу, то голова ми крутиться".

Він радів тому, що прийшов лист від Ольги. Признавався, що хотів прочитати в ньому те, що весілля не відбудеться, що Ольга передумала, вона обрала його, Івана Франка...

Ольга, проте, повідомляла, що не думає сидіти склавши руки, а буде працювати та вчитися. Нехай її Олеськів підготує з математики до вчительської семінарії. Ні, Олеськів не зможе. Восени він на рік йде до війська. Але от приїде на весілля Андрій Кос, „чоловік, котрого я вважаю найкращим (щодо характеру) і найспосібнішим з усіх моїх знайомих”. Іван Франко вже переговорив з ним стосовно того, аби допоміг з фізикою та математикою Ользі. Він погодився. "Я тут, – повідомить ще її у тому листі, – старався виправити якнайбільше своїх людей на твоє весілля. Знаєш, може б, зробити таку штуку – на весіллі заладити складку на

“Дрібну бібліотеку” та “Нову осн[ову]”, здерти гостей. Наскільки ся дасть. Наші християни попруть такий внесок, тільки ваша вже там буде річ випхати когось першого, а вдерти добре старих попів та ляхів, які там будуть – най хочь стільки з них буде хісна для блага людського”. Повідомить її також, що “аж при самім кінці вакацій зачав я отсе писати свою повість до “Нової основи” “Борислав сміється”. Се буде роман трохи на обширнішу скалю від моїх попередніх повістей і побіч життя робітників бориславських представить також “нових людей” при роботі, – значить, представить не факт, а, так сказати, представить в розвитку то, що тепер існує в зароді. Чи вдасться мені така робота – не знаю, але я взявсь до неї сміло – тре буде трохи понатужитись, ну і, чень, дещо вийде. Головна річ – представити реально небувале серед бувалого і в окрасці бувалого”.

Той метод писання, цілком новий в нашій літературі, і який нічого спільного з соцреалізмом не має, Іван Франко назвав “ідейним реалізмом”, тобто реалізмом для ідеї.

Радив Ользі не думати за нього і не роздвоювати свого серця. “Розділ одної істоти, – писав їй, – на дві, правда, річ можлива – говорю про розділ психічний, – але рідко лучається у людей реальних та здорових. Се слабість – і то слабість чисто романтична (згадай Карла Амадея Гофмана). Я переконаний (і твої власні письма дають ми тверду підставу до такого переконання), що до тої слабості далеко, так само, як далеко ти до аскетизму і умертвлення плоті”.

Михайлові Павлику в листі від 10 жовтня 1879 року (48, 212) Іван Франко повідомить, що друзі його роз’їхались хто куди. Олеськів, наприклад, служить у війську. Відтак в епістолярії Івана Франка ім’я Осипа Олеськова зникає на довгий час.

Залучав Іван Франко до суспільної та літературної праці і старшого брата Осипа – Володимира, про що можна дізнатись не тільки з Франкового епістолярію, але й з відомого “Нарису історії українсько-руської літератури до 1890 р.” (41, 459), в якому Іван Франко відзначив, що для журналу “Світ” Володимир Олеськів написав статтю “в дусі Дарвінового еволюціонізму „Як розвивалися погляди людські на звірів”. Ця стаття була надрукована 1881 року в № 1–6, 8–9, 10 та 1882 року в № 14. Проте перша згадка про Володимира Олеськова в листах Івана Франка не вельми приємна. Франко якраз готував до видання першу частину перекладу Гете “Фауст” і йому потрібні були коментарі, які він брав у виданні

Гемпеля з коментарем Лепера – “Goethe „Faust” mit Einleitung und erläutert von Loeper, 1870”. А от позичив їх Володимир Олеськів і затратив. Про це Іван Франко повідомляє Івана Белея в листі від кінця вересня 1881 року (48, 287). Тепер треба гроші, яких нема, щоб замовити нову книжку у видавництві. Про цю саму затрачену книжку йдеться і в листі до Івана Белея з Нагуєвич 12 жовтня 1881 року (48, 290): “Грошей нема, а книжки конче треба. Чи Ол[еськів] викупує книжки? Налягай, грози!”

Володимир Олеськів розпочав навчання у Львівському університеті у 1878/1879 навчальному році на філософському виділі і мав твердий намір спеціалізуватись у германістиці. Влітку 1879 року він був на другому семестрі, а відтак через хворобу пропускає зимовий семестр 1879/1880 навчального року. З листа Івана Франка до Ф. Вовка (48, 225) від 30 листопада 1879 року відомо, що Володимир Олеськів разом з мамою виїздив на лікування в Ясси. Третій семестр Володимира Олеськова припадає на літо 1880 року (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 563, арк. 16). Саме тоді в армії служить однорічним охотником Йосип, його брат. Він записується виключно на лекції з германістики у професора Сауера. На такі ж лекції з германістики він записується й на наступний, четвертий семестр, який припадає на зиму 1880/1881 навчального року (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 562, арк. 18). Дещо змінює він свої зацікавлення у п'ятому семестрі, який припадає на літо 1881 року. Він вивчає філософію Платона у професора Черкавського, психологію у Охоровича та ботаніку у Цісельського. Як і брат Осип, з яким у Львові мешкають разом на станції по вулиці Хорунщині, 3, він повністю звільнений у тому семестрі від плати за навчання (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 565, арк. 15). У шостому семестрі зими 1881/1882 навчального року Володимир Олеськів закидає германістику і записується на природознавчі предмети у Цісельського, Сирського та хімію у професора Радзішевського (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 566, арк. 16). У сьомому семестрі (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 567, арк. 16), що випав на літо 1882 року, Володимир Олеськів відвідує тільки лекції з хімії та мінералогії. Восьмий семестр зими 1882/1883 навчального року (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 566, арк. 18) не приносить вже ніяких змін в обраному напрямку навчання Володимира Олеськова. Навчання у літньому семестрі 1882/1883 навчального року через хворобу він пропускає і знову продовжує в зимовому семестрі 1883/1884 навчального року (ДАЛО, фонд 26, опис 15,

справа 569, арк. 13), який для нього є дев'ятим. Він займається виключно хімією у професора Радзішевського. В фонді Івана Франка (ІЛ, фонд 3 № 1603, арк. 693–696) зберігається один лист, писаний 1884 року до брата з приводу боргів, які він наробив, та грошей, які розтратив та про які навіть боїться оповідати батькам. У тому ж листі він пояснює братові також, що тепер у нього в житті є єдиний інтерес і тим інтересом є хімія, яку він хоче вивчати у професора Броніслава Радзішевського. Повністю хімії присвячений і наступний десятий семестр, який припадає на літо 1884 року (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 570, арк. 12). Одинадцятий семестр, який припав на зиму 1884/1885 навчального року (ДАЛО, фонд 26, опис 15, справа 571, арк. 16) також був повністю присвячений хімії. Від оплати за навчання він був звільнений. Це був останній запис про Володимира Олеськова у генеральних каталогах слухачів філософського факультету Львівського університету.

Після закінчення Львівського університету 1882 року Йосип Олеськів поступає в аспірантуру до професора Цісельського та робить під його керівництвом докторську роботу на тему опадання листя, яка була опублікована, на основі чого він і дістав 1884 року ступінь доктора філософії.

При кінці цього ж 1884 року Іван Франко дістає листа від Йосипа Олеськова із запрошенням на його весілля, яке мало відбутись 18 січня 1885 року. Весілля відбулось у селі Прошова, звідки була наречена, котру звали Йосифою Варапучинською та яка була прийомною дочкою тамтешнього пароха Йосифа Варапучинського і його дружини Марії Білинської. На тому весіллі Іван Франко мав бути Йосипу Олеськову за дружбу, а дружбою на весіллі до того Іван Франко нікому не був і з того приводу хвилювався, що не зуміє достойно справити свої весільні обов'язки. Йосип Олеськів мусив його заспокоювати з цього приводу. Більше нікому він за дружбу не був...

Йосипі та Йосипу Олеськовим Іван Франко присвячує одне зі своїх найкращих оповідань – “Місія” з посвятою: “Посвящаю щирим друзям моїм Йосипу та й Йосипі Олеськовим”. Оповідання вперше було опубліковане в літературно-науковому збірнику “Ватра”, що вийшов у Стрию 1887 року, а опісля увійшло до збірки “Місія. Чума. Казки і сатири”, де вже посвята була знята... Збірка вийшла у Львові 1906 року. Вже ні Йосипи Олеськів, ні Йосипа Олеськова не було в живих.

Про Йосифа Варапучинського з шематизмів Львівської єпархії можна дізнатись, що був він 1817 року народження, закінчив

Львівську духовну семінарію і був висвячений 1841 року, і з того часу осів в Прошовій, де була стара церковця Успіння Пресвятої Діви Марії. До парафії входили село Смолянка з церквою Введення во Храм Богородиці із 350 віруючими, Скоморохи із 48 віруючими, а також Магдалівка і Теклівка зі старою церквою Святого Луки та 759 віруючими греко-католицького обряду. Сама Прошова нараховувала таких віруючих 620 душ, тобто ціла парохія, яка належала до Теремовлянського деканату, мала понад 2200 чоловік і рахувалась однією з найбагатших у цьому деканаті. Отцю належало 197 моргів поля, шість з половиною моргів лісу. А також додатку, що звався конгруя, 25 золотих 84 крейцарі. У всій парохії було 18 поляків, які мешкали у дворі, а саме село та навколишні села були власністю графа Михайла Баворовського, який 1882 року відійшов, як писала преса, “на лоно Авраама”, а села перейшли у власність Владислава Баворовського.

У Державному архіві Тернопільської області (далі – ДАТО) у 487-му фонді першого опису збереглося лише три метричні книги з села Прошова, найстарша з яких – книга успоких (справа 372) охоплює час з 1784 по 1881 рік, і в ній не зафіксовано жодних подій, які сталися в родині отця Варапучинського, так само, як ніякої інформації не можна почерпнути і з метричної книги одружень села (справа 371), яка охоплює час з 1784 до 1911 року. Нема в тій книзі і метрики одруження Йосипа Олеськова. Очевидно, сам акт шлюбу було здійснено в якомусь іншому селі і найімовірніше – в селі, звідки була родом Йосипа, його дружина. Метрична книга народжень села (справа 370) охоплює час з 1878 до 1911 року і значно щедріша на інформацію, ніж попередні метричні книги. З цієї книги стало відомо, що 25 квітня 1886 року (арк. 24), тобто через рік по одруженні, в Йосипи та Йосипа Олеськових народилась дочка, яку охрестили Софією. В метричному записі зазначено, що батьком новонародженої є Осип Олеськів, доктор філософії, а матір'ю – Йосипа, адаптована дочка тутешнього пароха Йосипа Варапучинського та його дружини Марії Білинської. З цієї ж книги можна також дізнатись, що дітей у Варапучинських не було. Хрестив новонароджену парох Сушина о. Михайло Юркевич, а хрещеними батьками були приватний сотрудник, тобто помісний священик отця в Прошовій, Теодор Стадник, Євгенія Барвінська, сестра Олександра Барвінського, Євгенія Глинська, дружина пароха з села Ілавча. Це буде та відома на всю Галичину директорка дівочої школи Українського Педагогічного Товари-

ства у Львові Софія Федорчак... Вона померла під час Другої світової війни. Перед початком війни, коли працівники новоствореного Музею Івана Франка у Львові готували до друку збірник спогадів про Івана Франка, Софія Олеськів-Федорчак написала спогади про батька, які, проте, через початок війни не були опубліковані, як і вся збірка. До своїх спогадів, які тепер зберігаються у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка (№ 1036 оп), Софія Олеськів додала світлину свого батька та своєї матері. Вперше ці спогади, на жаль, з перекрученими та неправильними коментарями були надруковані у виданні "Спогади про Івана Франка в упорядкуванні, з вступною статтею та примітками М. Гнатюка". (Львів: Каменяр, 1997)

1 червня 1887 року (ДАТО, фонд 487, опис 1, справа 370, арк. 30) народився син Олеськових, який при хрещенні, що відбулось 31 жовтня того ж року, дістав подвійне ім'я Роман-Ромуальд. У метриці народження про його батька Осипа Олеськіва зазначено, що він не тільки доктор філософії, але й асистент ботаніки у Вищій рільничій школі в Дублянах. Роман Олеськів опісля закінчить Політехнічний інститут і стане інженером. Подальша доля його невідома. Будинок отця Варапучинського в Прошовій мав конскрипційний (орієнтаційний) номер 53, і більше записів у метричній книзі новонароджених під цим номером нема. Вже 1890 року на плебанії, де мешкав отець Варапучинський, разом з ним замешкав новий священник Віктор Цебровський, оскільки отець Варапучинський часто хворів, парохія була велика, а тому консисторія і прислала йому помічника, щоб селяни не залишались без духовної опіки, хоча був отець Варапучинський і членом "Общества им. М. Качковского", і членом "Народного дома", і всіх решта московільських організацій, тобто був отець в Прошеві типовим галицьким московілом. 23 серпня 1890 року (ДАТО, фонд 487, опис 1, справа 370, арк. 38) народився син отця Віктора Цебровського та Марії, (дочки Іларіона Струмінського, пароха Баткова, та Іванни Барвінської) Олександр, хрещеними батьками якого були доктор філософії Йосип Олеськів та дружина о. Йосипа Варапучинського Марія.

Саме село Прошова адміністративно належало до Тернопільського повіту і було в п'яти кілометрах від Баворова, де була пошта, та у восьми кілометрах від повітового суду в Микулинцях. На сході село межувало зі Смолянкою, на півдні – з Скоморохами та Микулинцями, на заході – з Чорторисєю та Мишківцями, на півночі

– із Застав'єм та Баворовим. По полях то тут, то там виднілись древні могили, які постійно привертали увагу Йосипа Олеськова, а також камінь, на якого зять прошівського пароха положив око і планував вести його розробки. Будучи за фахом ботаніком та добре розуміючись на веденні сільського господарства, він мав тут велике поле діяльності і своїми планами не раз ділився в листах з Іваном Франком. Іван Франко, в свою чергу, всіляко намагався залучити Йосипа Олеськова до якоїсь суспільно корисної роботи. Він має надію, що, взявши в свої руки по Омеляну Партицькому журнал “Зоря”, серед його авторів обов’язково буде і Осип Олеськів. Лист Осипа Олеськова до Івана Франка (в даній публікації № 3) від 7 липня 1885 року висвітлює, чому сталося так, що Іван Франко так і не дістав журнал, а його вирвали від нього народовці. Можливо, для цього журналу й готував та прислав на руки Івана Франка Осип Олеськів своє гумористичне оповідання, яке починалось словами “В покої тихо. Отець лежить на ліжку”, яке збереглося в архіві Івана Франка (ІЛ, фонд 3, № 1604, арк. 5–7). Однак сам бачив, що белетристичного таланту в нього нема. Він вирішив зайнятись наукою. Діставши за допомогу від Господарського Товариства у Львові, при кінці липня 1885 року він виїжджає в довготривалу подорож по Західній Європі, щоб ознайомитись там з передовими технологіями сільськогосподарського виробництва, а також вивчає ботаніку та політичну економію. З подорожі він повертається восени 1886 року. Зібрані матеріали він публікує в органі “общества господарско-промислового”, невеличкій газетці “Господар и промышленник”, яка виходить з 1879 року під редакцією А. Ничая.

Після повернення з Німеччини Осип Олеськів робить спробу дістати посаду городника в ботанічному саді при Львівському університеті, про що свідчить лист до Івана Франка, який у даній публікації має номер 11. Однак це місце університетський сенат віддає колишньому городнику графині Мірової з Кам’янки Струмилової. Вона мала колись ботанічний город, але вимушена була його закрити через відсутність достатніх коштів. От і вирішила вона пристроїти городника в ботанічному саді університету. Спроба Івана Франка описати всю цю історію в пресі привела до непорозумінь з Осипом Олеськовим, про що свідчить лист № 13 даної публікації. Ні до чого не привели старання Олеськова одержати посаду директора Тарнавської школи.

Врешті 1887 року Осип Олеськів дістав посаду асистента рільництва та ботаніки у школі рільничій в Дублянах, куди і переїжджає разом зі сім'єю. 19 березня 1899 року тут народжується його наступна дочка, яка дістає ім'я Марія. Вона опісля стане відомою львівською піаністкою. 28 жовтня 1900 року народився син Володимир, про долю якого нічого не відомо. І Марія, і Володимир росли нехрещеними. Іван Франко також довгий час не хрестив у церкві своїх дітей, однак мусив охрестити, коли їм прийшов час іти до школи. Очевидно, що в даному випадку відбулося таке саме, бо був даний спеціальний дозвіл самого митрополита від 8 червня 1901 року за № 5677, в результаті чого вже 12 липня 1900 року метрики їх народження та хрещення були вписані в метричні книги церкви Дублян (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4а, справа 6567, арк. 106), а також і метричні книги церкви Успія Богородиці (Руська церква) у Львові (ЦДІА України, м. Львів, ф. 201, оп. 4а, спр. 3375, арк. 17). Хрещеними батьками Марії були Василь Білецький, професор Академічної гімназії у Львові, та Теофілія Савицька, дружина Омеляна Савицького, також професора Академічної гімназії у Львові. Хрещеними батьками Володимира були Омелян Савицький та дружина Василя Білецького Марія Білецька (дівоче прізвище Білінська), відома громадська та просвітянська діячка. Хрестили дітей у Львові вже тоді, коли не було в живих їх матері...

У своїх спогадах Софія Олеськів-Федорчак оповість, що сім'я Олеськових мешкала неподалік Цитаделі на вулиці Хмельовського, 15. Франки мешкали на вулиці Крижовій. Майже поруч. Діти весною по Цитаделі збирали фіалки та качалися з горбу, а зимою їздили на ґринджолятах, які Франки змайстрували зі старої скрині. Часом йшли в Єзуїтський парк перед теперішнім університетом і на тих ґринджолятах з'їздили аж на вулицю Третього Мая. Ольга Франко в тому "спорті" брала, на подив знайомих, найактивнішу участь. Діти вилаштовувались парами і йшли вулицями, голосно розмовляючи українською мовою. Андрій Франко йшов із Софією Олеськів, Тарас Франко – з Романом Олеськовим, Петро Франко – з Марією Олеськів, а Гандзя Франко – з Володимиром Олеськовим.

Часто всі разом збирались у хаті Франка. Аж дивується у своїх спогадах Софія Олеськів: "Треба було справжньої геніальності, щоб писати вірші у присутності восьми веселих розгуканих дітей, що гарцювали за плечима поета, похиленого над своїм бюрком.

З-під дивана вилазила здорова черепаха, в кутах дві морські свинки хрумали заячу капусту, серединою проходжувався бусько з надломаним крилом, яке ми прив'язували, деколи скакали жаби, зловлені хлопцями, щоби погостити буська”.

За Ольгою Хоружинською Іван Франко взяв невеликий посаг у вигляді грошей, за котрі захотів зреалізувати свою давню мрію – купити якийсь фільварок і замешкати на ньому. Зробити щось на зразок комуні: вдень працювати на полі, а вечорами працювати над творами. Про це вже писав Ользі Рошкевич. Він тепер шукав, як найдешевше купити фільварок та знайти друзів до спілки. Нічого не вийшло зі спроб купити такий фільварок поблизу Нагуєвич, і Іван Франко звертається з проханням до Осипа Олеськова, щоб він посприяв у купівлі землі побіля Нової Скваряви у пана Мечислава Мнішка. Це було поле, яке звалось Селиськами, і було неподалік літописного Щекотина, але пан Мнішек загнув високу ціну, і справа з купном відпала.

Осип Олеськів пропонує купити землю в Прошовій, однак і з цього плану нічого не вийшло. Виникає інша ідея: оснуватись на батьківському ґрунті в Новій Скваряві. Осип Олеськів навіть подає детальний план, як розжитись на новому місці, чим займатись, а в листі, що в даній публікації має № 7, подає план спільної з Франками хати, яку має намір збудувати. Однак на переїзд та на початок ведення господарства в Новій Скваряві немає поки грошей. Франко готовий позичити їх з посагових грошей дружини. Однак з того також нічого не вийшло. На заваді стало багато причин, і думка про спільне господарство відпала.

Осип Олеськів часто у той час їздить у Прошову до батьків дружини та веде розкопки старих могил на полях, про що свідчить його лист до Івана Франка від 28. 08. 1890 року, що в даній публікації має № 15.

Відтак листування переривається аж до 1898 року. Дружина Осипа Олеськова має намір видавати жіночу газету і з того приводу веде жваве листування з Ольгою Франко, а також збирає поважну автуру, зокрема Олену Пчілку та Лесю Українку (листи в даній публікації додаються).

Розпорядженням Міністерства освіти та віросповідання від 1 вересня 1891 року Йосип Олеськів іменується професором натуральної історії та господарки цісарсько-королівської учительської чоловічої гімназії у Львові, чи, як повідомив “Учитель” № 16–17 за 1891 рік, Осип Олеськів, “асистент при школі рільничій в

Дублянах іменований дійсним головним учителем при учительській семінарії у Львові". Наступні роки життя Осипа Олеськова тісно пов'язані як з роботою в учительській семінарії, так і з роботою в Товаристві "Просвіта", у головний віділ якої він був обраний 25 березня 1892 року, а на засіданні цього головного віділу 16 червня 1892 року він запропонував Товариству проект видання часопису економічно-господарського характеру, брак якого давався чути все виразніше і, як повідомляла газета "Батьківщина" від 18/30 вересня 1892 року, віділ той проект прийняв на розгляд. Газета "Діло" в № 205 за 1892 рік дуже детально інформувала про хід даних переговорів, однак, як слідує зі "Справоздання з діяльності Товариства "Просвіта" за час від 1 січня 1892 до 31 грудня 1893 року", опублікованого в "Ділі" № 8 за 1894 рік, до порозумінь таки не дійшло. Товариство на випуск газети давало мало грошей, а, крім того, ставило умови, з якими Осип Олеськів не міг погодитись.

1893 року Олеськови переїжджають у Львів і замешкують неподалік Цитаделі.

2 серпня 1894 року в Прошовій помер тесть Осипа Олеськова – Йосиф Варапучинський, на його місце прийшов Юліан Сиротковський.

На порядку денному стала еміграція західноукраїнських селян за океан в пошуках кращої долі. Справою еміграції селян зайнялись спритні ділки, які на тому нагрівали руки, скуповували за безцінь селянські землі, обіцяючи їм за океаном рай. Процес еміграції набрав масового неконтрольованого характеру, який вже годі було спинити. Цьому сприяло зубожіння селянства та створення безвихідних ситуацій, які мали місце в імперії. Давалась ознаки мудра політика уряду та результат врегулювання панщизняних відносин, який в історію увійшов під назвою "знесення кріпосного права". Виявилось, що на світі не так вже й мало "вільних" земель, а на них на галицького селянина чекає рай. Той рай чекав на нього на Північному Кавказі, Амурі, в Сибіру, в Південній та Північній Америці, в Австралії, а навіть на горбистих і маловрожайних землях вивільненої від турків Боснії та Герцеговини. Галицькі газети забили тривогу: майже вся земля селян, які емігрували, потрапляла в руки єврейських гешефтярів, котрі ще не так давно були онучкарями, а тепер внаслідок такого доброго „гешефту" ставали власниками великих латифундій. Селяни, які виїхали, були кинуті напризволяще, а точніше – були кинуті на

погибель. Ніхто їм не допомагав, ніхто ними не опікувався. Виявилось, що на них добре заробляють транспортні компанії, а також вербувальники, які побирають круглі суми за кожну відправлену в еміграцію душу. Еміграція була звичайною прихованою торгівлею людьми, тобто работоргівлею... Стати на захист пограбованих і проданих селян не було кому. Навпаки, створювались різного роду сумнівні товариства, які під виглядом допомоги спритно грабували людей. Уряд, наскрізь корумпований, своєю діяльністю, точніше бездіяльністю, тільки сприяв цьому.

Справа еміграції не могла не боліти Іванові Франкові. Влітку 1888 року, тобто невдовзі після одруження, молоде подружжя Франків, вирішило поїхати на допомогу братам. Справа про еміграцію Франків дуже детально обговорювалась в родині Ольги в Києві, і в результаті обом порадили трохи зачекати. Свідченням цього благородного пориву Івана Франка та Ольги Хоружинської є листи, які зберігаються у фонді Івана Франка Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (фонд 3, № 1606, с. 293–294; с. 295–296; с. 297–300). Проблема еміграції Іван Франко присвятив цілий ряд своїх публіцистичних статей. Відбилась ця тема і в художніх творах, зокрема широковідомим є його цикл “До Бразилії”, який увійшов у поетичну збірку “Мій Ізмарагд”, що вийшла 1898 року.

“Довго відбувалися наради Франка з моїм батьком, – пише у спогадах Софія Олеськів-Федорчак, – як зарадити масовій еміграції селян до малярійних околиць Південної Америки, де по двох-трьох роках ждала їх неминуча смерть. Франко з Олеськовим вирішили спрямувати еміграцію у Бразилію до земель, що відповідали б кліматом нашому підсонню. Найвідповіднішим тереном еміграції видалася Олеськову Канада, ще тоді незаселена. Вони вирішили, що Олеськів виїде до Канади, щоб її дослідити, переговорити з представниками американського уряду про умови еміграції селян до Канади. Франко мав готувати цю акцію творами, які б відкрили очі селян на бразилійське пекло. Розпочалися великі приготування. Дома з’явилась велика валізка, англійські підручники, розпочалися уроки англійської мови у Мері Джексон і старання про кошти для подорожі”. Так з’явився цикл Івана Франка “До Бразилії”. Дружина Йосипа Олеськова з дітьми виїхала до Нової Скваряви, а Йосип Олеськів влітку 1895 року, взявши відпустку у вчительській семінарії, де працював, виїхав у Канаду. Цьому короткому, але історичному в долі емігрантів візитові була

присвячена солідна монографія Володимира Кайя „Early Ukrainian Settlements in Canada, 1895–1900; Dr. Josef Oleskow's Role in the Settlement of the Canadian Northwest” (“Ранні українські поселення в Канаді, 1895–1900. Роль др. Йосифа Олеськіва у заселенні північного заходу Канади”), яка вийшла у Вінніпегу 1964 року і дотепер залишається зовсім невідомою не тільки широкому колу читачів та франкознавцям, але й історикам. Монографія опирається на широкий архів, який залишився у Канаді в Еміграційному департаменті та у різних посольствах Канади. В ній цитується величезна кількість листів Й.Олеськіва, писаних у різні інстанції з метою захисту українського емігранта та гарантії його виживання в нових, незвичних для нього еміграційних умовах.

Ще перед виїздом, 16 березня 1895 року Осип Олеськів, що проживав у Львові по вул. Големб'я (зараз – Глібова), 11-а написав листа у департамент еміграції в Оттаві з проханням прислати якнайбільше інформаційного матеріалу про Канаду з метою скерувати туди новий потік емігрантів із Західної України, тобто Галичини. Автор особливо просив прислати інформацію про Манітолу, Онтаріо, Альберту, Саскетчеван, Асінібою, а також Британську Колумбію, де вже поселились і живуть вихідці з Галичини. Його цікавив ґрунт, кліматичні умови, тваринництво, духовне життя емігрантів, їх теперішнє матеріальне становище, а також транспортне сполучення. Просив проф. Й. Олеськів прислати йому такі дані, які б говорили про переваги еміграції в Канаду, а не в Бразилію, куди зараз в основному скеровуються еміграційні потоки. Висловив бажання також відвідати Канаду з метою вивчити на місці всі питання, які зачепив. Остаточною метою його візиту мала бути організація селян для еміграції в Канаду тільки в тому разі, якщо він переконується, що селяни не будуть обдурені, як це звичайно буває, та як вони були жорстоко обдурені при еміграції в Бразилію.

Копію листа Й. Олеськіва міністр еміграції Канади Л. Фортьєр відіслав послу Канади в Лондоні Чарльзу Таперу, щоб той зв'язався з Й. Олеськовим і запросив його відвідати Канаду з метою на місці побачити все, що його цікавить. Уряд Канади був справді зацікавлений в тому, щоб сюди приїздило якнайбільше емігрантів з Галичини, оскільки вони зарекомендували себе прекрасними і тихими господарями. Окрім того, потік емігрантів у Канаду на той час був найслабшим.

Невдовзі Йосип Олеськів дістав запрошення від тамтешнього уряду, а також чимало книжок про Канаду та поселення емігрантів,

у тому числі й про поселення селян з Галичини. Вже 5 травня Й. Олеськів повідомляв про свою готовність виїхати, однак не зміг тоді цього зробити, бо настала пора екзаменів і довелося зачекати аж до перших чисел липня, доки учні не поздавали екзамени. Повідомляв також Й. Олеськів, що на основі одержаних книжок він готує видання про еміграцію в Канаду. Він дотримав слово і випустив книжку про еміграцію в Канаду з корисними для Канади висновками. Більш того, він написав про Канаду та українську еміграцію в ній чимало статей в "Народній часописі", де обстоював думку, що галицькому селянинові найкраще втікати від біди в Канаду.

Книжка, яку написав та випустив у світ Й. Олеськів, мала 38 сторінок і називалась "Про вільні землі". Вона вийшла у липні 1895 року накладом товариства "Просвіта" з друкарні НТШ під № 7 серії книжок, які випускало це просвітнє товариство. Книжка давала правдиві відповіді на запитання, що чекає на емігранта на "Вільних землях", зокрема в Аргентині, Австралії, Канаді, Кавказі, Південному Сибіру та Бразилії, де за 20 моргів беруть з емігранта 500 доларів, в той час, коли в США та Канаді дають задурно 113 моргів неуживаних земель. Автор агітував селян якщо вже їхати, то їхати в Канаду. Там усе має сприяти українському хліборобові, включно з природою та кліматичними умовами, до котрих він звик у себе на батьківщині.

Виїхав Й. Олеськів тільки 25 липня 1895 року. Його супроводжував у поїзді господар з Коломийщини Іван Дорундяк. Зі Львова вони виїхали до Гамбурга через Берлін, а вже з Гамбурга, до якого дібрались 27 липня, відразу виїхали попутнім кораблем у Лондон, куди прибули 29 липня та зупинились на три дні, протягом яких було зроблено ряд важливих візитів, внаслідок яких канадське посольство від Чарльза Тапера одержало рекомендаційні листи уряду із вказівкою всіляко сприяти подорожі гостей з Галичини по Канаді. Особливо наголошувалось у тих листах на тому, щоб гостям обов'язково показали всі поселення українців та вільні землі.

З Ліверпуля на судні "Sardinian" мандрівники виїхали в Монреаль. Подорож тривала 12 днів, і вже 12 серпня Й. Олеськів та І. Дорундяк щасливо прибули до Монреаля, звідки вже наступного дня виїхали в Оттаву, де відбули дві конференції з представниками виконавчого уряду Канади та представниками депутатського корпусу парламенту, на яких було детально обговорено мету приїзду. Було з'ясовано, що найбільше турбує їх у питанні емі-

грації, а також вияснено ряд інших питань. Про цю зустріч писали канадські газети, зокрема "Ottawa Journal", якій Й. Олеськів дав інтерв'ю. Перед представниками уряду Й. Олеськів висунув план організованої еміграції галицьких селян за участю уряду Канади, транспортних компаній та селянських захисних організацій, під котрими розумів еміграційне бюро, яке б серйозно зайнялося справами еміграції і захистило селянина від здирства. План Олеськова був уважно вислуханий, опублікований в пресі та, як запевняли прибулих представників Галичини, взятий на вивчення урядом Канади.

Вже 15 вересня Й. Олеськів та І. Дорундяк виїхали з Оттави до Вінніпегу, де їх зустрів Гюго Карстен, якого еміграційний департамент в Оттаві призначив супроводжувати гостей у їх поїзді країною. Наступного дня вони вже відвідали деякі українські сім'ї, а відтак всі разом виїхали в Калгарі, де вони мали побачити, як живуть не тільки українські поселенці, але й інші. Далі шлях лежав в Едмонтон. Разом з Р. Раттенем, інспектором еміграційних поселень в районі Едмонтона, вони відвідали ферму Ф. Губеля, що приїхав зі Стрийщини. Наступні дні пішли на відвідини німецьких поселень з Галичини. Під час подорожі Й. Олеськів як спеціаліст вивчав ґрунти, кліматичні умови, засоленість землі тощо, що опісля дуже згодилося майбутнім поселенцям. Під час мандрівки тамтешніми околицями він зустрівся з міністром еміграції сером Майном Дайлі, якого дуже зацікавив план еміграції Й. Олеськова. Ця зустріч відбулась 26 серпня. В ній взяв участь генеральний консул Австро-Угорщини в Канаді Едвард Шульце, який відразу по закінченні зустрічі написав листа Чарльзу Таперу, радячи йому підтримати пропозиції Й. Олеськова щодо питань врегульованої еміграції. Написав свого листа і міністр Майн Дайлі до прем'єр-міністра Канади Джона Холла, в якому запевняв, що для Канади буде дуже добре, коли її залюднять вихідці з Галичини, українські селяни, які себе дуже добре показали в еміграції.

27 серпня Й. Олеськів та І. Дорундяк у супроводі Гюго Карстена виїхали у провінцію Саскетчеван, де відвідали села українських поселенців навколо Beaver Lake, Long Lake, Whitford Lake та Wetaskiwin. Ця область була визначена Й. Олеськовим як найбільш придатна для українського поселенця. Мандрівка кіньми тривала шість днів і закінчилась поверненням в Едмонтон. Під час цієї мандрівки Й. Олеськів 1 вересня відвідав індіанську резервацію. Бажаючи побачити більше, мандрівники були змушені

розділитись. І. Дорундяк поїхав в Balgonie і Grenfell. Й. Олеськів поїхав у Ванкувер, а звідти 7 вересня 1895 року виїхав у район озера Вікторія, де мав зустрічі з високодостойними членами парламенту з приводу своїх пропозицій щодо еміграції українських селян. 8 вересня він виїхав вивчати поселення в Esquimalt, а відтак у Napaïmo, подивитись на вугільні шахти, де катастрофічно бракувало робочої сили.

15 вересня після детального вивчення Західної Канади Й. Олеськів повернувся до Вінніпега та вирушив детально вивчати південні землі цієї провінції.

21 вересня Й. Олеськів виїхав у США на зустріч зі священником Іваном Констанкевичем та редактором газети "Свобода" Нестором Дмитровим, парохом в Mont Carmel штату Пенсільванія, щоб обговорити питання надання поселенцям релігійних послуг. 30 вересня Й. Олеськів повернувся до Оттави, де мав підсумкові зустрічі з міністром Майном Дайлі стосовно планів еміграції українських селян з Галичини. 4 жовтня Й. Олеськів з І. Дорундяком виїхали у Монреаль і звідти 6 жовтня вирушили на кораблі "S.S. Parisian", 14 жовтня прибули у Ліверпуль, де зустрілись з послом Канади в Англії Джоном Дайком. Того ж дня вони виїхали на материк і вирушили до Львова.

14 листопада 1895 року Йосиф Олеськів у Львові зібрав конференцію, на якій прозвітувався про свою поїздку в Канаду. Серед присутніх були др. Лонгін Рожанківський (адвокат із Золочева), Павло Думка (селянин – поет з Купчинців, пізніше посол Галицького сейму 1908 р.), Кирило Геник-Березовський (шкільний учитель з Березова), Іван Радуляк з Глушкова, Іван Гошоватюк з Городенки, др. Теофіл Окуневський (посол у Віденський парламент і адвокат Городенки), о. Іван Макак з Потутор, Михайло Лавришко з Городенки, Петро Рибакський з Назвиськ, др. Андрій Чайковський (письменник і адвокат з Бережан), Степан Гарматій з Купчинців. Був також Іван Франко, редактор газети "Громадський голос", органу радикальної партії, В'ячеслав Будзиновський, др. Андрій Кос, адвокат і посол Віденського паламенту 1900–1907 рр., адвокат Микола Шухевич.

Ця подія широко висвітлювалась пресою різних напрямків. Зокрема обширна інформація "Діла" була передрукована у "Свободі" від 12 грудня 1895 року. "В деле эмиграции, – писало "Русское слово" № 47 за 1895 рік, – которая теперь составляет животрепещущий вопрос населения Галичины, соперничают с собою

два стремления, из которых одно, состоящее под покровительством общества им. Св. Рафаила, старается направить эмиграционное движение в провинцию Бразилии Парану, второе же, чтобы упомянутое движение направить в Северную Америку в Канаду. Д-р Олесков, руководячись искренним патриотизмом и доброжелательством в виду русских селян, посетил в течении сего лета за свой счет Северную Америку, а, исследовавши дело на месте и собравши статистический и информационный материал, созвал 2/14 листопада с. г. (1895) кружок русских патриотов, в состав которого входили юристы, священники, публицисты и селяне в цели предложения им отчета о своей поездке и обсуждения дальнейшей практической акции в том вопросе. Результат упомянутых сообщений были нами своевременно доведены к сведению наших читателей”.

“Общество св. Рафаила”, про яке згадується, було організоване 1890 року в Кракові і діяло до 1912 року, вичерпавши себе, оскільки еміграція у ті напрямки, які вони пропагували та за рахунок чого й жили, припинилась.

На вказаній конференції було вирішено створити постійно діючий Еміграційний комітет при Галицькому сеймі, який мав би захищати селян від еміграційної експлуатації. Очолив його, як повідомляла “Свобода” від 30 квітня 1896 року, Василь Нагірний, а до складу комітету ввійшли В’ячеслав Будзиновський, редактор москвофільського органу “Галичанин” Осип Марков, адвокат Кость Левицький, майбутній голова Українського парламентарського клубу, а також прем’єр-міністр уряду ЗУНР, священники Лонгин Рожанківський, Степан Качала з Шельпак на Тернопільщині, Осип Гірняк та Олександр Степанович, катехит учительської семінарії. З обранням у цей комітет Осипа Маркова найбільш детальна інформація про його роботу, а також питання еміграції найвичерпніше почали висвітлюватись на сторінках “Галичанина”, редактором якого він був.

Перший номер цього часопису за 1896 рік повідомив, що в грудні 1895 року “появилась и разослана весьма интересная и для народа нашего в высшей степени поучительная с ряду уже 241-ая книжица под заглавием “О эмиграции. Написал д-р Йосиф Олеськов” с добавлением “Отзива общества им. М. Качковского в том же деле центрального видела сего же общества, сторон 72. Лавочная цена 15 кр. Обращаем на ту книжечку, – которая, мимоходом сказавши, весьма приятно читается, внимание наших селян и мещан, а даже больше интеллигентных читателей наших”. Книжку

видало “Общество им. М. Качковского”. Автор даної брошури переконливо доказував про доцільність українським селянам емігрувати в Канаду”.

Зрештою, подібні книжки про еміграцію Й. Олеськів друкував не тільки за рахунок цього москвофільського товариства. Він писав і польською мовою. Так 1896 року вийшла книжечка “Rolnictwo za oceanem a przesielenie emigracya”. Вона вийшла з верстатів типографії монастиря чину Василя Великого в Жовкві і, як повідомляв той же “Галичанин” № 178 за 1896 рік, в ній “оговорени, между прочим – в сжатой и ясной форме следующие вопросы: земледельческая продукция за океаном и в Европе; свойства американской земледельческой продукции; колонизация Северной Америки; земледельческие машины; продукция скота за океаном; условия колонизации Парани в Бразилии; эмиграция в Бразилию; состояние эмиграции в Канаду; карная новеля против эмигрантов и др. В заключении рассматривает автор брошюры вопрос: что делать? – именно в виду эмиграционного движения и в направлении управления такого”. Й. Олеськів настирливо рекомендував і тут вибирати Канаду.

Свої погляди на еміграцію він висловлював і в численних лекціях. Зокрема преса повідомила, що 31 грудня 1895 року ст.ст. / 12 січня н. ст. 1896 року Осип Олеськів у приміщенні „Народного Дому” прочитав лекцію під назвою “Від Атлантика до Пацифіка”, де оповів про еміграцію селян та привів свої спостереження. Як повідомляла преса, вхід коштував 25 крейцарів, а весь прибуток призначався на користь бідних учнів. “Русское Слово” № 47 за 1895 рік підкреслювало, що др. Олеськів, “как известно, предпринял летом текущего года путешествие в Америку, где на месте изучил положение галицких эмигрантов и условия эмиграции”. Вся москвофільська преса активно підтримувала справу О. Олеськова.

За намовою Івана Франка цю ідею запропонував Осип Олеськів і разом з Василем Нагірним внесли прохання до Намісництва про надання їм права на створення еміграційного бюро. В цьому їм було відмовлено. І як повідомив Іван Франко у статті “Еміграція в Збаразькому повіті”, надрукованій в „Kurjerze Lwowskim” 27 березня 1896 року, “доктор Олеськів сам вніс прохання про концесію; правдоподібно, що й на це прохання дочекається відмови”. Безумовно, уряд відмовив Олеськову, пояснюючи це тим, що такими справами, якими хоче займатись це бюро, повинен займатись уряд...

Не маючи від канадського уряду нічого, крім обіцянок та настанов, Йосип Олеськів, на свій страх та ризик, розпочинає активну підготовку великої партії емігрантів у північно-західні райони Канади. Через посла Канади в Англію він просив, щоб на підготовку транспорту було йому виділено 600 фунтів стерлінгів. Для кожного емігранта мало бути виділено по 60 доларів на дорогу. Групу повинен був супроводжувати провідник, який вмів би на місці залагоджувати різні справи, а також бути перекладачем емігрантів. Передбачав Олеськів й надання медичної допомоги селянам в дорозі, безперебійне оформлення документів, і навіть організацію в дорозі курсів англійської мови. Турбувався також про духовне наставництво емігрантів, які осіли в північно-західних районах Канади біля Саскетчеван, Ньюфорді біля Гренфела та навколо Манітоли та які не мали священика. Активна агітація поїхати комусь зі священиків у Канаду закінчилась ганебним провалом. Врешті згодився їхати отець Остап Нижанківський, який на той час був керівником хору в семінарії. Йому було 35 років, мав дружину та сина Нестора. Був відомим композитором. Уряд Канади погодився на те, щоб він приїхав в якості священика, давав йому на дорогу сто доларів, забезпечував безкоштовний проїзд, але Остап Нижанківський, якого 1919 року по-звірячи замордують в Стрию польські шовіністи, з невідомих причин не поїхав у Канаду.

Настирливо вимагав Йосип Олеськів від уряду Канади організацію шкіл для підростаючого покоління, а також те, щоб уряд взяв на себе утримання тих шкіл та учителів. У травні 1896 року під опікою брата Йосипа Олеськова Володимира було відправлено на пароплаві "Христианія" 107 емігрантів, земля яких була вигідно для них продана, і кожен з емігрантів мав власні гроші на загосподарювання на новому місці. Кожен дістав по 60 доларів на дорогу, а на місці одержали по 130 акрів землі, знаряддя для корчування лісу, господарський реманент. Для них були збудовані спеціальні бараки під тимчасове житло. Подібна організація емігрантів, опіка над ними стали сіллю в оці для гешефтьярів, які займалися цією справою, кормили зі своїх рук представників австрійського уряду і не потребували ніяких дозволів на еміграційну справу. За кожну завербовану душу вони діставали порядні гроші, а також діставали гроші від транспортних компаній, які перевозили нещасних емігрантів. Для того, щоб мати гарантію, що канадський уряд дотримає своє слово щодо емігрантів з Галичини, яких

відправив Йосип Олеськів, у Канаду виїхав на постійне пробування Кирило Геник-Березовський, до якого 1880 року йшов Іван Франко, щоб підготувати його здати матуру за гімназію, але так і не дійшов, бо був заарештований в Яблуневі. Домігся Й. Олеськів і виділення кредиту на вигідних для прибулих селян умовах.

Звернення Й. Олеськова до уряду Австро-Угорщини, щоб йому видали ліцензію на організацію еміграції, завжди зустрічали рішучий відпир, особливо тепер. Наступного року в Канаду виїхало шість тисяч осіб. Вони вже користувались благами, які виборов їм від уряду Канади Йосип Олеськів. Уряд Канади був зацікавлений у співпраці з Й. Олеськовим і з цією метою 1898 року на зустріч з ним виїхав посол Канади в Австрії. Однак австрійський уряд та намісництво цісаря у Львові категорично відмовляло Олеськова займатись цією справою. Нічого не міг вдіяти і уряд Канади, хоча неодноразово звертався з цього питання до уряду Австро-Угорщини. Грошей на організацію широкої роботи по еміграції уряд Канади, крім того, не виділяв. 21 січня 1897 року Австро-Угорщина ввела закон про еміграцію, в якому категорично заборонила займатись нею особам, які не мають на то спеціального дозволу, і ввела проти тих, хто не послухається цієї заборони, суворі заходи. Було зроблено все, щоб від даної справи усунути Йосипа Олеськіва.

Йосип Олеськів вимушений був займатись еміграційною справою на свій страх і ризик. “В роках 1892–1898, – писала у спогадах Софія Олеськів-Федорчак, – ми жили тільки американським питанням. Сотні селян приїздили за інформацією і спiniaлись у нашій хаті. Батько всім давав безкорисну пораду і допомогу. Сторож нарікав, що затоптані сходи і знищені хідники чоботами селян, домова помічниця не буде захоплена частим миттям підлоги, дома зроблено обмеження бюджету. Все те не зраджувало батька. Він і на те не дивився, що австрійський уряд не гладив по голові за цю роботу ні його, ні Франка”.

9 лютого 1896 року у віці 60 років у Новій Скваряві (Жовківський РАГС Львівської області, метрична книга померлих в Новій Скваряві у 1870–1934 рр., арк. 98) померла мати Йосипа Олеськіва – Олімпія Олеськів від серцевого удару. Її похоронили на сільському цвинтарі, опісля поставили пам’ятник, який зберігся.

1897 року у видавництві “Просвіти” за № 205 за кошт фундації С. Дубровського виходить праця О. Олеськова “О садівництві, огородництві і молочарстві”.

Широка агітація, яку розгорнув еміграційний комітет, брошури Осипа Олеськова, його переслідування за агітацію зробили свою справу. 1897 року в Канаду в район Манітоли виїхало шість тисяч емігрантів.

1899 року померла Йосипа Олеськів. Про її смерть згадає тільки "Галичанин" № 76 за 1901 рік від 7/20 квітня. Йосипа Олеськів займає чимало місця в листах Осипа Олеськова до Івана Франка, котрий завжди ставився до неї з щирою симпатією. В добрих стосунках була вона з Ольгою Франко, Лесею Українкою та Оленою Пчілкою, свідченням чого є збережені листи, що подаються в даній публікації. Разом з Ольгою Франко Йосипа Олеськів хотіла випускати жіночу газету, але до того так ніколи й не дійшло. З дуже простої причини – не було коштів на випуск.

На руках у Йосипа Олеськова залишилось четверо дітей, найменшому з яких було 11 років. Він одружився вдруге з сестрою В'ячеслава Будзиновського Ольгою і став його свояком, а навіть удостоївся честі бути разом з відомим галицьким адвокатом Миколою Шухевичем на його весіллі із Оленою-Стефанією Стефурак, дочкою Стефана Стефурака та Іванни Лемків з Кановців біля Заліщик, яке відбулось 8 червня 1901 року (ЦДІА України, м. Львів, фонд 201, опис 4а, спр. 3376, арк. 39). Шлюб давав Олександр Степанович, катехит учительської семінарії, в якій працював Осип Олеськів.

Ще перед смертю дружини, 12 січня 1901 року в Новій Скваряві на 79 році життя помер батько Йосипа Олеськіва о. Лука Олещук-Олеськів (Жовківський РАГС Львівської області, метрична книга померлих села Нова Скварява 1870–1934 рр., арк. 168). Його хоронив жовківський декан Олександр Саноцький. На парафію у Нову Скваряву прийшов о. Йосип Каранович, який правив у церкві з 1898 року в якості помічного священика при о. Луці Олеськіву. Він був 1871 року народження і 1897 року висвячений у священничий сан. 1902 року його змінив Володимир Утриско, 1872 року народження та 1896 року висвячення. Йому довелось докласти чимало зусиль, щоб зробити село національно свідомим. Помер Володимир Утриско, який буде посвячений через нащадків з родом Івана Франка, 23. 08. 1927 року. Похоронений на Ново-Скварявському цвинтарі поруч з дружиною Олімпією.

Як повідомило "Діло" від 3 вересня 1901 року, міністр освіти та віросповідань Австро-Угорської імперії іменував головного учителя учительської семінарії у Львові Йосипа Олеськова

директором учительської семінарії в Сокалі. Про цю подію повідомив також "Галичанин". "Олеськов Йосиф, – писав він у № 186–187 за 1901 рік, – учитель мужской семинарии во Львове именован директором такой же семинарии в Сокале. Выбор сей можно назвать счастливым, так как д-р Олеськов известен jako весьма способный педагог, пользуется всеобщей симпатією и сумеет ввиду сего станути на висоте сей многотрудной задачи". Цим актом уряд намагався відіпхнути О. Олеськова на провінцію і не дати йому можливості брати участь в еміграційному процесі. В Сокаль він прийшов на місце попереднього директора Михайла Вагилевича, небожа Івана Вагилевича з "Руської Трійці". Він колись був дуже популярним письменником, друкувався в "Ділі", мав значно ширший розголос, ніж Іван Франко, і навіть деякий час мешкав з ним у так званій "Бойківській кам'яниці". Іван Франко присвятив йому нарис "Знеохочений" у циклі нарисів "Рутенці".

Діти залишалися жити у Львові. Адресна книжка мешканців Львова фіксує їх проживання 1901 року на вулиці Личаківській, 32, де Олеськови й жили до того, а та ж книга за 1902 рік подає нову адресу – вул. Длугоша, 17. У книгах за 1903 рік прізвище Олеськова вже відсутнє.

Помер Йосип Олеськів 18 жовтня 1903 року. Наступного дня про його кончину повідомило "Діло" №225 понеділок, 6/19. 10. 1903 року: "Д-р Йосиф Олеськів, директор ц.к. учительської мужеської семінарії в Сокалі, упокоївся по довгій і тяжкій недугі дня 18 с.м. Похорон відбудеться у вівторок із дому жалоби при вул. Пекарській, 5, на Личаківське кладовище". Опублікував некролог і "Галичанин", редактором якого продовжував бути Осип Марков, у вівторковому номері часопису від 7/20 жовтня 1903 року. "Д-р Іосиф Олеськів, – писала газета, – директор учительской семинарии в Сокале упокоился у Львове после тяжелой продолжительной болезни д. 18 н.ст. октября на 43 году жизни (насправді 46. – Р. Г.). Покойный принадлежал к разряду рідких в настоящее время педагогов, считающих школу единственно лишь храмом науки и розсадником просвещения, а не заведением для распространения политических и социальных тенденциозных вероучений. Сочувствуя нормальному и здоровому развитию русского народа, покойный принимал деятельное участие во всех проявлениях его жизни, особенно в области экономической. Во время эмиграционной горячки, охватившей несколько лет тому назад русское крестьян-

ство, предпринял он поїздку в Америку с целью изученія тамошних переселенческих отношений и правильной організації еміграційного движенія. Особенно сочувственно относился покойний к трудам и целям Общества “Защита Земли”, исполняя некоторое время должность его директора. Сверх сего обогатил покойний нашу літературу несколькими весьма ценными сочинениями, запечатаних в изданиях Общества им. М. Качковско-го. Вечная ему память!”

“Общество “Защита Земли”, про яке згадує некролог, було товариством з обмеженою відповідальністю, засноване Веніаміном Ружицьким 1899 року і знаходилося під опікою москвофілів. Його метою було “сохранить русскую землю в руках руського селянина” і не розбазарювати її. Членом товариства міг стати кожен, хто заплатить членський внесок у розмірі 50 корон та за вступ у товариство внесе 2 корони. Товариство мало типовий позичковий характер. Члени товариства могли позичити собі гроші із загальної скарбниці, щоб придбати землю. 1900 року товариство мало 152 члени та капітал в 4414 золотих. Гроші були в банку, приносили прибуток. Звіти про діяльність цього товариства опубліковував “Галичанин”. 1900 року вдалось купити 27 моргів землі. Членами товариства були селяни (52 чол.), священики (43 чол.), чиновники (22 чол.), учителі (4 чол.), купці (3 чол.) та інші. Своєї посади директора товариства Й. Олеськів зрікся 1901 року, саме тоді, коли став працювати в Сокалі.

На смерть свого друга юності Іван Франко відгукнувся некрологом, надрукованим у 24-му томі “Літературно-наукового вісника” за 1903 рік (стор. 147 – 149), який додається у даній публікації.

Того ж 1904 року перед Йосипом Олеськовим у Бродах помер Ярослав Рошкевич, останній з друзів юності Франка. Ще була Ольга Рошкевич, яка уникала зустрічей з ним, Іваном Франком...

Поховали Осипа Олеськова, згідно з книгою захоронень Личаківського цвинтаря, на 62 полі. В тій же могилі похована і його дочка Софія Федорчак (ДАЛО, фонд Р-3152, опис 1, справа 38, арк. 53). Могила мала орієнтаційний номер 423. Вона не збереглась, хоч у книзі зазначено, що за поле на цвинтарі було оплачено у 1903 році на 30 літ вперед, тобто до 1933 року, а відтак до 1943 року. Очевидно, оплачувала догляд за могилою Софія Олеськів-Федорчак, яка померла 16 червня 1943 року. У своїх спогадах вона писала, що останній раз бачилась з Іваном Франком на

похороні його сина Андрія, який помер 1913 року. Тоді з цвинтаря відвела його додому.

Доля архіву Йосипа Олеськова невідома. Невідома й доля листів Івана Франка до нього. Залишились у фонді Івана Франка лише листи Йосипа Олеськова та його дружини, які й публікуються нижче з повним збереженням оригіналу тексту.

Листи Йосипа Олеськова до Івана Франка

№ 1

[XII, 1884]

Дорогий Іване!

Я таки женюся. День мого шлюбу назначений на Іордан, т. є. 18 січня. Я сподіваюся, що побачу тебе на моїм весілю, не певен однако того, хочай ти заявив вже раз готовність приїхати на таку okazji. Тепер, однако ж, річи ся на тільки змінили, що я не знаю, чи буде нове що тягнути на моє весіля. Ти, може, хотів розірвати ся, дивлячись на різнобарвну товпу гостей, слухаючи весільного гамору, зачіпаючи які дівки, або що таке; а ту тимчасом весіле буде дивного трохи рода, без музики, без танців та ба та бо і без дівок. Майже виключно мужске.

Ту в околиці нема майже зовсім знайомих дівок, котрих би щось іншого, як танец і таляр чи пташок займав, о "кавалерах", знов, котрих я рад-бим бачити на своїм весілю, знаю, по більшій часті не танцюють, і товариских забав не великими суть приятелями. Отжеж, zdeцидував-ем ся на весіля зовсім іншого рода. Хотів-бим зібрати тут добірне кільце веселих та розумних людей, котрі би, натурально, при добрім їдженю і питю, набравши гумору і живости, надали моєму весілю ціху святочної небуденної хвилі. Міг-бись сказати "такий" бал ми собі і ві Львові потрафимо справити, на то непотреба їхати аж до Прошови! Отжеж, не зовсім правдивий такий закид, бо не зберете у Львові такого товариства, як ту, бо буде в Прошовій Ол. Барвінський¹, Микола Січинський² яко крєвні, дальше двох файних попиків – Чубатий з Острова і Стадник з Сущина і трошка "індеферентного елемента". От правда, таже Устиянович³ бавит в Острові, то і его Чубатий привезе з собою; а з другої сторони най буде, що хоче, а я в праві жадати від

тебе тої офіри, яко твій довголітний друг і оден з найдавніших “почитателів”. Отжеж, я дуфаю в то, що ти таки приїдеш і то в характері дружби! Пам’ятай – собі приборів жадних, а жадних не потребуєш собі робити, бо я йду в звичайнім зовсім уборі до слюбу, з виїмком одного чорного сурдугу, а навіть моя жінка не буде мати білої сукні з хвостами і вельонами, іно такусь звичайну, чи народний стрій, не знаю вже добре. На другого дружбу не знаю кого просити, найбільше хіба Корженка⁴. Поговори з ним з ласки своєї, бо не знаю єго адреси. Мені Ehrgeiz geht dahin⁵, щоби і Белей⁶ заблистів своїм присутствієм на моїм весілю, що однак не знаю, чи то взагалі можливе зо взгляду на єго занятя і то дуже сомніваюся, чи схоче посвятити крихту свого дорогого часу для такого мізерства, як я, то прошу тя щоби-сь в тім пункті вигорував опінію Белеївску. З моїх знайомих львівських рад-бим бачити у Прошові ще Евг. Олесніцького⁷ vulgo Скруджа і того однакож не запрашаю наперед, бо він гдесь о тім часі вступає до нової канцелярії, отжеж не буде мати часу. Вкладаю, отжеж, на тебе обовязок довідати ся злегка у Белея, Олесніцького, чи мали би они охоту проїхатися і написати мені о тім (Прошова, почта Микулинці). Слиби були не від того, то тогди пришлю їм формальні запрошення⁸. На тебе і Корженка числю напевно, впрочім уповномочняю тебе запросити ще декого, о котрім думав-бись, що потрафит причинити ся до звеселеня того дня.

Приїхати би Вам до Тернополя 17-го січня в суботу потягом, котрий виходит зо Львова о 1-їй в полудне. Не лінууйся, коханий, а відпиши, щоби тя до того морально змусити, посилаю марку за 5 кр.а.в.⁹ І то скоро!

Е, щось ми ся нині не пише добре, тож бувай здоров!

Твій Олеськів.

До просьби мого судженого долучаю і мою, щоби-сьте зволіли прибути на наш обряд весільний.

І[осифа] Вар[анучинська]

№ 2

[кінець грудня 1884 – перші дні січня 1885]

По правді сказавши, не сподівався я від тебе скорої відповіді та і то ще так прихильної. Давнішими часами ти не скорий був мені відписувати і слися не милую, се бодай чи не перший лист твій до мене. Нічого – тим приємніший.

Отжеж, ти моїм дружбою¹⁰; до Корженка написав-єм лист після вказаного тобі адресу і сподіваюся, що він також не відмовити моєй просьбі. Твоя обава, що “не розумієш” і не зумієш дружити – зовсім безпідставна. Я постараюся о те, що на моїм весіллі все буде іти зовсім “comod” і без жадних злишніх церемоній. Тож і на твою долю яко дружби не припадуть жадні традиційні комедії.

Що до другої точки, задля котрої мій вибір тебе на дружбу здається тобі не зовсім стосовним, також не журися. Я хоть і трусливий з натури, чи може skutком хибного виховання, але фалату не підлий, і не потопчу приязни для якоїсь обави, котра навіть в тім разі не має підстави. Прецінь же жаден піп не буде мене денунціювати! А впрочім – менша з тим!¹¹

Часть інформаційна для тебе, Корженка, Скруджа, Льоня¹² і всіх, хто би хотів їхати: з Підзамча виїхати треба в суботу 17-го січня 1885 року о 1-ій з полудня. О годині 6-тій в Тернополі сідаєте на підводи, очікуючі на вас на двірці і махаєте до Прошови. По приїзді плотськія увеселенія в навечеріє Святого Богоявлення¹³, яко то: борщ з вушками, риба, вина etc.

В неділю слюб.

Adjustirung Comod¹⁴ – Товариство переважно мужське, тільки для Корженка яко найдоступнішого плотским ощущениям спроваджую extra одну панну, пусть безчинствует своим обикновенним образом. Ми опитнейші будемо го стеречи, щоби ся не залюбив, бо то панна молоденька, около 16 літ!, файна досить, щебетуха, має тільки одну хибу, з котрою її впрочім до твари т.е. страшенно розпещена і каприсьна. Але сподіваюся, що під оком нас старших, Корженкови нічого злого ся не приключит.

В понеділок рано 19-го вибираємся всі разом до Львова.

Вчера з поводу почвірних імянин в Прошові (2 Іосифів, 1 Іосифа і 1 Марія (тітка) з'їхалося сюда троха гостей, mezi ними Корнило Устиянович з Острова. Дивно, який сей веселий, говіркий і забавний чоловік! Не видав такого!

Прошу тя, дорогий, старайся всіма силами намовити Скруджа, Льоня, щоби приїхали, а може ще хто лучит ся такий, щоб зміг

причинити ся до звеселеня нас, так таскай єго сюда. Але не впадає ми навіть на гадку, кого б можна просити. Кость Левіцький¹⁵ подобав ся ми ся в товаристві, але, щож, з ним близько не жию, він здає ся належит до партії молодих, но і великий скупар, не схоче видати п'ятки. Коби-сьте тільки Ви приїхали, то вже б можна витримати.

Здоров бувай, приїжджай сам і привози ми Корженка, Скруджа, Льоня.

Твій Олеськів.

P.S. Ще одно! Запросив-єм на весіле і свого старого. Не маю вправді найменшої надії на него, бо щось там у него коло штанет і коло чобіт невиразно відвик вже їздити, у Львові щось зо 7 літ вже не був, желізницею, як жіє, ще не їхав, а скоро учує, що я вибераю ся там, де їхати желізницею, так зараз дає мені ради: Ёй, уважай, сину, то небезпечно так їхати, щодень в газеті стоїть якийсь нещасливий випадок на желізниці, но але чорт не спит, ануж, вітцєви захоче ся побачити невісту свого младенца і, неважаючи навіть на можливі випадки, копне ся до Прошови! В такім разі возьми старого батька на двірци в свою опіку. Я написав єму, щоби їхав тим самим потягом, що Ви.

P.P.S. Ів. Франкови. Пане! Будь ласкав, доручи два другі листи після адреси!

ІЛ, фонд 3, № 1603, арк. 459–462. Рукопис. Оригінал.

№ 3

7/7[1885]

Дорогий приятелю!

Вже-м гадав, що на мій лист не дістану жадної відповіді. Так довго ждав-єм на него. А несподівані справді і милі вісти приніс він мені. Там ти тепер вже близько того, щоб вкінці зістати редактором "Зорі"¹⁶. Що вплинуло на такий оборот річи? Чи ішло зле теперішнім редакторам матеріально, чи може уступили пресії зі сторони читаючої публіки? Так чи так, здає ся мені, що декотрі з них возненавиділи тебе тим дужше. То певно, що в Подол[инського]¹⁷, Цегл[инського]¹⁸ і Вахн[янина]¹⁹ будеш мати вічних ворогів. Сей послідний не дарує Тобі ніколи того, що раз в брацтві мав-єсь

раз про него сказати: Вахн. перший дурак, а Цегл. (чи хтось там інший) другий. Се якийсь сестрінець Вахн. мав чути, тай чим скорше побіг звістити єго о тім. Я довідався о тім з уст самого Вахн. на пиві у Drehera. Чув і Коцов[ський] то. Чи є надія, що дотеперішні співробітники "Зорі" будуть і під твоєю редакцією робити? Єсли ні, так хто твоїми співробітниками? Но натурально Корж[енко], Кониський²⁰, а хто ще більш? Остап²¹? Вже для того самого, щоби зміцнити фаянгу співробітників, я рад би помагати тобі. Тільки знаєш, що в мене не то літерацких здібностей, але і тої легкості в писаню, котру кождий освічений чоловік посідає, дивним дивом нема, а до того, я вже і так ту кільком богам служу. Хотів-бим запевнити собі передовсім в який-небудь спосіб свою будучність і приготовлююсь ту на різні випадки. З одної сторони тримаю ся вже огородництва, от і нині висилаю два артикулики, склепані с тяжкою бідою, до Цісельского²²; з другої сторони кокетую з рільництвом і в тім дусі вислав-єм з кінцем мая справоздані з моєї діяльності до Товар. Господарского у Львові, за котре ми дали 100 ринських додатку (місто жаданих 200). Впрочім накупивієм си книжок і на серію учу ся рільництва, бо як огородництво не дасть мені безпеки матеріального биту, так оно мені і не багато здасть ся. Та проклята непевність так гнобит чоловіка, що і годі до чогось путнього ся звернути. Я ціляв, як знаєш, на посаду при городі ботанічним, котра б мені справді дала вільні руки до роботи, і котра зо всіх мір дуже вигідна, так нічо про те не чути. Від Будз[иновського]²³, знову ж, дістав-єм колись-то лист, в котрім пише мені, що є проект зробити мене директором якоїсь маючої заложити ся огородничої школи у Львові. Ся вість походить від проф. Тинецького²⁴, одного з членів комітету Товариства Господ.; але не хоче мені ся в то вірити.

При таких поганих обставинах трудно мені на разі буде сповняти твоє бажання, тим більше, що я в дальшій своїм побуті знову ж на свою руку повзяв-єм ся собі інчі ціли, крім тих, котрих від мене вимагають, іменно: познакомити ся з средствами, яких держава німецка для піднесеня свого рільництва уживає.

Около 28 липня виїжджаю звідси з жінкою до Дрезна. Там побавимо кілька день, почім жінка відїжджає до Прошови (може ще застане там тогорішних вандрівників), а я остаюсь в Дрезні і починаю мою подорож, котрої плян так собі уложив-єм. Навперед їду під Дрезнем, где знаходит ся висша школа рільнича. Там розвідную про деякі цікаві для мене справи, зазнакомлююсь з діяльні-

стію славного саксонського Тов. Господ. і рушаю до Берліна, где на звіджування закладів городничих в самім Берліні, як і в його околиці, і на шпірані в університетській бібліотеці пробуду зо три тижні. З Берліна думаю на північ, звіджую по дорозі школи рільничі прускі в Ельдєні і Regeerwalde і допитаю до надбалтичного містечка Kiel. Там, на жаданє Тов. Госп. маю звідатись про культури славних сортів “протетайського” збіжжя. В Гольштині з власної ініціативи звіджаю першу німецьку: milchwirtschaftliche Versuchstation²⁵, звідтам через Hamburg – Lüneburger Haide²⁶ до Hannoveru і Braunschweigu і копальней солей потасових в Stasfurt-i, дальше до Quedlinburgu, місцевости, где на найбільшу в Німеччині скалю відбуває ся годівля всякого господарского насіння; в Quedlinburgu забавлю ся довший час, а звідтам вже домів з перестанками в Гальє, Липску, а потім аж в Чехах, іменно в добрах ксьондза Sekeraaggenburga і в Празі. Казали мені їхати ще звідтам до Відня, але, здаєсь, не стане гроша на те і не буде, впрочім, цілі.

Отжеж, може бути, що в тій дорозі зберу дещо матеріалу, котрий би був пригідний до оголошення в твоїй газеті і причинив би ся до многосторонності її. Був би то ніяко pendant до “Подорожей Подолом” під попередньою редакцією! Тільки ще раз кажу: на мої літерацкі здібности не числи! Натурально, що о якийсь ремунерації ані мови бути не може, бо, по-перше, я подам тільки матеріал, котрий ти будеш мусів обробити під взглядом етимологічним і язииковим, а, по-друге, коли б я формувався, то не єсть правдоподібне, щоби акурат той артикул причинив ся до поліпшення матеріальної гідности твоєї газети. Як будеш мав колись лишній гріш, так ховай ліпше на фонд резерва.

На що ти лічив ся в горах? На груди? Шануй ся ліпше та постарай ся о скільки можна, найбільше співробітників, щоби ся не потрібував так працювати, як при небіщику “Світі”²⁷, де мало що не всі статті були твого пера. Тим способом зиськав бись собі і багато натуральних приклонників, котрі будут собі за обовязок уважати кольпортувати газету. Крім сил поетицких, н.п. запевнених тобі, вербуй і Грабовича²⁸, і Масляка²⁹ etc. Такі не богато вправді поможут, але богато можут пошкодити. Впрочім, роби як знаєш; ти будеш ліпше знати, як я, що тобі вражих стосунків придає.

Хто се там в “Ділі” виписує такі сяжністі артикули під заголовком “Гадки по виборах” По розумности гадав-бим на Вахнянина, чи хто інший? Цікав я, чи прийде кому з тих панів, що кличут до засновання товариства політичного, на гадку урядити статуту в той спосіб,

щоб опісля дещо і о справах економічних поговорити можна? О кілько я з той справов тепер ся знакомлю, здає ся мені, що рускі проводирі політичні навіть найслабшого поняття не мають о вазі правдивих справ економічних, о ситуації економічній руских хлопів в Галичині, і о дорогах, котрими поправа того стану іти має. Під “працею над поліпшенням матеріального биту” они, здаєть ся, вони розуміют відчити господарскі попів, учеників такої поваги, як Бічай³⁰, і кілька книжочок “Просвіти”? Лепешут о “поліпшенню” там, где скорше відпадало говорити о рятунку від цілковитої руїни. Доля руских хлопів аж тепер зачинає ся видавати мені майже безнадійною.

Я так розписав ся широко, і забув, що ти в так горячій порі: в часі перенимання редакції “Зорі”, і не багато часу до читання будеш мати. Так бувай здоров!

Твій друг *Олеськів*.

Erfurt, Werterstrasse, № 10

[P.S.] Звісти мене, чи справді редакцію “Зорі” вже маєш? Хто твої співробітники? На яких умовах передано ти редакцію? etc. Але спіши ся вислати лист що найдалше до 25-го / 7, інакше лист не застав би мене уже тутки.

Ще одно:

Чи маєш ти Laveleja³¹ діла які в твоїй бібліотеці і які? Не хотів-бим купувати, если б від тебе можна випозичити. Я дещо покупив і задумую ще купити по економії політичній, а іменно по Nationaleconomie.

ІЛ, фонд 3. № 1615, арк. 233–236. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Ерфурт, 5/6 [1885]

Дорогий Іване!

Як прочитаєш на печатці поштовій “Ерфурт”, погадаєш собі, що певно як дав орудку мою до тебе, коли з півроку не писав, але тепер доперва. Так ні, пишу, бо є хвиля свобідного часу і захотіло ся писати до кого знакомого, а при тім є надія на відпис, котрий для мене в німецькій глуші був би для мене kostliche lecture³². Ми з жінкою в Ерфурті від початку марта. Я маю ту завдання спізнати ту годівлю насія господарських ростин, а стараюся пізнати усе, що для мене яку-небудь вартість може мати. Отжеж, крім господарки стосунки гандльові, машини рільничі etc. Дещо-м перейняв, а прий-

шов-єм до переконання, що Ерфурт стоїт головню на блязі, на славу, яку всюди має, не заслужив. Що-м ся розлюбовав потроха в моїй роботі, так здецидував-єм їхати до Голяндії, та коб на то господарске товариство схотіло дати троха більше гроша. Я було закинув вже був той дивний замір, по причині, що з французским язиком лиху у мене стоїт, а ще як спізнав-єм несподівано, що я по німецьким зовсім зле виговорюю, так що кождий німець за першим словом пізнає в міні слов'янина, то вже зовсім перепудив ся перед французским язиком. Но коли-м побачив, що моя жінка з своєю зовсім некорректною німеччиною перебиває ся якось межи німцями хоть єї трафляє ся ось як: "Der Jahre 1811 чи 1814 sind dieselbe Poete (родилися самі поети). "Warum lachen sie sind von mich?" – "Nein, ich habe "von mir" nicht "von sich" gesagt, nur sie sich ein wenig Staub (глухий). "Geschrieben Sie das!", "Haben Sie Sehnsucht hinter die Heimat?", "Warum haben Sie so gewalkencralken?" (нахмурився) і що даліше проживає ту два французи, що ані одного слова по-німецьки не знають, – і так чому жби я привчився троха по-французски не мав переїхати ся через Голяндію і Бельгію. Я зазнайомив ся з одним французом та кажу му балакати по-французски, тай сам часом пускаю ся два-три слова сказати, та дивуюся чого у нас так ся возять з виговором французьким, кажучи, що він трудний, а про німецький ні слова. Тимчасом слов'янин французького виговору легко навчиться, а німецького, щоби через ціле жите нічо не їв, іно сам Glanz – Krochmal то не втне. Пішла моя жінка вчора до skleпу купувати: "Ein Pfund Sauerkraut" – Nicht wahr, ich habe sie doch recht verstanden: Sie wünschen ein halbes Pfund Sago?³³ – запитав її купец. – А мені трафіло ся, що в skleпі відповіли мені раз по французку, навіть не пізнаєш що я по німецьку говорю! Ось такий наш німецький виговір.

До тепер мав ту роботу – писав справозданє за час мого побуту в Німеччині. Вчора післав до Товариства Господ., тай чекаю щоб ми звідтам гроші післали. Буду мусів просидіти тут ще зо два місяці, бо ту ще найдешевше жити; потім жінка верне через Дрезден до дому, а я з Дрезна їду до Берліна, а як будут гроші, так даліше... Тих два місяці буде годі вже вижити, нудно до крайності. Коби не жінка прийшло би ся зварювати. Роботи для мене тутка лишає сь вже дуже мало а поговорити нема з ким. Місто не університетське, купці, ремісники et роблят враженє дикої худоби, або глупої череди – після обставин; театру порядного нема, хоть місто в 50.000 мешканців. Дивний якийсь народ ті шваби, ніби то

просвічені, а роблять вражене дичи, не збагну, яким способом они станули на так високім степенем культури. Хіба так: Всі мають вроджену жилку до волокитства, гей би ті цегане, котрого здибеш гдесь, був чи огородник, швец, кравец, листонош, etc. Шве́ц молодий, літ 25, був уже “jensiets der grosten Ozeano”; 19-літний син робітника, пекар, вирвав ся без крейцаря, без слова якої еншої мови, як туринський жаргон до Петербурга; троха інтелігентніші хлопці вздыхають за Angra – Pognema etc. Кожного шваба щось тягне в чужину, іде в світ, пробиває ся жебранинов, яко агмер Reiser³⁴, щоби по літах волокицтва трафляє ся вернути до краю тай засісти яко achtbarer Mitglied der Gesellschaft³⁵. Таким способом заволочет щось доброго всегда щось з чужини, тай то розширет ся у них. Бо так тлумачу собі повстане їх культури, бо самі німці народ дуже тупий. (А мають ще одну чесноту: носять голову високо тай уважають самі за народ, від котрого вся цивілізація пливе на світ. Хто так ся носить, про того люде скажуть поза очі: гордий, дурак, але заімпонує їм его певність себе, та тайком прийдут до него: “Поучи-но, брат!”, хоть він і справді дурак. Ось на тобі реальний приклад: Ерфурт – жиє чужим коштом, всі ліпші продукти готує для него Франція і Голяндія, а французи записують з Ерфурту свої власні продукти по ціні в півтора дорожшой, тай то ще помішане з гіршим німецьким продуктом!

Як приїдеш від нас межі німці, здає ти ся, щось виїхав в якийсь багатий край. Нігде білого кафтана, нігде нашої бідної хлопської хати; все в чорнім ходит, все в домах на поверха мешкає, хоть і з пруского муру стіни. Село від міста хіба величиною відріжняє ся. Але придиви ся близше, так тільки багатства, що в тих мешканях. Все проче робить вражінє бідного і то дуже бідного краю, використовують все, як можуть, їздять псами та коровами, ходять по місті в дерев'яних патинках, хлопці гімназисти ходять до школи без шапок, маса мелочей, котрі то на біду, то на вдоволення чимнебудь вказують. А як живуть! Наші обіди, то правдиві Лукуллові пири против тутешніх! Які виштудеровані потрави, жадна крапля води, в котрій яка картофля ся зварилася, не піде марно і зараз з того роблять зупу або що! В Вроцлаві я жив на швабській вікні через два тижні і вираховав-ем, що пересічний русин потребує до голодової смерті пожити на швабській міщанській вікні півтора місяця (сли пива не п'є); в тім часі мусить непримінно вмерти на гальопуючі сухоти. Каву роблять так убогою в поживні субвенції, що в skleпах оферують філіжанку кави за 5 феників – 2 1/2 кр.

6/6. Шваби живлять ся властиво одним пивом і то єдиний добрий артикул, котрий ту дістанеш; порядно попоїсти навіть за добрі гроші в реставрації годі дістати. Сказав-єм, що пиво є скорше у швабів *National-speciae*, а не *National-getrank*³⁶. *Getrank*-ом є такою, як в нашій блаженій Галичині *Schnaps*³⁷. Дуже мені то спочатку дивно було, але факт фактом, що ту більше далеко горілки коштують, як у нас. Не тільки прості робітники, але і такі *Obergartner*-и, *Ferwalter*-и³⁸ і інша подібна бранжа носят при собі пляскаті пляшчинки з добру кватирку об'єму і потягають при кожній спосібности. Частенько трапляється побачити і на головній улиці робітника, як пристанув троха, витягнув плескату тай дудлит шнапса, то знов за вуглом якогось дому практикнув то само сторож публичного безпеченьства.

Моя жінка, що наблюдає пильно за домовими стосунками, викрила вчора тайну, що "шваби, як обідають, то дітей з хати вигонають"!

Що у тебе чувати? Писав ти тамтого місяця, що виїздив-єсь далеко зі Львова. Що се має значити, що Кониський поміщає дальше свої твори в "Зорі"? *Stintes weiter im Staale*³⁹ народовців? Я отримую "Діло" від старого Варапучинського. Дістав-єм нині та кож лист від него о випадку виборів в Тернопільщині; пише, що Січинський⁴⁰ перепав лише 27 голосами; а в *N. F. Presse* вичитав-єм що таки 80-мома чи около того. З *Neue f. Presse* знав-єм вже 4-го результат виборів у Галичині. Для чого Озаркевича⁴¹ зве *N. f. Pr. Polen freundliches Rutene*?⁴² Яке буде становище Охрімовича⁴³ в раді паньства?

Будь ласкав – відпиши, а сли можеш пришли моїй жінці щось руского до читаня. Може твоїх Бориславських оповідань або дещо з видань "Дрібної бібліотеки". Як стоїт українська Бібліотека Олесн.⁴⁴; Що видав доси?

Єндруня⁴⁵ і Льоня⁴⁶ цілуй від мене.

Здоровлю Тебе.

Й[осипа] і Й[осип] Олеськови.

[P.S.] Моя жінка два рази мала гризоту і два рази ся сплала, раз при нагоді смерті "бідного" Костомарова⁴⁷, другий раз при нагоді перепаденя більше кандидатів до Відня, а решта все добре.

№ 5

[26.11.1886] Прошова.

Дорогий Друже!

Постарай мені ся конечно і якнайскорше "Stan. Skrycki. Rys gospodarstwa krajowego. Lwow" з якої бібліотеки, бо в книгарні, здає ся, не дістанеш. Я вже раз питав по книгарнях за тою книжкою, але надармо. Робота буде на час на 15-го грудня, – до газетного артикулу той матеріал, що маємо, вистачит іно би конче зда-ло ся "Sprawozdanie z r. 1883". Тими днями мусив-ем писати відповідь редакції "Госп. і Пром." за прищипку до моєї статейки якомусь о. И. Н. за артикул вимірений против моєї статейки. Счесав-ем їх належно.

Олеськів.

[P.S.]: Присилай Skrzycskiego.

ІЛ, Фонд 3, № 1615, арк. 617–618. Поштова відкритка. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Прошова, [1886]

Дорогий друже!

Посилаю тобі копію листу Mniszka до мене в знаній тобі справі. Ось она:

"3/ 11 1886

Wielmozny Panie!

W odpowiedzi na szacowną odezwę z 25 / 10 – że Podsiedliska, które Pan nazywa Sełyskami, mają 62 m. pól i 39 m. łąk, razem 101 morgów oszacowane przez Tow. Kred. jest morg po 130 f. pola, po 150 f. łąki, jak kopia operatu wykazuje. Mam obok mniejszą parcelę 13^{1/4} m. pola i 6^{1/2} tam pole po 105 f. i 80 f., łąka 160 f. to zapewno lepej konwenować będzie* i blisko, bo o 100 kroków od gościńca krechowskiego a przy drodze na Fuję, stacya kolej będzie Glińsko, zatem 3 kilometrzy do stacyi mieć będziemy.

Z prawd. szacunkiem

M. Bużenin Mniszek

*oprócz tego opodal 10 1/2 m., razem 30 1/4 morgów"⁴⁸.

Як видиш, отже, Селиска Mniszek продав би, але ціну заломав си таку, що чорт его матері. На разі нема, отже, що о них

думати. Алеж то спритна шельма той Mniszek! Єсли то правда, що Tow. Kred. так му отаксувало єго ґрунта, то доказав він не леда якої штуки! О Селисках не говорю, але тії 13 ^{3/4} моргів, котрі му отаксовано на 105 і 80 fl., то в половині по крайній мірі щирий пісок, котрий у наших хлопів дістав би по 20 злр. за морг. Значить ся позичив на ту землю в банку більше, як вона варта.

Не знаю, що Mniskow-и відповісти; наразі не хотів-бим зовсім зривати, а то для того, що надіючись господарювати з весною в Скваряві, буду Mnisk-a в не однім потребувати, а яко eventuellet Käufer зможу скорше від него що узискати.

Будь-що-будь купно Селиск стало ся для нас майже неможливим. Однако ж жаль мені таки вирікати ся того досконалого положення, в яким лежить тамтешня околиця і для того кную вже в мисли другий плян. Не удалося з Мнішком, то може удатися з властителем Сквар. Старої з Sucheckim. І той так в критичних стосунках як Mniszek, але не порадний і не такий шахрай. Отжеж той Suchecki має також в тамтій стороні поля і сіножати. Сли заховав-єсь в пам'яті образ "Балянди", то мусиш собі пригадовати корчму "Вигоду" і стоячу при тій корчмі "Лісничівку". Та лісничівка будована вправді давно, але мурована солідно ще за панзчизняних часів. Суть там при тім і будинки господарські, красний город і сад. Моїй жінці "Вигода" подобала ся ліпше як Селиска. Давніше сидів там старий лісничий Jaworski і мав дуже красне господарство, тепер тримають то жиди в посесію. На тім господарстві ціла форса в худобі і з того взгляду положене оно о много ліпше від Селиск, бо зараз під вікнами кільканайцять моргів корчів хлопських, котрі можна за пасовиско уживати, а навколо сіножати, на котрих по скошеню можна також пасти. Купити би тільки кілька банкових парцель з Старой і Новой Скваряви. З Сухецким я буду мав на весну переговори в справі батькових ґрунтів, котрі він уживає, отжеж буду і о тім говорити. Чи добре? Напиши мені, які твої погляди тепер на справу купна реальности і що думаїш тепер робити? Чекаю на твій відпис.

Чи написав-єсь що в Россію за мене як-єсь то обіцяв. Слись ще того не зробив, то зроби ще – ані тебе, ані мене таке запитанє, чи такий а такий чоловік не знайшов би місця управителя, не зобов'язує до нічого, а мені добре би знати, на що можу рахувати.

Цілую тя сердечно, а жінці кланяюсь.

Відпиши.

Олеськів.

Що вчора не пішов післанець на пошту, то нині континую дальше комбінації на темат купна ґрунту *Vorausgesetzt*⁴⁹, що годитесь на мисль спілки, можна би ся остаточно урядити колись і в Прошові. Мені вправді Прошова не плявдує з того взгляду, що далеко від Львова і що господарство ту хоть певне, але одностайне – гній, збирай тай ціла фільозофія. Все менше-більше маї свою ціну і робітник стосунково досить дорогий. Земля золота, але ґрунта хлопскі, з чого досить клопоту повстає. Парцелі розложені так, що наші розділені двома-трома чужими. Комасувати не можна, раз для того, що при заміні ґрунтів платить ся подвійну таксу, так якби оба кавалки ся купували, а по-друге для того, що хлопи жадають всегда два рази тільки, як дають. Єдина річ чекати, поки хлоп не прийде продавати сам, що ту часто впрочім ся трафляє. З тих парцель, котрі би нам ся здали, 2/3 будуть с певністю в протягу трох-чотирох літ слідующих на продаж. Крім землі єсть в Прошові ще камінь, з котрого засібний в гріші міг би фабрікувати точила, бруси до кіс, джагани до печів, плити на тротуар etc.

Если-бисьте не могли що ліпшого знайти, шукаючи через три-чотири літ, а все-таки замір іти на село, то могли-бисьте рефлектувати і на Прошову через спілку з нами. Ґрунта, котрі би були на продаж, а лежали попри наші, Ви бисте собі купували etc. Але як кажу: Прошова одностайна; навіть якби хотів риби ловити, так і то нема где.

Хіба – бись могили розкопував. Єсть є ту в самій Прошові щось 6 чи 7. Дві такі, що мож би роздобув і 500 фір каміня з них, а решта менші. З тих менших знаходять ся вкопані на впростець. Тутешні каміня в формі *graniastego słupa czwogaściennego* на метер високі. Оден такий хлоп викопав із свого поля і привіз на цвинтар. Всі ті могили здає ся із татарских часів, бо тудя ішов давний шлях татарский, а в народі богато повірій о татарах.

Олеськів.

ІІ, фонд 3, № 1615, арк. 573–578. Рукопис. Оригінал.

№ 7

Прошова [1886]

Дорогий друже!

Після моєї міри позичка по найліпшій і в наших стосунках *kamień probierczy*⁵⁰ приязні. З того становиска дуже мені мило тро-

нула твоя готовність послужити мені позичкою із твоїх скудних впрочім средств. Однак обставини так якось склались, що не буду мав наразі потреби з твоєї доброти скористати. Свій відїзд до Скваряви припізнав ся надто раз вследствие того, що батько не дав відповіди, а по-друге задля того, що я тут не міг сам ся так скоро вибрати ся. Уже-сьмо ся були вчора комплектно зібрали, річи всі упаковані до подорожі, худоба готова до подорожі, чоловік до гонення худоби до Тернополя найнятий etc, коли старі тутеші почали напирати на нас, щоби-сьмо таки конечно зістали хоть до весни в Прошові. Найбільший шкопул був з нашою дитиною⁵¹, коли ми наш плян виїзду укладали, було ще тепло і погідно на дворі; тепер же від кількох дней таке повітрє, що ані гадати везти дитину без обави, щоби ся не застудила. І нема надії, щоби ще було так тепло, як нам би потреба. Отжеж так: дитини везти не можна, жінка без дитини не годна; без жінки знову господарства жодного нема. Конклюдзія що їхати. Правду сказавши, жаль мені великий, що та подорож відложила ся аж на весну, я вже собі був намотав на ум, що і як я маю робити в Скваряві, був-бим собі вложив ся в книговодство господарске, котре для мене особлившій поваб має задля того, що виріб докладного і вірного книговодства єсть не тільки трудною працею науковою, вимагаючого багато інтелігенції, але має також велику практичну стійність для даної околиці. Тепер то все відложене до весни. Не було би то остаточно так зле, если би не то, що за той час всі засоби в Скварявськім господарстві змарнують ся і не буде чим порядно обробити весняних засівів і зібрати збіжя. Буду вправді старав ся дати мому батькови о скільки можна докладні вказівки, як має вести господарство під час зими, але сомніваю ся, чи то багато допоможе.

Може бути, що з весною я буду потребував троха Вашого капіталу, а Вам надарит ся спосібність добре зафрактувати часть ваших грошей. Річ така: батько має в Старій Скваряві щось зо двацять кілька моргів ґрунту, котрі уживає тамтешній дідич. Той дідич є також кацап і не платит грошима лише офірує батькови пасовисько на зрубаним лісі.

Впрочім евентуальна поміч в слабости близька, бо зруби лежат близько пів милі віддалені від Жовкви. Роздумай над тим інтересом, щоби ти батько пробував навіть уживати того пасовиська, іно корови почали кровію мочити, як то впрочім тогди буває, сли корови непривиклі до того, підут на лісну пашу. Батько однак не умів тому порадити і покинув пасовиска. Отжеж я думаю, що доб-

ре би було з весною накупити тільки худоби на випас, кілька могли би вижити ті обширні впрочім зруби. Інтерес був би добрий, навіть дуже добрий, сли би нам за штуку худоби випало за пасовиско три до чотирох ринських. Ризико мале, сли би куповані штуки оглядів ветеринар чи здорові?

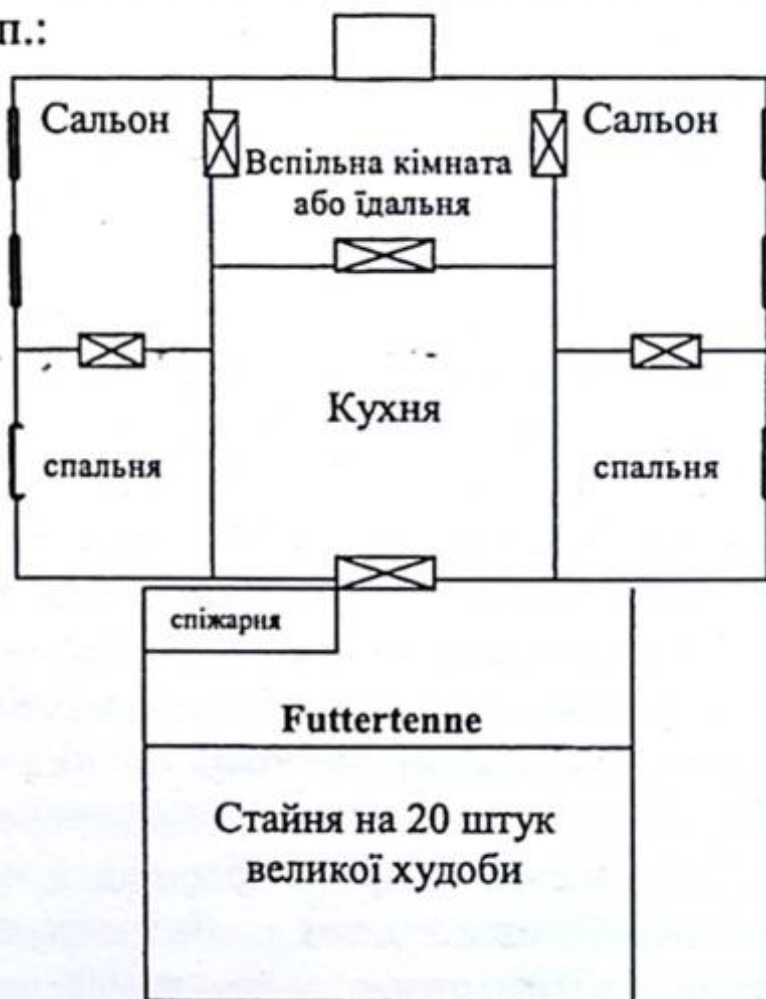
Роздумай над тим інтересом, щоби Тя моя евентуальна пропозиція в тім взгляді не застала неприготованого.

А тепер щодо Селиска. Мнішек доси нічого не відписав, я думаю однак, що купно скорше чи пізніше дасть ся до skutku допровадити. Я би Вам радив Селиск ся не покидайте, хоть би ся прійшло і кілька літ чекати. Господарства в так щасливих відносинах, як там, Ви, певно, не знайдете. (От хоть би і той пункт ще: поблизькі села, в першій лінії велике Глинсько мают дуже багато сіножатеї і держат много худоби до воженя вугля, глини, каменя, etc., а поля мают дуже мало. Значит ся, гній там буде за безцінь. Віддалене від Селиск: пів мільки зовсім рівної дороги. Зимою дōброю санною можна легко чотири рази повернути з гноєм; 4 фіри *minimum* 30 цотнарів гною вартости *min.* 4 злр та 1 + 60 к. (транспорт) + 1 f 20 (ціна гною) = 2 f 80. Значит ся звиж 25% прифїту!

Але що то, як знаєш, до Селиск і я маю претенсію, і що з капіталом твоїм (4500 злр. число) з Селисками не зладиш (і взагалі трудно за ті гроші фільварку, з котрого можна вижити), то таки найліпше би була спілка, хоть би для того, що на 2500 р., котрі ти за ґрунт в найліпшій разі дати можеш, Мнішек не злакомит ся, отже ж порадно було би купити враз з полем кавал прилягаючого лісу і часть граничних сіножатеї, так щоби комплекс виносив по крайній мірі 100 моргів. 100 моргів по 50 р. = 5000 ринських за сам ґрунт. За два літа, коли моя жінка дійде того віку, в котрім може бути через суд узнана за повнолітну, переведемо таку операцію: викупимо право доживотя від матері прибраної моєї жінки н.п. за 1500 р. Ґрунт і в Прошові, розпарцелювавши, продамо. Маємо 40 моргів, морг пісного хлопского ґрунту платит ся у нас 200 р. – значит ся було би крім будинків 8000 р. Але ще то прождаючи більшу скільскість достає ся менше, отжеж числом 6000 р. – ту суму достане ся всегда, бо у нас купців на ґрунт всегда подостатком. 6000 – 1500 за доживоте = 4500 р. тільки що Ви маєте, лише що в нас ще худоба.

Поміркуй: 4500 лиш Ваших + 4500 наших, то не два рази по 4500, але далеко більше, так само як огородники кажут: 1 Boden + 1 Wasser ist nicht 2 Bonder-и. Завяжїм, отжеж, Товариство експ-

льотованя Селиск, в котрім я буду Verwalter-ом і касиєром, а Ти контролером. Натурально мусиш ся навчити господарської бухгалтерії, що Тобі, впрочім, не прийде з трудністю. За два-три роки може се оригінальне товариство прийти до скутку, до сего часу обертайте своїм капіталом, як хочете, лиш не купуйте фільварку. Чи годите ся? Я ручити вправді не можу, чи Мнішек справді в тім терміні схоче продати, однак єсть то дуже правдоподібне. Що Ви міркуєте о тім? – Напишіть. Над будовою помешканя для нас я ще не думав, але можна би то легко урядити, щоби нам і Вам було догідно. От н.п.:

Над помешканням з одної сторони шпихлір, з другої – стрих. Стайню кінчить тік для молочення збіжя, котре поміщене в оборотах, згрупованих недалеко току. Над стайнею склад паші для худоби. На шпихлір і стрих вхід з Futtertenne. Звідтам, так само, як з току, заповняє ся стрих над стайнею. На будинок не вільно би нам видати більше над 2500–3000 злр.

Цілую Тебе і кланяюсь Твоїй Пані.

Олеськів.

№ 8

Прошова [1886]

Дорогий друже!

Приїхавши до Прошови, застав-єм вже лист від мого батька, в котрім запрошує мене до обнять своєї господарки. Условія, котрі я єму предложив, ось які. Я обнимаю ціле єго господарство т.є. всі ґрунта і сіножаті, худобу і весь інвентар так живий, як і неживий, запаси збіжя, пасіку і сади, і беру конгрую⁵² єго, зіставляючи єму 100 злр з конгруї (мені остає ся з конгруї 144 злр) і всі доходи з церкви. Натомість зобовязую ся єго порядно утримати. Як видиш, така держава для мене корисна, але і батько виграв на ній, бо доси не мав ніколи грейцаря в кишені, не мав що зісти і ходив брудно і обдерто, а тепер буде жив, як чоловік, і буде мав 100 злр з конгруї в кишені.

Характеристичною єсть таксація свого маєтку, котру мені в листі прислав.

Читай: 200 кіп збіжя по 1 злр (!!!) = 200 злр.

200 корців картофлей по 50 кр. = 100 злр.

Сіна 60 фір по 2 злр = 100 злр. etc.

Їду, отже, до Скваряви, не покидаючи натурально плянів на будучність, тільки що тепер буду чекав на щось ліпшого. Тільки звикла біда і ту довершити діла не дає. З Прошови дають нам троха худоби і 100 злр, бо більше наразі не мають. Мені же потреба буде богато гроша на перепровадини, бо на худобу треба буде осібний вагон найняти, потім треба купити січкарню, вагу, котел etc і мати троха гроша для робітників (змолоцьків). Чи не могли-бисьте мені позичити 150 злр. на 5% до Великодня. Віддавати маю з чого, бо всі запаси збіжжя (котрого троха ще і з минувшого року зістало) мої, а спеціально на Ваш довг признаю свині, котрих єсть у батька 19 штук, але, на щастя є їх чим кормити, бо полови з ячменю ще з тамтого року досить, а картофлей 200 корців!

Будь ласкав відпиши як найскорше, чи можете позичити чи ні, бо я вже где за тиждень міркую звідси вибирати ся. Но! Якби нам удало ся з Мнішком, то були-бисьмо сусідами!

Відпиши чим скоріше.

Твій *Олеськів.*

Кланяй ся твоєй Пані⁵³. Здоровлю.

№ 9

[1886]

Дорогий!

Посилаю ти першу частину мого артикулу. Цитату німецькою, котрий там уміщений, не перевозжу. Артикул писаний для інтелігенції, а та по-німецьки розуміє. Не кажи абсолютно нікому, хто [є] автором того артикулу, положи під ним підпис “Др. В. л. сь.” Єслись вже казав о тім кому, то тепер перекрути. Я навожу з Товар[иства Господарського] справки, що до певного діла і тим більше мені на тім залежит, щоби коли дійшло до відомости єго, що я о ним писав. З другої сторони, не хочу, щоби русини знали всі, хто автором того артикулу. Як я не уроджений на літерата, доперва тепер вповні переконав-єм ся. Таку маю відразу до писаня, що доперва в неділю (нині середа) забрав-єм ся до писаня (що, впрочім, аж надто видно з форми артикулу), Мимо того пришлю Тобі в час другу (цифрову) часть мого артикулу, єсли того зажадаєш. Здає ся, що будеш мав гірку годину з своєю газетою, коли вже Проспект сконфіск.⁵⁴ Уважай, щоби жертви, Тобою поношені, були в пропорції з успіхом. Сли побачиш, що та пропорція шванкує, кинь видавництво!

Що до Rys. gosp. Kraj. Skrzyńskiego – завів мене. То не той предмет, за котрим шукав-єм, а надто дрянй! Присли мені Яварніцького⁵⁵. Могил є ту до сто мать, “менших” і таких, що по 500 фір каміня мають, одна навіть на нашим поли. Будем з весною роскопувати! Писав-бим більше, але ані я, ані ти, не маємо часу.

Олеськів.

ІЛ, фонд 3, № 1615, арк. 623–624. Рукопис. Оригінал.

№ 10

Прошова, [1886]

Коханий!

Наші старі раді Твому приїзду і запрошують Тя до себе на свята. Приїжджай, буде нам весело. В понеділок буде фіра від нас в Тернополи в готелю „Krakowskim” (Коло Ринку або кінської торговиці); сли буде красно, то я і вуйко (Варапуч.) буде там, сли же паскуда, то лише фіра сама приїде по святочні справунки. Устрой ся так, щоби в понеділок був в Тернополи і вишукав нашу фіру

– найліпше виїдь зо Львова в неділю о 11 в ночі, або єсли твоїй жінці той поїзд не буде пригодний до дальшої подорожи, то вже не позоставало би нічого іншого, як виїхати в неділю в полудне і переночувати в Тернополи. В понеділок в полудне не можеш виїздити, бо колія приходить до Тернополя по 6-тій вечером і вуйко о тій порі ніколи вже зо страху не пускає ся в дорогу. Впрочім має то на Подолу в зимі смисл, бо ночею легко в заверусі сніжній збити ся з дороги і замерзнути.

Приїжджайте.

Твій Олеськів.

Прошова.

ІЛ, фонд 3, № 1615, арк. 635–637. Рукопис. Оригінал.

№ 11

Прошова, [1887]

Дорогий друже!

Жаль нам, щзо-сь не приїхав на свята до нас. Було сумно і пусто, дорога зробила ся така, що ніхто абсолютно не приїхав і самі мусили-сьмо всі свята походити. Сніг стопив ся до тла і болото було величезне, але зараз вдень по святах примерзло і могли-сьмо були піти пооглядати всі могили, оглянути “фабрику” в лісі о ^{1/4} милі відаленим, где бельгійці закупили 16 000 найкрасших дубів і ріжут від кількох місяців паровими тартаками etc.

Я був-єм післав зараз на другий день по приїзді зі Львова сюда, запрошення до Тебе від наших старих – пиши, для чогось не приїхав? Може, мій лист не дійшов до Тебе? То би було фатально, бо рівночасно післав-єм важний лист до Скваряви і з дуру не зарекомендував; може, жид-післанец не дав обох листів на почту, щоби сховати 10 кр. на марки до кишені. Відпиши, чи дістав-єсь лист?

Мисль, котрусь був кинув, щоби зладити до “Крају”⁵⁶ річ о Товаристві господ., не виходит мені з голови. Ладно би було заробити кілька крейцарів, котрі мені дуже ж то потрібні і не зле би було шкробнути до живого нашу Русь через порівнане економічної роботи поляків з її роботою. Був би se strumeń lodowej wody⁵⁷, вилятий на голови розгорячені адорацією ревного патріотизма, міркуючи, що Бог вість чого dokonali, видавши кілька міліонів на церкви і не заложивши масу читалень на папері. Тільки що хотівши таке порівняня дати, потреба вийти далеко поза Товариство

госп. і порушити багато пунктів, о котрих я невелике маю поняття. До того треба бути у Львові і мати матеріяли під рукою. От так і здало би ся написати дещо і нема як! Як ти міркуєш?

И.Н. полемізує дальше зі мною в предовгім артикулі в грудневім номері Госп & Пром⁵⁸... Нагадує він мені Дон Кишота, котрий припускав страшливі штурми до вітраку. Полеміка то сего рода: И.Н. вкладає мені в уста пустяки, як “мука костяна не має взагалі жадної вартости”, або “інтензивна господарка до нічого не пригодна”, котрі буцім то я мав написати і дуже щиро, як приятельський професор, поучав мене, що мука кістяна таки до чогось здає ся і доводить мені того цифрами. Тільки і ту чорт підставляє му ногу. Взяв ся до доводження такої річи, о котрій всі воробці на дахах свищат, і як почав рахувати, то вирахував акурат інакше, як треба було. Межи іншими блудами я му показую, що кепско переписав одну цифру, подаючи, що в 100 кильо зерна пшениці містит ся після Bonssing 5 кг квасу фосфорового, бо та цифра 1,5 означає скількість H_3PO_4 в 100 кг зерна і приналежної до того соломі (200 кг).

Впрочім в цілій статі тільки нелогічності, а так мало уваги на те, що я попереднійше написав, що дальша полеміка з моєї сторони було би забагато чести для И.Н. Подумай собі: я кажу, що в Франції, Англії оплатит ся ужите муки костяної, а у нас загальне ужите її не на часі, бо ґрунта наші убогі на сполучення азотів, а він представляє то, якими я з патріотизму (!) якогось відраджував від кістяної муки! Встікся, чи що? Зачіпай же ту ся з дилетантами.

Олеськів.

[P.S] Пришли мені твори Вол.Навроцкого⁵⁹, сли можеш.

ІЛ, фонд 3, № 1615, арк. 647–650. Рукопис. Оригінал.

№ 12

10/8 1888

Коханий Іване!

Ходжу mocno зірітований тими часами, бо маїш знати, правники і теологи в Сенаті акад. поставили і більшостію голосів переперли свого кандидата на посаду в городі ботанічнім. Результат то зовсім для мене несподіваний, бо мені в очі освідчила ся більшість членов за мною, але видно пізніше надійшов більший

приплив протекції, проти котрого не устояла не уцтивість Черкавського⁶⁰, котрий прецінь висловив ся передо мною тими словами: No, to chyba tylko prawników nie będziesz Pan miał za sobą, bo członkowie Senatu z teologii to ludzie uczciwi, oni się tam żadnymi pobócznymi względami kierować się nie będą⁶¹. Говорять, що намісник сам мав бути упрошений до протеговання мого контркандидати. Та ухвала Сенату єсть знову шкандалом, який тільки в Галичині єсть хиба можливий, і для того я хочу конче зробити собі сатисфакцію і виставити мотиви поступку наших поваг, як то Черкавського, Білінського⁶², etc на позорище публічне в газетах. Єсть то така species facti.

Єсть до обсадження посада ботанічного огородинка при городі, котрого суцною цілею єсть наука ботаніки. На ту посаду розписується конкурс з слідуючими жаданнями: 1. уконченє гімназії; 2. докладне знання ботаніки; 3. знання огородинства теоретичне і практичне; 4. знанє язиків німецького, по можности французского etc.

На ту посаду подає ся оден кандидат, то є я, котрий спеціально приготував ся до гідного заміщення тої посади через цілий ряд літ, і котрий яко фаховий ботанік навіть с степенем академічним міг прецінь винайти, що іменно треба єму знати, кандидат посідаючий всі конкурсом вимагані желаня, і єще перевисшаючі скромні жаданя конкурсу своєю кваліфікацією.

З другої сторони подає ся 9 кандидатів, з котрих гдеякі суть зовсім добрими огородинками, але з котрих жаден не має понятя в ботаніці і з тої рації на ботанічного огородинка зовсім не годний. Школи, якими можуть тії кандидати виказати, то суть школи людів, значить ся *Vorbildung*⁶³, при котрім ніколи в житю не годні поповнити браків знання ботаніки. Подають ся, отже, попросту з наївности, не будучи навіть в стані зрозуміти при своїм степені образования свого будучого заданя, хоть би їм се хто і найдокладніше витлумачив.

Nota bene, директор городу ботанічного, котрому яко урядникови відвічательному за огород прислугує право пропозиції ставлення мене “*unico loco*” яко єдиного можливого кандидата. Виділ фізіологічний, котрого деканом єсть знову фаховий ботанік Dr. Reumann, перша фльористична повага в Польщі, кладе мене знов “*unico loco*”, – але Сенат, котрий складає ся надто з правників і теологів, поминаючи услова конкурсу, пропозицію відвічального за город директора і ухвалу Виділу фільозофічного, протів голосів компетентних в тій справі представителів Виді-

лу філзофічного ставляє на першій місці одного з 9 кандидатів, не маючим поняття о ботаніці, а то ще зовсім не найліпшого. Надто йще правничий кандидат єсть старший над вік урядовий – т.є. 40 літ.

Такого сильного контркандидата, що аж всі правники і теологи дали за ним голос, дістав-єм з тої рації, що графиня Мірова з Кам'янки Струм., котрої утримуване городу в тих тяжких часах за дорого приходить, звиває город і випадає їй свого довголітнього слугу чимось винагородити. На її щастя опорожнює ся посада ботанічного огородника, отжеж розбиває ся баба вже від року, шукаючи за інстанціями, допинає ся остаточно того, що всіх правників і теологів + Черкавского зєднала собі. Сенат, отжеж, зложенний ніби то з людей науки, котрий передовсім на наукову славу інституції повинен взгляд мати, не вагує ся для запевнення синекури графському фагасови, так грубо ся компромітувати.

До Міністерства, [що] має рішити тую справу, посилає Цісельський рекурс впрост з поминенем Сенату і Намісництва, і мені радить старати ся доконче о протекцію в Відні і занехати всяких остріших кроків, як поданє справи до газет. І на разі я втримаю ся від того, раджу ся тебе тільки: 1. чи варто тую справу порушити пізніше в газетах, чи підняли би то газети і чи ти не знав би якої дороги, котрою можна би до Міністерства Просвіти доперти? Бо я в тім взгляді цілковито безрадний. Будь ласкав, відповідж мені під адресою: І. Олеськів в Прошові п. Боварів.

ІЛ, фонд 3, № 1602, арк. 755–758. Рукопис. Оригінал.

№ 13

Прошова, [1888]

Коханий!

Велику прикрість і гризоту зробила мені wspomинка о моїй справі, котрум колись-то вчитав в Червоній Русі⁶⁴. Если ще була яка небудь надія, щоби справа в Відні добрий для мене взяла оборот, то по появленю ся оборони моєї справи в Червоной Русі не тільки ту остатню надію чорти взяли, але надто і на будучність став-єм ся неблагонадежним у наших поляків. Підозріваю, що то якимсь способом від тебе дістала ся та вістка до Черв. Русі., а если би так було, то дійсно не міг-бись мені гіршої услуги зробити, як опублікованем справи перед її рішенем у Відні. Если ще мо-

жеш запобічи тому, то постарайся о то, щоби принаймі тим з “Діла” не прийшло до голови брати мою справу в оборону⁶⁵. Напиши ми, будь ласкав, яким способом дісталася до Черв. Руси та нотатка, чи може переписали її з якої польської газети?

Відпиши доконче, то би-м ти при найближшій способності так змив голову, що не знав-бись куд утікати.

Будь здоров.

Олеськів.

Прошова Баворів.

ІЛ, фонд 3, № 1602, арк. 779–782. Рукопис. Оригінал.

№ 14

[1889]

Коханий!

Довідаюся, що в справі Тарнівської школи надійшло з Міністеріум затверджене номінації на директора школи до Виділа Краєвого, однак ж з тою увагою, що алегата⁶⁶ пред іменованою кураторію і Виділом Краєв. кандидата доказують вправді, що єсть заводовим огородником *es leuchtet aber nicht ein*⁶⁷, чи в якій мірі має він кваліфікації на учителя. Міністеріум, отжеж, видит ся змушеним потвердити номінацію Виділу Краєвого лише на оден рік, завзиваючи [...] ⁶⁸ щоби пред часті інспекції [...] ⁶⁸ся, чи новоіменованний директор єст можливий яко учитель.

Може би можна з тої нагоди ще раз ту справу в Курері⁶⁹ порушити. Можна би поставити Виділови Краєвому питанє, для яких висших цілей Виділ Кр. ся компромітує, представляючи Міністерству кандидатів з так разячим браком кваліфікації (4 нормальні), що Міністерство, не знаючи навіть о тім, що були зовсім відповідні кандидати, бо кураторія тих двох кандидатів, котрі крім висшого загального образования, мали практику огородничу заводову, і за разом практику педагогічну, *wohlweislich*⁷⁰ не помістила в терні, щоби ся о їх істнованю Міністерство не довідало, – номінацію Виділу Краєв. потверджує тільки з всякими можливими рестрикціями.

(N.B.) До Міністерства не посилав Виділ Краєв. папери всіх кандидатів, тільки папери тих троїх, котрих кураторія в терні помістила.

Чи не було би способу короткий і докладний опис того образка *der polnischen Wirtschafts*⁷¹ в *Neue freie Presse*?

Будь ласкав, приладь ту історію ще раз до Курієра, а єсли би можна і до Presse.

Ceterum censeo, да живет Болгарія – та!

Не одержав-єсь листу з Болгаріи?

Твій Олеськів.

[P.S.] Пані твоєй кланаю ся. Єндруня⁷² цілую.

ІЛ, фонд 3, № 1607, арк. 137–138. Рукопис. Оригінал.

№ 15

Баворів, 29.VIII.1890

Коханий друже!

Зібрав-єм ся на енергію до роскопаня могили на нашім поли. Могила була невеличка, виставала понад поверхню землі на звиш 50 цм., а промір єї сягав до $< > 7$ м. Найняв-єм трі хлопа, назначив собі середину, положивши на берегах каміні на 4 кутах нахрест, так, що лінії, лучачі ті кутки, перетинали ся в самім, осередку могили, і почали-сьмо копати. Казав-єм копати в середині могили, викидаючи яму кругом на добрий сяжень в промірі. Могила стояла в віддаленю кількасот кроків від групи великих могил при давнім шляху, так що міг-єм припускати, що буде під тою могилою лежати якійсь дука польській або татарській. Дивним способом на середині могили каміня було мало, так що копаня йшло шпарко, особливо що земля аж до споду була дуже пухка і брала ся на рискаль, мов пісок. В глибині яких трох стоп знайшов-єм від всхідної сторони могили дрібку нинішного черепа. Сі черепи стосунково грубі, бо мають стіни якби нинішні наші вазонки, кольору цегли без жадної оздобы, но форми їх з обрубків відтворити трудно. Подаю ти ту форму черепа в *przekroju*⁷³; сосуд міг мати в горі яких 20 цм *lichte Weite*; єсть зовсім поєдинчий, а замічательним в єго роботі єсть лише рубець так делікатно до середини загнений, якби в роботі з металю. Казав-єм копати глубше, поки не дітремо до цільця, до землі твердшої, не пересипаної. Мусили-сьмо копати досить глубоко, бо близько на саженьнім врешті рискалем намацано чашку. Відкопали-сьмо комплетний кістець незвичайної величини, лежачий головою на захід, ногами на схід сонця, звернений лицем не догори, але вспід і на праву сторону (*von oben betrachtet*)⁷⁴. При кістці не було нічогісько, хотяй кавалка жадного заліза або бляхи, так що не годен знати, *co za cz. był*⁷⁵. Кістяк міряв

б стіп з окладом, належав отже до якогось великана, кости гдеякі, як н.п. з ніг, ще дуже тверді навіть, зуби досконало заховані, так що можна би їх нині якії там вправити. Чашка *bardzo wybitnie dolichosefalna*⁷⁶, але що найцікавіше, то число зубів, вилущив-єм зуби з горішньої щоки, і, числячи їх в дому, начислив-єм штук 22!!! Ще за такого зубатого не чував-єм ніколи. Під кістяком і збоку его був цілець, не було чого дальше копати. Кости зложили-сьмо назад, могилу закопали, 4 каміне, що були вінцем около гробу, найбільше від сторони північної я казав-єм викопати, набере ся того зо три фіри, могилу зарівняв-єм. Ціла річ скінчила ся в однім дни. Кошт 1 f. 20 к. Треба було може докладні поміри чашки зробити? Довідай ся, чи таке розкопуванє могили є законно дозволене? Если би було дозволене, я би копав дальше на хлопских полях. Маєш які уваги до того поробити?

Прошова, п. Баворів.

Олеськів.

ІІ, Фонд 3, № 1605, арк. 591–592. Рукопис. Оригінал.

№ 16

13. VII. 1898

Дорогий друже!

Одержав-єм дві посилки з німецьким переводом моєї роботи⁷⁷. Скрутив-ім ся, що не будеш обправляти руского тексту (не знаю, що тепер почати). Я сам зовсім не маю часу, зайнятий через кілька тижнів матурою – не маю до кого із тим удатися – впрочім сам таки потрафлю зладити як слід. Не знаю що се є, що до тепер не уривали мене за тоту роботу із Відня. Пильно переводи і дальше, але таки старайся річ і стиль поправляти ходьби в німецькім тексті, а таки і в рускім – се на всякий спосіб менше часу займе, як коли б я мав ту кого до того шукати. Такого спорого робітника, як ти, не найду. З аркушами, щось прислав не поправлені, буду пробував сам собі дати раду. Я еще гдещо зміню, ходьби для того, що на днях вийшов новий *Rocznik stat. 1894–1897*, то з него повитягаю гдеякі дати. Уступи про ідемнізацію, пропінацію, сервітути⁷⁸ зладжені недбало, бо в тім спускав-ємся на тебе, що ти їх поробиш. Дотичні уступи по панщині чудесно ми ся сподобали. Також щодо господарки субвенціями міністерства і краю на піднесенях хову худоби треба буде гдещо додатного на двох-трох послідніх літах піднести, щоби ся не наразити на закид злобної тенденції. Впрочім цілу роботу вважаю дрантивою а се, що ти її пускаєш так, як їсть

се для мене завід. Я числив на то, що ти із того доперва працю – так як она єсть, не вірю, щоби її где-небудь прийнято. Зостаю на ваканції во Львові, отжеж сміло присилай пачку за пачкою. Мої відбудуть взавтра до Прошеви. Жінка отримала лист, адресований до многоуважаємої куми⁷⁹ від твоєї пані і дійшов, хоть не було подано в адресі місцевості, лише “Личаковска ул. ч. 32”. Але видно Личаковска ул. така славна, що її в цілій Галичині знають. Гдесь файні купелі маєте? Але зимні! Тамто люблю гірську купіль!

Бувай здоров і пиши хло’!!!

Цілую тя. *Олеськів.*

ІЛ, фонд 3, № 1626, арк. 383–384. Поштова картка. Рукопис. Оригінал.

№ 17

- 9. VIII. 1898

Дорогий!

Не було мене через два тижні у Львові і відіслано листи рекомендовані з рукописею назад. – Прошу тя пришли їх іще раз, впрост під адресою Павлика до Львова, бо я здає ся знов за кілька дней поїду до Прошови. Мені кореспонденткою відпиши, чи тоті рекомендовані листи знайшлися, бо ануж пропали на біду.

Цілую тя сердечно.

Олеськів.

ІЛ, фонд 3, № 1626, арк. 323–324. Кореспонденційна картка. Рукопис. Оригінал.

№ 18

[1898]

Дорогий Друже!

Нарешті дістав-єм повідомлення із Відня – відписано їм, щоби якось упозорувати предовге оповіданє, що чекав-єм на указання ся маючого ся указати “Rocznika statystyki”, щоби дати “up to date”. Від Тебе отримав-єм дотепер дві посилки, прошу тя спіши ся і присилай як найскорше перевод, поправляючи також руский текст.

Сердечно Вас Поздоровляю всіх –

Олеськів.

[P.S] Мої вже в Прошові.

ІЛ, фонд 3, № 1626, арк. 331. Рукопис. Оригінал.

№ 19

[1898]

Коханий!

Для безпеки пишу іще раз. Твоя послідня посилка – одна чи дві – не застали мене у Львові і почта відіслала їх назад до Довгополя⁸⁰. Відбери ж їх із почти – і пішли впрост до Павлика. Я виїжджаю до Прошови, Баворів, где забавлю до кінця вакацій. Дай мені конечно звістку, що ся із тими посилками стало, і чи вже перевід готов.

Що ся стало із “Громадським Голосом”⁸¹ – я прочитавши в “Слові польським”, що “Громад. Голос” перестав виходити – не хотів-ем йняти віри – одержуваний все через Мартовича⁸² в гадці, що пренумератів достаточне число. Думаю, що для “партії радикальної” факт, що “Гром. Голос” перестав виходити саме тоди, коли Будзиновский обійняв редаговане “Свободи”⁸³ тяжко може пошкодити і вплив її підорвати. Що думаєте в тій мірі робити?

Цілую тя сердечно.

Олеськів.

ІЛ, фонд 3, № 1626, арк. 329–330. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Олександр Барвінський (1847–1927) – видатний педагог та громадсько-політичний діяч. З 1868 року – учитель гімназії в Бережанах, а відтак у Тернополі. З 1888 р. – професор державної учительської семінарії у Львові, у 1891–1907 роках – посол до Віденського парламенту, в 1894–1904 роках посол до Галицького сейму. У 1893 – 1918 роках був членом Галицької Шкільної Ради, де обстоював українські інтереси в шкільництві та запровадив фонетичний правопис у школі, а також запровадив опісля широковживаний вираз “українсько-руський”. Автор численних підручників з української літератури для школи. В політиці був прихильником так званої “нової ери”, за що був сильно критикований Іваном Франком.
2. Микола Січинський (1850–1894) – громадський діяч, священик. З 1883 року – посол до Галицького сейму, один з діячів “Нової ери”. Батько Мирослава Січинського, який вбив графа А. Потоцького, намісника цісаря в Галичині, в квітні 1908 року.
3. Корнило Устиянович (1839–1903) – відомий український маляр та письменник. Син Миколи Устияновича, українського письменника і громадського діяча.
4. Володимир Коцовський (псевдоніми – Корженко, Голка, 1860–1921) – український громадський діяч, письменник і педагог, автор перекладів та літературознавчих праць. Один із щирих друзів Франкової молодості.
5. Ходить, буде за честь (нім).
6. Іван Белей (1856–1921) – разом з Іваном Франком співробітник “Друга”, співробітник “Діла” (1884–1902), у 1881–1882 рр. видавав з І. Франком

журнал "Світ", де була надрукована повість "Борислав сміється". Друг Івана Франка, мав літературний псевдонім "Роман Розмарин".

7. Євген Олесницький (1860–1917) – відомий український суспільно-політичний діяч, журналіст, видавець, адвокат. Займався судовими справами Івана Франка. Став прообразом Рафаловича в повісті Івана Франка "Перехресні стежки".
8. У фонді Івана Франка (ІЛ, фонд 3, № 1603, арк. 465–466) зберігається лист Йосипа Олеськова до Євгена Олесницького із запрошенням на весілля:
"Ласкавий Пане!
Дня 18го січня с.г. відбуде ся обряд вінчання мого с Панною Варапучинською з Прошови, на котрий я в імени своїм і своєї нареченої маю честь Вас запросити. Франко писав мені уже, що на Вас числити на певно не можу; сли однак буде тільки яка можливість приїзду, так прошу Вас дуже приїдьте. За то, що будете ся добре бавити – ручу, бо знайдете ту много знайомих і впрочім Ви якісь сродник Варапучинським і новий титул, щобиьте приїхали. Найліпше би Вам вибрати ся в суботу 17го враз з Франком, Косовським, Барвінським etc. Сли-биьте мали замір приїхати, то о близші інформації запитайтесь Франка.

Бувайте здорові. Олеськів"
9. Крейцерів австрійської валюти.
10. Іван Франко був тільки один раз весільним дружною. Не був ним ні до того, ні опісля.
11. Очевидно, в листі до Й. Олеськова, який не зберігся, І. Франко застерігав його, що можуть бути неприємності через нього, зважаючи на його опінію "проскрибованого" та соціаліста.
12. Олександра Барвінського.
13. Весілля відбувалось на самий Йордан, у піст.
14. Присутнє товариство (нім., франц.)
15. Кость Левицький (1859–1941) – адвокат, один з найвидатніших галицьких політиків, опісля прем'єр-міністр уряду ЗУНР.
16. Дотеперішній редактор "Зорі" Омелян Партицький вирішив передати журнал Іванові Франкові, тобто, щоб Іван Франко став замість нього головним редактором. Проти цього піднялись народовці і не допустили до цього. Журнал взяло у свою власність Товариство ім. Т. Шевченка, що згодом стало Науковим товариством ім. Т. Шевченка.
17. Михайло Подолинський (1844–1894) – культурно-громадський діяч, один із засновників "Січі", співробітник "Зорі", автор шкільних підручників.
18. Григорій Цеглинський (1853–1912) – український письменник, драматург і критик, різко критикував Івана Франка за його поезії збірки "З вершин і низин", називаючи їх "низинами творчості". У 1887–1888 рр. редагував "Зорю".
19. Наталь Вахнянин (1841–1908) – один з найвидатніших українських композиторів, перший ректор Музичного інституту ім. М. Лисенка, письменник, якого часто за його громадську діяльність різко критикував Іван Франко.
20. Олександр Кониський (1836–1900) – український письменник, публіцист і громадський діяч з Великої України. Через нього тримався зв'язок Галичини з київською "Громадою".
21. Остап Терлецький (псевдоніми – В. Кістка, Ів. Заневич та ін., 1850–1902) – письменник, громадсько-політичний діяч. Автор ряду брошур з наукового

- соціалізму. Разом з Іваном Франком був учасником так званого першого соціалістичного процесу в Галичині у 1877–1878 роках.
22. Теофіл Цісельський (1846–1916) – професор Львівського університету, на той час декан філософського факультету, відомий вчений-ботанік, редактор цілого ряду природничих видань, винахідник так званого слов'янського вулика.
 23. Вячеслав Будзинівський (1868–1935) – один з найвідоміших галицьких політиків радикального спрямування, один із засновників Української радикальної партії, редактор багатьох видань, публіцист, відомий письменник, автор романів пригодницької тематики з історії України, посол до австрійського парламенту (1907–1918).
 24. Мова йде про рільничу школу в Дублянах, на роботу в якій завдяки професорові В. Тинєцькому був запрошений Й. Олеськів.
 25. Молочарська дослідна станція (нім.).
 26. Гамбург – через Люнебурзьку пушу (нім.).
 27. Часопис, який Іван Франко видавав разом з Іваном Белеєм у 1881–1882 роках і де більшість матеріалів належало І. Франкові.
 28. Іларіон Грабович (1856–1903) – поет і прозаїк, вчитель Академічної гімназії у Львові. Поезії І. Грабовича Іван Франко критикував за їх ідейну нестійкість.
 29. Володимир Масляк (псевдонім – Залуквич, 1858–1924) – письменник і публіцист, редактор сатиричного журналу “Нове зеркало”. Упорядник збірки “На великі роковини” (1898), присвяченої І. Котляревському. Як і поезії І. Грабовича, поезії В. Масляка піддавались гострій критиці Івана Франка.
 30. Іван Бічай – пізніше вчитель чоловічої учительської семінарії. Вчителював разом з Й. Олеськовим. Добрий знайомий Івана Франка.
 31. Мова йде про видання “Emil Laveleje. De l'avenir des peuples catholiques. Etude d'economie sociale. (Paris, 1875).
 32. Дорогоцінна лектура (нім.).
 33. “Один фунт квашеної капусти” – “Чи я вас добре зрозумів: Ви хочете пів фунта саго?” (нім.).
 34. Бідний подорожній (нім.).
 35. Поважний суспільний член (нім.).
 36. Національна спеціальність, а не національний напій (нім.).
 37. Горілка, шнапс (нім.).
 38. Старші садівники і управителі (нім.).
 39. Чи далі смердить у стайні? (нім.).
 40. Микола Січинський – див. прим. 2.
 41. Іван Озаркевич (1826–1903) – священник, громадський діяч, батько Наталії Кобринської. Проповідник, письменник, посол до Галицького сейму (1867–1876) та австрійського парламенту (1873–1891).
 42. Русин, дружній до поляків (нім.).
 43. Очевидно, мова йде про Івана Охрімовича (1853–1922) – священника, громадсько-політичного діяча, автора популярних книг для народу.
 44. Правильна назва: “Русько-українська бібліотека”, яку видавав Євген Олесницький у 1884–1886 рр.
 45. Андрій Кос (1864–1918) – відомий галицький адвокат, громадсько-політичний діяч, у 1900–1907 рр. – посол до австрійського парламенту.

46. Олександр Барвінський – див. прим. 1.
 47. Микола Костомаров помер 7 квітня 1885 року.
 48. “3/11 1886

Вельможний Пане!

У відповідь на шановний лист з 25.10 [повідомляю], що Підселиська, які Пан називає Селиськами, мають 62 м. поля і 39 м. лук, разом 101 морг, які оцінені Тов. Кред. за морг 130 фл[оринів] поля. по 150 фл. лук, як вказує копія оціночного документу. Неподалік маю меншу парцелю 13 1/4 м. поля і 6 1/2 м., там поле по 105 фл. і 80 фл., лука – 160 фл. Це буде підходити краще* і близько, бо за 100 кроків від гостинця крехівського і при дорозі на Фуйну (Фійну – Р. Г.), станція залізнична буде в Глинські, а там 3 км буде до станції.

З правд. пошанівком М.Буженін Мнішек

*крім того неподалік 10 1/4 м., разом 30 1/4 моргів” (польськ.).

49. Передбачається (нім.).
 50. Пробний камінь (польськ.).
 51. 25 квітня 1886 року народилась дочка Софія. 1 червня 1887 року народився син Роман-Ромуальд.
 52. Доплата священникові з церковного фонду.
 53. Хоружинська Ольга Федорівна. Очевидно, лист написано в травні–червні 1886 року.
 54. Проспект журналу “Поступ” поліція конфіскувала і обіцяла конфісковувати кожен номер видання. Задуманий часопис так і не побачив світу. Лист, судячи з його змісту, написаний при кінці грудня 1886 року.
 55. Мова йде про праці Дмитра Яворницького.
 56. Польська політична газета ліберального напрямку, що виходила в Петербурзі в 1882–1909 рр. Жодної статті Й. Олеськова в ній не виявлено.
 57. Струмінь холодної води (польськ.).
 58. Орган господарсько-промислового товариства, присвячений проблемам сільського господарства та промислам. Газета виходила у 1879–1887 рр.
 59. Твори Володимира Навроцького (т. 1) вийшли 1884 року заходом Етнографічно-статистичного гуртка при “Академічнім братстві”.
 60. Евзебій Черкавський (1822–1896) – професор Львівського університету. На час поступлення Івана Франка у Львівський університет був його ректором. Ректором він був і в наступному навчальному році. Його лекції відвідували Іван Франко та Йосип Олеськів. З походження українець, був сином священника з с. Тучапи біля Перемишля. Визначався ярим українофобством.
 61. Ну, хіба тільки правників не буде мати пан за собою, бо члени Сенату з теології, то люди ввічливі, вони жодними побічними поглядами не будуть керуватись. (польськ.).
 62. Леон Белінський (1846–1923) – професор політичної економії Львівського університету (1871–1892), з 1892 до 1895 року – директор австрійських залізниць у 1895–1899, 1909–1911, 1912–1915 рр. – міністр фінансів Австро-Угорської імперії. Його лекції відвідували Іван Франко та Йосип Олеськів.
 63. Індивідуум, приклад (нім.).
 64. Громадсько-політична газета ярого москвофільського напрямку, яка виходила у Львові в 1888–1891 роках як продовження газети “Новий пролом”.

65. Дана замітка не була надрукована в "Ділі".
66. Залучники (з лат.).
67. Проте не висвітлюють (нім.).
68. Слово не відчитується.
69. "Kurjer Lwowski" – щоденна польська газета ліберального напрямку, яка виходила у Львові у 1883–1935 рр. З 1887 по 1897 р. в ній працював Іван Франко.
70. Свідомо (нім.).
71. Польського господарства (нім.).
72. Андрій Франко (1887–1913) – первісток Івана Франка та Ольги Хоружинської. Він народився 16. 07. 1887 року.
73. Перерізі (польськ.).
74. Дивлячись згори (нім.).
75. Що за ч[оловік] був (польськ.).
76. Знаменито виглядає (польськ.).
77. Очевидно, мова йде про статтю, яку готував Йосип Олеськів до книги, присвяченої 50-річчю вступу на трон цісаря Франца-Йосифа.
78. Мова йде про становище села після знесення кріпосного права в Галичині.
79. Дружина Йосипа Олеськова була хрещеною матір'ю Андрія Франка.
80. Село на Гуцульщині, де влітку 1898 року відпочивав Іван Франко у священника Івана Попеля.
82. Популярна щомісячна, а згодом двотижнева (1906–1909) та щотижнева (з 1910) газета. Орган Української радикальної партії, що виходив у Львові від 1892 до 1939 року з перервами. Його редагував В. Будзинівський (1892–1896 рр.), І. Франко (1896–1897), М. Павлик (1898–1903), Л. Мартович (1904). 1898 року Іван Франко вийшов з рядів партії і залишив редагування газети, про що не забула повідомити польська преса.
83. Лесь Мартович (1876–1916) – відомий український письменник, член проводу Української радикальної партії. Після виходу з партії Івана Франка 1898 року тимчасово був редактором "Громадського голосу".
84. Орган Української національно-демократичної партії. Виходив у Львові у 1897–1916 рр.

Листи Йосифи Олеськів до Ольги Франко

№ 1

Городок¹, 21.XI.1891.

Дорога Пані!

Посилаю для Вашого Впв. Чоловіка звісний Dobry ton. Найбудуть так ласкаві зробити критичний огляд наших конвенціональних кайданів.

Я не писала до Вас з причини, що у нашій хаті шпіталь. Дитина мала bronchitis і інфлуенцу. Льоньо² також хорий, тож я якийсь

час не мала хвилі для серйозніших думок над кашки та буліони. Тепер же мої пацієнти здоровші.

Чи удалось вже Вам дещо зробити з Bulletin? Я цікава на напрямок тої часописі? Читаю тепер Frauenberuf і знаходжу его добрим. Не знаєте, чи варта заперенумеровати Женское образование?

Тепер щодо рубрик нашої газеткі. Повість пера жіночого або про жіночу квестію, дальше коротенький добрий 2. стишок, 3. стаття наукова про рух, науку, поступ, взагалі питання жіноче або якась добра 4. біографія замітної жінки, вкінці 5. новинки з світа жіночого.

От власне принесли з почти роботу Ярошинскої³: Кілька слів о справі жіночій (5 половин карток). Про ту працю повторила-бим лиш слова Вашого Впв. чоловіка: "Ну, всеж добре, що жінки не сплять, а бодай щото роблять. Добре і то!"

Будьте так ласкаві, дорога Пані, пригадати п. Пав[лику]⁴, щоб був ласкав прислати мені обіцяні роботи жінок, котрі він мав мати у себе. Як лиш зможу, то напишу до него. Я тепер багато мушу перечитовати, щоб лагодитись до газеткі. Маю Neue Zeit., Frauenberuf, тай також треба переглядати Zenske Listy, вже хотяй би для того, щоби знати, якій степень розвою та культура у чешок.

На Україну треба вдруге писати. Згадував ми В. Шухевич⁵, що адреса Пчілкі тепер єст "Ковно город", чи справді так?

Здоровлю Вас щиросердечно. Вашому Панови мій поклін. Не забувайте на Вашу

Олеськів

ІЛ, фонд 3, № 1607, арк. 533–536. Рукопис. Оригінал.

№ 2

25.XII.1891.

Дорога Пані!

Аж дотепер я була прикована до ліжка хорого чоловіка. Сегодня можу зайнятись річами загальними.

Дістали письмо від Пчілкі і Лесі⁶. Обі щиро займились ділом і приобіцяли брати живий уділ в видавництві. Обі годяться за журналом і уважають періодичне видавництво за ліпше та кориснійше, ніж альманах. Леся обіцялась бути дописователькою з Укр. і реферувати тамошні журнали. Пчілка обіцяла давати праці белетристичні і публіцистичні. Се мене незмірно тішить. Ті дві сили

будуть варта тільки що половина наших плаксивих галичанок. Дістали вірші від Олени Грицай⁷ – просить, щоб помістити їх в першій нумері! А вони слова доброго не варті! Зроби тут що з такими “співробітниками”. За статейку п. Перльмуттекр велике Вам спасибі! Се справдешня поміч наколи дістану статтю таку, котру без поправок давай печатати. От таких треба б нам робітниць! Біографію С. Коваль доповню лиш трошка з ним. Gesellschaft -у де обширнійше про ню сказано. Врешті також праця без заміту. Ярошинска засипає мене своїми вічними “кількома словами”. Та скучні ж вони! до загину! Пчілка і Леся прислали лиш короткі, але добрі вірші. Прочі “обіцяють” прислати.

Що до Вашого віча львів'янок, то, по моїй думці, наколи мають брати в нім участь жінки всякої нації, на тогди абсолютно треба ставити всі 4 точки програми. Я єсьм абсолютно за добивання о отвореня висших шкіл, але коли ж се віче має складатись з правдиво поступових жінок, то на якій підставі можуть вони так парціяльні бути, втирати слези одним, коли і другим они текуть? Треба нам просвіти, треба її багато, треба більше хліба жінкам беззахисним, але треба тямити і то ще й добре заопіковатися запрацьованими жінками, зневоленими, пригнобленими тісною рамкою теперішного права. Я єсьм за конечним допоминанням прав політичних для жінок, яко для людей – членів суспільности, котрим се право по природі належить, і котре мусить бути надане, наколи хочемо знати жінку чоловіком, а не машиною, ані лялькою.

Друга ж квестія поліпшене долі робітниць єст так наглічою, що майже перевищає квестію універз. Ви зовсім добре і трєфно заявили, що були вже жінки, котрі потрафили петіціонувати – найже ж віче, крім сего, ще розширить свій круг ділань.

Що ж до мене, то я не знаю, в який спосіб і чим можу тому вічу прислужитись. Тож, будьте ласкаві, Пані, мене трошки ширше про те освідомити. Будьте так добрі полагодити пренумерату Bulletin-у в самій таки редакції, я не вмію по французски, то ж мені трудно з ними порозумітись. Я в свята Різдва буду у Львові і вирівняю всякі рахунки редакційні. Може би замовити Bulletin на 1/2 рік?

Сподіюсь від Вас ласкавого слова. Остаюсь з повним поважанням.

Ваша щира *Олеськів*

Ласкава Пані!

Дякую Вам сердечно за працю Вашу. Єст она беззамітна. Я лиш додам вступ і закінчення по датам з "Gesellschaft", а вийде добра стаття. Дістала-м від П[авлика] роботу Ярош[инської], знов "кілька слів о жінках і до жінок". Те поверховне малпованє Оржешкової і дитинно-педагогічний тон такий мені несмачний, що я не знаю просто, що робити з такими статтями. Того ані поправити, ані переробити.

Тішусь, що найшла-м газету жіночу з таким напрямом як Bulletin, а моїм бажанням буде повести Жіночу часопись тим самим шляхом. У нас є ще зовсім не на часі чіпати питання релігійного. Та цур єму, най воно собі плісніє. Нас, жінок, воно не має нічого обходити, наколи так безпосередньо не перешкоджає нам в нашім умисловім розвою. А наколи б навіть і стало спиняти троха, я єго рухати не буду, бо числячись хотяй би лише з матеріальними обставинами не можливо було б. Згодом-перегодом, коли вироблю собі гепоте, як то кажуть, коли люди зачнуть вірити в слова нашої газеткі, тогди можна іноді і підпустити духа вольного.

Що лист мій до Пчілкі пропав, сему, як бачу, вина адреси, бо я писала до Ковна.

Я дуже тішуся сімпатією Пчілкі і Лесі. Вони надають поважний вигляд нашій газетці, а вконець таки дадуть добру роботу. Лесі "Жаль"⁸ читала-м вдруге. Ідея для нашої газеткі зовсім добра, але переведенє... Трошка забогато фанта, фантазії. Впрочім, характери собі нічого. Для ідеї, котра досить ясно виходить, варто помістити.

Пише Павлик, щоб конечно від нов. року видавати. Але ж се єст для мене абсолютно неможливо, хотяй з тої простої причини, що не лише матеріалу, але гроша я ще не маю призбираного на тільки, кілько потребують конечні видатки, бо на пренумеранток годі рефлектувати в першім році. Також радить П., щоб жінки з'їздились "щомісяця" до Львова. Чи єст се можливе? Подумайте, що хіба б нас дві і може Нагірна⁹ засідали на тих нарадах. Ярош. хоть як рвесь до роботи, то таки її трудно з Бук[овини] щомісяця летіти тільки світ. Так само Анна П[авлик], так самісько і другі. А на славні збори богато з'їхалось до Стрия? От хоть би Німентовска¹⁰ – єї годі так заєдно опускати заводові обовязки. Я цілою душею рада б такому видаваню газети, бо з моєї голови спало б 3/4 тягару, але, що ж, коли на початку годі. Може бути, що наколи

дописувателки усталяться, наберуть живого інтересу до видавництва і зживуться з ним душевно, тогди буде можна 2 рази до року зробити такий з'їзд і обговорити програму на півріччя. Але тим часом ще працюймо ми, одиниці, щоб заінтересувати загаль. Як стане Вам часу, то, прошу Вас, пишіть. Лист Ваш ободрить мене!

Здоровимо обоє Вас обоїх щиро.

Ваша *Олеськів*.

Р.С. Я мешкаю в Ринку¹¹, але сего до адреси не треба, бо мене тут вже добре знають.

ІЛ, фонд 3, № 1607, арк. 581–584. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Містечко в 25 км. від Львова, де в гостях у Олесі Бажанської перебувала Йосифа Олеськів, працюючи над новою жіночою газетою. Олеся Бажанська (1866–1906) – маловідома українська письменниця, перша українська фахова піаністка, авторка оповідань та віршів, що друкувались у жіночому альманасі “Перший вінок”(1887).
2. Так звали Йосипа Олеськова.
3. Євгенія Ярошинська (1866–1904) – українська письменниця, етнограф та вчителька з Буковини. Активістка жіночого руху.
4. Михайло Павлик ініціював видання задуманого жіночого журналу як продовження “Першого вінка”, а тому збирав до нього матеріали.
5. Володимир Шухевич (1849–1915) – визначний громадський діяч та етнограф, публіцист і педагог. Автор п'ятитомної монографії “Гуцульщина”.
6. Олена Пчілка та Леся Українка. Їх листів до Йосифи Олеськів не виявлено. Можливо, ці листи були писані на ім'я Олесі Бажанської, але її архів не зберігся.
7. Ближчі біографічні дані невідомі. Брала участь у “Першому вінку”. Деякі вірші вона опублікувала і в “Зорі”.
8. Такого вірша у Лесі Українки немає. Можливо, Й. Олеськів так назвала “Жалібний марш”, який був написаний Лесею Українкою на 27 роковини смерті Тараса Шевченка 1888 року. Його поклав на музику М. Лисенко і видала окремим виданням музична бібліотека львівського “Бояна”.
9. Очевидно, мова йде про дружину Василя Нагірного, відомого громадського діяча, архітектора.
10. Уляна Кравченко (1860–1947) – відома українська письменниця. В заміжжі писалась “Нементовська”.
11. Вказівка, на те, що Й. Олеськів живе “в Ринку” свідчить про те, що даний лист був написаний в Городку. О. Бажанська мешкала в центрі Городка, і її будинок зберігся.

Іван Франко

Осип Олеськів
(посмертна згадка)

Д[ня] 20 жовтня похоронили у Львові молодого ще чоловіка, маловідомого в широких кругах нашої суспільності, хоча гідного пам'яті — д-ра Осипа Олеськова. Може мені доведеться колись ширше згадати про нього, а тепер скажу лише коротко те, що знаю, як один з немногих людей, що жив із ним у близьких зносинах.

Др. Осип Олеськів родився 1860 р. с. Скваряві Новій коло Жовкви, де його батько, Лука Олещук, був священиком. Скінчивши гімназію у Львові, він записався на Львівський університет, і власне на віділ природничих наук, спеціально віддався студіям над ботанікою під проводом проф. Цесельського і досягнув докторат філософії на підставі своєї розвідки "O odpadaniu liści". Задумавши вже тоді присвятити свої сили піднесенню рільництва, садівництва та огородинства в нашій краю, він, утискавши на се стипендію з краєвого фонду, пробув цілий рік у Німеччині, голов-но в Ерфурті при тамошнім великим огородинцьким закладі. Вернувши з сеї наукової подорожі, він носився з думкою заснувати у нас заклад для плекання насінь, і в тій цілі робив декілька екскурсій по краю, щоб винайти місцевість, яка б своїм кліматом і ґрунтом найліпше надавалася до сього. Розуміється, що здійснення плану не прийшло задля браку капіталу, і пок. Олеськів узяв невеличку посаду вчителя агрономічної фізіології при висшій рільничій школі в Дублянах, а пізніше посаду вчителя природничих наук при львівських учительських семінаріях. Сю посаду покійник зразу вважав тимчасовою, все готовився покинути її для якоїсь ширшої, не зв'язаної ніякими регулямінами роботи. Та ба, іронія долі хотіла, щоб його човник так і не вплив з сеї тимчасової пристані. Він шукав виходу і в москвофільським "обществі" п[унктуально] з[ванім] "Защита земли", якого був головою, надіючися, що се общество роздобуде значніші фонди з Росії і дасть йому можливість здійснити його далекосяглі плани праці над піднесенням нашого народного рільництва. Бачучи, що з москвофілами не дійде до ладу, він махнув рукою на се общество і занявся справою еміграції. Він виступив сильно против еміграції наших селян до Бразилії і доложив усяких старань, щоб звернути колонізаційну еміграцію до Канади. В тій цілі він власним коштом відбув подорож до Америки, переїхав цілу Канаду від Атлантийського до Тихого океану, особливо детально оглянув провінції Альберту,

Брітіш-Колюбію та острів Ванкувер, і популяризував свої спостереження у відчитих та популярних брошурах. Кілька літ через його руки йшла майже вся руська еміграція до Канади; його засипувано сотками листів, його помешкання облягали сотки людей. Бажаючи поставити діло на вповні легальну дорогу, він вніс до Намісництва подання о концесію на еміграційне бюро, але концесії йому не дали. Щоб усунути його від еміграційної справи, йому надано посаду директора учительської семінарії в Сокалі, хоча для такої посади він не мав відповідної кваліфікації, не маючи екзамену з руської мови. Покійник був чоловік на око холодний, скептик і іронік, але проте у нього гаряча душа, віддана рідному народови і його розвоєві. Він часто жалувався, що йому брак ініціативи та продуктивної сили. Се не було зовсім вірно. Його голова плодила багато розумних планів, обдумувала їх докладно, але тілу, мабуть віддавна точеному хворобою, не ставало енергії, потрібної для їх виконання. Та про те іноді він здобувався й на енергію, як свідчить його величезна кореспонденція в справі еміграційній. Із його наукових праць, крім згадуваної вже дисертації, ширшу увагу звернула на себе стаття про стан селянських господарств, поміщена в ювілейній збірці австрійського міністерства рільництва з приводу 50-х роковин вступлення на престол цісаря Франца Йосифа І. З праць його, виданих руською мовою, важна книжечка про Парану й Канаду, видана "Просвітою", надто переклад одного оповідання Пом'яловського (Данилко) (насправді "Вакула". – Р. Г.), друковане в "Світі", і характерна статейка "Єдино, же єсть на потребу", поміщена в "Житті і Слові" (т. V, 1896, с. 317–320) з підписом "Сфінкс".

ЯКИМ ГОРАК

“ОСОБЛИВО БЛИЗЬКО ЗЙШОВСЯ Я З ... ФРАНКОМ”

*(Листи до Івана Франка та маловідомі спогади про нього
Євгена Чикаленка)*

Взаємини між Іваном Франком та меценатом української культури, громадсько-політичним діячем, видавцем, агрономом, багатим поміщиком Євгеном Харлампієвичем Чикаленком (1861–1929) за радянського часу не досліджувалися. Постать поміщика, члена “Старої громади” у Києві, Загальної Безпартійної Демократичної організації, Української демократичної партії, Української радикально-демократичної партії, ініціатора заснування і фактичного голови “Товариства Українських поступовців” (ТУП), який, не признавши більшовицького режиму, останні роки провів в еміграції в чеських Подебрадах, в радянський час зараховувалася до “діячів буржуазно-націоналістичного руху”, а висвітлення контактів “революціонера-демократа” Івана Франка з такими “діячами” було небажаним, і вони старанно замовчувалися.

Та все ж взаємини між ними були, і вони лишилися задокументованими в певній кількості матеріалів. Первинну цінність становлять мемуаристичні матеріали самого Є. Чикаленка: це – масштабні недавно перевидані чотиричастинні “Спогади”¹, в другій і третій частинах яких є згадки про зустрічі з І. Франком. Значно більш деталізованим є окремо опублікований спогад “Іван Франко (Уривок зі споминів)”², де яскраво, коротко і характеристично окреслені вузлові моменти взаємин між ними. Він був опублікований 1926 року в травневому номері журналу “Наша Громада”, що виходив заходом Академічної Громади при УГА у Подебрадах, тому в радянський час не передруковувався в жодному з видань спогадів про письменника³ і є нині маловідомим. За часу української незалежності він фрагментарно цитувався у праці Я. Мельник “З останнього десятиліття Івана Франка”⁴ і близько до тексту переказаний у розділі про Є. Чикаленка в книзі М. Слабошпицького “Українські меценати”⁵, однак повністю так і не пе-

редруковувався. Тому вважаємо за доцільне подати передрук цього спогаду. Цінним документом є “Щоденник” Є. Чикаленка⁶, ведений ним протягом десяти років (1907–1917). У ньому подано чимало суттєвих деталей, відсутніх у згаданих вище матеріалах, які доповнюють картину взаємин І. Франка та Є. Чикаленка у 1909 та 1913 роках. Усі ці джерела текстово дещо схожі, однак кожне з них додає нові деталі, чим вони і цікаві. А той факт, що раніше вони були вилучені з обігу і не фігурували у франкознавстві – тим більше викликає до них інтерес і зумовлює актуальність їх нового прочитання.

Значно скромнішим виглядає збережений рукописний епістолярний матеріал. У фонді І. Франка (ф. 3) Інституту літератури ім. Т. Шевченка у Києві збереглися 3 листи Є. Чикаленка до І. Франка і 3 поштові листівки (вітального характеру), адресовані письменникові від всієї сім’ї Є. Чикаленка. Зміст їх принагідний, і нічого суттєво нового на фоні мемуаристичного матеріалу вони не вносять. Публікацію цих листів, раніше не друкованих, долучаємо до статті. З листів І. Франка до Є. Чикаленка зберігся лише один, який опублікований у 50-томному зібранні творів письменника⁷.

У спогаді про І. Франка Є. Чикаленко сам зазначив хронологічні рамки їх взаємин – від особистого знайомства до останньої зустрічі. Взаємини ці тривали десять років – з 1903 до 1913.

Хоч їх особисте знайомство відбулося в грудні 1903 року, коли Є. Чикаленко та С. Єфремов приїхали до Львова з Миколою Лисенком на святкування 35-ліття творчої діяльності останнього, – це був не перший контакт Є. Чикаленка з галичанами, а постать і твори І. Франка були йому відомі, очевидно, ще до особистого знайомства з письменником. У “Спогадах” Є. Чикаленко пише, що, проживаючи в Одесі, він передплачував львівські журнали “Зоря” та “Дзвінок”⁸, в яких публікувалися франкові твори. Наприкінці 90-х років ХІХ століття він контактує з редакцією “Літературно-наукового вістника” і навіть сприяє публікації у цьому журналі повісті Д. Мордовця “Дві долі” у 1898 році⁹. Існує думка, що серед підписів у вітальній адресі від киян на ювілей І. Франка 1898 року був підпис Є. Чикаленка¹⁰. Ця адреса зберігається нині у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, однак підпису Є. Чикаленка на ній немає. Відчуваючи завмирання українського життя і національного руху на підросійській Україні після указу 1876 року, Є. Чикаленко фінан-

сував поїздки студентської молоді до Галичини на навчання. Завдяки його фінансуванню 1902 року вперше поїхав до Львова і познайомився тут з І. Франком Сергій Єфремов. Ознайомленню Є. Чикаленка з творчістю І. Франка сприяли також публікації творів письменника у “Київській Старовині” та двотомній антології “Вік” – виданнях, які Є. Чикаленко, безумовно, знав.

5 грудня 1903 року ввечері поїздом з Підволочиськ через Тернопіль у супроводі Сергія Єфремова та Євгена Чикаленка Микола Лисенко прибув до Львова. Після урочистої і багатолюдної зустрічі київських гостей на вокзалі Є. Чикаленко і С. Єфремов поїхали влаштовуватися у готель, а потім відвідали Михайла Грушевського та Івана Франка у їх домах. “У Львові в першу чергу пішли ми з Єфремовим до проф. М. Грушевського, який тоді мав вже славу найчільнішого українського діяча і якого я трохи знав з Києва, – писав Є. Чикаленко у “Спогадах”, – потім до Франка, який жив в своєму будиночкові поряд з віллою Грушевського. Вразило нас страшне безладдя, непорядок в помешканні Франка: жінка його, що походить з роду київських Хоружинських, [...] була тоді “толстовкою” і проповідувала “опрощення”, а тому й не дглядала за порядком і чистотою в помешканні”¹¹. Припускаємо, що в момент знайомства Є. Чикаленко подарував письменникові свою візитну картку, яка донині зберігається у Літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові (група “Мем”, № 126, розмір 6,5 x 11 см). Чикаленків спогад про І. Франка більш детально показує момент зустрічі і перше враження від особи письменника та умов його життя. Гості застали господаря, коли той пояснював шкільні граматичні правила дітям: “Невеликий на зріст, з круглою кучерявою рудою головою, підстриженими вусами, лагідними блакитними очима, він робив надзвичайно приємне враження. Своїм зовнішнім виглядом, манерою говорити – тихим голосом, вдумливою, повільною розмовою, він дуже мені нагадував другого нашого велетня – Володимира Антоновича. У них обох з першого ж знайомства, відразу почувалася видатна талановитість, але не така, що пригнічує Вас, а навпаки вам стає якось легко, приємно в їх присутности. В обох них була якась задушевність, простота, яка вабила до себе і зближала з ними – велетнями духу. [...] В кімнаті у нього скрізь на столі, стільцях лежали рукописи, коректури з “Літературно-Наукового Вістника”, який він тоді редагував, та з “Записок Наукового Т[овариств]а ім. Шевченка”, в яких він працював тоді. У всьому помешканні

його було якось нечепурно, непривітно, бо дружина його “малороска” з Київа, була раз-у-раз хвора, а слуги вони не мали”. І. Франко запросив гостей до кав’ярні, де, за спогадом, згадував своє перебування у Києві, розпитував про своїх київських знайомих, цікавився особою Володимира Винниченка, якого знав тоді з його творів. Ввечері київські гості відбули вечірку у В. Шухевича, “...у якого ми познайомилися з силою людей, про яких тільки чули, але тут не було ні Грушевського, ні Франка, що з Шухевичем були тоді в поганих відносинах і нарікали на нього, що він “полонив” Лисенка і показує тільки там, де сам вважає потрібним”¹².

На урочистій академії та ювілейному концерті з творів М. Лисенка, що відбувся 7 грудня 1903 року в залі тодішньої львівської філармонії, Є. Чикаленко з Ювіляром та І. Франком сиділи у одній ложі. “В ложі партеровій по правім боці, третій з ряду засів сам Ювілят в товаристві проф. Вовка, пп. Єфремова та Чикаленка з України, д-ра Франка і п. Гермін Шухевичевої, щоб прислухатися виконанню “Боянів” пісні, що вийшла в таких чудових формах, а все в народнім одязі з Єго артистичної душі”¹³, — писало “Діло”. Є. Чикаленко згадував: „Коли почалися ювілейні свята в честь Лисенка, то Франко не розлучався з нами та з проф. Ф. Вовком, що тоді приїхав з Парижу; він скрізь ходив разом з нами, наддніпрянцям, і ми почували себе з ним, як давні знайомі, навіть близькі люде. З поміж Галичан він один робив на нас вражіння свого наддніпрянського українця, як мовою, так і всією своєю вдачею”.

Тут доречно згадати ще один факт, який мав місце в той час, але про який замовчують спогади. 1902 року з ініціативи М. Грушевського почалося збирання коштів для будови Академічного Дому для українських студентів у Львові. 1903 року М. Грушевський писав: “Але на мій голос обізвався звісний діяч на полі української народної освіти в Росії, д. Євген Чикаленко; він повідомив мене, що піднесена мною справа Академічного Дому здається йому так важною, що від себе посилає зараз же на сю ціль 10 000 рублів і висловляє надію, що й серед інших земляків вона знайде спочуття. [...] Протягом року вплинуло ще декілька датків (виключно майже з України, між ними новий дар д. Е. Чикаленка в висоті 5 тис. рублів), так що з кінцем року сума, прибрана мною на сю ціль, гроша перейшла 46 тис. корон, а порахувавши до сього деякі напевно приобіцяні датки можу числити для Академічного Дому

на суму до 70 тис. корон”¹⁴. Є. Чикаленко був зацікавлений в тому, аби до Львова їздили навчатися також і студенти з Наддніпрянщини і посилювали там свою національну самосвідомість. Розповідаючи історію придбання 1903 року ділянки для будівництва Академічного Дому, М. Грушевський зазначає, що ґрунт був “вибраний мною разом з головним жертводавцем д. Е. Чикаленком”¹⁵. Оскільки стаття М. Грушевського опублікована після ювілею М. Лисенка і констатує dokonаний факт купівлі вибраного ґрунту, то слід припускати, що до своєї поїздки у Львів (а це була перша його поїздка) Є. Чикаленко пожертвував гроші на будівництво Академічного Дому, а, прибувши до Львова, поміж ювілейними святкуваннями оглядав і вибирав ґрунт для будівництва. 24 квітня 1904 року в НТШ було створено комісію для будови Академічного Дому, до якої серед інших увійшов Іван Франко¹⁶.

Наступна можливість зустрітися з І. Франком випала Є. Чикаленкові невдовзі після Лисенкового ювілею. 15 лютого 1904 року Науковим Товариством ім. Т. Шевченка було засновано “Товариство прихильників української літератури, науки і штуки у Львові”. Очолив Товариство Михайло Грушевський, Іван Франко став його заступником. На першому засіданні Виділу Товариства 15 лютого 1904 року, як засвідчують збережені протоколи, Євгена Чикаленка разом з іншими наддніпрянськими діячами (В. Смиренком, В. Леонтовичем, М. Лисенком, П. Житецьким) було обрано членом Товариства¹⁷. У протоколі наступного засідання Виділу, яке відбулося 4 червня 1904 року, зафіксовано: “На пропозицію д[обродія] Є[вгена] Чикаленка постановив Виділ урядити висші вакаційні курси, з тим, що д[обродій] Чикаленко покриє дефіцити курсів. Принято до відомости, що в проєктованих вакаційних курсах згодилися взяти участь отсі прелєнгати: М[ихайло] Грушевський, д[октор] Франко, К[ирило] Студинський, Фед[ір] Вовк, М[икола] Ганкевич, С[тепан] Томашівський, Ів[ан] Раковський і Ів[ан] Брик”¹⁸. Курси відбулися 23 червня–22 липня 1904 року у Львові. І. Франко прочитав на них курс з історії української літератури. Є. Чикаленко разом зі старшими своїми дітьми прибув до Львова в складі численних гостей з Наддніпрянщини¹⁹ і був присутній на Франкових лекціях. На збереженій фотографії слухачів курсів у другому ряді згори п’ятим справа зазнимковано Левка Чикаленка (сина), у третьому ряді третьою зліва – Ганну Чикаленко (доньку), а внизу, поруч з Аріадною Труш, сидить Вікторія Чикаленко (донька). У спогаді про І. Франка Є. Чикаленко помилково відніс проведення цих курсів до 1903 року,

безпосередньо під час (чи після) Лисенкового ювілею, але афористично чітко охарактеризував І. Франка як лектора: “Як лектор він робив надзвичайно гарне вражіння своєю простою мовою, без всякого пафосу так звиклого Галичанам, своїм колосальним багатством знання, ерудицією”. Ці враження доповнюють спогади сина Є. Чикаленка – Левка: “Не скажу тепер, – писав він, – що саме чув, але лектора як зараз пам’ятаю, і пам’ятаю, що завжди було почуття якоїсь сенсації, що увага ні на хвилину не присиплялась, бо речі менш цікаві чергувалися з якимсь дотепом, з якимсь анекдотом”²⁰. Під час проведення курсів Чикаленки неодноразово гостювали у Франковому помешканні на Понінського, 4, та й мешкали зовсім недалеко від Франкового дому. Про ці відвідини занотував у спогадах Петро Франко: “Пригадую собі добре незвичайно симпатичних Чикаленків. Особливо подобалася усім панна Чикаленко, яка мала нечувано попеляте волосся”²¹. Левко Чикаленко згадує, що по завершенню курсів вони разом І. Франком їздили ловити рибу до Нагуєвич, а потім у Голобутів до о. Остапа Нижанківського.

1904 року у Санкт-Петербурзі вийшла окремою друкованою відбиткою праця І. Франка “Южнорусская литература”, написана для “Енциклопедичного Словника” Ф. Брокгауза та І. Єфрона. У цій праці, до речі, серед кращих популяризаторських книг, які наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття значно ожвавили літературні горизонти, І. Франко назвав працю Є. Чикаленка “Розмови про сільське хазяйство”. Примірник свого нарису І. Франко подарував приятелеві з дарчим написом: “Високоповажаному Добродієви Євгенію Чикаленкові”. Цей примірник зберігався у Центральній науковій бібліотеці АН УРСР²².

В лютому 1905 року за порадою колег Є. Чикаленко поїхав до Берліна на лікування і був проїздом у Львові. “У Львові я пробув тільки день і бачився з проф. Грушевським та Франком, які теж, як і ми, сподівалися від невдачі війни з Японією великих змін у Росії”²³, – писав Є. Чикаленко. М. Грушевського Є. Чикаленко відвідав вдома і там застав його у товаристві І. Франка. Київського гостя відразу вразила мовчазність і байдужість письменника до всього. Як засвідчує спогад, в присутності Є. Чикаленка І. Франко читав рукопис щойно написаної статті “Михайло Павлик (замість ювілейної сільветки)”. Розуміючи необ’єктивність Франкових закидів М.Павликові, Є. Чикаленко намовляв письменника не друкувати цієї статті: “... мене вразила якась хвороблива в ній гдирливість, з якою він поставився до колишнього свого

товариша і друга з юних літ”. Поради Є. Чикаленка І. Франко не послухав і, за підтримкою М. Грушевського, в березневій книзі “Літературно-наукового вістника” 1905 року таки опублікував статтю. Ця публікація призвела до певної прохолоди у взаєминах між письменником та М. Павликом і стала причиною нетолерантної дискусії між ними на сторінках “Вістника”.

У 1906 році будівництва Академічного Дому було завершено. Щоб відзначити вчинок Є. Чикаленка, в коридорі дому українське студентство помістило мармурову таблицю з написом: “Євгенові Чикаленкові, меценатові української академічної молоді, що велів коштом дарованих на побудову Академічного Дому 40 тисяч золотих карбованців уфундувати житловий осередок для студіюючої української молоді в княжому Льва городі”²⁴. Цю таблицю нині поновлено, і вона прикрашає стіну сходової клітки корпусу Академії друкарства (вул. М. Коцюбинського, 21), яка знаходиться у будинку колишнього Академічного Дому²⁵. Протягом 1907–1914 років у цьому домі містилися канцелярія, бібліотека та музей НТШ. Нагляд за приміщенням здійснювала спеціально обрана кураторія, до складу якої до 1914 року входили М. Грушевський, І. Франко та Є. Чикаленко²⁶.

З часом Є. Чикаленко відвернувся від думки спровадження наддніпрянської молоді до Львова через “кар’єризм, матеріалізм, безідейність та кав’ярняне виховання” галицьких студентів: “Тодішня галицька молодь, – писав він, – вражала мене своїм поверховим лоском та розвитком, відсутністю солідної освіти, бо вона не працювала поза обов’язковою університетською наукою, не читала книжок, а жила тільки газетками по кав’ярнях, плітками про старших політичних діячів та боротьбою з поляками за посади, зв’язані з матеріальними інтересами”²⁷.

У вересні 1906 року після проведення тривалих і цілеспрямованих заходів та завдяки фінансуванню Є. Чикаленка у Києві почала виходити єдина щоденна українська газета “Рада”. І. Франко був запрошений до співпраці у цьому органі. Першою його працею у газеті стала стаття “Українська література в 1906 році”. Як свідчить лист І. Франка до Є. Чикаленка, це мав бути лише початок огляду літератури за той рік: “Кілько буде таких фейлетонів не знаю, але мені здається, що уваги, висловлені в першому, не зайві і можуть зацікавити громаду і викликати дискусію”²⁸, – писав І. Франко, але роботи в цьому напрямі не продовжив. Стаття побачила світ у січневих та люневих номерах газети²⁹. Після смерті письменника стаття була приречена на замовчування і в п’ятидеся-

титомне зібрання його творів не увійшла³⁰. Як вказує бібліографія творів письменника, укладена М. Морозом, у “Раді” І. Франко публікувався мало – крім вищезгаданої статті, ще 4 публікації, які відносяться до 1907, 1911 та 1914 років. Переломним моментом, який, очевидно, знеохотив І. Франка до більшої кількості публікацій у цьому органі, стала поява у ньому в 1910 році розгорненої рецензії Д. Дорошенка на щойно опублікований у Львові “Нарис історії української літератури до 1890 року” І. Франка. Вважаючи, що рецензія дає хибне тлумачення його праці, І. Франко попросив надрукувати хоч деякі уступи своєї праці у газеті, а також надіслав лист до видавця газети “Рада” (фактично до Є. Чикаленка), в якому подав суттєві спростування закидів рецензента. Є. Чикаленко не виконав волі письменника, не помістивши в газеті ні уступів праці, ані спростування, надісланого І. Франком. Незважаючи на те, що франківські публікації в “Раді” були доволі рідкими, редакторський колектив газети пильно стежив і рецензував на сторінках видання все, що з’являлося з-під Франкового пера, а 1913 року до 40-ліття творчої праці І. Франка видрукував цілу низку матеріалів про творчу діяльність ювіляра.

1907 року І. Франко мав намір видати окремою книгою свою працю “Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського”. М. Грушевський, до котрого він звернувся з такою пропозицією, всіляко зволікав з виданням, що призвело до конфлікту між ними, який поглибився завдяки перенесенню М. Грушевським видавництва “Літературно-наукового вістника” до Києва і остаточного позбавлення І. Франка заробітку. Лист І. Франка до Є. Трегубова від 30 листопада 1907 року засвідчує, що в справі фінансування видання письменник хотів звернутися і до Є. Чикаленка: “І чи не можна б знайти чоловічка, що хоч поручився б наразі в друкарні або взяв би на себе хоч часть накладу книжки, накладу, який буде значно вищий понад 100 рублів? Я думав про д. Чикаленка, але що він інтимний приятель Грушевського, то я й не маю відваги вдаватися до нього”³¹. Отже, І. Франко відчував, що Є. Чикаленко підтримує М. Грушевського, і тому не вельми покладался на підтримку мецената. Цей нюанс буде відчуватися у взаєминах між письменником та Є. Чикаленком і далі. До Є. Чикаленка пізніше дійшли чутки про Франкові наміри і, як свідчить його лист до І. Франка від 3 лютого 1909 року, він спростовував, що ніяких коштів М. Грушевському на видання історії

літератури не давав.

Відсвяткувавши двадцятип'ятиліття свого існування, журнал "Київська старовина" з 1907 року почав виходити під назвою "Україна" і після року видання під новою назвою самоліквідувався. На річницю "України" за 1907 рік у "Літературно-науковому вістнику" І. Франко опублікував розгорнуту рецензію з негативною оцінкою: "Справді, плакати хочеться, читаючи се видання, таке безідейне, слабе, видаване мов за напасть, позбавлене всякого живого духу, так і хочеться запитати: "Пощо воно? Невже тільки для компромітації українства в очах усіх людей, що привикли тверезо дивитися на завдання руського друкованого слова?"³². В Києві у присутності Є. Чикаленка та інших членів редакції цю рецензію прочитав М. Грушевський і, за їх порадою, навіть пропонував І. Франкові розширити і продовжити статтю³³.

Весною 1909 року І. Франко, приїхавши до Києва, відвідав Є. Чикаленка. Крім згаданих спогадів про письменника, ця подія знайшла відображення у "Щоденнику" Є. Чикаленка. У записі, датованому 10 квітня 1909 року, він згадує: "Несподівано приїхав до Києва славнозвісний Іван Франко і оселився у мене. Сумно дивитись, як такий великий і глибокий розум помутився. Про все він говорить як здорова людина, а коли зайде мова про його паралізовані руки, то тут і виявляється його божевілля: він запевняє зовсім серйозно, що то Драгоманов покрутив йому руки і що й тепер їх крутить. Він відганяє дух Драгоманова тим, що раз у раз мочить руки в креозоті. Весь будинок засмердів креозотом так, що й витримати тяжко.

Прожив у нас Франко днів з десяток і помучив нас усіх немало, бо руками він не може нічого робити – його треба роздягати, одягати, вмивати й годувати. Дивно, як він сам зі Львова приїхав сюди. Тут він багато ходив сам по знайомих та на Поділ, де купував собі багато раритетних книжок. Гроші він держить у кишені і, коли треба платити, то він каже продавцеві лізти до себе в кишеню і брати грошей скільки йому слід, а здачу класти назад.

Певне таким чином у його багато забирають зайвих грошей, хоч він запевняє, що ніхто не зловживає.

Додому не хотів їхати, поки син не приїхав і не забрав його.

Страшенно сумно і болюче, що загинула така талановита та працююча сила. Кажуть, що нема надії, щоб до його вернувся здоровий розум. А коли справді так, то краще вже йому вмерти"³⁴.

Більш детально сцену зустрічі Є. Чикаленком І. Франка у Києві описано в іншому спогаді. Цей спогад записав зі слів Євгена Хар-

лампійовича весною 1926 року (коли той перебував уже на еміграції у Чехії, в Подєбрадах) Євген Маланюк і навів його у статті “До життєпису Франка”, яка була опублікована аж 1966 року в Канаді. “Одного дня, – згадував Є. Чикаленко, – хтось подзвонив до моєї київської хати. Зніжковіла служниця прибігла до мене. Я вийшов і побачив... Франка. Змарнілого, зігнутого і якби незнайомого.

Виявилося, що він, не повідомивши нікого, раптом приїхав до Києва. Сам. Тяжко хворий. З напівпаралізованими руками.

Я під руку провів його до їдальні. Подали чай, але ми мусіли йому тримати склянку і давати пити з ложечки.

Франко, вказуючи мені очима на свої скоцюрблені руки з покрученими пальцями, раптом цілком поважно сказав:

– Ось, бачите. Це все він робить. Це він щодня приходить до мене і скручує мені пальці дротом – щоб я не писав. Це все він! Але я знаю, що робити: я завтра поїду до Одеси і там мачатиму руки в Чорне море. Це – єдиний лік. Так мені сказали духи.

Почувши таке, я спочатку остовпів, а потім серце защеміло від страшного здогаду: Франко, великий Франко – психічно хворий. Великий розум – ось згас. Та я мало не стратив притомности, коли на моє запитання: хто ж це він? – Франко так само поважно і просто відповів:

– Як? Ви не знаєте? Та ж, ясна річ, – Драгоманов!”³⁵.

За спогадом Д. Дорошенка, І. Франко побував на засіданні Українського клубу, який сходився переважно вдома у Чикаленків: “Ми заговорили з ним за літературу, за нові видання. Пригадую, Франко дуже нарікав на проф. Грушевського, що той не хоче друкувати збірки його передмов до окремих драм Шекспіра в Кулішевому перекладі, а з тих передмов вийшла б ціла студія про Шекспіра”³⁶, – писав Д. Дорошенко.

У Києві, за спогадом Є. Чикаленка, І. Франко також купував на Подолі раритетні книжки і придбав самовар, “яким особливо тішився”. Історію його купівлі донедавна висвітлювали лише за листом до працівників Музею Івана Франка у Львові від 1 січня 1986 року доньки Івана Франка Анни Франко-Ключко, у родині якої в Торонто донині зберігається оригінальний самовар. Вона писала, що І. Франко купив самовар “як їздив вже хворий в Одесу (як казав мені: “Це для тебе в придане”)”³⁷. Відповідний фрагмент спогаду Є. Чикаленка не збігається з цим твердженням. Самовар, подібний до купленого І. Франком, зберігається тепер у Літера-

турно-меморіальному музеї письменника у Львові (група “НДФ”, № 1879) і був придбаний працівниками Музею у Марти Іванівни Сенів в грудні 1986 року.

Остання зустріч І. Франка та Є. Чикаленка теж відбулася на зборах Наукового товариства імені Т. Шевченка 1913 року – так зазначає у спогаді Є. Чикаленко, однак не вказує, з якої нагоди і коли саме відбувалися ті збори. У записі в “Щоденнику” від 18 грудня 1913 року це питання висвітлене детальніше³⁸. Виявляється, візит Є. Чикаленка до Львова на Загальні Збори НТШ був пов’язаний із конфліктом, який склався тоді між Науковим товариством і його головою – Михайлом Грушевським. Уже проживаючи на той час в Києві, М. Грушевський скаржився на несприятливу атмосферу, що склалася по відношенню до нього у Львові після зборів НТШ 29 червня 1913 року і набрала настільки крайніх виявів, що він був вимушений зректися головування у Товаристві. На цей конфлікт з М. Грушевським наклалася ще й гостра дискусія в НТШ з приводу зміни статуту: згідно з новим проектом, “від закордонних членів віднято право передавати свої повноваження”, і цим їх фактично усунуто з Товариства. Оскільки НТШ розіслало всім своїм членам проект нового статуту для ознайомлення і висловлення пропозицій, київський відділ Товариства опублікував з цього приводу записку, підписану 15-ма членами (в тому числі Є. Чикаленком) і укладену Д. Дорошенком під назвою “В справі зміни статуту Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові”³⁹. Ця публікація викликала у львівській пресі дискусію. “Меморіал киян в справах НТШ є надзвичайно важливим документом для наświetлення настанови членів НТШ з Великої України до ситуації, яка заіснувала під час і після загальних зборів НТШ у червні 1913 року у Львові”⁴⁰, – оцінює значення цього документу Л. Винар.

Власне, залагодити конфлікт між НТШ та М. Грушевським, а також взяти участь у обговоренні нового проекту статуту було метою невеликої делегації, яка в складі Є. Чикаленка, В. Леонтовича та В. Шемета виїхала до Львова 10 грудня за ст. ст. 1913 року. Гості зупинилися в “Народній Гостиниці” і почали візит з відвідин К. Левицького, Є. Олесницького та С. Федака, котрі підтримали киян і висловилися за підтримку М. Грушевського, а також взяли участь у зборах нотаблів (довірочній нараді членів Виділу НТШ), які відбулися наступного дня у залі Кредитового Союзу. Результатом цих зборів стала прийнята резолюція: “Загальні збори Наукового Товариства ім. Шевченка, висловлюючи

жаль з приводу конфліктів, які попередили резигнацію проф. М. С. Грушевського з становиська голови Наукового Товариства імен. Шевченка, і осуджуючи факт, що в тих конфліктах були ужиті “з обох боків” недостойні способи боротьби і агітації, не приймають до відома резигнацію проф. М. С. Грушевського і, признаючи його великі заслуги для науки і для Товариства, просять його, аби здержав провід у Товаристві”⁴¹. Таким чином, киянам вдалося хоч на якийсь час згладити конфлікт Товариства з М. Грушевським. За дослідженням Л. Винара, “Загальні збори прийняли запропоновану резолюцію з проханням, щоб Грушевський знову очолив Товариство, і назовні виглядало, що конфлікт полагоджено. Насправді це було далеко від правди. Грушевський, розчарований тактикою Томашівського і других опозиціонерів, опублікуванням пашквілю з 1913 року, вирішив не прийняти такого “перепрошення” і в квітні 1914 року написав виділові НТШ, що своєї резигнації не відтягає і він більше не буде очолювати НТШ”⁴².

Справу прийняття нового статуту повинні були вирішити загальні збори НТШ 13 грудня за ст. ст. 1913 року. Ось як описує Є. Чикаленко перебіг подій на зборах: “На повістці стояло два питання – проект нового статуту і фінансовий стан товариства, але до них не дійшло. Тільки що В. Шемет наготувався сказати привітну промову зборам від України, як член виділу В. Охримович, натякаючи на наше наче б то бажання, порадив відкласти справу з статутом надалі. А В. Бачинський прямо вигукнув, що делегати з України на тій же довірочній нараді просили не розглядати статуту тепер. Ми страшенно обурились, і В. М. Леонтович хотів зараз відповісти, але голос раніше було надано Свенціцькому, директорові Музею, який почав докоряти виділові, що він так панькається з делегатами з України. Коли дійшла черга до Леонтовича, то він у гострих виразах довів зборам, що це неправда, що це наклеп на нас, що ми зовсім не проти того, щоб хоч зараз розглядати новий статут, але ми почули вчора, що цю справу виділ хоче відкласти, то висловились, щоб її відкласти бодай на рік, щоб ми могли приїхати на збори.

Тоді В. Охримович признав, що ми не висловлювали бажання відкладати справу з статутом, але сам виділ “цофає” свій проект, бо він викликав таке роздрознення, таку гостру полеміку, що виділ певен, що новий проект тепер не буде прийнятий.

Я знов напосівся, щоб зараз розглядати новий проект, у надії провалити його, але галицькі противники нового статуту чомусь згодилися з тим, щоб справу з проектом відкласти, і збори постановили,

щоб виділ, взявши на увагу все, що писалось про новий проєкт, скликав загальні збори в ювілейний 1914 рік для розгляду нового статуту.

На тім збори й скінчились. Прихильники М. Грушевського були дуже задоволені зборами, бо, на думку всіх, виділ сам себе “висік” за агітацію проти Грушевського, признавши її недостойною, й осоромився з статутовою справою, бо сам же її “цофнув”.

Хоч на нас збори зробили неприємне враження, але ми були задоволені тим, що виконали свою місію – досягли хоч якої-такої сатисфакції Грушевському, не дали розростися розломові між Україною Російською й Австрійською”⁴³. На жаль, у “Щоденнику” не зафіксовано, якою була Франкова участь в цьому засіданні. Як відомо, І. Франко був одним з небагатьох, хто захищав тоді М. Грушевського ще з часу сумнозвісних зборів 29 червня 1913 року, від яких почався конфлікт НТШ з головою Товариства. Тоді, в червні 1913 року, коли перед зборами 29 червня 1913 року вийшла анонімна брошура “Перед загальними зборами”, І. Франко на зборах “говорив проти неї”, про що свідчить опублікований Я. Грицаком лист М. Лозинського до В. Гнатюка від 29.07.1913 року⁴⁴. На слушну думку дослідника, “Франко зумів стати вище своїх особистих відносин з тодішнім головою НТШ й об’єктивно оцінити його заслуги та безпідставність звинувачень опозиції”⁴⁵. Мабуть, позиція І. Франка у конфлікті не змінилася до грудня, і цим пояснюється записане Є. Чикаленком враження від тодішньої зустрічі з І. Франком, що “він ходив бадьоро, розмовляв на звичайні обіходні теми, як нормальна людина, але він загубив свій високий інтелект, свою здатність до творчості і до наріканнів на Драгоманова у нього прибавились нарікання і на Грушевського”.

Не розкриває участі І. Франка у цих зборах і “Хроніка Наукового товариства імени Шевченка”, де цим “Надзвичайним” зборам відведено окремий, дуже короткий, констатуючий опис⁴⁶, в якому зовсім відсутні навіть натяки на драматичні перипетії, барвисто описані Є. Чикаленком. У описі коротенько згадано про довірочну нараду “членів Виділу і трьох висланників Товариства з російської України” (імена не вказані) у справі конфлікту з М. Грушевським, яка “довела до компромісового формального подолання конфлікту, пануючого від півроку в Товаристві”. Резолюція, ухвалена більшістю голосів на цій нараді, сформульована інакше, ніж у Є. Чикаленка: “Загальні збори не приймають до відома резигнації Голови Товариства проф. М. Грушевського і звер-

таються до нього з просьбою взяти сю резигнацію назад”. Справа реформи статуту викладена так, наче б В. Охримович відразу вийшов з пропозицією перенести обговорення з огляду на неможливість зробити це зараз: “Над сим внесенням вив’язалася жива дискусія, яка закінчилася ухваленем ось такого внесення: “Поручається Виділови виробити новий проєкт реформи статуту, зложивши для сього окрему нараду дійсних членів, та скликати протягом 1914 р. Спеціальні надзвичайні загальні збори для ухвалення зміни статуту”.

В останній день свого візиту до Львова гості відвідали “Національний Музей”, і директор Музею І. Свенціцький запрошував їх навіть до Митрополита А. Шептицького, “але ми побоялись зробити йому візиту, щоб галицькі москвофіли не донесли російському консулу у Львові, що ми приїздили до Митрополита Шептицького на нараду про те, як би завести унію на Україні, за що уряд російський не погладив би нас по головці”⁴⁷, – писав Є. Чикаленко.

Таким чином, з широкого кола визначних діячів – знайомих Івана Франка було незаслужено вилучено колоритну постать громадського діяча, сподвижника національної справи Євгена Чикаленка. Десятирічні взаємини письменника з ним, які групувалися, в основному, довкола співпраці в Науковому товаристві імені Т. Шевченка та в київських часописах (“Раді”), хай не були такими різносторонніми, як з іншими діячами, а все ж є суттєвою частиною історії взаємин галичан, в тому числі І. Франка, з наддніпрянськими українцями.

ПРИМІТКИ

1. Чикаленко Є. Зібрання спогадів та листів в семи томах. – Т. І: Спогади (1861–1907) / Упор. М. Цимбалюк. – Київ: Рада, 2003. За цим виданням цитую “Спогади”.
2. Чикаленко Є. Іван Франко (Уривок зі споминів) // Наша Громада. – Подєбради, 1926. – Травень–червень. – № 5–6 (31–32). – Рік видання III. – С. 16–19. Оскільки спогад передруковується, то при цитуванні не подаю посилання.
3. Іван Франко у спогадах сучасників / Упоряд. О. Дея, Н. Корнієнко. – Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1956; Спогади про Івана Франка / Упоряд. О. Дея – К.: Дніпро, 1981; Іван Франко у спогадах сучасників / Упоряд., передм., примітки О. Дея. – Львів: Каменяр, 1972; Спогади про Івана Франка / Упоряд. М. Гнатюк. – Львів: Каменяр, 1997.
4. Мельник Я. З останнього десятиліття Івана Франка. – Львів, 1999. – С. 16, 161.
5. Слабошпицький М. Українські меценати. – Київ: Вид-во М. Коць; Вид-тво “Ярославів вал”, 2001. – С. 151–152.
6. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – Львів: Видавнича Кооператива “Червона Калина”, 1931.

7. Франко І. Зібрання творів в 50 томах. – Т. 50. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 310.
8. Чикаленко Є. Зібрання спогадів... – С. 139.
9. Чикаленко Є. Зібрання спогадів... – С. 152.
10. Пачовський В. Мої три перші зустрічі з Іваном Франком в студентські часи // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 301.
11. Чикаленко Є. Зібрання спогадів... – С. 259–260.
12. Чикаленко Є. Зібрання творів і листів в семи томах. – Т. 1. / Упор. М. Цимбалюк. – К.: Рада, 2003. – С. 260.
13. Лисенкове торжество у Львові // Діло. – 1903. – Ч. 266. – 25. 11 (8. 12). – С. 1–2.
14. Грушевський М. Академічний Дім // Руслан. – 1903. – Ч. 290. – 24. 12. 1903 (6. 10. 1904). – С. 2.
15. Грушевський М. Академічний Дім // Руслан. – 1903. – Ч. 290. – 24. 12. 1903 (6. 10. 1904). – С. 2.
16. Мороз М. Матеріали до хронології діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (1873–1944 роки) // З історії Наукового товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів: Вид-во НТШ, 1997. – С. 282.
17. Купчинський О. Статут і протоколи засідань Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Т. ССХХVII: Праці секції мистецтвознавства / Ред. О. Купчинський, В. Овсійчук, А. Рудницький – Львів: Вид-во НТШ, 1994. – С. 401.
18. Купчинський О. Статут і протоколи засідань... – С. 402.
19. Дорошенко Д. Євген Чикаленко, його життя і громадська діяльність. – Прага: Видання Фонду імені Є. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті, 1934. – С. 43.
20. Чикаленко Л. Як ми з І. Франком ловили рибу // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменярь, 1997. – С. 416.
21. Франко П. Спогади про батька // Спогади про Івана Франка ... – С. 458.
22. Опис автографів українських письменників. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. – С. 149, 152, 160–163.
23. Чикаленко Є. Зібрання спогадів... – С. 283.
24. Вуйцик В. З історії будинків Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // З історії Наукового товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів: Вид-во НТШ, 1997. – С. 258.
25. Д. Дорошенко у згаданій монографії “Євген Чикаленко, його життя і громадська діяльність” (С. 30) інформує, що стіни Академічного Дому прикрашала ще одна таблиця, відкрита українським студентством “в присутності митрополита Андрія Шептицького” 7 грудня 1930 року. Напис на таблиці гласив: “На вічну пам'ять великого громадянина Євгена Чикаленка, основника цього дому. Українське Студентство. 7. XII. 1930”.
26. Мороз М. Матеріали до хронології діяльності Наукового товариства ім. Шевченка (1873–1944 роки) // З історії Наукового товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. – Львів: Вид-во НТШ, 1997. – С. 282.
27. Чикаленко Є. Зібрання спогадів... – С. 177.

28. Франко І. Зібрання творів в 50 т. – Т. 50. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 310.
29. Стаття опублікована 1907 року в № 8, с. 2; № 11, с. 3; № 12, с. 2; № 24, с. 2; № 44, с. 2.
30. Сучасне перевидання статті у виданні: Франко І. Мозаїка / Упор. З. Франко, М. Василенко. – Львів: Каменяр, 2001. – С. 162–179.
31. Франко І. Зібрання творів в 50 т. – Т. 50. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 338–339.
32. Франко І. Зібрання творів в 50 т. – Т. 37. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 243.
33. Про це: Листування Михайла Грушевського / Упор. Г. Бурлака, ред. Л. Винар. – Київ–Нью-Йорк–Париж–Львів–Торонто, 1997. – Том. 1. – С. 97. – (Епістолярні джерела грушевськознавства).
34. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – Львів: Видавнича Кооператива “Червона Калина”, 1931. – С. 75–76.
35. Е. М. [Євген Маланюк]. До життєпису Франка // Альманах “Гомону України” на рік 1966 у 50-річчя смерті великого сина України Івана Франка (1916–1966). – Торонто: Накладом Вид-ва “Гомін України”, 1966. – С. 58. Виділення слів у цитаті подаються за першодруком.
36. Дорошенко Д. Останній побут Івана Франка у Києві // Спогади про Івана Франка... – С. 508.
37. Див.: Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка у Львові. – Трускавець: Франкова криниця, 1993. – С. 15.
38. Детальніше про перебіг подій у конфлікті НТШ з М. Грушевським у 1913 р. див. у працях: Грушевськіяна. – Том 7: М. Грушевський. Наша політика / Упор. Л. Винар, Є. Пшеничний. – Дрогобич: Коло, 2003; Винар Л. Михайло Грушевський і Загальні збори НТШ у 1913 році // Український історик. – 1984. – Ч. 1–4 (81–84). – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1984. – С. 64–81; Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, 1892–1930 / Українське Історичне Товариство. – Мюнхен: Дніпрова Хвиля, 1970.
39. Текст цього документу наводиться у додатку до статті Л. Винара “Михайло Грушевський і Загальні збори НТШ у 1913 році” (С. 77–81).
40. Винар Л. Михайло Грушевський і Загальні збори НТШ у 1913 році // Український історик. – 1984. – Ч. 1–4 (81–84). – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1984. – С. 70.
41. Чикаленко Є. Щоденник. – С. 403.
42. Винар Л. Михайло Грушевський і Загальні збори НТШ в 1913 році // Український історик. – 1984. – Ч. 1–4 (81–84). – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1984. – С. 71–72.
43. Чикаленко Є. Щоденник. – С. 406–407.
44. Грицак Я. Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки // Український історик. – Т. 28–29. – Ч. 3–4 (110–111); 1–4 (112–115) / Заг. ред. Л. Винара. – Нью-Йорк–Торонто–Київ–Львів–Мюнхен, 1991–1992. – С. 319–333. Текст згаданого листа – на сторінках 328–329.
45. Грицак Я. Конфлікт 1913 року... – С. 329.
46. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка. – 1913. – Вип. 4. – Ч. 56. – С. 25–26.
47. Чикаленко Є. Щоденник. – С. 407–408.

Євген Чикаленко

Іван Франко
(Уривок зі споминів)

З Франком я зустрічався скільки разів на своєму віку. По-знайомився я особисто з ним у Львові 1903 року, коли приїхав туди разом з С. Єфремовим¹ та М. Лисенком на ювілейне свято останнього, що уряджували йому Галицькі Українці².

В перший же день приїзду до Львова ми пішли разом з Єфремовим з візитом до Франка. Він жив тоді на краю міста, на улиці Понінського, в своїй малесенькій вілі, збудованій коштом громадянства, як ювілейний дар йому.

Невеликий на зріст, з круглою кучерявою рудою головою, підстриженими вусами, лагідними блакитними очима, він робив надзвичайно приємне вражіння. Своїм зовнішнім виглядом, манерою говорити — тихим голосом, вдумливою, повільною розмовою, він дуже мені нагадував другого нашого велетня — Володимира Антоновича³. У них обох з першого ж знайомства, відразу почувалася видатна талановитість, але не така, що пригнічує Вас, а навпаки вам стає якось легко, приємно в їх присутності. В обох них була якась задушевність, простота, яка вабила до себе і зближала з ними — велетнями духу.

Франка ми застали за підготовкою з своїми синами — хлопцями шкільних робіт.

Привітавшись з нами просто, сердечно, як з близькими йому людьми, він пояснив, що показує хлопцям, де треба ставити і з двома крапками, а де з одною.

— Се така мудрість в нашій школі, як у вас ять, — зауважив він.

В кімнаті у нього скрізь на столі, стільцях лежали рукописи, коректури з “Літературно-Наукового Вістника”, який він тоді редагував, та з “Записок Наукового Т[овариств]ва ім. Шевченка”, в яких він працював тоді. У всьому помешканні його було якось нечепурно, непривітно, бо дружина його “малороска” з Київа⁴, була раз-у-раз хвора, а слуги вони не мали.

Певно тому Франко не любив приймати гостей у себе в хаті, а зараз повів нас до каварні, де ми й просиділи в розмовах скільки часу.

Він згадував про своє перебування колись в Київі, розпитував про своїх давніх знайомих: з незнайомих його дуже цікавив Вин-

ниченко⁵, що тоді починав свою літературну кар’єру; він розпитував про його походження, освіту і прирікав йому велику будуччину.

Коли почалися юбилейні свята в честь Лисенка, то Франко не розлучався з нами та з проф. Ф. Вовком⁶, що тоді приїхав з Парижу; він скрізь ходив разом з нами, наддніпрянцями, і ми почували себе з ним, як давні знайомі, навіть близькі люде. З поміж Галичан він один робив на нас вражіння свого наддніпрянського українця, як мовою, так і всією своєю вдачею.

Тоді ж мені довелося побувати на його публічній лекції з історії української літератури⁷. Як лектор, він робив надзвичайно гарне вражіння своєю простою мовою, без всякого пафосу так звиклого Галичанам, своїм колосальним багатством знання, ерудіцією. Так було шкода, що такий талановитий учений і видатний своєю красномовністю лектор, маючи всі кваліфікації, не міг добитися катедри на університеті тому, що його не хотіли підперти свої ж такі, впливові в польських колах, землякі, боячись, що він, як соціаліст та безбожник буде деморалізувати молодь.

Коли я переїздив 1905-го року через Львів⁸ і зустрівся у Грушевського з Франком, мене вразила в ньому якась зміна – він став мовчазний, байдужий до всього, видно було, що він страшенно перетомлений, запрацьований. Тоді, як Грушевський надзвичайно інтересувався подіями, які починали розвиватися в Росії і в повітрі запахло революцією, Франко був зовсім байдужий. А коли він прочитав в рукопису свою статтю до “Літературно-Наукового Вістника”, направлену проти Павлика⁹, то мене вразила якась хороблива в ній гдирливість, необ’єктивність, з якою він поставився до колишнього свого товариша і друга з юних літ. Я пробував умовити його не друкувати тої статті, в його ж власних інтересах, але Грушевському вона сподобалась, бо він тоді ворогував з Павликом, і врешті стаття з’явилась в “Л[ітературно]-Н[ауковому] Вістнику”, на здивування і огірчення всіх прихильників Франка.

Через рік чи півтора Франко прислав мені для “Ради”¹⁰ два вірша про академіка Веселовського¹¹ та таких, що ми тільки руками розвели: їх не тільки не можливо було надрукувати, а й читати голосно було соромно, такі вони були порнографічні. Я поніс їх до Грушевського, і там виявилось, що він одержав від Франка для “Літературно-Наукового Вістника” таке ж порнографічне оповідання про Остапа Терлецького¹². Явно було, що Франко, на великий жаль, захворів: при тім на таку хворобу, з якої люде не виліку-

ються; через який час це вже стало ясным всім. Для українського громадянства це був грім з ясного неба, величезний удар, несподівана втрата. Помістили Франка в лікарню, де йому стало наче краще і з'явилася надія, що хвороба його не така вже й страшна і що він ще може видужати.

Здається 1908 року несподівано Франко приїхав до Київа¹³ і просто заїхав з двірця до мене на квартиру. Побачивши його, я страшенно зрадів, думаючи, що він вже видужав, але виявилось, що у нього паралізовані обидві руки, хоч говорить він так, наче нормальна, здорова людина. А коли зайшла мова про його хворобу, то тут вже виявилось, що й в голові йому не ясно; він серйозно оповідав, що Драгоманів поскручував йому руки дротом і, щоб позбутися болю, він чомусь мачав руки в скапідар (терпентін) і попик собі їх до ран. Він розказав, що йому остогидло сидіти у Львові і він без відома родини втік розважатись до Київа. Франко проживав тоді у мене з тиждень і кожного ранку оповідав, що в ночі приходив до нього Драгоманів і крутив йому руки. Повідомивши телеграмою старшого сина його, що Франко живе у мене, я одвів йому синову кімнату, приставив до нього хлопця, який його роздягав, вдягав, вмивав, а за столом ми вже самі, з біллю в серці, годували його ложкою, як малу дитину. Він ходив в гості до знайомих, робив покупки в місті, купував на Подолі старі книжки, навіть самовар собі купив¹⁴, яким особливо тішився. Гроші він держав в кишені пальто і казав хлопцеві чи продавцеві брати їх відтіля і класти назад здачу. Нарешті приїхав син і забрав його до дому у Львів.

Останній раз я бачив Франка 1913 року на Загальних Зборах Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Він ходив бадьоро, розмовляв на звичайні обіходні теми, як нормальна людина, але він загубив свій високий інтелект, свою здатність до творчости і до наріканнів на Драгоманова у нього прибавились нарікання і на Грушевського.

Який жаль, яка досада була дивитись на цього велетня духом, бачучи, як він, живий тілом, вже вмер духовно!

Друковано: Наша Громада (Подебради). – 1926. – Травень–червень. – Ч. 5–6 (31–32). – Рік видання III. – С. 16–19.

Листи Євгена Чикаленка і його сім'ї до Івана Франка

№ 1

10. 04. 1903

Високоповажана Редакціє!

Прочитавши в IV книжці Л[ітературно] Н[аукового] Вістника вірш – “Не з Енеїди”¹⁵, надрукований на першій сторінці без підпису і без жодної примітки (чи не редакційний, часом?), я не можу втриматись, щоб не висловити Вам свого глибокого обурення.

Редакція може не поділяти засобів, які вживались селянами під час полтавських розрухів, може обурюватись на їх некультурність, але се не дає їй права глузувати, кпити з того, що бідолашних селян мордовано, січено різками.

Друкувати в журналі такі речі, се значить зробити з його якусь поштову скриньку, яка “толерантно” відноситься до всіх листів.

Вибачте за де-кілька гірких виразів у моїм листі, але вірте, що мені ще “гіркіше” було читати вірш якогось безсоромного автора, який до того ще й тенденційно перебрехав факти.

С Поважанням *Е. Чикаленко* (не для друку)

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1620. – Арк. 504. – Автограф, чорне чорнило.

№ 2

Кононівка 27. VII. 1904

Вітаємо. Ев. Чикаленко, В[ікторія] Чикаленко¹⁶.

Марія Чикаленко¹⁷ вітає Вас усіх. Г[анна] Чикаленко¹⁸, [підпис нрзб.], Параска Садікова, Ю[лія] Садікова¹⁹.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 335–336. – Поштова відкритка, на якій зображено селянську хату, перед якою криниця з журавлем, біля криниці – мужчина і жінка. Текст написаний під малюнком. – Автограф.

№ 3

6. 01. 1905.

Вітаю Вас і всю Вашу родину з Новим Роком. Л[евко] Чикаленко²⁰, М[арія] Чикаленко.

Вітаю і Я Вас і сімью з Новим Роком. *Вікторія Чик[аленко]*.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1635. – Поштова листівка.

№ 4

25/IV [рік – ?]

Високоповажаний Пане!

Оце пересилаю Вам листа²¹, якого одержала разом з листом до мене.

З пошаною до Вас *Вікторія Чикаленко*.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1635. – Поштова листівка.

№ 5

3/III 1909

Високоповажаний пане докторе!

Спішу Вас повідомити, що ніяких я грошей добродієві Грушевському на Вашу історію літератури не давав²².

Пам'ятаю, що була про се мова, а потім я чув, що Петербурська Громада заохотилась видати її, а чим воно скінчилось – не знаю.

Людей таких, які заохотилися б рибальством, не знаю тут, хіба може наші емігранти, що тиняються без грошей і без діла за кордоном, взяли-б за се.

Зверніться до Залізняка²³ у Львів, або до Винниченка, якого адресу Вам подаю (W. Starosolsky, Sanatorium Küsnacht, bei Zürich). Що до пані Альбрандт, то я такої не знаю і не чув про неї.

“Рада”, само-собою, не має ніякого виразного інтересу, в якому-б я був особисто заінтересований, але се єдиний щоденний часопис на Україні, який будить національну самосвідомість, і смерть його була-б для нас другим “Берестечком”. От чому я вживаю всі сили аби дати змогу “Раді”, поки вона не стане на власні ноги.

Політична атмосфера в Росії тепер не тільки не сприяє розвою самосвідомості, ширено газети й книжки, а ще й гальмує, Часописи вибирають по селах у передплатників, позбавляють посад тих, що виявляють якийсь інтерес до українства і т.д. і т.п. Треба пережити сей час, дождатись, поки не настане законність, поки не настане справжня конституція.

Тепер передплачують “Раду” тільки герої, а треба підтримувати її, поки передплачування не буде героїзмом, а звичайною річчю.

Ваш *Е. Чикаленко*.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1638. – Арк. 789–790. – Перша сторінка листа на бланку: “Редакція і контора часопису “Рада” у Києві. Вел. Підвальна вул., 6, біля Золотих Воріт. Телефон 1458”.

№ 6

20/II 1909

Високоповажаний Добродію!

Ви не повірите мені, коли я Вам скажу, що вже з нового року я живу в борг.

Торік був у нас настоящий недорід, у мене з того врожаю не вистачило на прожиття і пів року всі запаси, які були, поглинула “Рада”, і я мушу позичатись до нового врожаю.

Що до моїх знайомих, то майже всі вони ніяких грошей не мають, а хто має – у того не вирвеш і рубля ні на які ціли.

Ваш серцем *Е. Чикаленко*.

Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів та текстології. – Ф. 3. – № 1638. – Арк. 791–792. – Перша сторінка листа на бланку: “Редакція і контора часопису “Рада” у Києві. Вел. Підвальна вул., 6, біля Золотих Воріт. Телефон 1458”.

ПРИМІТКИ

1. Єфремов Сергій Олександрович (1976–1939) – літературознавець, чільний представник Центральної Ради та Директорії, академік ВУАН.
2. Святкування 35-ліття творчої діяльності Миколи Віталійовича Лисенка (1842–1912) відбулося у Львові 7–8 грудня 1903 року. Про цю поїздку Є. Чикаленко пише також у “Спогадах” (див.: Чикаленко Є. Спогади // Чикаленко Є. Зібрання творів і листів в семи томах. – Т. 1: Спогади / Упоряд. М. Цимбалюк. – К.: Рада, 2003. – С. 258–260).

3. Антонович Володимир Боніфатійович (1834–1908) – історик, археограф, археолог, професор історії у Київському університеті, автор багатьох історичних досліджень, чільний представник Старої Київської громади.
4. Неточність: Хоружинська Ольга Федорівна (1864–1941), дружина І. Франка, походила з Харківщини і тільки навчалась у Києві на Вищих жіночих курсах.
5. Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951) – український письменник, громадсько-політичний діяч, голова Директорії. Зацікавлення І. Франка творчістю В. Винниченка вилилося у його рецензії “Новини нашої літератури” на збірку В. Винниченка “Краса і Сила” (К.: Вік, 1906), опублікованій у “Літературно-науковому вістнику” 1907 року (т. 38, кн. 10, с. 139–141).
6. Вовк Федір Кіндратович (1847–1918) – визначний антрополог, етнограф, археолог, доцент антропології Петербурзького університету, дійсний член НТШ, засновник Етнографічної комісії НТШ.
7. Неточність: очевидно, йдеться про лекції І. Франка з курсу історії української літератури, читані в рамках наукових курсів, організованих літом 1904 року НТШ.
8. Є. Чикаленко їхав у Берлін на лікування. Про це див.: Чикаленко Є. Спогади // Чикаленко Є. Зібрання творів і листів в семи томах. – Т. 1: Спогади / Упоряд. М. Цимбалюк. – Київ: Рада, 2003. – С. 283.
9. Йдеться про статтю І. Франка “Михайло Павлик (Замість ювілейної силуетки)”, опубліковану в 29 томі “Літературно-наукового вістника” за 1905 рік. Михайло Павлик (1853–1915) – громадсько-політичний діяч у Галичині, письменник, публіцист, один із засновників Радикальної партії та її голова з 1899 року, дійсний член НТШ, багатолітній приятель Івана Франка.
10. “Рада” – єдина щоденна газета українською мовою на підросійській Україні. Виходила у Києві з 15.09.1906 до 02.08.1914. Видавав і фінансував газету Є. Чикаленко при матеріальній підтримці В. Смирненка та Л. Жебуньова. До складу редакції входили Ф. Матушевський, А. Ніковський, С. Петлюра, В. Королів, Л. Старицька-Черняхівська, Д. Дорошенко.
11. Веселовський Олександр (1838–1906) – російський літературознавець, академік, професор Петербурзького університету.
12. Терлецький Остап (1850–1902) – громадсько-політичний діяч, літературознавець, арештований 1877 року разом з І. Франком та М. Павликом за пропаганду соціалізму.
13. Неточність: І. Франко побував у Києві 1909 року.
14. У листі до Музею Івана Франка у Львові від 1 січня 1986 року донька Івана Франка Анна Франко-Ключко писала, що І. Франко купив самовар “як їздив вже хворий в Одесу (як казав мені: “Це для тебе в придане”)” (Див.: Бонь В. Ганна Франко-Ключко до музею Івана Франка у Львові. – Трускавець: Франкова криниця, 1993. – С. 15). Даний фрагмент спогаду Є. Чикаленка не збігається з цим твердженням. Самовар, подібний до купленого І. Франком, зберігається у Літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові.
15. Точна назва вірша “Неначе з Енеїди (Про селянські розрухи на Україні)”. Його було опубліковано у “Літературно-науковому вістнику” 1903 року (Т. XXII. – Кн. IV. – С. 1–3).
16. Чикаленко-Скоропис Вікторія Євгенівна (1883–1950) – донька Є. Чикаленка, художниця, піаністка.

17. Чикаленко Марія Вікторівна, з дому Садик (1864–1917) – дружина Є. Чикаленка.
18. Чикаленко-Келлер Ганна Євгенівна (1884–1964) – донька Є. Чикаленка, журналістка, бібліотекарка, дружина німецького філософа Георга Келлера. Навчалася в Одесі, Лозанні, Едінбурзі, Женеві. У 1918–20 роках перебувала з українською дипломатичною місією у Швейцарії, брала участь у міжнародних жіночих конгресах. Працювала як перекладач.
19. Садик Параска та Юлія – родички Є. Чикаленка з боку дружини Марії Вікторівни.
20. Чикаленко Левко Євгенович (1888–1965) – син Є. Чикаленка, громадсько-політичний діяч, археолог (учень Ф. Вовка), дійсний член НТШ і Вільної Української Академії Наук, діяч УСДРП, секретар Центральної Ради. З 1920 року жив на еміграції у Польщі, Чехії, Франції, Німеччині, США.
21. Автограф листа, про який йдеться, невідомий, як невідомий і його автор.
22. І. Франко мав намір видати свою працю “Історія української літератури, часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського” і шукав фінансову підтримку для цього видання.
23. Йдеться, очевидно, про Миколу Залізняка (1888–1950) – громадсько-політичного діяча, публіциста, арештованого за діяльність серед студентства в Києві, який 1907 року втік з київської в’язниці до Львова. Посол УНР у Фінляндії у 1919–1920 роках.

РОМАН ГОРАК

ЛИСТИ МИХАЙЛА ЗУБРИЦЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

Михайло Зубрицький був священиком, парохом не такого вже й великого, як порозкидуваного по горбах бойківського села Мшанець з численними закутками, присілками, між якими великі відстані, долати які йому, як душпастиреві, доводилось мало не щоденно як не пішки, то в кращому випадку на пристосованому до гірських умов конику. Село належало до тих, про які прийнято говорити, що вони забуті Богом і людьми. 22 кілометри через гори, по дорозі, яку важко подолати возом, до старого Самбору, де повітовий суд і уряд, та двадцять кілометрів такої ж поганої дороги на північний схід до Лютовиськ, де була пошта, за котрою доводилось їздити щотижня. Ті точки й обмежували життєвий простір Михайла Зубрицького, в якому майже безвиїзно перебував від 17 листопада 1883 року, коли був скерований Перемиською консисторією на роботу в Береги-Долішні коло Устриків, зазнавши наприкінці життя зневаги з боку польської окупаційної влади. Тільки зрідка, працюючи в Мшанці міг покинути на день чи два село та приходство і поїхати чи на деканальний соборчик, чи в якусь іншу парафію на храмове свято чи зібрання, а то й до родини в Село Кіндратів Турківського району, де він народився 22 жовтня 1856 року. Був десятою дитиною в бідній сім'ї, яка тішила себе тим, що колись належала до стану загородової шляхти і мала на це пергамін з великою печаткою. Зайнятість, робота на глухій провінції була для нього навіть перешкодою двічі на рік приїздити до Львова на засідання історично-філософської секції НТШ, дійсним членом якого був з 1 жовтня 1904 року. Був, отже, від культурних центрів, бібліотек, наукових інституцій, товариств далеко.

Пробиватись у житті мусив сам, на суттєву допомогу з боку батька розраховувати не міг. Дещо допомогла родина. Закінчив

школу василіан та гімназію в Дрогобичі з великими труднощами. Навчання навіть мусив перервати через службу в цісарсько-королівській армії. В Дрогобичі познайомився зі своїм ровесником Іваном Франком. Мешкав на різних квартирах і мав можливість ближче приглянутись до життя на різних соціальних зрізах, що мало неабиякий вплив на пізніші його наукові зацікавлення, до того ж заохочувані та підтримувані тодішніми вчителями гімназії.

Все це не зашкодило Михайлові Zubрицькому стати одним з найвизначніших етнографів і прикладом, гідним наслідування. Він став автором більш ніж трьох сотень наукових публікацій високої проби. В силу обставин займався тими проблемами, які розв'язуються в ході спостереження та вивчення щоденного життя. Архіви, записи, документи та бібліотеки замінила народна пам'ять, знання народних звичаїв, сповідування трибу життя бойків. Він постійно, з дня в день, виконував збирацьку та дослідницьку роботу, чи, кажучи ішими словами; – був на польових роботах, на котрі професіонали, як правило, витрачали не багато днів у році.

“Він перший у нас, – писав про М. Zubрицького Іван Франко, – звернув увагу на ті зерна культурної історії та народної психології, що котяться день у день у тих сірих, безконечних селянських розмовах, і пробував виловлювати з них причинки для своїх наукових тем”. Ніщо не проходило повз увагу дослідника: житло, обора, пасовисько, літування, кішня, торгівля ликом, вівцями, ярмарки, пачкарство, спогади про рекрутчину, їжа, похорони, весілля, тобто все, з чим зустрічався щоденно. Як зауважив Франко, ці цінні записи містять не тільки культурно-історичні відомості, а з деякого погляду значно цінніші – подають власне характеристики живих людей, їх пригод і настроїв, їх світогляду й етики .

Своїми знахідками та записами щедро ділився з усіма вченими, котрі цікавились даними питаннями. Щира й творча дружба єднала його до кінця життя з Іваном Франком, який надзвичайно високо цінував працю й самопосяту народній справі Михайла Zubрицького. Роздобуті від Михайла Zubрицького записи і публікація їх Іваном Франком часто викликали сенсацію в науковому світі, а також велике зацікавлення того ж наукового світу до життя і побуту бойків, яке вилилося 1904 року в організацію Науковим Товариством ім. Т. Шевченка, а також Товариством австрійської етнографії у Відні експедиції для антропологічно-етнографічного дослідження Бойківщини. До складу цієї експедиції входили Іван Франко, Федір Вовк, Зенон Кузеля та Павло Рябков з Росії.

Результатом діяльності експедиції була стаття Івана Франка “Етнографічна експедиція на Бойківщину”, опублікована німецькою мовою у Віденському “*Zeitschrift für österreichische Volkskunde*” (1905 Во.11, № 1–2, с. 17–32; № 3–4, с. 98–115). Експедиція тривала від 18 серпня по 24 вересня. Завданням її було зібрати антропологічні матеріали, світлини типів і одягу, предмети матеріальної культури і зробити зарисовки для музеїв НТШ у Львові та Товариства австрійської етнографії у Відні. Експедиція почалась, як можна було сподіватись, від Мшанця, де, – як писав І. Франко, – зустріли сердечний прийом, ерудовану активну допомогу та сприяння з боку українського священика Михайла Зубрицького – видатного українського історика і етнографа, дійсного члена Наукового Товариства ім. Т. Шевченка і доброго знавця західної гірської Бойківщини. Там експедиція пробула десять днів. Тут було зібрано завдяки М. Зубрицькому основний фонд колекції бойківських предметів, які стали власністю Товариства австрійської етнографії. Експедиція не лише перевершила все, що досі було зроблено в цій галузі, оскільки досі етнографи та музеї майже не цікавились бойками, але й започаткувала систематичне дослідження матеріальної культури та типів цієї етнічної групи.

Листування між Іваном Франком та Михайлом Зубрицьким, що дійшло до наших днів, охоплює період з 1886 року, тобто з того часу, коли нещодавно о. Михайло Зубрицький прибув на парафію в Мшанець. Листів Івана Франка до Михайла Зубрицького до нас дійшло тільки шість. Вперше вони були опубліковані О. Деєм та М. Морозом в “Українському літературознавстві” (Львів, 1996, вип. 1, с.147–150), а відтак включені до 50-го тому творів Івана Франка. Листи зберігаються у відділі рукописів Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у фонді Возняка.

Листи Михайла Зубрицького до Івана Франка публікуються вперше і зберігаються у фонді Франка Інституту літератури (ІЛ) ім. Т. Шевченка, у відділі рукописів та текстології. Вони значно розширюють наші відомості про стосунки обидвох вчених, їх дружбу, намагання допомогти один одному у скрутних ситуаціях, а також містять чимало матеріалів про наукові зацікавлення обидвох та матеріали про бойківську експедицію 1904 року.

Листи публікуються згідно з правилами публікації із повним збереженням стилістичних особливостей тексту. Деякі необхідні зміни зроблено в пунктуації для забезпечення кращого сприйняття і правильного розуміння змісту, а також у вживанні букв “і” та “ї” та частки “ся”.

Листи Михайла Zubрицького до Івана Франка

№ 1

Мшанець, 10(22)/3 1886 р.

Ласкавий Добродію!

Певно здивуєтесь не помалу получивши від мене отсего листа. Ви десь певно і забули на мене при своїх занятях. Я хочу отсим письмом припімнутись хотяй не знаю, чи зволите моєї просьби вислухати. Та й не в своїм ділі пишу я. В січні був я у своєї родини. Мій парох о. Ільницький¹ з Ясінки питався мене, чи не знаю кого у Львові, щоби мав яке вліяньє в "Народній Торгівлі" або міг хоть до котрої з наших фінансових голов. Я зараз погадав собі о Вас, бо й справді не маю там нікого такого, до котрого міг би я приступити. Єсть в Ясінці хлопець, син газди, був у першій клясі гімназійній в Дрогобичи. Дальше не ходив задля пустоти кишень свого вітця. Тепер дома сидить. Єсть їх більше, ґрунт невеликий. Чей би лучив му-ся де який хліб. Пішов би до "Народної Торгівлі", може би що привчився, то міг би мати кусник хліба. Однак там не легко дістатися, як чую, тому ж о. Ільницький поручив мені просити кого о поміч. Знаєте, через святих до неба. Ви знакомі з Нагірним², може добре слово від Вас помогло би і хлопця прийняли би. І я рад би тому, бо знаю, що сей хлопчина не має чого дома сидіти. Сли Ваша ласка, так сповніть мою просьбу і відозвіться добрим словом у Нагірного за сим хлопцем. Зовесь він Захарко Ковальчак. Сли ласка, то дайте знати хоть на карточці, чи буде що з сего, а я сейчас пишу до о. Ільницького, хай хлопця виправляє в світ долі глядати. Лишень прошу, не гнівайтесь на мене. Я до Вас як до доброго знайомого іду і надіюся якнайлучшого успіху.

Коли дещо напишете до мене, буду вам дуже вдячний. Коли помістите в "Зорі" "Записки декана Затварницького"³? Коляди чей придадуться на що, що будете з ними робити? Лист божий і другі повинні бути інтересні, однак нема цінности, а то шкода.

На адресі пишу, що Ви при ред. "Зорі", бо не знаю Вашої адреси, а так, чей, до Вас дійде моє письмо. Сей спосіб писання можна собі ріжно толкувати, але Ви, сподіюсь, не вміните мені сего в зло. Коби-сьте подали свою адресу, то сли лучиться вдруге написати, не зроблю тої похибки.

Мій дідо, о. Ант. Назаревич⁴ "состоить" предплатником "Зорі", зложив цілорічну предплату нараз. Чи не були би-сьте ласкаві зайнятись тим, щоби з редакції висилано повісті Марка Вовчка яко премію під адресою предплатника.

Єще одно осмілююсь Вас просити. У мене є "Зоря" з 1883, власність моєї жінки. Недостає 23 ч[исла]. Чи не можна би єго достати, чей би придалися на що. Єсть кілька примірників 1 числа. До комплекту таке придале. До кого би удатися? Коби-сьте ласкаві, Ви би тоє найскорше довершили яко знакомий пр. Партицкого. Неповний річник ні до чого. Однак не гнівайтесь, що важусь в'язати Вам на голову тільки справунків. Я знаю, що вам часу не стає на що іншого. Та коби-сьте хоть за Ковальчаком тепле слово промовили, то вже буде добре, а як не забудете на мене і в другім, буду Вам дуже вдячний, і тишив бимся, коби-м міг відплатитися.

Прошу о ласкаву пам'ять!

Поздоровте Бандровського і Березинського⁵.

Завжди жичливий М. Зубрицький.

Почта тота сама, що і завше була – Лютовиська.

ІЛ., Фонд 3, № 1608, с. 177–180. Автограф. Рукопис.

№ 2

Мшанець, 2/1 1892 р.

Любезнійший Друже!

Бесідовали ми в Турці про висилку деяких книжок. По дорозі розміркував я про сю справу трохи інакше. Було би дуже добре, сли би Ви мені прислали кілька примірників Ваших праць, а я буду старатися помежи знакомими розпродати і коли призбираєся трохи грошей, відошлю Вам до Львова. Таку прислугу могли би Вам і другі знакомі зробити. Книжки не злежовали би-ся, мали би Ви який дохід, а люде би борше щось доброго прочитали.

Отсе присилайте :

"В поті чола" 15 прим.

"Фавста" ->-

"Микиту Лиса" ->-

"Дон Кіхота" ->-

"З вершин і низин" ->-

"На дні" ->-

про теологічну науку кілька прим.

Може ще що маєте? Запишіть собі дома, що посилаєте, а при кожному примірнику подайте ціну. Чого не продасться, відошлю. Однак спішіть, щоби до Нового року книжки були у мене. По Новім

Році ярмарок в Лютовисках; можна би щось продати. На проче могу при іншій случайности найти купця.

Здоровлю Вас сердечно і Вашу Добродіюку

жичливий *Мих. Zubрицький*.

Залучаю пословиці, на старій картці десь давніше я звідкись переписав, чи, може, записав, не знаю, може придасться⁶.

ІЛ, фонд 3, № 1612, с. 271–272. Автограф. Рукопис.

№ 3'

Мшанець, 3 жовтня 1894[р.]

...ий пане докторе!

...графічний материял про

... як придасться, надрукуйте

... ажанем

Зубрицький

ІЛ, фонд 3, №1570. Автограф. Рукопис.

№4

Мшанець, 6/6 1895[р.]

Високоповажний добродію!

Посилаю вам трохи етнографічного матеріялу, всего потрохи. Маю записану пісню про панщину і про бульбу. Співав сліпий жебрак. Про бульбу поміщали Ви в "Світі" пісні⁸, але моя, здається мені, довша і трохи відмінна. Може коли приберуся, перепишу і Вам вишлю. Маю також записану таку пісню:

*Ой був же ти, пане Саво, на панськім обіді
Ані чував, ані слухав в своїй тяжкій біді.
Ой запрягай, вірний слуго, коня вороного,
Поїдемо додомоньку, бо тут ляхів много,
і т. д.*

Чи придасться она на що? Я не знаю добре, чи се про гайдамаку, чи про того Саву, назви не можу собі пригадати, що держав з панами на Україні в початках XVIII в. Ще одно. В III книжці "Життя і слова" пишете, що будете друкувати мою працю про село Кондратів⁹. Будьте ласкаві згадати, що мужики називають се село Кіндратів, і то загально. То і нема причини писати Кондратів.

Ім'я виголошують на Русі, а ще більше на Україні Кіндрат. У Стороженка заголовок повістки: "Кіндрат Швидкий".

Не забудьте вислати мені IV книжку, як вийде з друку, бо я предплату вислав Вам за цілий рік і Ви її мусіли давно з почти відібрати.

З поважанем. М. Зубрицький.

ІЛ, фонд 3, №1630, с.283–284. Автограф. Рукопис.

№ 5

Мшанець, 14 січня 1899 [р.]

Вельмиповажний добродію!

Пересилаю Вам Ваші книжки¹⁰, що ще останні є не розпродані; найбільше є "Фавста"¹¹, бо аж 11 примірників, видно, що "св'ята" Русь не хоче таких річей читати.

Рівночасно пересилаю Вам пісню про панщину, оповідане про хитру жінку і діточу казку. Може придасться коли до Ваших наукових праць.

Залучаю також деякі консисторські обіжники, урядові розпорядження¹² і т. і. Що я уважав цікавішим, те вибрав і посилаю.

Перегляніть ласкаво те все, може що придасться до бібліотеки товариства ім. Шевченка. Долучую також мапу Австрії з 1808 р. Если би злучайно була де надрукована споминка про сю посилку, то назву мою не треба цілком подавати, бо се все взято з деканального збору старосвітчини. Через те міг би мене хто спитати, на що я те забрав?

Маю ще дома дещо власного з 1848 р. як "Ohłoszenije Mychajła Popela do wsich Rusyniv wo Samborskoj radi i t. d."¹³. Если би се не було звісне, то радо Вам пришлю.

Хочу тепер зладити календарь після віровань селян в Мшанци¹⁴. Дещо вже маю записане. Часть з сего післав я був Ржегожови до Праги, а ще сподіюся дещо записати від людей. Коли буде вже готова, вишлю товариству.

Ту в Мшанци найшов би ще багато етнографічного матеріалу, однак треба би, щоби котрий академик, приміром Гнатюк, приїхав в літі¹⁵, чи по яри, на кілька днів, то ще багато записав. Більше масні річи не хотять люде мені оповідати, але я і не напираю. Кузьмина звісний тут яко "бабин син" і про него оповідають казку досить довгу. Повідajte коли д. Гнатюкови, най сюди приїде. Я его

радо прийму і візьму людей, що будуть оповідати. Міг би і тепер приїхати, бо люди не мають наглої роботи.

Здоровлю Вас сердечно, щирозичливий

М. Zubрицький.

ІЛ, фонд 3, № 1611, с.37–39. Автограф. Рукопис.

№ 6

Мшанець, 24 січня 1900[р.]

Вельмиповажний добродію!

Посилаю Вам трохи материялів з уст народа, записаних мною в Мшанци і. т. д. Може придасться до Вашої збірки "Легенд"¹⁶, що наміряєте тепер видати. Залучаю також кілька старих паперів. Завіщане Голукового Гриця з Головецька з 1702 р. я переписав і відпис також пересилаю. Будьте ласкаві перегляніть і може мене повідомите, чи се на що придатне. Мені принесло кілька газдів більше таких паперів і я вже більшу часть переписав; коли все відпишу, то перешлю Вам, а може би зложив в порядку для історії села Мшанця. Деякі папери посвідчають, які датки давали і які роботизни відбували піддані, вийти і солтиси в Мшанци від початку 18 віка¹⁷.

Наміряю також написати розвідку про початок рекрутчини в Галичині в початках австрійського пановання. Маю одну пісню записану, кілька оповідань, як ловили молодців і як вони ховалися, а також кілька старих паперів, дотикаючих сего предмету. Коли розвідка буде готова, вишло до Вас для зреферованя на засіданню секції.

Здоровлю Вас сердечно

Михайло Zubрицький.

ІЛ, фонд 3, №1624, с.131–132. Автограф. Рукопис.

№ 7

Мшанець, 6/2 1900[р.]

Вельмиповажний добродію!

Посилаю два оповідання, переписані з збірника пісень, який я відпитав случайно у одного газди. Друга картка є відпись засуду оо. Теодора Кульчицького¹⁸, Михайла Мінчакевича¹⁹ і Сильвестра Мійського²⁰ духовною [владою] в 1840 р.²¹

Теодор Кульчицький був пізніше парохом в Терлі коло Хирова, Михайло Мінчакевич в Бібрці коли Ліська, а Сильвестр Мійський в Волиці коло Санока.

Здоровлю сердечно

Михайло Зубрицький.

ІЛ, фонд 3, №1630, с. 285. Автограф. Рукопис.

№ 8

Мшанець, 18/6 1900[р.]

Високоповажаний добродію!

Посилаю вам свою розвідку "Причинки до історії рекрутчини в Галичині при кінці XVIII – до половини XIX століття"²². Будьте ласкаві прочитати, і коли до людей подібна, представте її секції, може ввійде до "Записок товариства ім. Шевченка".

Ще маю багато переписаних паперів, які думаю уложити після дат, на них положених, і переслати Вам до оголошення в видавництвах товариства. Се понайбільше матеріал до панщизняних відносин в Мшанці²³.

Пересилаю Вам сердечне поздоровлене.

М. Зубрицький.

ІЛ, фонд 3, №1620, с. 227. Автограф. Рукопис.

№ 9

Мшанець, 25/4 1902[р.]

Високоповажаний добродію!

З "Діла" вчитав я, що Ви реферували в секції Наук. Товариства ім. Шевченка²⁴ про переслані мною матеріали до історії шкільництва на початку XIX віка²⁵. Се мабуть ті матеріали, які я вислав на адресу др. В. Гнатюка. Сли так, то мабуть не зле злучити з сим і се, що було поміщене в "Ділі" з 1900 р., ч. 16 під заголовком "Картина до історії шкільництва в Галичині на початку XIX віка". Позаяк я не маю переписаного сего матеріалу, тому подаю докладно число часописи. Коли будете уважати потрібним, то злучіть і се з тамтим, що є в "Ділі".

Рівночасно пересилаю Вам приповідки, які я принагідно записав понайбільше при читаню Вашого першого випуску. Слухачам приходили на гадку знакомі приповідки. Они повідали, я записав.

Здоровлю Вас сердечно

Михайло Zubрицький.

ІЛ, фонд 3, №4157, с. 1. Автограф. Рукопис.

№ 10

Мшанець, 18 листопада 1902[р.]

Високоповажаний добродію!

В відповідь на Ваше письмо з 7 с[ього] м[ісяця]²⁶ пересилаю Вам перероблені записки о. Затварніцького²⁷ після Вашого показу. Що було під рукою, старався я використати. Я маю ще більше осмотров церковей і рішень спорів, але думаю, що найінтересніше є подане. Два інвентарі померших духовних залучаю на інших відмінних паперах. Перед кілька літами я посилав дещо пр[офесору] Грушевському. Грамоту про продаж попівства в с. Скопові²⁸ поручив надрукувати в Записках, а інвентарі завернув мені, щоби з них зладити побутову картину. Я й ладився взятися до сеї роботи, та якось годі було прибратися. Та тепер те саме долучую, бо не стає часу наново переписувати. Проте опуски поробите, які буде можливе зробити. Я думаю, що можна опустити розділ полишеного майна поміж сироти так в однім, як і в другім інвентарі.

Про родинні записки Андруся Лемця пишу дещо на карточці. Більше подробиць не знаю, а вивідатися не могу, бо мені далеко до родинного села, та й мабуть нового нічого би я там не учув. Рукопис переховувався у його родини і там я його найшов. Однак не знаю добре, чи є у вас оригінальний польський рукопис, чи мій переклад на руську мову. Мені все виділося, що я той оригінал десь запропастив, або дав о. Никоровичови²⁹ в Перемишлі 1883 р., і він відтак згорів разом з другими паперами сего отця. Если він є у Вас, а не переклад, то й добре, бо оригінал може ліпше буде надаватися до друку, як переклад. Залучаю також списані приповідки, чи примівки, як називають люди в Мшанци. Записані в Мшанци зазначені, а що я чув від інших осіб, то не зазначую, бо не можна було довідатися, де они чули.

Щось учув від якого духовного або їмости, а такі люди на однім місци звичайно не пробувають стало, то могли чути в однім селі, то другім. Если між теперішнім суть такі, що я Вам вже вислав, то вибачайте, я не мав певности, чи вислані, чи ні, проте їх списав. Коли вийшов 2 випуск “Приповідок”, то будьте ласкаві при нагоді пригадати експедиції, щоби мені прислали. Если-більше назбираю, то Вам вишлю.

Попри записки о. Затварніцького попереписовав я еренційні грамоти кількох сел порошницького деканата. Передайте пр[офесору] Грушевському. Маю ще одного села дві грамоти, але вже не відписую, бо рад би-м Вам вислати якнайскорше те, що Вам потрібне. Коли переписані грамоти будуть інтересні, то перепишу ще ті, що маю дома, і вишлю до Вас або до пр[офесора] Груш[евського]. Лиш мене повідоміть бодай карткою.

Одна газдиня з Мшанця принесла було до мене свої папери, і між ними я найшов два папери, які в відписи Вам посилаю. Громада Мшанець домагалася, щоби єї духовні парох, диякон і дяк платили на громадські потреби датки від громадського ґрунту, який уживали, і вибрала своїм повномочником Гриця Волошинівського, тутешнього газду. Єпископ Шептицький загрозив єму клятвою. Письмо єпископа є в копії, хтось переписовав, але дуже недоладно, поробив похибки як *wiontates* замість *violontates* і інш. Посилаю, може придасться.

Маю ще плін паперів, дотикаючих засновання деканальної бібліотеки в нашім деканаті десь в І половині минулого віка³⁰. Є там папери єпископа Снігурського, що ішли до всіх деканатів, і письма тутешнього декана до підчинених священників, щоби давали гроші. Буду старатися обробити і Вам вишлю. Маю письмо епис[копа] Снігурського до священників, щоби не носили *legumentum capitis dictum kaszket*, в сурдутах не ходили, перепишу і вишлю.

В 1848 збирали священники підписи на петицію до державного сойму у Відни, щоби духовним не відбирати поль. У мене суть три заяви парохіян, що не хотіли підписатись, бо боялися зради. І се перепишу. Також переписав я накази фервальтра в Лімні, які він вислав до війта в Мшанци 1827–9 року. Є і іншої всячини досить. Багато є до історії панщини, як і та накази фервальтра. Може приберуся та упорядкую, то і вишлю.

Як вийде 1 том Вашого Архіву³¹, то будьте ласкаві пригадати, щоби і мені вислали.

Здоровлю Вас сердечно

М. Zubрицький.

ІЛ, фонд 3, №1630, с.287–290. Автограф. Рукопис.

№ 11

Мшанець, 9 грудня 1902 [р.]

Високоповажаний добродію!

Ваше друге письмо я одержав³² і дякую Вам дуже, що Ви подали мені вістку про Ваше нове видавництво. Я прочитав уважно про уклад і думаю, що книжка буде цікава. Подивляю видатність Вашої і проф. Грушевського праці тим більше, коли пригадаю собі нашу мізерію на поли науки перед кільканадцятьма літами. Ся праця не перейде без хісна для нашого народа, а зробить йому реноме і в ширшій світі. Нау[кове] товариство ім. Шевченка веде добре наукову працю, і вона певно буде поступати наперед і що раз більше удосконалюватися. Однак за народні маси не слід би забувати і подавати їм таки трохи більше і ліпшої поживи умової, як дотепер подається. Годи́ло би-ся бо́дай ко́нечніші річи спопуляризувати і подати народови, щоби мав що читати і учився. Особливу увагу треба обернути на "Просвіту" і план її видавництва основно змінити хоч би після показу дописователя в "Ділі". Може би добре було, щоби "Просвіта" подавала в недовгих уступах заокрушених темати з природних наук, історії, історії культури, а від часу до часу могла би вийти і яка повість ліпша, описи чужих країв, інших народів. Годи́ло би-ся подумати і про популярне науково-белетристичне видавництво, чей би найшлися люди, щоби дещо путнього написати. Масам треба ко́нечно більше праці присвятити, як се дотепер дієся. Як они полишаються і надаліше в дотеперішній тьмі кромішній, то нічо не вдіємо. Будьте так добрі сю мою гадку піднести в кружку наших робітників на народній ниві, може би як удалося нам до чогось хосенного договоритися.

Пишете мені, що там в товаристві появилася гадка іменувати мене дійсним членом історичної секції, і питаєтеся, чи міг би я 2–3 рази на рік приїхати на засідання? Вправді для мене досить

трудно приходить їхати до Львова, найбільше через те, що маю кепську дорогу до залізниці. Та тепер буде залізниця іти через Старе місто, а з відтам ладять до Мшанця повітово-краєву дорогу, то вже було би для мене далеко лекше прїхати десь колись до Львова. Проте, сли заіменуєте мене дійсним членом істор[ичної] секції, не буду сьому противитися, і скільки буде спромоги і знання, буду радо причинятися до спільної праці. Сли буде можливе, то поїду до Львова на Народний з'їзд і тоді певно побачимося і більше поговоримо.

Здоровлю Вас сердечно

Ваш щирозичливий *Мих. Зубрицький.*

ІЛ, фонд 3, №1624, с. 319–321. Автограф. Рукопис.

№ 12

Мшанець, 27/2 1905

Вчера приходив сюди Роман Петрикович³³, майстер моделів, і велів Вам написати, що вже все зробив, а се 19 штук, і просить, щоби Ви собі се забрали. Не знаю, як се зробите. Як би схотіли сюди приїхати, то дайте знати на сей четвер, а вишлю фіру і теплу одіж, бо у нас ще велика зима, місцями лежить сніг понад 2 метри і більше.

Здоровлю вас сердечно

М. Зубрицький.

ІЛ, фонд 3, №1630, с. 291. Автограф. Рукопис.

№ 13

Мшанець, 7 марта 1905 [р.]

Дорогий пане доктор!

Днесь приходив Роман Петрикович і подав для Вас такий рахунок:

2 обійстя _____	100 кор.
2 ткацькі верстати _____	40 “
2 жорна _____	20 “
2 точила _____	4“
2 волові вози _____	20“
2 сани _____	8“
2 ніжні ступки _____	4“
2 візки мотузя спущати _____	4“

2 стілці вісні _____	2“
2 плуги з теліжками _____	16“
1 млинок лен млинковати _____	3“
На скрині до опакваня _____	10“
разом _____	231“
задаток _____	5“
лишається 226	

При одержанню тих грошей він відставить свій товар власним коштом до Устрік, а за перевіз з Устрік до Львова заплатите Ви самі.

Недавно записав я приповідку в Мшанци і пересилаю Вам її.

Якась таки з Мшанця купувала коня на ярмарку в Лютовисках і ганьбилася дивитися під хвіст, що є, кінь чи кобила? Згодивши і заплативши, завела коняку під міст, там подивилася і так собі примовляла:

Завела під міст і подивилася під хвіст,

Ци кінь, ци кобила, коли я юж заплатила.

Більше тепер якось не чув. Я трохи не домагаю і понайбільше лежу в постели.

Здоровлю Вас сердечно

Михайло Zubрицький.

ІЛ, фонд 3, №1630, с. 293–294. Автограф. Рукопис.

№ 14

Карльсбад, 12/6 1905

Вельмиповажаний добродію!

Я, як бачите, приїхав сюди лічитися, бо хворію на печінки. Приїхав сюди 25 мая, а по зелених святах їду домів. Мені тут вже добре навкучило, то рад би-м якнайскорше звідси вирватися.

Я бесідовав з Вами про становище наших часописей супротив н[аукового] Тов[ариства] ім. Шевченка і обіцяв, що напишу статтю. Одначе час ішов та ішов, а я не писав, відтак я поважно захворів і більшу часть зими перележав в постели. Перед виїздом сюди я зачав був писати статтю і не скінчив, та докінчив днесь ту. Прочитайте, як побачите, що можлива, то надрукуйте в ЛНВістнику.

Я писав до Вас в зимі і подав рахунок, який зробив Роман Петричкович, [за] зладжені моделі, однак Ви нічого не відповіли, не знаю, чи Ви не відобрали мого письма, чи інша яка притока зайшла?

Вернувши домів, буду порядковати ті материяли, з яких я Вам торік дещо прочитував, зладжу який такий вступ і відошлю до товариства. Чи буде там яке місце на них в Записках, або Жерелах до Історії Руси-України?

Принагідно пересилаю Вам 3 приповідки, які я ту записав, дома є більше, так тамті відошлю, або доручу іншим часом.

Здоровлю Вас сердечно Ваш

Мих. Зубрицький.

Як вдасться, то в міх,
Не вдасться, то в сьміх.

(Повів польський духовник тут при грі в карти, кóли йому удалася якась картяна штучка. Він є стало в Брухналі коло Яворова, чув від руських духовних).

Я тебе пізнаю, ти шляхтич, бо маєш рубець посеред мудець.
(Повів жартуючи один наш духовний з-під Гусятина. Так дражнять шляхтичів).

Коло голови стрій, а коло ніг з лопатов стій.

Кіндратів пов. Турка.

ІЛ, фонд 3, №1630, с.297–299. Автограф. Рукопис.

№ 15

Мшанець, 1/5 1906 [р.]

Високоповажаний добродію!

Прочитавши Вашу розвідку в “Записках” про “Пісню про правду і неправду”³⁴, хотів я довідатися, чи є така пісня також і в Мшанці. На мої допити оповіла, не співала, одна невіста пісню, яку Вам пересилаю. По списанню пісні я заглянув до “Етнографічного збірника”, том II, ст. 47–50 і переглянув записану др. Гнатюком лірницьку пісню про правду і неправду та про матір, яку прогнав зі свого дому її син. Записана мною пісня є скорочення поданої в “Збірнику”, і оба темати злучені в одно. Посилаю Вам сю пісню, може придасться ще до використання, як не тепер, то пізніше, бодай яко доказ, як далеко она розшири-

лася по Галичині. При нагоді прошу Вас памятати за майстра Романа Петричковича та його вироби до музеум. Може би Ви як видусили від німців гроші, а зроблені річи забрали для пересилки до Відня.

Здоровлю Вас сердечно і остаю з правдивим поважанєм
Михайло Zubрицький.

ІЛ, фонд 3, №1630, 301–302. Автограф. Рукопис.

ДОДАТОК

До листа від 25 квітня 1902 рік Михайло Zubрицький приклав декілька карток приповідок, які подаються тут без будь-яких правописних чи стилістичних змін.

Не мій кінь, не мій віз, най туркоче, куди хоче.

Пралківці коло Перемишля.

Гони Федю по за хрест. Пралківці.

Во ім'я Отця і Сина, ліпша Каська, як Марина. Пралківці.

А то втяв і заплішив. Влучно відповів, відрубав. Мшанець.

Я такої віри, що ї нема кінця, ні міри.

Якась панночка їхала залізницею з Станіславова до Львова та жалілася на кондуктора, що посадив її з якоюсь скверною жидівкою. В розмові з ним повіла: "Пан певне русін?" А він їй відповів, як висше:

Чи гоже, чи не гоже, сотворіння боже.

Як не вовк, то бурий пес.

Обі приповідки повідав часто парох з Харинки пов. Перемиский.

Пічкай умре і моя мати, буде і в мене комашня! Мшан.

Так відгрожувався якийсь газда на другого, що його не просив на комашню.

Ей не бреши, не бреши, в твого газди не чорне піднебіня.

Так промовляв газда з Віслока сяніцького повіту, коли в переїзді брехав пес на него. Люди думають, що пес недобрый, як має чорне піднебіне. Хто пса малого бере до себе, вперед дивиться на піднебіне.

Сивий сокіл, сиві його очі.

Не буде з того газди, хто ходить по ночі.

Зість пес пса, як нема барана.

Більший рик, як бик. Тирява Волоська коло Сянока.

Бись була така весела, як козачий хвіст.

Так приповідали дівці в 50-тих роках в Коломийскім.

Василю, Василю, за нитку тя засилю. Нитка ся пірве, тебе дідько пірве. Пралківці коло Перемишля.

Ой Василю, Васильочку,

Васильку, Васильку,

Так ми душа ізгоріла, зібрав бись на нитку.

Приповідала молода попадянка коло Надвірної.

Василю, Василю, за пущьку тя засилю,
за яйця повішу, на тобі ся потішу.

Кіндратів, турецького пов.

Я не випав сороці з-під хвоста. Мш.
На барани ходити.

Коли жінка лишить газду або слугу і піде до родини або на службу. Люди ходять купувати барани по дальших селах. Се і насмішки, що жінка лишивши газду буцім пішла барани купувати. В збірнику приповідок написано, що значіне не ясне. Мш.

Витріщив очі, як баран. Мш.
Сьвятий Николай везе колачі. Як гримить. Кіндратів, турецького повіту.
Ци било, ци не било, а ти тягни кобило.

До сего я дав би таке пояснення. На бороні, чи в бороні, суть била, дерев'яні дручки з залізними зубами. В малій бороні є п'ять бил, а запрягають одну конину. Коли конина ще молода, 1/2 річне лоша або земля тверда, то віднімають одно било, щоби було легше. Оттак виходило, чи одно било, чи більше, а ти кобило тягни.

Порівняй пояснення в збірнику приповідок.
Чоловік з Устрік, голова з Бандрова, ноги з Нанови. Містечка і села ліського повіту.
Сьвятий Боже, сьвятий кріпкий,
Ти з Пикулич, я з Негрибки.

Під Перемишлем.
Я з такого села, де нема ні церкви, ні костела.

Загально вживане.

Ти гимонє якийсь. Так в злості говорять малому дїтвакови в Кіндратові турецького пов.
Се слово переняли мабуть з Євангелія, що читася в страсний четвер про Пилата игемона.
Піп лиш писне, а юж в кишеню тисне. А дяк як віл реве, а нич домів не несе.

Приповідав давнійший парох в Хашові турецького пов.

От таке, втерла маку, тай гирке.
Мак солодкий, а страва була гірка. Мш.
Ліпше псу муха, як кійом по за уха. Місця не знаю.
Біда не спит, бо хижі не має. Мш.
З єднов бідов то так, як з жонов. Мш.
Ужив, як шилом маку. Мш.
Їджте діти борщ, котя впало, тай ся всцяло. Мш.
Оттаке, за гріш перцю, та й то гирьке. Мш.
Заріж ся ошипком, як пирогів не стане. Ошипок – вівсяний пляцок. Мш.
Ще піп не свистав, як сьвіт настав. Таке не бувало. Мш.
Умер бойко, умер бойко, бойкови дзвонили
Як ся бойко схопив з лавки, ледве го імили.
А як го імили, добре го набили,
Чом ти бойку не лежав, кой тя нарядили. Мшанець.
Дай си раду, лізь в коноплі. Мш.
Михайле, Михайле, горі селом блоха йде,
Треба би їсперти, аби ішла терти. Мшан.
Танцювала дівка дворська,
А маслянка з дупи порскат.

Так приспівувала собі стара баба перед 50 літами в Галівці Старосамбірського п., танцюючи в кухні на попівстві.

Захотілось старій бабі молодією бути,
Натикала за намітку зеленої рути.
Руто ж моя, руто ж моя, руто зеленоїка,
Я гадала, що я стара, а я молодейка!

Приповідала старша невіста в Мшанці.

Ой на горі капуста широколиста,
Завязала ми сьвіт біда заплависта.

Сьпівала Марія Ящоп з Бистрого, Старосамбірського пов. 21/8 1898.

Щось по нім доскопитили.

Властитель млина відправив мельника, а один чоловік так пояснював сю відправу. Щось не-
доброго підглянули. Мшан.

Чоловікови треба трохи хліба, трохи неба. Мшанець.

То она сокує-юдить. Мшанець.

Річ ми умкло. Повідала стара баба в часі сповіді перед смертю, що відбирало їй мову. Мша-
нець.

Она ся здає на тебе, а ти ї сьвіта уймає. Старша сестра, повдовівши, хотіла другий раз відда-
ватися, а молодший брат жонатий був сему противний. Мшанець.

Чоловік в прикrostи сам не знає, що мовити. В Мшанці горіло. В сусіднім домі сидів жид. По
огни жид повідав: "Я мислив, що з душов не втечу". Газда оповідаючи се, сказав: "що мав
мовити: з душев". На те другий сказав, як вгорі.

Того накірпало ся-назбирало ся грошового довгу. Мшанець.

Не наголошував ся-не обзивав ся. Мш.

Богатому і когут яйце знесе. Мш.

Дасть Бог людьом біду,

То гроші будуть.

Приповідас так один парох. Улазів в Чесанівським п.

Хоть би чорт сто пар ходаків сходил,

Тоби такої пари не злучив.

Михновець, турецького пів.

Так оповідали люди про одного духовного і його жінку, що з людьми не гідно обходили ся.

Гі! піярник! нажер ся браги! Мшанець.

Кипит каша і горох – а для кого? – Для нас двох.

Дмухай, дмухай, а я з'їм.

Так приговорювала пістунка в Пралківцях коло Перемишля до дітей, як давала їм їсти, або
перед їдою вистуджуючи страву.

Що чувати? Не хотять старі баби здихати. Мшанець.

Люблю тя, кохам ті, до слюбу не дам ті.

Так повідала одна мати, якої син залицявся до дівки, а відтак почав до другої залицятися і
оженився з нею. Перша покликувалася на се, що обоє мали з собою зносини любовні. Мшанець.

Отче наш, жи еси, щось украв, принеси!

Я украв ковбасу, завтра рано принесу.

Лодина, Ліського повіту.

Мов, Грицю, Богородицю, а Гриць все Отченаш.

Богородице діво, красно би ся з'їло.

Я такий пан, без ігли ся не вберу, без ножа ся не розберу. Мшанець.

Встав, оперезався і зовсім убрався. Надвірна.

Так виглядат, як би го хто піжвав і виплюв. Мшанець.

Ой ти необлизане теля. Мшанець.

Срака сім літ ся правовала, аби в ночі вільність мала. Галівка, Старосамбірського пов.

Чи в смак, чи не всмак, коби кишка, як камак. Галівка.

Волиг черево тріснути, як має страва скиснути. Мшанець.

Сім літ минуло, як музика грала, а він ще тепер скаче. Харинка Перемиського пов.

Вийми очі, ци знаю як то било. Мшанець.

Господи, злізь подивися, а не протився. Мшанець.

Що ми то за весіля, що го лино два дни,

якби било дві неділі, то би било ладне. Мшанець.

Тяжко пережити без кумеді. Галівка.

Оповідав чоловік про тамтуського вїйта, що є великим крутіжем і процесовичом.

Так ся моя дівка вигуляла вчора на музиках(весілю), ішла з рук до рук, а стояла, як друк; що
ї пустив пастух, то ї взяв свинтух. Перемишль.

Вискав би і шпик. Мшанець.
Хто вчений їст хліб печений; а хто дурний, їст сирий, як того нема. Бусовиська, Старосамбірського повіту.
Їло би ся масно, ходило би ся красно, іно робити страшно. Мшанець.
Їжі би робили, коби легко било. Пралківці.
Скачи Данило, хоть ти не мило. Мшанець.
Люди в церкві тупкали ногами під час морозу.
Бувай здорова, чорноголова; руда, ходи сюда. Галівка.
Ой треба йти з носом до коваля. Мшанець.
Коли дітвакови висить сомпель з носа.
Пішло поле в ліс. Мшанець.
Приповідують, коли чого глядають і не можуть найти.
Сорока з плота, а десять на пліт. Мшанець.
Пихи на два штихи, а вуший на палець. Мшан.
До хліба зуби найду.— А я на свої руки найду муки.
Так розмовляла одна їмость з служницею, коли їй рік вийшов. Кривча, перемиського пов.
Таке би хиба в казети пустити! Мшанець.
Весіля на годину, а біди до смерти. Мшанець.
Коли ся вженю, до жони прийму і буду богачем. Мшанець (пуста надія).
Такий їм рад, як чирякови на гузиці. Мшанець.
З мудрим ліпше згубити, як з дурним найти. Мшанець.
Таким ти рада, як трісці гузиця. Мшанець.
Смерть не трубить, коли губить. Мшанець.
Таку паскудну натуру маю, як дзвони вчую, то зараз до церкви йду. Кривча.
Як на велико попоїм, то душа як в подушці лежить. Кривча.
Нема ся чого хвалити, як нема чим запалити. Пралківці.
Поцілуй тя в ніс. Мшанець.
Зразу їли логазу, а як ся запомогли, то і без вечері лягли. Мшанець.
Відпусти Боже гріха, коли натура лиха. Мшанець.
Ждут вітця, та нема кінця. Мшанець.
Село Плоске домагає ся свого священика вже від багато літ, тепер недавно відїхав, а другого не давали. Площани не хотіли їти на сусіднє село до свого пароха, а ждали на свого.
В зимі щади, в літі жади. Мшанець, про бідного чоловіка.
Тільки свічки й воску. Мшанець.
Она мене до нього прикладат. Мшанець, про любовні зносини.
Одна дяка, як за рибу, так за рака. Мшанець.
Говори до гори, а гора горю.

ПРИМІТКИ

1. Ільницький Володислав (1842–10.04.1920) – у 1875–1920 рр. парох села Ясінки Масьової Старосамбірського деканату та повіту. Йому зобов'язаний Михайло Зубрицький за постійну підтримку в навчанні.
2. Василь Нагірний (1847–1921) – відомий український архітектор, автор проєктів більшості церков так званого візантійського стилю в Галичині. Навчався в Цюриху, був головою студентського товариства “Січ”, підтримував дружні стосунки з М. Драгомановим та багатьма діячами науки і культури. Після приїзду до Львова на початку 80-тих років організував товариство “Народна торгівля”, яке зіграло важливу роль у становленні української економіки. Організатор та керівник багатьох патріотичних товариств, зокрема товариства “Сокіл”, підпори майбутнього Січового стрільцтва. Де-

- який час в нього після вимушеного сидіння в Нагуєвичах мешкав Іван Франко. Цей будинок (колишня вул. Лінде, 3) зберігся.
3. Деканальні записки священика Данила Затварницького з 1765 року були опубліковані у збірнику історико-філософської секції НТШ "Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку, зібрані Мих. Зубрицьким, Юр. Кмітом, Ів. Кобилецьким, І. Е. Левицьким і І. Франком", який вийшов у 1902 році.
 4. Назаревич Антін (1805–1888) – парох села Мшанця з 1851 по 1888 рік. З 1859 по 1874 рік був деканом Жукотинського деканату. Дід Михайла Зубрицького по материнській лінії.
 5. Карло Бандрівський, Михайло Березинський – товариші Івана Франка, які вчилися з ним у Дрогобицькій гімназії, але закінчували її вже з Михайлом Зубрицьким.
 6. Невідомо, про які прислів'я йде мова. В конволюті, складеному самим І. Франком, їх немає.
 7. Збереглася лише права половина записки, папір обірваний, а на звороті – текст записки до Михайла Павлика.
 8. Ця пісня поміщена в журналі за 1882 р., с. 327–328.
 9. Розвідка Михайла Зубрицького "Село Кіндратів (турецького повіту)" була опублікована в IV-ій книзі журналу "Житє і слово" за 1896 рік.
 10. Про ці книжки йде мова в листі Михайла Зубрицького до Івана Франка від 2 січня 1892 року.
 11. Мова йде про видання "Гете Йоганн Вольфганг." Фавст. Часть перша". З німецької переклав і пояснив І. Франко. Заходом "Світу".
 12. Документи, які висилалися урядом та митрополичою консисторією для регулювання церковного та парафіяльного життя. Повідомлення про їх надходження у пресі не було.
 13. "Оглашеніє Михайла Попеля до всіх русинів в самбірській раді". Михайло Попель – член таємного революційного товариства в Самборі, яке боролось за реставрацію Польщі після її перерозподілу між трьома монархіями. Українець за походженням, автор віршів та поем, які закликали українців як братів польського народу допомогти відвоювати від австрійців Польщу.
Лист Михайла Зубрицького, очевидно, був викликаний виходом у світ при кінці 1898 року праці І. Франка "Панщина та її скасування 1848 року в Галичині", в якій чимало місця приділено революційній агітації Михайла Попеля. Вдруге ця праця вийшла у Львові 1913 року у вигляді розширеного й доповненого першого видання, але в ній не видно використання матеріалу, надісланого Михайлом Зубрицьким.
 14. Мова йде про працю Михайла Зубрицького "Народний календар: Народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тижні і до рокових свят, записані у Мшанці Староміського повіту і по сусідніх селах", опубліковану у "Матеріалах до українсько-руської етнології", Львів, 1900 р., т. 3, с. 33–60.
 15. Іван Франко переповів пропозицію Михайла Зубрицького Володимирові Гнатюку, на що В. Гнатюк відповів М. Зубрицькому листом від 8 лютого 1899 року, в якому було обговорено приїзд та умови перебування В. Гнатюка в Мшанці. Листи В. Гнатюка до Мих. Зубрицького були опубліковані Григорієм Дем'яном в "Записках НТШ", том ССХХІІІ (Праці секції етнографії та фольклористики), Львів, 1992 р., с. 293–309.
 16. Так Іван Франко спочатку мав намір назвати "Староруські оповідання", які 1900 року вийшли у видавництві товариства "Просвіта" (№ 238, кн. 3).

17. Вказані матеріали були використані Михайлом Зубрицьким у дослідженні "Село Мшанець старосамбірського повіта. Матеріали історії галицького села". Записки НТШ, тт. 70–77, Львів, 1906–1907 рр.
18. Кульчицький Теодор (1806–1883) – закінчив Львівську духовну семінарію 1832 року. Працював адміністратором церкви села Тустановичі коло Дрогобича (зараз – один з районів м. Борислава) у 1835–1836 рр., відтак був на парафії в селі Дорожеві Самбірського деканату в 1836–1838 рр. Після відбуття покарання був парохом в селі Терлі коло Хирова.
19. Михайло Мінчакевич (1803–3.12.1879 р.) – закінчив Львівську духовну семінарію у 1835 році. Товариш Маркіяна Шашкевича, був близький до ідей "Руської трійці", фінансово допоміг у виданні "Русалки Дністрової", за що укладачі цього альманаху висловили йому вдячність у передмові до видання. Працював адміністратором у селі Загочев'є Ліського повіту (1835–1836) та в самому Ліську (1836–1838), а після відбуття покарання з 1851 до самої смерті був парохом в селі Бібрка Ліського повіту.
20. Сильвестр Мійський (1810–1892) – після закінчення Львівської духовної семінарії з 1836 по 1838 рік працював асистентом на парохії у селі Тиринява Волоська коло Сянока. З 1888 року перейшов працювати у Львівську дієцезію.
21. Т. Кульчицький, М. Мінчакевич, С. Мійський та інші за доносом Дезидерія Гречанського у 1838 році були заарештовані за належність до таємного польського товариства, яке боролось за реставрацію польського панування в Галичині. 1840 року були засуджені на різні терміни. Більш детально про це дивитись у романі Р. Горак "Шашкевич" ("Жовтень", 1981, №11–12).
22. Під такою назвою праця М. Зубрицького була опублікована в "Записках НТШ", т. 42, кн. 2, 1901 р.
23. Про село Мшанець Михайло Зубрицький написав декілька розвідок. Праця "Панщина в селі Мшанці в XVIII в." була опублікована в "Житті і слові", 1894 р., кн. I, с. 70–74. Матеріали, про які йде мова у листі, були, очевидно, використані в інших працях.
24. Про реферування Іваном Франком даної праці повідомила "Хроніка НТШ", №12, 1903 р.
25. Матеріали з історії шкільництва були опубліковані в "Матеріалах до культурної історії галицької Русі XVIII і XIX віку". Матеріали М. Зубрицького поміщені в розділі "Матеріали до історії гал-руського шкільництва в 1801–1848 рр."
26. Лист Івана Франка до Михайла Зубрицького від 7 листопада 1902 року, як і зрештою інші листи, вперше було опубліковано в журналі "Українське літературознавство" (Львів, 1966 р., вип. I, с. 147–148). Тут і далі – посилання на ці листи у 50-томному виданні творів Івана Франка. Лист від 7 листопада в 50-тому томі видання опублікований на стор. 216–217.
27. Записки о. Затварницького опубліковані в "Матеріалах до культурної історії..."
28. Праця М. Зубрицького "Продажа попівства в с. Скопові 1592 р." опублікована в "Записках НТШ", Львів, 1898 р., т. 25, кн. 5, с. 1–2.
29. Юліан Никорович (1832–1892) – доктор теології, професор Перемиської духовної семінарії (1879–1884) та її префект. 1892 року переведений у Станіславівську дієцезію.

30. Праця М. Зубрицького "Деканальні й парохіяльні бібліотеки Перемиської єпархії" опублікована в "Записках НТШ", Львів, 1909 р., т. 90, с. 119–136.
31. "Матеріали до культурної історії..." Іван Франко спочатку мав намір назвати "Архівом для історії освіти і письменства".
32. Другий лист Івана Франка до Михайла Зубрицького датується 27–28 листопада 1902 р. (т. 50, с. 217).
33. Народний майстер з Мшанця Роман Петричкович робив моделі для Музею етнографії у Відні. Про нього йшла мова в листі Івана Франка до Михайла Зубрицького від 23 січня 1905 року: "Ваш чоловічок нехай кінчить моделі, за гроші най не турбується" (т. 50, с. 261–262).
34. "Пісня про правду і неправду" вперше була опублікована в "Записках НТШ", 1906 р., т. 70, кн. 2, с. 5–70.

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2002-й РІК

З молитвою

Уже в перші дні нового 2002 року у “Франковій вітальні” Музею відбулося представлення поетичної збірки львівської польськомовної поетеси Яніни Волосецької-Аль-Коні “З молитвою”.

Збірка видана у видавництві “Каменярь”, і директор видавництва Дмитро Сапіга, виступаючи на представленні книжки, визначив її головну думку як сповідь душі.

Добрі слова про книжку висловили на вечорі поетеса Ангеліна Буличова, секретар Курії Львівської архідієцезії диякон Мар’ян Сковира.

Авторка і польськомовні журналісти читали вірші із збірки “З молитвою”.

Назву книжки Яніна Волосецька-Аль-Коні пояснила так: “Бо не уявляю собі дня без молитви, без звертання до Бога. Так велося в нашій родині, що і релігійні свята, і будні завжди були в поєднанні з Божою благодаттю”.

Романові Гораку – 60

17 січня у Музеї вшанували директора Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, члена Національної спілки письменників України Романа Горака з нагоди його 60-річчя.

Урочистість вів і слово про ювіляра виголосив заступник директора музею з наукової роботи Петро Зозуляк.

Роман Горак – автор понад 25 книг, 400 наукових досліджень, статей, нарисів. У його творчому доробку – романи “Шашкевич”, “У сутінках”, “Між вогнями”, “Микола Устянович”, романи-есе, повісті-есе про Леся Мартовича та Ірину Вільде. Але основне місце в його творчості займає Іван Франко, починаючи від першої книжки “Тричі мені являлася любов”. “Задля празника”, “Криниця на подвір’ї”, серія біографічного циклу книг про Івана Франка – “Рід Якова”, “Цілком нормальна школа”,

“Гімназія” (у співавторстві з Ярославом Гнатівим), п’єса “Карта любові” та інші його твори присвячені Франкові. Він подав нам нове слово про Каменяра.

Завдяки дослідницькій науковій діяльності Романа Горака відкрито багато імен замовчуваних і репресованих діячів української культури, героїв національно-визвольних змагань. Ось що сказала письменниця Надія Ковалик: “Творчість Романа Горака така глибока і багатогранна, що по ній можна вивчати історію нашого народу”.

У 1993 році Роман Горак очолив Літературно-меморіальний музей Івана Франка і на посаді директора вдало поєднує творчу діяльність з адміністративною.

Ювіляра вітали голова Львівської обласної ради Ярослав Гадзало, заступник голови облдержадміністрації Володимир Герич, начальник управління культури облдержадміністрації Василь Откович, голова Городоцької районної ради Іван Попко, заступник голови Орест Андрущишин (Роман Горак народився в Городку), директор департаменту гуманітарної та соціальної політики Львівської міської ради Геннадій Стасюк, проректор Львівського університету ім. І. Франка Петро Стецюк, директор Інституту франкознавства Лариса Бондар, заступник декана філологічного факультету Ярослав Гарасим, голова Львівської спілки письменників Левко Різник, письменники Михайло Василенко (Київ), Ярослав Гнатів, Надія Ковалик, Євгенія Божик, Микола Петренко, голова Львівської спілки художників Микола Шимчук, внук Івана Франка Роланд Франко, директор видавництва “Каменяр” Дмитро Сапіга, директори музеїв Борис Возницький, Богдан Чайковський, Володимир Гаюк, Галина Тихобаєва, Марія Магунь, колектив Музею Івана Франка.

Ювіляр виступив із словом подяки.

У мистецькому вітанні брали участь актор театру ім. М. Заньковецької, народний артист України Святослав Максимчук, солісти філармонії Ліля Коструба і заслужений артист України Мар’ян Шуневич, камерний оркестр Львівської музичної академії ім. М. Лисенка (керівник-концертмейстер – заслужений артист України Артур Микитка, мистецький керівник – народний артист України Мирослав Скорик), фольклорний гурт університету ім. Івана Франка “Оберіг”.

Усі бажали і співали Романові Гораку многая і благая літа.

“Нам треба Франкової сили і волі”

8 лютого 2002 року у “Франковій вітальні” музею відбулося представлення книг “Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові” та “Іван Франко. Мозаїка: Твори, що не увійшли до зібрання творів у 50 томах”. Першу книгу представляв заступник директора музею з наукової роботи Петро Зозуляк, другу – директор видавництва “Каменярь” і редактор “Мозаїки” Дмитро Сапіга. Обидві книжки вийшли у цьому видавництві.

Упорядники “Мозаїки” Зіновія Франко і Михайло Василенко.

Ось що пише у передмові до “Мозаїки” Зіновія Франко, онука Каменяря: “В однотомнику “Мозаїка” знайшли місце далеко не всі ті твори, що не потрапили в 50-томник (а таких, за попередніми підрахунками редколегії цього зібрання, назбирається більш як на 10 томів, якщо не брати до уваги п’ятитомник “Апокрифів і легенд” і шестикнижжя “Галицько-руських народних приповідок”, а лише ті, які своєю тематикою чи ідейно-політичним спрямуванням не вписувались в епоху застою і які, чи то з волі керівництва ідеологічного фронту, чи Інституту літератури, з об’єктивних і суб’єктивних причин, були відхилені редколегією як “небажані”, “помилкові” і “небезпечні” в розумінні “води на млин” тим силам, що були в конфронтації до ідеології комунізму. Це твори, які в тій чи іншій мірі і досі не втратили своєї актуальності, а в епоху привселюддя набрали ще й особливого звучання, бо багато в чому перегукуються з тими проблемами, що вимагають свого нового розв’язання”.

“Нам треба Франкової сили і волі” – так назвав своє післяслово один з упорядників “Мозаїки” – поет, журналіст, перекладач, літературний критик, член Національної спілки письменників Михайло Василенко. З його післяслова: “Історія цього видання Франкових творів, що не увійшли до вишкрібленого тодішніми застійними ідеологами 50-томника генія нашого духу, сумна і повчальна, надто для тих, хто живе сподіваннями на кращий розвій української душі, характеру, на розуміння того, що і хто нас оточує, що роблять з нами, робили чи будуть робити...”

Свої думки про видання висловили директор Інституту франкознавства Львівського національного університету ім. І. Франка Лариса Бондар, керівник відділення Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України Євген Нахлік, професор Дрогобицького педагогічного університету ім. І. Франка Михайло Шалата, франкознавці Михайло Гнатюк, Богдан Якимович, директор “Української кни-

гарні” Ольга Огризло, поет Іван Драч, який, зокрема, розповів про свої зустрічі з Зіновією Франко.

“Ми знаємо Франка лише наполовину...” – сказав на представленні директор Музею Роман Горак, підкреслюючи цінність виданих “Вісника” і “Мозаїки” й наголошуючи на важливості вивчення джерел і систематичної популяризації творчості Каменяра.

Окремі твори з “Мозаїки” читали актори театру ім. М. Заньковецької – народний артист України Святослав Максимчук і заслужений артист України Олександр Кузьменко.

Музичну сторінку представляв струнний квартет Львівської музичної академії ім. М. Лисенка під орудою професора Орести Когут-Ванькович.

Нова книга Надії Ковалик

Відома українська письменниця, львів'янка Надія Ковалик представляла у “Франковій вітальні” свою нову книгу “На сходах” (видавництво “Каменяр”, редактор Дмитро Сапіга, художнє оформлення Любомира Прийми).

Переднє слово на представленні промовляла автор.

Уривки з повісті “На сходах” та інших оповідань, що увійшли до книги, читали актриси театру ім. М. Заньковецької Оксана Прийма, Тетяна Павелко та заслужена артистка України Алла Корнієнко.

Музичне оформлення цієї частини вечора виконав старший науковий працівник музею Яким Горак.

З новою книжкою Надію Ковалик привітав міський голова Львова Любомир Буняк.

Добре слово про творчість письменниці та її нову книгу говорили письменники: автор передмови Роман Горак, Любомир Сенник, Левко Різник, Євгенія Божик, Надія Мориквас, підкреслюючи вірність автора улюбленій темі – жінка в сьогоdnішньому житті.

Вчений, дипломат, патріот

Громадськість Львова вшанувала з нагоди 70-річчя внука Івана Франка, сина Тараса – Роланда-Олександра Франка.

У виставкових залах музею відбулося відкриття виставки “Вчений, дипломат, патріот” (автори виставки Р. Горак, О. Стець, О. Дворський).

Про ювіляра, який спеціально приїхав з Києва, розповів Роман Горак. Роланд-Олександр Франко народився у Львові, закінчив середню школу № 49 і поступив на нафтовий факультет Львівського політехнічного інституту. У зв'язку із запрошенням сім'ї Тараса Франка до Києва продовжив навчання у Київському політехнічному інституті. Працював у міністерстві паливної промисловості, згодом у Науково-дослідному інституті автоматики. Пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до заступника директора Інституту.

Автор понад 50 наукових праць та винаходів, кандидат технічних наук.

У перші роки незалежності України був призначений радником Посольства України у Великій Британії, де працював протягом чотирьох років. Віце-президент, директор департаменту міжнародних зв'язків та освіти Міжнародного науково-технічного університету. Заступник голови правління Всеукраїнського фонду відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олеся Гончара. Цей фонд – одна з установ, на базі яких створено центр “Франко – Європа”. Очолив центр Роланд Франко. Одним зі своїх завдань центр “Франко – Європа” вважає організацію і сприяння підготовці повного видання творів І. Франка до його 150-ої річниці від дня народження (орієнтовно 100 томів).

Шанованого гостя-ювіляра вітали начальник управління культури облдержадміністрації Василь Откович, голова Львівської спілки письменників Левко Різник, директор Інституту франкознавства Лариса Бондар, режисер Рівненського музично-драматичного театру Василь Юрців (у ці дні театр показував у Львові, у театрі ім. М. Заньковецької виставу “Украдене щастя” за драмою І. Франка), діти сім'ї Галушаків – нащадки Івана Франка, учні Львівської СШ № 81.

Відомий громадський діяч Роман Панкевич привітав Роланда Франка особисто і від імені колишніх вояків дивізії “Галичина” з Великої Британії.

Поезії Івана Франка читав народний артист України Святослав Максимчук, а музика звучала у виконанні струнного квартету Музичної академії ім. М. Лисенка під орудою професора Орести Когут-Ванькович.

Із словами подяки і з думами про долю незалежної України та її майбутнє виступив вчений, дипломат і патріот Роланд Франко.

Іван Франко у Каневі

24 квітня 2002 року в Каневі у місцевій гімназії, котрій, на вимагання громадян міста, було надано ім'я Івана Франка, відбулося відкриття Музею Каменяра.

Почесним консультантом Музею став онук Івана Франка Роланд Франко, а допомогли у створенні Музею Львівський музей Івана Франка та відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

В урочистості взяв участь директор Львівського музею Івана Франка Роман Горак, який поділився враженнями:

“Музей Івана Франка у Каневі створено з ініціативи учнів 6-Б класу гімназії та їхнього класного керівника, учителя української мови та літератури Наталії Бондаренко, яка пристрасно закохана у творчість Івана Франка. Влітку 2001 року вона, долаючи чимало труднощів, привозила своїх вихованців до Львова, до нашого музею”.

По стінах Музею ніби розлився вогонь Франкового слова і дивляться на відвідувачів герої Франкових творів. Усе зроблено з любов'ю і смаком.

Відкриття Музею стало справжнім святом для цілого Канева. Прийшли місцеві інтелігенти – поети, науковці, працівники Музею Тараса Шевченка на Чернечій горі, учителі, учні та їх батьки. Гостей дівчата вітали хлібом-сіллю на прекрасному рушнику, вишитому з цієї нагоди учнями гімназії. Хліб-сіль приймали Роланд Франко із дружиною і я”.

Про історію Музею оповідала Наталія Бондаренко. Вчителі читали свої вірші, написані до цієї події. Та найбільше схвилювали виступи дітей. Учні старших класів показали композицію за збіркою “Зів'яле листя”. Вчитель музики гімназії Володимир Болікін написав музику до віршів збірки. Ноти цих пісень передано як дарунок від Музею Івана Франка в Каневі Музеєві Івана Франка у Львові.

Учні гімназії і громада міста мріють, що колись перед школою постане пам'ятник Іванові Франку.

Дирекція Львівського музею Івана Франка звернулася до Міністерства культури і мистецтв України з проханням дати дозвіл на передачу з фондів Музею Канівської гімназії ім. Івана Франка погруддя письменника роботи скульптора Євгена Дзиндри.

Подаємо вірш, який написала вчитель гімназії ім. Івана Франка Ніна Гордійчук:

На відкритті виставки про Юрія Кміта говорив дослідник його життя і творчості Іван Паламар. Юрій Кміт – греко-католицький священник, український письменник, етнограф, народознавець, громадський діяч, великий патріот України.

Народився Юрій Кміт у селі Кобло Старе на Самбірщині. Вчився у Самбірській народній школі та гімназії. Закінчив Львівську духовну семінарію. Під час навчання у семінарії робить перші літературні спроби.

Був членом НТШ у Львові, тісно співпрацював з журналом “Літературно-науковий вістник”, газетою “Діло”. Написав й опублікував статті про Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Карпенка-Карого, наукові розвідки з історії Галичини, етнографічні праці тощо. За життя письменника вийшли друком збірки його оповідань, новел, повістей. Був одним із найкращих авторів “Літопису Бойківщини”.

Разом із М. Зубрицьким, Г. Кобилецьким, І. Левицьким, І. Франком о. Юрій Кміт зібрав “Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII – XIX віку” (1902), які видані під редакцією Івана Франка. Саме Іван Франко готував до друку і видавав твори о. Юрія Кміта.

Протягом 1918–1919 рр. о. Юрій Кміт був шкільним інспектором Рудківського комісаріату ЗУНР, військовим священником Українських Січових стрільців.

Помер о. Юрій Кміт 25 червня 1943 року у селі Татаринів Городоцького району, де й похований коло церкви.

Виступили: Роман Горак, уродженець села Кобло, редактор газети “Голос Самбірщини” Ігор Тиличко, заступник голови Городоцької районної ради Орест Андрущишин, а також етнографічний ансамбль села Татаринів (художній керівник – Михайло Панчишин, концертмейстер – Ігор Панчишин).

Музей також організував виставку до 110-ї річниці від дня народження Івана Лизанівського (1892–1938) – особистого секретаря Івана Франка у 1911–1912 рр., видатного політичного діяча, члена Центральної Ради і Директорії, міністра пропаганди в уряді Б. Мартоса, першого редактора багатотомного видання творів Івана Франка у Великій Україні, письменника та літературознавця, вбитого більшовиками 1938 року.

Про Івана Лизанівського розповідав автор досліджень про Лизанівського й організатор виставки Роман Горак.

Тиждень пам'яті Івана Франка

Традиційний Тиждень пам'яті Івана Франка, організований Музеєм, тривав з 28 травня по 3 червня 2002 року.

Розпочався Тиждень у церкві Святої Софії, де парох церкви о. Богдан Смук відправив Службу Божу за Іваном Франком за участю хору студентів музично-богословського училища під орудою диригента Михайла Телюка.

Після Служби Божої у “Франковій вітальні” Музею учні 9–11 класів Підволочиської СШ Тернопільської області показали літературно-музичну композицію “Я син народа, що вгору йде” (вчитель Л. Гоцко, директор школи Б. Береза).

На могилі Івана Франка о. Богдан Смук відправив панахиду разом із хором “Благовіст” церкви Святого Архістратиґа Михаїла (диригент – заслужений діяч мистецтв України Ярослав Мелех, президент хору – Петро Сидор). Пам'яті Івана Франка було присвячене слово Романа Горака.

А ввечері 28 травня на сцені Театру оперу та балету ім. С. Крушельницької відбулася вистава “Мойсей” за однойменною поемою І. Франка (музика М. Скорика, лібрето Б. Стельмаха і М. Скорика). Перед виставою слово мав Петро Зозуляк.

Протягом Тижня показані вистави “Украдене щастя” за драмою І. Франка (музика Ю. Мейтуса, лібрето М. Рильського) у Театрі опери та балету ім. С. Крушельницької, “Картка любові” Р. Горака у Театрі ім. М. Заньковецької та “Фарбований лис” І. Франка у Театрі ляльок.

У програмі “Франківських читань–2002” з доповідями виступили директор Інституту історичних досліджень при Львівському національному університеті ім. Івана Франка, доктор історичних наук Ярослав Грицак – “Бориславська війна” 1884 року: причини до теми “Іван Франко і Борислав”, аспірант відділу давньої і класичної літератури Інституту літератури НАН України Лариса Каневська – “Ідеали Івана Франка у контексті етнопсихології”, вчений секретар Музею, кандидат історичних наук Валентина Кухар – “Ще одна постать із кола соратників Івана Франка: Андрій Кос”, старший науковий працівник Музею, член Національної спілки письменників України Катерина Зозуляк – “Ізидор Пасичинський”, директор Музею, член Національної спілки письменників України Роман Горак – “Іван Лизанівський – секретар Івана Франка”, старший науковий працівник Музею, пошукувач Інсти-

туту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського НАН України Яким Горак – “Листування Сергія Єфремова з Іваном Франком”.

Поважною акцією Тижня було представлення книжки “Іван Франко. Цілком нормальна школа” – книга друга (“Іван Франко. Рід Якова” – книга перша). Автори – Роман Горак і член Національної спілки письменників України Ярослав Гнатів (видавництво отців Василіян “Місіонер”, Львів, 2001). Книга видана за рішенням Науково-методичної ради Музею Івана Франка. На підставі документального матеріалу висвітлено навчання Івана Франка в Дрогобицькій нормальній школі отців Василіян, подано історію школи, а також долі учнів, які вчилися разом з Іваном Франком. Автори розповіли про роботу над книгою. Присутні високо оцінили нову дослідницьку працю письменників.

У 2001 році за ініціативою Музею вперше було проведено конкурс читців – учнів шкіл Львова на краще виконання творів Івана Франка. У 2002 році відбувся конкурс уже серед учнів шкіл області. Автор ідеї й організатор конкурсу – Петро Зозуляк. Оргкомітет очолив заступник начальника Головного управління освіти і науки облдержадміністрації Роман Бабій. На третій обласний тур конкурсу, що проходив у Музеї, районні та міські відділи освіти рекомендували 42 переможці районних та міських конкурсів. Журі очолив актор театру ім. М. Заньковецької, народний артист України Святослав Максимчук.

Звучали на третьому турі фрагменти з творів Каменяра: “Мойсей”, “Іван Вишенський”, “Смерть Каїна”, “Великі роковини”, “Лис Микита”, “Перехресні стежки”, притчі, легенди, а також власні вірші виконавців, присвячені Франкові. Великою і різноманітною була художня програма. Юні аматори живого слова виявили творчу винахідливість, засвідчили добру обізнаність із творчістю Франка, внутрішнє відчуття кожного його слова, високу культуру читання. Ось їхні імена: Урбан Олена і Захарко Наталія – СШ № 69, Оліярник Марія – гімназія “Сихівська”, Альохіна Маріанна – СШ № 86, Кирик Дмитро – СШ № 96 Сихівського району, Стець Христина – СШ № 54, Каравець Христина – Будинок школяра Шевченківського району, Смоліна Ірина – Великолюбінська СШ та Миськів Ірина – Заверещицька СШ Городоцького району, Мандрик Володимир – Піддністрянська СШ Жидачівського району, Проховик Марія – Пониковицька СШ Бро-

дівського району, Гуряк Галина – Нагачівська СШ, Герун Василь – Немирівська СШ, Пазин Тарас – СШ № 3 м. Новояворівська Яворівського району, Лампіка Ірина – Зашківська СШ ім. Євгена Коновальця Жовківського району, Герич Лілія – СШ № 3 м. Самбора, Михайлишин Богдан – Дрогобицька гімназія. Цей концерт був воістину спалахом юних читців, святом мистецтва декламації, чудовим святом Франкового слова.

Літературно-мистецьке свято з циклу “Шляхами Івана Франка” Музей організував цього року у Народному Домі м. Золочева. Саме у Золочеві Іван Франко в 1911 році читав поему “Мойсей”. Зі словом про Івана Франка й про його перебування у Золочеві виступив Роман Горак. Вірші про Івана Франка читав лауреат літературних премій імені І. Котляревського, імені М. Шашкевича та імені Лесі Українки поет Богдан Стельмах. У концерті виступили солісти філармонії Ліля Коструба, Ніна Карпінець, Михайло Саноцький, солісти заслуженої капели України “Трембіта” Таїсія Дзюбич, Микола Толстой і народний артист України Святослав Максимчук. Провів свято у Золочеві Петро Зозуляк.

“Галицька “Просвіта” Львова – “У вінок Франкові” – під таким гаслом завершився Тиждень пам’яті Івана Франка у 2002 році. У Музеї виступила з великою концертною програмою чоловіча хорова капела “Прометей” Національного університету ім. І. Франка (художній керівник – професор Степан Стельмашук), тріо бандуристок “Червона калина” (художній керівник – заслужена артистка України Марія Сорока), народний артист України Святослав Максимчук. Організатор – секретар Галицького об’єднання Товариства “Просвіта” м. Львова Марія Козак.

146-ті Франкові уродини

27 серпня у Музеї відбулися урочистості з нагоди 146-их уродин Івана Франка.

Програма урочистостей складалася з двох частин – поетичний вінок і пісенний вінок Франкові.

Поетичний вінок сплели переможці конкурсу читців – учнів на краще виконання творів Івана Франка: Олена Урбан, Наталя Захарко, Маріанна Альохіна, Тарас Пазин, Богдан Михайлишин, а також народний артист України Святослав Максимчук.

До пісенного вінка долучилися солісти філармонії Ліля Коструба і заслужений артист України Мар’ян Шуневич, солісти Театру опери та балету ім. С. Крушельницької, заслужені артисти Ук-

раїни Галина Гавриш і Олександр Громиш, народні артисти України Володимир Ігнатенко та Ігор Кушплер, концертмейстери Леся Менцинська та Наталя Харандюк.

Звучали слова Франкові і пісня Франкова.

На урочистостях були присутні заступник голови облдержадміністрації Володимир Мельник та начальник управління культури облдержадміністрації Василь Откович.

Урочистості вів Петро Зозуляк.

У день Франкових уродин у Музеї відкрито виставки:

“Нагуєвичі у документах і світлинах” (спільно з Центральним державним історичним архівом України у м. Львові);

“Іван Франко і радикальна партія” (спільно з науковою бібліотекою Львівського національного університету ім. І. Франка);

“Іван Верхратський – гімназійний вчитель Івана Франка” (спільно з науковою бібліотекою ім. В. Стефаника НАН України та музеєм “Дрогобиччина”).

Організатори виставок – Роман Горак, Віра Бонь, Олександр Дворський.

Він “дух, що тіло рве до бою”

Цей “дух, що тіло рве до бою”,

Немов десь поруч, біля мене.

Я, зачарована красою

Франкових слів. Хоч повсякдених,

Та в них живе щось вище, світле,

Таке, що й кров кипить у жилах.

В них – наша доля рясноквітна,

Я одірватися не в силах

І поглинаю їх очима.

Рядки ці западають в душу.

Сповнена мріями новими,

Скалу неправди таки зрушу.

Таки зруйную... І продовжу

Те славне діло, що почали

Наші діди. Хвилину кожну

Віддам на кон своїй державі.

Вогонь віддам їй променистий,

Розпалений Франковим словом,

Що вносить в душу думи чисті,

Добра навчає знов і знову.

*Все їй віддам, Вкраїні-нені,
Бо маю з кого приклад брати.
Пшеничне поле, небо синє
Довічно буду шанувати.
І завжди буду величати
Франкову мудрість, що постала
В моїм житті, немов заграва,
І темінь ночі осіяла.
Вона впаде зорею в серце
Або освітить шлях тернистий,
Над нашим містом, над Землею
Палахкотить нехай барвисто.
Нехай звершаться вреши мрії
Каменяра. Сміливо встане
Народ наш із колін і зніме
Із власних рук чужі кайдани.
Тоді постане справжнє, звичне –
До болю рідне нам й Франкові.
І воля щастям заколише,
Мов сині води хвиль Дніпрових.
Цей “дух, що тіло рве до бою”
Горить в душі, мов той “огень”,
Й ніщо не знищить нашу долю,
Наш “розвидняючийся день”.*

Олена Урбан,
учениця 8-а класу
СШ № 69 м. Львова.
Переможець конкурсу читців

**“Тут оживає все,
що дав Бог для розумного життя”**

10 жовтня 2002 року до Франкового музею зійшлася громадськість Львова з нагоди 100-річчя будинку, в якому Іван Франко жив і творив з 1902 по 1916 рік – допоки билось його серце.

“Давно я тут не був. Шкодную. Тут оживає в мені все, що дав Бог для розумного життя”, – цими словами Дмитра Павличка

відкрив урочистість Петро Зозуляк. Слово про будинок-музей виголосив директор Музею Роман Горак. Свій виступ він завершив такими рядками:

“Стоїть будинок Івана Франка як докір нашому сумлінню, йому вже сто років... А як колись тішився ним Іван Франко! Тішився, що доробився до своєї хати. Як тішився селянин, що нарешті збудував дах над головою. Залишив цю хату нам. Нащадкам. Щоб приходили до неї і до нього, Франка, як колись. З своїми бідами і проблемами. Чи усвідомлюємо це ми тепер? Тепер, коли минуло сто років”.

На урочистостях виступили лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка поет Ігор Калинець, лауреат літературних премій імені І. Котляревського, М. Шашкевича та імені Лесі Українки поет Богдан Стельмах, поет Петро Шкраб'юк, народний депутат Ігор Шурма.

Привітання надіслав директор Музею у 1950–1952 роках Іван Кияшко:

“За свої 54 роки праці я мав найбільше задоволення від роботи в музеї великого Каменяра, від спілкування з людьми, які приходили до музею, щоб подихати повітрям українського Мойсея, віддати шану одному з найбільших поетів України.

Все, що було в моїх силах у той нелегкий час, я робив, щоб дух великого поета витав у його оселі.

Місто, що живе духом Івана Франка, мусить гідно його шанувати, це святий обов'язок його нащадків”.

Образ будинку під час урочистостей постав як унікальне історичне явище, як важливий об'єкт нашої матеріальної і духовної культури.

Він виконав свою місію при житті Івана Франка, він виконує свою благородну місію і сьогодні.

Урочистість збагатили виступи народного артиста України Святослава Максимчука та хору оперної студії Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка (диригент – Мар'ян Телішевський, концертмейстер – Іштван Солонський, директор студії – Михайло Заборський).

Історію будинку доповнила і виставка з фондів Музею, присвячена цій даті (автори – Віра Бонь, Олександра Стець, Катерина Зозуляк, Віолетта Чернієнко, Олександр Дворський).

Оселя

(до 100-річчя Франкового дому)

*Відлуння зодчої пори,
І кожен день будови – милий,
І кельми стук... Спішають майстри:
Блищать сокири, ниють пили.*

*Нарешті буде власний дім,
Нарешті будуть власні стіни –
І стачить місця дітям всім,
Душі загояться руїни.*

*І будуть довгі стелажі,
Новинки друку й раритети...
Та знов омана – бо чужі
На цій землі митці й поети.*

*Он вже навис над краєм грім,
Заглади і Змагань година.
І знов самотній рідний дім,
І знов без даху Батьківщина.*

*Заносить сніг тривкі сліди,
Тихцем разить авто чи куля...
Невже отак – це знак? – завжди:
Безправ'я, блуд і безпритулля?*

*Вернім до себе дух Творця –
І опадє у прах наруга.
В оселі наші – у серця –
Впустім Франка як брата й друга.*

*Пізнаємо до глибин його
Пророчі візії і болі,
Зігріємо діями вогонь,
Що ледве жевріє на волі.*

*Впустім Франка! В тяжкім труді
В оселі нашій хай царює!*

*Він там знайде свій вірний дім
І нас
у домі тім
ЗБУДУЄ.*

Петро Шкраб'юк

Урок пам'яті

*В цім героїчнім напруженні, в цій перемозі над
скорбним і маловірним духом, над життєвими
обставинами і добою – і полягає та величність Франка,
в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто і яка не
дозволить, хоч як би змінились умови нашого життя,
забути його як поета.*

М. Зеров. "Франко-поет"

6 грудня 2002 року у "Франковій вітальні" Музею проведено урок пам'яті жертв голодомору та репресованих українських письменників, присвячений 70-річчю голодомору.

На урок запрошені учні старших класів львівських шкіл – активісти Музею.

Старший науковий працівник музею Яким Горак виступив з доповіддю "З історії розстріляного франкознавства: Київські "неокласики" – дослідники творчості Івана Франка".

Поезії М. Зерова, М. Драй-Хмари, П. Филиповича декламували учні Львівської СШ № 34 ім. М. Шашкевича.

* * *

У 2002 році у Музеї створено, крім згаданих, виставки:

"Іван Франко у колі слов'янських літератур" (автори – Віра Бонь, Яким Горак);

"Іван Франко та Уляна Кравченко" (автор – Галина Ліман);

До 130-річчя від дня народження Богдана Лепкого (автори – Віра Бонь, Яким Горак, Олександр Дворський);

До 70-річчя Роланда Франка (м. Дрогобич, музей "Дрогобиччина", автори – Роман Горак, Олександра Стець, Олександр Дворський).

У 2002 році музейна збірка поповнилася 682 одиницями зберігання основного фонду.

Відвідали музей 15 510 осіб.

Проведено 579 екскурсій.

Серед почесних відвідувачів Музею був Президент України 1991–1994 рр. Леонід Кравчук. У книзі відгуків він написав:

Тепло не потребує, щоб
його охиткали.
Лиш повеселі виконувати
його замовляти:

Л. Кравчук

23.03.02.

НАШІ АВТОРИ

Горак Роман, директор Музею, член Національної спілки письменників України, заслужений працівник культури України

Горак Яким, доцент Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка, кандидат мистецтвознавства

Зозуляк Катерина, старший науковий працівник Музею, член Національної спілки письменників України

Зозуляк Петро, заступник директора Музею з наукової роботи, член Національної спілки театральних діячів України, заслужений діяч культури Польщі

Кухар Валентина, вчений секретар Музею, кандидат історичних наук

Чернищенко Лариса, старший науковий працівник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, кандидат філологічних наук, м. Київ

Наукове видання

Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ**

Випуск 4

Редактор *Софія Чичкевич*
Художній редактор *Ігор Шутурма*
Технічний редактор *Леся Пелехата*
Коректор *Ольга Максимова*

Здано на складання 15. 03. 2004. Підписано до друку 08. 10. 2004.
Формат 84x108 1/32. Папір офсетн. № 1. Гарнітура Times. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 17,22. Умов. фарбовідб. 17,43. Обл.-вид. арк. 20,8.

Видавництво «Каменярь». 79000, Львів, МСП, Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ДК, № 462.

Віддруковано з готових діапозитивів у друкарні
ПП Хабаль О. І. (м. Львів).

НЗ4 **Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові: Ви-
пуск 4/ Редколегія: Р. Гром'як, І. Денисюк, М. Ільниць-
кий та ін.; Відповід. за вип. П. Зозуляк. – Львів: Каменяр,
2004. – 325 с.**

ISBN 5-7745-1050-6

У четвертому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" опубліковано наукові дослідження працівників Музею, листи Івана Франка та його родини. В окремому розділі – хроніка діяльності Музею за 2002 рік.

Н 4603020100-32 Заповне
2004

ББК 83.3 (2УКР) лб

УФ 05-77

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ